

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**İLK DÖNEMDEN BUGÜNE TÜRK İSLAMCILIĞINDA
MEDENİYET ALGISININ SERENCAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Selin TOPALOĞLU

Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Sibel AKGÜN

HAZİRAN-2016

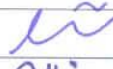
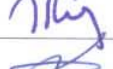
T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**İLK DÖNEMDEN BUGÜNE TÜRK İSLAMCILIĞINDA
MEDENİYET ALGISININ SERENCAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Selin TOPALOĞLU

Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

“Bu tez 23/06/2016 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği/ Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Dos.Dr. Şahel Akçın	Olumlu	
Prof. Dr. Hürremettay İnanç	Olumlu	
Yrd.Dos.Dr. Lütfi ÖZCAN	Olumlu	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversitede veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Selin TOPALOĞLU

23.06.2016

ÖNSÖZ

Teze ilişkin şükranla anılması gereken ilk mercii hiç şüphe yok ki düşüncelerini uzun uzadıya incelediğim ve bu bağlamda görüşleriyle bu tezi var eden Namık Kemal, Said Halim Paşa, Mehmed Akif Ersoy, Nurettin Topçu, Necmettin Erbakan, Necip Fazıl Kısakürek, Sezai Karakoç, Rasim Özdenören ve İsmet Özel'dir. Şayet onların görüşleri bir şekilde bugün bizlere ulaşmamış olsaydı, bugün böyle bir çalışmanın ortaya çıkması mevzu bahis olmayacaktı. Tezin yazım sürecinde değerli fikirleriyle çalışmama katkı sağlayan danışmanım Doç. Dr. Sibel Akgün'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalışmama yaptıkları katkılardan dolayı Prof. Dr. Hüsamettin İnaç'a ve Yrd. Doç. Dr. Lütfi Özcan'a teşekkür ederim. Tezimin her aşamasında yardımlarını esirgemeyen, yönelttiği eleştiri ve önerilerle çalışmama yeni boyutlar kazandıran Enes Şahin'e en içten duygularıyla teşekkür eder, bu yolda birlikte devam edebilmeyi temenni ederim. Son olarak varlığımın müsebbibi, her zaman yanımda olan, dualarını bir an bile üzerimden eksik etmeyen, varlığını çocuklarına adayan annem Nurcan Topaloğlu'na ve babam Sedat Topaloğlu'na, desteğini her daim hissettiren, başarılarıma bana duyduğu sonsuz güvenle katkıda bulunan abim Vedat Topaloğlu'na, ayrıca dua ve iyi dileklerini eksik etmeyen ailemin diğer üyeleri ve arkadaşlarıma teşekkür ederim. Unutulmamalıdır ki gayret bizden, başarı Allah'tandır.

Selin TOPALOĞLU

23.06.2016

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
ÖZET.....	iv
SUMMARY.....	v
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: TÜRK İSLAMCILIĞI VE MEDENİYET KAVRAMINA BİR BAKIŞ.....	5
1.1. Genel Hatlarıyla Türk İslamcılığı.....	5
1.2. Medeniyet Kavramı.....	15
BÖLÜM 2: MODERNLEŞME DEVRİ OSMANLI İSLAMCILIĞININ MEDENİYET ALGISI.....	28
2.1. Namık Kemal’in Medeniyet Algısı.....	29
2.2. Said Halim Paşa’nın Medeniyet Algısı.....	40
2.3. Mehmed Akif Ersoy’un Medeniyet Algısı.....	47
2.4. Değerlendirme.....	55
BÖLÜM 3: 1950-1980 ARASI DÖNEMDE TÜRK İSLAMCILIĞINDA MEDENİYET ALGISI.....	57
3.1. Nurettin Topçu’nun Medeniyet Algısı.....	58
3.2. Necip Fazıl Kısakürek’in Medeniyet Algısı.....	66
3.3. Necmettin Erbakan’ın Medeniyet Algısı.....	75
3.4. Değerlendirme	86

BÖLÜM 4: 1980 SONRASI TÜRK İSLAMCILIĞININ MEDENİYET ALGISI....88

4.1. Sezai Karakoç'un Medeniyet Algısı.....89

4.2. Rasim Özdenören'in Medeniyet Algısı.....99

4.3. İsmet Özel'in Medeniyet Algısı.....108

4.4. Değerlendirme.....117

SONUÇ.....120

KAYNAKÇA.....125

ÖZGEÇMİŞ.....143

KISALTMALAR

AT	: Avrupa Topluluğu
AB	: Avrupa Birliği
Bknz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Drl.	: Derleyen
Ed.	: Editör
Et. al.	: Ve Diğerleri
Hızl.	: Hazırlayan
MNP	: Milli Nizam Partisi
S.	: Sayfa
Ty.	: Tarih yok

Tezin Başlığı: İlk Dönemden Bugüne Türk İslamcılığında Medeniyet Algısının Serencamı	
Tezin Yazarı: Selin TOPALOĞLU	Danışman: Doç. Dr. Sibel AKGÜN
Kabul Tarihi: 23 Haziran 2016	Sayfa Sayısı: v (ön kısım) +143 (tez)
Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler	Bilim Dalı:
Sosyal bilimler alanındaki pek çok kavram gibi anlamı ve mahiyeti hususunda farklı görüşler ortaya konulan bir kavram olan medeniyet, Türk düşünce dünyasına giriş yaptığı 19. Yüzyılın ilk yarısından itibaren her kesimden düşünürün metinlerinde önemli bir yere sahip olmuştur. Osmanlı modernleşme tecrübesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış olan İslamcılık düşüncesinde de medeniyet kavramı düşünce üretiminde önemli bir rol oynamıştır. Devletin kurtuluşu için asrileşmenin imkanlarını İslami temelleri göz önünde bulundurarak sorgulayan İslamcı düşünürler, bu doğrultuda medeniyeti merkeze alan metinler üretmişlerdir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte geri plana atılan İslamcı düşünce, 1950'li yıllarda siyasal alanda çok partili hayata geçişin getirdiği özgürleşmeyle birlikte yeniden düşünce dünyasında etkin bir niteliğe bürünmüş, İslamcı düşünürler bu dönemde de medeniyet kavramına eğilen geniş bir fikriyat ortaya koymuştur. Bu dönemden itibaren günümüze kadar gelen süreçte İslamcı mütefekkirler medeniyet kavramını olumlu ya da olumsuz bir şekilde fikriyatlarının anahtar kavramlarından biri haline getirmiştir. İslamcı düşüncenin neşvü nema bulduğu ilk dönemden itibaren Türk İslamcılarının medeniyete ilişkin görüşleri, görüşlerini dile getirdikleri dönemin koşulları ve modernleşmenin aldığı hâl doğrultusunda değişim göstermiş, bunun yanında belli temel kabuller de korunmaya devam etmiştir. Bu çerçevede şunu söylemek mümkündür ki her dönem medeniyet kavramını olumlayan İslamcı düşünürlerin yanı sıra kavramı problemli gören İslamcı mütefekkirler de var olmuştur. Bu doğrultuda çalışmanın konusu, Türk İslamcılığının ortaya çıktığı ilk, yani Yeni Osmanlı hareketinin düşünce dünyasında varlığını gösterdiği dönemden günümüze kadar gelen süreçte Türk İslamcılığının medeniyet algısındaki değişimleri, dönemlerini kendi şahıslarında mücessem hale getiren İslamcı düşünürlerin söylemleri ekseninde incelemektir. Çalışmanın amacı ise bahsi geçen düşünürlerin ortaya koymuş oldukları görüşleri ele almak ve dönemler arası değişim ve dönüşümleri sebepleriyle birlikte ortaya koymaktır. Sonuç olarak modernleşme devrinden günümüzde İslamcı düşüncede medeniyet kavramının siyasal ve sosyal hadiseler ekseninde çok mühim değişim ve dönüşümler geçirdiği gözlemlenmiştir.	
Anahtar Kelimeler: Medeniyet, İslamcılık, Modernleşme, Teknik, Kültür.	

Title of the Thesis: The Adventure of Turkish Islamism for the Perception of the Civilization from the Beginning to Nowadays	
Author: Selin TOPALOĞLU	Supervisor: Assoc. Prof. Sibel AKGÜN
Date: 23 June 2016	Nu. of pages: v (pre text) + 143 (main body)
Department: International Relations Subfield:	
Civilization, which is a term that shows different views about its comprehension and its nature like many terms in the social sciences field, takes an important place in thinker's texts from all walks of life since its preluding in the Turkish world of thought, in the first half of the 19th century. The civilization term played an important role in producing thoughts, also in the Islamism thought that arosed as a consequence of the Ottoman modernization experience. Islamist thinkers that questioned the opportunities of becoming modern for establishing the state by taking the Islamic basis into consideration, they produced texts accordingly, which moved civilization to the center. With the proclamation of the Republic, the Islamic thought that was pushed into the background, gained an active qualification again in the world of thoughts together with the liberation due to the transition to the multi-party system in the political field in the 1950's. In this period, Islamist thinkers executed also an idea that leaned to the civilization term. The process from this period forth until today, Islamist thinkers made the civilization term positively or negatively to its key terms of its idea. From the first period, in which the Islamist thought was improved, the views of Turkish Islamists regarding civilization toward the conditions of the period, in which they uttered their views of the period's condition and coming to a state of the modernization, have shown changes and besides that certain basic acceptances were continued to be protected. Within this framework, it is possible to say that alongside the Islamist thinkers, which affirm the civilization term, there existed also Islamist thinkers that regarded the term as problematic. In this direction, the subject of this study examined the process in detail the changes of the civilization perception in the Turkish Islamism and the expressions of Islamist thinkers that incarnate their period individually, from the first period, in other words upwards the new Ottoman movement that came to light in the world of thought, until today. The aim of this study is to approach the views of the aforementioned thinkers and to reveal the interperiod changes and transformations together with its reasons. Consequently, it is observed that the civilization term in Islamic thought have undergone changes and transformations on political and social happenings from the modernization era until today.	
Keywords: Civilization, Islamism, Modernization, Technical, Culture	

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Medeniyet kavramının, kullanıldığı dönemle ilişkili olarak farklı anlamlara gelecek şekilde, farklı düşünürlerin elinde bambaşka hallere büründürülerek ele alınması, bu bağlamda neliği hususunda net bir fikir birliğine varılması, geçmişten günümüze ortaya konmuş olan metinlerde kavramın sıklıkla ele alınmasına, hakkında kalem oynatılmasına sebebiyet vermiştir. Kavramın yoruma açık yapısı, medeniyete müteallik söylemlerin çeşitlenmesine yol açmıştır.

Başlangıcını Yeni Osmanlılar hareketiyle ilişkilendirdiğimiz Türk İslamcılığı, Osmanlı Devleti'nde modernleşmenin sivilleşme eğilimi gösterdiği bir dönemde ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu halin izalesi için çabalamanın devlet ve onun bürokratlarından çıkıp, modernleşmenin imkanlarının aranması noktasında fikir üretmeyi aydın zümresinin kendisine vazife bilmesiyle birlikte ortaya çıkan düşünce akımlarından biri olan İslamcılığın müntesipleri teknik ve kültürle yakından ilişki kurarak medeniyet anlatıları ortaya koymuştur. Türk İslamcılığının, içinde bulunulan dönemin koşulları ve Osmanlı Devleti'nin son döneminden itibaren başlayan ve hâlâ farklı bir şekilde de olsa devam eden modernleşmenin seyriyle ilişkili olarak medeniyet algısında değişimler vuku bulmuştur. Bu durum Türk İslamcılığının medeniyet tasavvurunun bir bütün halinde ele alınmasını imkansız kılmaktadır.

Çalışmada, Türk İslamcılığının ortaya çıktığı ilk dönemden itibaren, günümüze kadar gelen süreçte medeniyete yönelik söylemleri, kendi dönemlerini en iyi şekilde temsil ettiği düşünülen şahsiyetlerin görüşleri ekseninde ele alınmaktadır. Çalışmada bahsi geçen isimlerden farklı İslamcı düşünürlere de atıflar yapılmış fakat çalışmanın akıcılığına hâlel getirmemek için bu isimlerin görüşleri çoğunlukla metnin içinde değil dipnotlarda tetkik edilmiştir. Buradaki temel amaç dönemin İslamcılarının medeniyete yönelik tutumları hakkında daha kapsamlı bir bilgi sahibi olunmasını sağlamaya çalışmaktır. Ayrıca çalışmamızın doğrudan konusu kapsamında ele alamayacağımız, ancak çalışmamızın konusunu daha anlaşılır kılacak, gelecekteki çalışmalara yol gösterebileceğini düşündüğümüz bilgi ve ifadeler de dipnotlarda belirtilmiştir.

Yukarıda çalışmanın konusuna dair vermiş olduğumuz genel bilgiler doğrultusunda çalışma giriş ve sonuç bölümü hariç dört ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde konunun temel dayanak noktasını oluşturan Türk İslamcılığı ve medeniyet kavramı, genel hatları itibariyle ele alınmıştır. Çalışmanın bu bölümü, İslamcılığın neliği ve Türkiye’deki seyri hakkında temel bilgilerin verildiği ve medeniyet kavramının kullanımına ilişkin örneklerle işaret edildiği bölümler olarak iki alt bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, ilk dönem İslamcıları olarak tabir ettiğimiz Osmanlı modernleşme dönemi İslamcı düşünürlerinin medeniyete yönelik söylemleri dönemin şartlarıyla rabıtalı olarak incelenmiştir. Bu bölümde Namık Kemal, Said Halim Paşa ve Mehmed Akif Ersoy’un medeniyete yönelik söylemleri ortaya koymuş oldukları metinler doğrultusunda incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, 1950-1980 arası dönemde Türk İslamcılığının temsilcileri olarak ele aldığımız Nurettin Topçu, Necip Fazıl Kısakürek ve Necmettin Erbakan’ın medeniyete müteallik görüşlerine yer verilmiştir. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte düşünce dünyasından tasfiye edilen İslamcıların, çok partili siyasal hayata geçişle beraber görüşlerini dile getirme hususunda özgürlüklerine yeniden kavuşmasından dolayı, ikinci dönem Türk İslamcılığı 1950’lerle kemale eren bu dönemle başlatılmıştır. Çalışmada, 1923-1950 arası dönemde İslamcı mütefekkirlerin ortaya koyduğu görüşlerin devletle alakadar şekilde üretilmiş olması ve bağımsız, siyasete ve sosyal hayata doğrudan etki eden bir İslamcı anlatı ortaya çıkarılmamış olması hasebiyle bu görüşlere çalışmada yer verilmemiştir.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde ise 1980 sonrası İslamcıları olarak addettiğimiz Sezai Karakoç, Rasim Özdenören ve İsmet Özel’in batılılaşma, teknik, kültür kavramlarını ön planda tutarak ortaya koymuş oldukları medeniyete ilişkin görüşleri incelenmiştir. Çalışmada İslamcı mütefekkirlerin söylemlerinin incelendiği bu üç bölümün her birinin sonunda kendi dönemleri kapsamında düşünürlerin görüşleri karşılaştırmalı olarak ele alınmış, benzerlik ve farklılık arz eden yönlerine işaret edilmiştir. Böylelikle dönemselsel olarak İslamcı düşünürlerin medeniyete müteallik söylemlerinin genel bir çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın sonuç kısmında ise, bölüm sonlarında yatay düzlemde yani kendi dönemleri itibariyle görüşlerini karşılaştırdığımız düşünürlerin, dikey düzlemde yani söylemsel devamlılık ve kopuşlar ekseninde ortaya konmuş olan görüşleriyle analizi karşılaştırmalı olarak yapılmıştır. Böylelikle modernleşme tecrübelerinin medeniyet algısını ne şekilde değişime uğrattığı ortaya konularak, dönemler ekseninde Türk İslamcılığının medeniyet algısı ortaya çıkarılmıştır.

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Çalışmanın amacı, her meşrepten düşünürün hakkında düşünce üretmekten geri durmadığı medeniyet kavramının Türk İslamcılar nezdinde nasıl bir yere haiz olduğunu ve bu doğrultuda medeniyet algısındaki değişim ve dönüşümü dönemlerin şartlarıyla ilişkili olarak göstermeye çalışmaktır. Bu bağlamda tek bir İslamcı düşünür veya iki İslamcı düşünürün medeniyete dair söylemlerinin karşılaştırılması üzerinden Türk İslamcılığının medeniyet algısının ortaya konulmasının mümkün olmadığı farkında olunup, dönemsel sınıflandırma yoluyla her dönem için belirlenmiş olan üç İslamcı düşünürün görüşleri doğrultusunda medeniyet söylemleri hem dönem içi çeşitlilik hem de dönemler arası değişimler ekseninde tetkik edilmiştir.

Çalışma, Türk İslamcılığının ilk döneminden itibaren günümüze kadar gelen süreçte medeniyeti düşünce dünyalarında ne şekilde konumlandığını göstermesi sebebiyle önem arz etmektedir. Daha önce yapılan çalışmaların bir çoğunda bir veya iki düşünürün görüşlerine odaklanma eğilimi gözönünde bulundurulduğu, düşünce dünyasına yönelik külli bakışlar ortaya koymadığı, dönemleri karşılaştırmalı bir şekilde yaşanan değişim ve dönüşümleri ele alarak değerlendirmede düşünülmediği düşünüldüğünde bu çalışmanın önemi kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada Türk İslamcılığı dönemsel olarak üçlü bir sınıflandırmaya tabii tutulmuş ve her dönemin düşünce dünyasını en yüksek seviyede temsil kabiliyeti olduğu düşünülen İslamcı tefekkür ehlinin medeniyete ilişkin görüşleri incelenmiştir. Düşünürlerin seçilmesinde, ortaya koymuş oldukları görüşlerle Türk İslamcılığında meydana getirdikleri değişimler, Türk düşüncesini etkileme kabiliyetleri, bazılarının ortaya koymuş olduğu görüşlerin uygulamada karşılık bulması etkili olmuştur.

Çalışmada hem İslamcılığın ortaya çıktığı modernleşme dönemi eserlerinden hem de bahsi geçen dönemleri tetkik eden modern eserlerden istifade edilmiş, çalışma kapsamında ele alınan düşünürlerin öncelikle kendi eserlerine yani birincil kaynakların incelenmesine özen gösterilmiştir. Medeniyet kavramının neliği üzerinde durulan bölümde medeniyet kelimesinin karşılığı sözlüklerin taranmasıyla ortaya konulmuştur. Bu bağlamda çalışmada ulaşılan veriler karşılaştırmalı olarak analiz edilmiş ve nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Çalışmanın Temel İddiası

Çalışmanın temel iddiası, Türk İslamcılığında merkezi bir hüviyete sahip olan medeniyet kavramının, Türk İslamcılarının fikir dünyasında aynı anlama gelmesi, modernleşmenin aldığı hal, siyasi ve düşünsel ortam ekseninde değişim ve dönüşümlere uğradığıdır. Tezin alt hipotezi ise İslamcılarının teknik ve kültüre müteallik düşüncelerinin medeniyet algılarının şekillenmesinde birinci derecede etkili olduğudur. Bu bağlamda modernleşmenin imkanlarının yoklandığı ilk dönemde İslamcı düşünürlerin medeniyeti kısmen de olsa olumlayan, medeniyetin kültür ve teknik yönlerini birbirinden ayrı olarak kabul eden düşünce, İslamcı düşüncenin siyasal hayatta kendisine yer bulmaya başladığı ikinci dönemde, İslami temelli medeniyeti olumlayan, teknik ve kültürün iç içe olduğu görüşüne dönüşmüş, son dönemde ise modern dünyada müslümanca yaşam sürebilmek için ne yapılması gerektiği sorusu etrafında medeniyetin hem zemm hem de medh edildiği, kavramın ihyasından başka kurtuluşun da yıkılmasından başka İslamlaşmanın da mümkün olmadığı şeklindeki söylemlerin aynı anda düşünce dünyasında olduğu bir dönem olmuştur.

BÖLÜM 1: TÜRK İSLAMCILIĞI VE MEDENİYET KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Genel Hatlarıyla Türk İslamcılığı

18. yüzyılın sonlarına tekabül eden dönemde Müslüman coğrafyada, Avrupalı devletlere karşı alınan yenilgilerle birlikte zuhur etmeye başlayan yenileşme hareketleri, modernleşme dönemi öncesinde Avrupa ile ilişkisinde üstün tarafın Avrupa olduğu fikrini kabul etmeyen Osmanlı Devleti'nde de benzer şekilde ortaya çıkmıştır.¹ Osmanlı Devleti, aldığı yenilgilerle birlikte Avrupalı devletlerin mevcut gücünü idrak etmek durumunda kalmış ve bu doğrultuda bu devletleri referans alan ve hatta bazı noktalarda onların da desteğinin olduğu yenileşme hareketlerini hayata geçirmiştir.

“19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin modernleşmesi, üç temel koşula bağlı olarak gelişti. İlk koşul, ...merkezileşme güdüsüydu. Bu, siyasi yapıyı yeniden şekillendirdi ve siyasi seçkinler ile sosyal gruplar arasındaki ilişkilerde var olan ikilemi derinleştirdi. ...İkinci koşul, Avrupalı güçlerin giderek artan siyasi nüfuzuydu. Bu, devleti, Osmanlı siyasi kültürüne ve geleneksel toplumsal yapısına yabancı olan yeni kurumlar ve uygulamalar benimsemek zorunda bıraktı. ...Diğer iki koşuldan türemiş olan üçüncü koşul ise, modernleşmenin ideolojik boyutuydu. Önce ıslahat, daha sonra da muasırlaşma, asrileşme ve *garplılaşıma* (Avrupalılaşıma) olarak bilinen modernleşme, hem yönetici seçkinlerin ideolojisi hem de bunların iktidarının yegâne meşruiyet kaynağı hâline geldi.”²

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu müşkil halden kurtulması, devletin gerileyişini sona erdirmek adına yenileşme hamlesi ilk olarak 1793'te, III. Selim'in merkezileşmeyi güçlendirecek bir ordu³ kurma çabasıyla yapılmıştır.⁴ Ancak devletin gerilemesine

¹ “...Osmanlı münevveri ve uleması yani din âlimleri, bilhassa Kanunî'den sonra, yükselme devrinden sonra kendilerini yeniliklere kapalı tutmuşlardır. Osmanlı o zaman hâlâ kazanılmış olan zaferlerin verdiği büyük gurur içerisinde, Avrupa'yı küçük görüyordu.” S. Hayri Bolay, **Namık Kemal'in İslâm'a Bakışı**, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1990, s.9. Ancak “Batı'nın gösterdiği yeni gücü, daha çok harpte mağlubiyetlerle anlayan Osmanlılar Batı'nın üstünlüğünü aramaya koyulurlar.” Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi**, Mümtaz'er Türköne ve Tuncay Önder (drl.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2015, s.238.

² Kemal H. Karpat, **Osmanlı Modernleşmesi**, 2. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2014, s.79-80.

³ III. Selim 1793'te, merkezi yönetimi güçlendirecek, ayanların devlete sadık kalmasını sağlayacak, Fransız askeri birlikleri tarafından eğitime tabii tutulmuş ve kullandıkları silahlardan üniformalarına kadar Fransızların referans alındığı Nizam-ı Cedid ordusunun kurulmasına karar vermiştir. Karpat, s.85.

⁴ Karpat, s.80. Osmanlı Devleti'nde yenilenme hareketleri, III. Selim öncesinde de görülmektedir. Fakat III. Selim döneminde yeniliklerin hayata geçirilmesi hususunda benimsenen usul ve yöntemlerin, Osmanlı modernleşmesinde yeni bir yol tayin etmesi, özellikle Avrupa'da daimi elçiliklerin bulundurulması yöntemiyle Batı'nın örnek alınması noktasında farklı bir boyuta geçilmesi münasebetiyle, modernleşme hareketlerinin III. Selim dönemi ile başlatılması çalışmada uygun bulunmuştur. Bu bağlamda Bilal Eryılmaz'ın “III. Selim zamanında yapılan ıslahatlar, başlangıç olması bakımından önemlidir.” ifadesi de dönemin yenileşme hareketlerinin başlangıç hüviyeti taşıdığına işaret etmektedir. Bilal Eryılmaz, Bilal Eryılmaz, **Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme**, 3. Baskı, İstanbul: İşaret Yayınları, 2010, s.48. Alev Erkilet ise III. Selim'in Osmanlı modernleşmesindeki önemini şu şekilde dile getirmiştir: “Yeniçeriliği ortadan kaldırmak, askerlere Avrupa tipi üniformalar giydirmek gibi girişimlerde de bulunan III. Selim, Osmanlı'daki ilk modernleştirici sultan olarak anılır.” Alev Erkilet, **Orta Doğu'da Modernleşme Ve İslâmî**

sebebiyet veren idari uygulamaların ortadan kaldırılmaması, merkezi yönetimden uzak eyaletlerde görev yapmakta olan valilerin hükümlere riayet etmemesi, eyalet valilerinin ayan sınıfı üzerinde tam bir otorite sağlayamaması gibi sebeplerle bu dönemde hayata geçirilen modernleşme hamlelerinde muvaffakiyet sağlanamamıştır.⁵

III. Selim döneminde başlatılan modernleşme hareketleri, II. Mahmut döneminde de sürdürülmüştür. II. Mahmut döneminde yeniliklerin hayata geçirilmesine ilişkin göze çarpan en önemli şey, modernleşme karşıtı bir tutum sergileyen ve bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin modernleşmesinin önünde engel olarak telakki edilen Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması olmuştur.⁶ Ancak Yeniçeri Ocağı'nın lağvetmesi de yenileşme hareketlerini başarıya ulaştırmamış, reform yürütücülerinin yeterli donanıma sahip olmaması, konulan hükümlerin ve yeniliklerin topluma rağmen gerçekleşmesinden dolayı hükümlere tam olarak riayet edilmesinin sağlanamaması gibi sebepler modernleşme çabalarını başarısız kılmıştır.⁷

Osmanlı modernleşmesinin mihenk taşı olarak görülen Tanzimat Fermanı, 1839 yılında ilan edilmiş ve Tanzimat dönemi olarak isimlendirilen bu dönem 1876 yılına kadar devam etmiştir. Tanzimat Fermanı, Osmanlı Devleti'nin Müslüman ve Hristiyan tebaası arasındaki ilişkileri düzenleyen bir metin olarak düşünüldüğü gibi, Batı'yı referans alan yenilikleri içermesinden dolayı Osmanlı Devleti'nin Batı medeniyetine eklemlenmesi olarak da yorumlanmıştır.⁸ Tanzimat Fermanı'nın Avrupalı devletlere tebliğ edilmesi ve ilan törenine yabancı elçilerin de davet edilmesi yabancı ülkelerin Tanzimat Fermanı'nı desteklediğini ve aynı zamanda oluşumunda etkili olduğunu göstermektedir. Ferman'a

Hareketler, 2. Baskı, Ankara: Hece Yayınları, 2010, s.140. Halil İnalçık'ın şu ifadeleri de III. Selim'in Osmanlı modernleşmesindeki önemine işaret etmektedir: "III. Selim (1789-1807), Osmanlı-Türk Batılılaşma hareketinin babası ve devlet içindeki umûmî reformların temsilcisi olarak telâkkî edilir." Halil İnalçık, "Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi", **Türkiye Günlüğü Dergisi**, Sayı.11, 1990, s.34.

⁵ Eryılmaz, s.48.

⁶ "II. Mahmud (1808-1839) kendinden önce gelen reformcuların kötü tecrübelerini göz önünde tutarak askerî yeniliklere karşı bir odak noktası oluşturan yeniçerileri topa tutmuş, bu piyade kuruluşunu lağvetmiş ve III. Selim zamanında ortaya çıkan çağdaş askerî birlikleri ordunun esas birimleri haline getirmiştir." Mardin, *Türk Modernleşmesi*, s.11. II. Mahmut yalnızca Yeniçeri Ocağı'nı ortadan kaldırmamış aynı zamanda yeniçerilerin müntesibi oldukları Bektâşi dergahını da kapatmıştır. Karpat, s.88.

⁷ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, Yasemin Saner Gönen (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, s.72-73.

⁸ Halil İnalçık, "Tanzimat Nedir?", **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, Halil İnalçık ve Mehmet Seyitdanlioğlu (Ed.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s.29-56. Tanzimat Fermanı ve dönemine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Bilal Eryılmaz, **Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme**, 3. Baskı, İstanbul: İşaret Yayınları, 2010. Halil İnalçık ve Mehmet Seyitdanlioğlu (Ed.), **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, 4. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014. İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 34. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012, s.101-192, 261-312. Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, 20. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014, s.213-244.

ilişkin Fransız gazetelerinde yer alan “Batı medeniyetinin bir zaferidir.” ifadesi de Avrupalı devletlerin memnuniyetini açıkça ortaya koymaktadır.⁹

Müslüman tebaa ile gayri-müslim tebaayı eşit konuma getiren Tanzimat Fermanı, Osmanlı toplumsal yapısı ve yönetim geleneğinde önemli bir kopuş meydana getirmiştir. Tanzimat Dönemi’ndeki modernleşme hamlelerinin bir uzantısı olan Islahat Fermanı’nın ilanı ile birlikte gayrimüslimlerin millet-i mahkumeliği, Müslüman tebaanın ise millet-i hakimeliği sona ermiştir. Ancak bu durumun gayrimüslim tebaanın da askerlik vazifesini yerine getirmesi gerektiği şeklinde bir sonuç ortaya çıkarması, gayrimüslimlerin ortaya çıkan yeni düzenden memnun olmak şöyle dursun, tepkisine sebebiyet vermiştir.¹⁰

Askeri alanda başlayan yenilenme hareketlerinin, toplumsal hayata intikal ettiği Tanzimat Dönemi’nde modernleşme hamlelerinin, toplum nezdinde bir karşılık bulamaması, yönetimde bu yeniliklerin sürekliliğini sağlayacak ve yürürlüğünü denetleyecek vukuf sahibi kimselerin bulunmaması, yeniliklerin kendi öz kaynaklarından neşet etmemesi¹¹ ve yönetim geleneğini kesintiye uğratması¹² yenileşme hareketini başarısız kılmıştır. Bu durum mevcut sorunları bertaraf ederek, Osmanlı Devleti’nin eski gücüne kavuşmasına ve ilerlemesine vesile olacak imkanların bulunması ihtiyacını beraberinde getirmiştir.

Modernleşme sorunsalı, 1860’lardan itibaren yalnızca devletin değil, Avrupa’da bulunmuş, yabancı dil bilgisine sahip olan aydın kesimin de uğraş alanına girmiştir. Batı’nın düşünce sistemini halka aktarma konusunda az ya da çok vukuf sahibi olan aydınlar, Avrupa’da gördükleri toplumu bilgilendirme araçları olan gazete ve dergiler¹³ vasıtasıyla Osmanlı Devleti’nin kurtuluşu için yenileşme hareketlerinin ne şekilde olması,

⁹ Enver Ziya Karal, “Gülhane Hatt-ı Hümayunu’nda Batı’nın Etkisi”, **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, Halil İnalcık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu (Ed.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s.114.

¹⁰ Eryılmaz, s.132. “Tanzîmât, Müslümânları kırmış, gayrimüslimleri ise tatmin edememiş, ancak hırslarını artırmıştır.” Nevzat Kösoğlu, **Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler IV-Zor ve Yoğun Bir Yüzyıl**, İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2012, s.59.

¹¹ “Tanzimat’ta girilen garp taklitçiliği, millî terbiye ve ahlâkımızla bağdaşmayan sefahete, zevke ve hayvânî ihtiraslara dayanan hususlarda bağlamış, diğer lüzumlu medenileşme istikametinde ise, takip edilen kötü metodlar yüzünden gayeye ulaşılmamıştı.” Ahmet Gürkan, **İslam Kültürünün Garbı Medenileştirmesi**, Ankara: Nur Yayınları, 2007, s.14-15.

¹² “...devlet Tanzimat’ın ilanı ile birlikte hem İslâm hukukuna hem de tevarüs ettiği geleneksel Osmanlı tatbikatına aykırı bir yol izlemeye başlamıştır. Bu modernleşme teşebbüsü diğer taraftan geleneksel yapı ve düşüncelerin kendilerini daha belirgin kılmalarına ve bir muhalefet unsuru olarak ortaya çıkmalarına da sebep olmuştur.” İsmail Kara, **Amel Defteri**, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015, s.48-49.

¹³ “Bu yıllarda Batı hakkındaki bilginin artması ve yayılması, Yeni Osmanlıların önemli bir rol oynadıkları, Osmanlı gazeteciliği yoluyla olmuştur. 1862’de İbrahim Şinasi tarafından kurulan ve daha sonra Namık Kemal ve Yeni Osmanlıların devraldıkları Tasvir-i Efkâr Osmanlı aydınları arasında siyasi bilincin genişlemesinde birinci derecede bir rol oynamıştır.” Mardin, *Türk Modernleşmesi*, s.13-14.

hangi alanlara sirayet etmesi gerektiği üzerine ürettikleri düşünceleri ortaya koymuşlardır. Böylelikle Osmanlı Devleti'nin asrileşmesi meselesi, devlet nezdinden aydınların ortaya koymuş olduğu metinler vasıtasıyla halk nezdine indirgenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda bu dönemde modernleşmenin ne şekilde hayata geçirilmesi gerektiğine ilişkin fikir üreten çeşitli ekoller ortaya çıkmıştır.¹⁴ Bu düşünce ekolleri Osmanlı Devleti'ni kurtuluşa erdirmek, yeniden yükselişe geçmesini sağlamak açısından aynı amaca hizmet eden fakat modernleşme yolunda farklı yöntemlere başvuran düşünce sistemleridir.¹⁵

İslamcılık, ilk kez 19. Yüzyılın son çeyreğinde "...Jöntürklerin de entelektüel katkılarıyla Panislamist politikalar paralelinde Osmanlı'nın bekası ve muhafazası için sarılınmış bir refleks olarak yeniden keşfediliyorsa da, ...islâmcılık olarak ayırt edilebilecek düşünce, eylem ve unsurların önemli bir kısmına, İslâm tarihinin başından itibaren, İslâm toplumlarının refleksleri olarak sıkça..."¹⁶ karşılaşmak mümkün olmuştur. Fakat bugün kendisinden bahsedildiğinde kendisi ekseninde idrak edilen kavramlar ve düşünce şekilleri modernleşme devrinin bir ürünü olan¹⁷ İslamcılık, İsmail Kara'ya göre,

"...XIX-XX. Yüzyılda, İslâmı bir bütün olarak (inanç, ibadet, ahlâk, felsefe, siyaset, hukuk, eğitim...) "yeniden" hayata hâkim kılmak ve akılcı bir metodla Müslümanları, İslâm dünyasını batı sömürsünden, zâlim ve müstebit yöneticilerden, esaretten, taklitten, hurafelerden... kurtarmak; medenileştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak uğruna yapılan aktivist, modernist ve eklektik yönleri baskın siyasî, fikrî ve ilmî çalışmaların, arayışların, teklif ve çözümlerin bütününe ihtiva eden bir hareket olarak tarif edilebilir."¹⁸

İsmail Kara'ya göre İslamcılık "...modernist ve modernleştirici bir akımdır. İslâmcılık hareketleriyle İslâm düşüncesi arasında vazgeçilmez bağlar olduğu kadar,

¹⁴ Bu ekollerin dönem içinde bir değerlendirmesi için bkz. Yusuf Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, 4. Baskı, Ankara: Lotus Yayınevi, 2012.

¹⁵ Dönem itibarıyla farklı kesimden düşünürlerin üzerine yoğunlaştığı modernleşme hadisesi, modernleşip modernleşmeme arasındaki bir seçim şeklinde değil, ne şekilde modernleşilmesi gerektiği şeklindedir. Çünkü dönemin genel kabulü Osmanlı Devleti'nin kurtuluşa ermesi için modernleşmenin bir zaruret teşkil ettiği şeklinde olmuştur.

¹⁶ Yasin Aktay, "Sunuş", Tanıl Bora ve Murat Gültekinil (Ed.), **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-İslâmcılık** içinde (13-25), Cilt.6, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.19. Aktay, İslamcılığın kısmen de olsa Modernleşme öncesi dönemde de ortaya çıktığına ilişkin görüşüne karşılık Nuray Mert'in, "...İslâmcılık içinden veya dışından onu tanımlayanların her ikisi için de, İslâmcılık tartışmasının miladı, modernleşme tartışmalarının başlangıcıdır ve İslâmcılık tartışmasının en önemli eksenini modernleşme konusudur." ifadesi İslamcı düşünceyi modernleşme devriyle başlatan görüşü yansıtmaktadır. Nuray Mert, "Türkiye İslâmcılığına Tarihsel Bir Bakış", Tanıl Bora ve Murat Gültekinil, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-İslâmcılık** içinde (411-419), Cilt.6, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.412. Şerif Mardin'in İslamcılığın "...1840'lardan beri "Müslümanca" tepki olarak, şekilsiz, fakat ısrarlı "arka plan" unsuru olarak" neşvü nema bulduğu şeklindeki görüşü de İslamcılığın Osmanlı modernleşme döneminde ortaya çıktığına işaret etmektedir. Mardin, *Türk Modernleşmesi*, s.91.

¹⁷ Muharrem Sevil, "İsmet Özel", **Türk Düşünce Hayatı**, Muharrem Sevil (hızl.), 1. Baskı, İstanbul: Hece Yayınları, 2006, s.207.

¹⁸ İsmail Kara, **Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi-1**, 4. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011, s.17.

modernleşmeyle bağlantısı dolayısıyla İslâmıla problemlili alanları da...”¹⁹ bulunmaktadır. Mümtaz’er Türköne’ye göre ise “İslâmcılık, Müslüman toplumların İslâmiyet’e ...tutunarak içine düştükleri düşkün durumdan kurtulma, yeniden dirilme ve güçlenerek Batı ile rekabet etme çabalarının ifadesidir. ...İslâmiyet’i değil, Müslümanları kurtarma hareketidir.”²⁰ Bu doğrultuda Türköne’ye göre İslâmcılık, geleneksel İslâm’ın ortaya koymuş olduğu davranış biçimlerini değil, insan aklını merkeze alan ve eylem çağrısında bulunan kuralları referans edinmektedir.²¹ Hulusi Şentürk ise İslâmcılığı “...Müslümanların içinde bulunduğu zor şartlardan çıkış yolunun İslami referanslardan alınması gerektiğini savunan bir siyasal-sosyal ve kültürel fikir hareketinin adı...”²² şeklinde tanımlamaktadır. Serkan Yorgancılar’a göre ise İslâmcılığı,

“...19. ve 20. yüzyılda batının meydan okumalarına, sömürgeciliğine karşı siyasal; pozitivizme, oryantalizme karşı bilimsel ve felsefi, modernleşme adına uygulanan Batılılaşma politikalarına karşı kültürel ve sosyal bir cevap verme tarzı olarak ...İslâm dünyasının içinde bulunduğu kötü durumdan kurtulup, yeniden hakim konuma gelebilmesi için İslâm’ın siyasal, bilimsel, kültürel, toplumsal bakımdan yeterli donanımlara haiz bir din olduğunu savunan, ancak bunun için Müslümanların din anlayışlarının, sosyal yapılarının değişmesini öngören, aktivist, idealist, modernist, savunmacı ve eklektik yanları olan siyasal, düşünsel ve bilimsel çalışmaların, çözüm arayışlarının, girişimlerin ortak adı.”²³

olarak ifade etmek mümkündür. Menderes Çınar, İslâm’ı şuurlu bir şekilde hayatına rehber edinenlerin İslâm’ı kılavuz edinerek gelenek ve özbenlik oluşturmalarının İslâmcılık olduğunu belirtmekte ve İslâmcılığın tek bir geleneğe kök salmadığına işaret etmektedir.²⁴ Bu doğrultuda Türköne’ye göre, “...İslâmcılık, Klasik İslâmın yaptığını yeniden yapmak, asıl kaynaklara müracaat ederek onlardan “yeniden” bir sistem...” var etmeye çalışmakta ve İslâmcılığın Asr-ı Saadet dönemine duyulan hasretin kökeninde de

¹⁹ İsmail Kara, *Şeyh efendinin Rüyasındaki Türkiye*, 6. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014, s.277.

²⁰ Mümtaz’er Türköne, *Doğum ile Ölüm Arasında İslâmcılık*, 1. Baskı, İstanbul: Kapı Yayınları, 2012, s.44-45. Alev Erkilet İsmail Kara ve Mümtaz’er Türköne ile aynı görüşte olmadığını “İslâmcılık, Türköne’nin Kara’nın ve benzer düşüncedeki diğer yazarların iddia ettiği üzere “Batının ortaya attığı sorulara ve kabul ettirdiği evrensel değerlere yine Batının verdiği cevaplar doğrultusunda İslâm’ın düşünce mirasından cevaplar getirme” çabası olmayıp, İslâm’ın ideolojik değer ve hükümleri olarak adlandırabileceğimiz toplumsal yaşama dair düzenlemeleri içeren hükümlerin toplumsal yapıdan uzaklaştırıldığı ya da tehdit altına girdiği tüm zamanlar ve mekânlarda ortaya çıkmış meşruiyet krizlerine cevap arayan düşünce ve eylemler bütünüdür.” ifadesiyle ortaya koymuştur. Alev Erkilet, *Mazlum Doğu’nun Mağrur Çocukları*, 1. Baskı, İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2015, s.15. Ayrıca Erkilet’in “...modern dönemde ortaya çıkmış nevh-zuhur ve iddia edildiği üzere Batılı/modernleştirici bir akım olmayıp, tam tersine, modernlik öncesi ve sonrasında Müslüman toplumların karşılaştığı tüm meydan okumalarla başa çıkabilmenin yollarını arayan –hem eski hem de yeni bir düşünce çizgisidir.” ifadesi de İslâmcılığın neliğine ilişkin Kara ve Türköne’den farklı bir bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir. Erkilet, *Mazlum Doğu’nun Mağrur Çocukları*, s.15-16.

²¹ Mümtaz’er Türköne, *Siyasi Bir İdeoloji Olarak İslâmcılığın Doğuşu*, 1. Baskı, İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2014, s.32.

²² Hulusi Şentürk, *İslâmcılık Türkiye’de İslami Oluşumlar ve Siyaset*, 2. Baskı, İstanbul: Çıra Yayınları, 2011, s.19.

²³ Serkan Yorgancılar, *Cumhuriyet İslâmcılığının Seyri*, 1. Baskı, Ankara: Otorite Yayınları, 2012, s.11.

²⁴ Menderes Çınar, *Siyasal Bir Sorun Olarak İslâmcılık*, 1. Baskı, Ankara: Dipnot Yayınları, 2005, s.173.

bu dönüşün “...esnek yorumlara kaynaklık edecek elverişli bir saha...” oluşturulacağını düşünülmesi fikri yatmaktadır.²⁵ Ayrıca Türköne, İslamcılığın “...Batıdan gelen ideolojik düşünce yapısı ile geleneksel İslâmî değerlerin birleşimi neticesinde, İslâmiyetin ideoloji formu içinde yeniden sistemleştirilmesiyle...” varlığını teşekkül ettirdiği ve İslamcı düşüncenin iki farklı düşünce sisteminden beslendiğini belirtmektedir.²⁶ Tarık Tunaya, İslamcıların Batı düşüncesi ve İslami değerleri meczettikleri görüşünü şu şekilde ifade etmiştir:

“Batı iktibaslarında kaide şöyle konulabilir: “Yeni iyiliğinden, hususiyle lüzumundan dolayı almak, eskiyi de fenalığı sabit olduğu için atmak.” İslâmcılara göre bu kaidenin tatbiki “kimsenin aklına, daha doğrusu işine gelmemektedir.” Yalnız, burada bir gözleme varmak mümkün İslâmcılar da belli bir sentez fikrine varmışlardır: Batı medeniyetinden teknik mahiyette de olsa bir şeyler alınmasına karşılık, içinde bulunulan Doğu-İslâm medeniyetinden de bir şeyler atılacaktır.”²⁷

İslamcı düşüncenin temellerinin atılmasında önemli bir yere haiz olan Yeni Osmanlılar²⁸, şariat hükümlerinin yaşamın tamamına hakim kılınması gerektiğini savunmuş ve İslâm Birliği düşüncesini ortaya atmışlardır.²⁹ Türköne’nin “Yeni Osmanlı Hareketi’ne mensup aydınların yaptıkları iş kapsamlı bir teşebbüstür. Karşınıza İslâmcılığı köşe taşlarını yerine yerleştiren ve muhtevasını dolduran sağlam hukuk, felsefe ve siyasi düşünce metinleri çıkmaktadır.”³⁰ ifadesinden anlaşılacağı üzere Türköne’ye göre, Yeni Osmanlılar, İslamcı düşüncüyü inşa etmiş ve hayatın her alanına sirayet eden sistematik bir hale büründürmüştür.

Türköne, İslamcılığın ortaya çıkışmasına vesile olan sebepleri genel itibariyle, Batı medeniyeti karşısındaki teknik gerilikleri gidermek için tekniğin ithalinin gerekli

²⁵ Türköne, *Siyasi Bir İdeoloji Olarak İslâmcılığın Doğuşu*, s.31.

²⁶ Türköne, *Siyasi Bir İdeoloji Olarak İslâmcılığın Doğuşu*, s.29.

²⁷ Tarık Zafer Tunaya, **İslâmcılık Akımı**, 2. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s.65.

²⁸ Yeni Osmanlılar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Şerif Mardin, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, Mümtaz’er Türköne et.al. (çev.), 12. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

²⁹ Türköne, *Doğum ile Ölüm Arasında İslâmcılık*, s.69.

³⁰ Türköne, *Doğum ile Ölüm arasında İslâmcılık*, s.70. “İslâmcılık, ittihad-ı İslâm adı altında 1870 yılından itibaren Osmanlı Devleti’nin hâkim siyasî düşüncesi olmakla beraber, bir fikir hareketi olarak ortaya çıkışı, yaklaşık 40 sene sonra II. Meşrutiyet sonrasında Sırat-ı müstakim’in 14 Ağustos 1908’de yayın dünyasına girişiyle başlatılmaktadır.” Kara, *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi-1*, s.28-29. İsmail Kara, İslamcılık akımının ortaya çıkışını II. Meşrutiyet’e dayandırırken, İslamcı düşüncenin oluşmaya başladığı tarihin 1870’lere götürülebileceğini göz önünde bulundurmaktadır. İsmail Kara, “Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not”, **Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri**, İsmail Kara ve Asım Öz (Ed.), İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2013, s.22. Bu doğrultuda Mümtaz’er Türköne’nin İslamcılığın ortaya çıkışını Yeni Osmanlılarla rabıtalandırarak II. Meşrutiyet öncesine götüren, İsmail Kara’nın da İslamcılık çalışmalarını daha ileri bir merhaleye vardırıdığını işaret ettiği bakış açısı doğrultusunda çalışmamızda İslamcılığın ortaya çıkışını II. Meşrutiyet dönemini öncesine, Yeni Osmanlıların düşünce dünyasında etki etmeye başladığı döneme götürmek uygun bulunmuştur.

görülmesiyle beraber Batı medeniyetinin kültürünün İslam dünyasında karşılık bulmaması için ortaya koyulan çaba, Tanzimat ve Islahat Fermanı'nın ilanıyla Müslüman ve gayri-müslimlerin birbirine denk konuma getirilmesine Müslüman halkın vermiş olduğu tepkiyle birlikte halkın bu dönemde hayata geçirilen yeniliklerin İslam'a muarız olduğu şeklindeki inanç ve 19. yüzyılın ortasından itibaren Avrupalı devletlerin sömürge politikalarının İslam ülkelerine yönelmesiyle birlikte İslam dünyasında ortaya çıkan birlikte hareket etmeye ilişkin istek olarak belirtmektedir.³¹

Osmanlı Devleti'nin modernleşme döneminde ortaya çıkmış olan İslamcılığın ilk temsilcileri, Osmanlı Devleti'ni içerisinde bulunduğu geri kalmışlık durumundan kurtarmaya yönelik fikirler ortaya koymuş, metinlerinde özellikle Osmanlı Devleti ekseninde Müslümanların hem şahsiyet hem de toplumlarının ıslah, tecdit ve ihyasını merkeze almıştır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'ni ihya edecek yeniliklerin ne şekilde olması gerektiğini saptamaya ve halkın da bu kurtuluş mücadelesine dahil olmasına çalışmışlardır. Bu dönemde İslamcı düşünürlerin,

“...cevap aradıkları başlıca sorular, İslâm dünyasının niçin bu hale düştüğü ve bundan nasıl kurtulabileceği, Batı'nın üstün duruma gelmesinde etken olan değerlerin neler olduğu ve bunların İslâm'da da bulunup bulunmadığı, akıl-nakil ilişkisinin mahiyeti, İslâm dininin nasıl bir yönetim, hukuk ve iktisat düzeni öngördüğü, saltanat, hilâfet ve meşrutiyetin dinle ilişkisinin bulunup bulunmadığı, Batı'dan nelerin alınıp alınmaması gerektiği şeklinde özetlenebilir.”³²

Bu bağlamda ilk dönem İslamcıları, Müslümanlara Batı medeniyeti karşısında sağlam bir duruş sergileyebilmesi için telkinlerde bulunmuşlardır. Bunun yanında Batı medeniyetinin örnek alınmasıyla kurtuluşa değil felakete gidileceğine işaret etmekle birlikte Batı'nın tekniğinden yararlanılmasında bir beis görmemişler, bu bağlamda sundukları İslami çözüm yollarını Batı'nın tekniği ile meczetmeye çalışmışlardır.

Modernleşme devrinde devletin ihyasının yollarını ararken, İslamiyet'in Müslümanları kurtuluşa erdirebilecek bir hüviyete sahip olduğu şeklindeki görüş ilk dönem İslamcılarının temel kabulüdür. Bu görüş doğrultusunda İslamcı düşünürler, İslamiyet'in

³¹ Mümtaz'er Türköne, “İslâmcılık”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.23, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, s.60.

³² Azmi Özcan, “İslamcılık”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.23, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, s.63.

ilerlemeye engel olduğu görüşüne karşı çıkmış, bunun gerçeği yansıtmadığını her fırsatta metinleriyle dile getirmiştir.³³

“İslâm dini ilerlemeye (terakkî) mâni imiş!.. Ne büyük bir iftira, ne büyük bir bûhtan! Zira, İslâm dini ilerlemeye engel değil, bilakis ilerlemeyi emredici ve yükselmeye yönelticidir. Çünkü bu din, bir milletin medenîleşmesi ve ilerlemesi için gereken metot ve esasların tamamını içermektedir...”³⁴

İlk dönem İslamcılarını kurtuluş yolunda yalnızca kalemlerini silah olarak görmemiş, fikirlerini topluma iletebilmek için farklı yollara başvurmuşlardır. Bu yollardan biri de geleneksel ihya ve irşad sahası olan vaaz kürsüleri olmuştur.³⁵

Cumhuriyet’in ilanı, İslamcı düşünürlerin görüşlerini açıkça ortaya koymalarını kesintiye uğratmıştır. Bunun en önemli sebebi Cumhuriyet’in kuruluşuyla birlikte devletin kurtuluşu için Batılılaşma, sekülerleşme ve ulus devlet inşasının tek çözüm yolu olarak benimsenmesi, bu doğrultuda alternatif çözümlerin dile getirilmesinin dahi hoş karşılanmamasıdır.³⁶ Ancak bir dönem Diyanet İşleri Başkanlığı görevini üstlenerek, devlet bünyesinde yer almış olan Ahmet Hamdi Akseki ve Hareket Dergisi’nin kurucularından Nurettin Topçu düşüncelerini ortaya koymaya Cumhuriyet’in ilanından sonra da devam ederek bir istisna arz etmiştir. Cumhuriyetin ilanından 1950 yılına kadarki zaman diliminde İslamcı düşünce kapsamında ortaya konulan metinler İslâmıcı bir siyaset imkanı ve projesi var etmeyi değil, daha çok İslam’ın iman, ibadet ve ahlaka ilişkin emirlerini gündeme getirerek, yönetim alanında dinsellikten bağımsız şekilde

³³ Renan Müdafaaanamesi ile başlayan İslam’ı müdafaa söylemi günümüzde de İslam ve bilim ilişkileri tartışmaları kapsamında devam etmektedir. Bu konuda önemli bir çalışma olarak bkznz. Dücan Cündioğlu, “Ernest Renan ve “reddiyeler” bağlamında İslâm-bilim tartışmalarına bibliyografik bir katkı”, **Divan Disiplinlerarası Araştırmalar Dergisi**, Sayı.2, 1996, s.1-94. İslam’ın ilerlemeye engel teşkil ettiği şeklindeki görüşe karşı çıkan bir diğer isim Ziya Paşa’dır.

“İslâm imiş devlete pâ-bend-i terakkî

Evvel yoğ idi, işbu rivâyet yeni çıkdı.

Milliyeti nişyân ederek her işimizde,

Efkâr-ı Frengi tebaiyyet yeni çıkdı.

Eyyvâh bu bâzîcede bizler yine yandık,

Zira ki, zıyan ortada bilmem ne kazandık.” Ziya Paşa, **Terci-i Bend Terkib-i Bend**, Hüseyin Yorulmaz (hzl.), İstanbul: Çıdam Yayınları, 1992, s.121-122. Ziya Paşa bu dizeleriyle İslam’ın ilerlemeye engel olduğu fikrine karşı eleştirisini ortaya koymuştur.

³⁴ Şeyhülislâm Musa Kazım Efendi, **Külliyât Dini ve İctimaî Makaleler**, Ferhat Koca (hzl.), Ankara: Ankara Yayınları Okulu, 2012, s.343.

³⁵ “İslamcı akım mensupları, fikirlerini yaymak için devlet otoritesini emirlerinde bulmakla yetinmemişlerdir. Büyük ve kalabalık halk kitleleri, İmparatorluğun bir parçasını gasbetmekle, Müslümanları yenilgiye uğratmakla biten savaşlar ve sosyal karışıklıklar içinde bunalıp, kurtuluş çaresini Tanrı’dan aramak ve dilemek üzere camilere sığındıkları zaman, ibadetlerini müteakip İslamcı akıma mensup hocaların vaazlarıyla karşılaşmakta ve derin bir iç acısı ve vecd içinde kendilerine bu akıma hâkim ana fikirlerin telkini imkânı bulunmaktadır. Hükümetin şaşırması, ordunun perişan, iktisadî, “içtimâ ve ahlâkî durumların bozuk ve sarsık” bulundukları bir zamanda, bu vaazlarından müminler şifa beklemektedir. Böylece, İslamcı akım psikolojik telkin imkân ve kudretine de sahip olmuştur.” Tunaya, s.2.

³⁶ Mert, s.413.

hareket edilmesinin, toplum üzerindeki etkilerini kırmayı, böylelikle en azından ilmihal düzeyinde bir İslami bilgi ve bilinç kazandırılmasını, Müslüman kimliğin korunmasını ve hususiyetle üzerinde durulan maddi ilerlemenin yanı sıra maneviyatın önemini kaybetmesini önlemeye yöneliktir.³⁷

1950 sonrasında çok partili siyasal hayata geçişle birlikte İslamcı düşünürler görüşlerini dile getirebilme noktasında yeniden serbestliklerini elde etmiştir. Bu dönemde İslamcı düşünce yalnızca entelektüel düzlemde değil, siyasi partiler aracılığıyla da sistem içerisinde kendisine alan bulmaya başlamıştır. Nuray Mert'in "İslâmcılığın siyasi alandaki kurucusu ve temsilcisi"³⁸ olduğunu ifade ettiği Erbakan, bu anlamda büyük öneme sahiptir. Erbakan'ın benimsemiş olduğu İslam temelli görüşleri, siyasi faaliyetlerine yansıtmasıyla birlikte İslamcılık, İslamcı düşünürlerin metinlerinin yanında siyasal bir pratiğe dökülme olanağı bulmuştur. Erbakan, kurtuluş için söylemlerinde sıklıkla İslamiyet'e atıfta bulunurken, bir mühendis olarak maddi kalkınma için sanayileşmeye vurgu yapmıştır. Ömer Laçiner "Türkiye'de pre-İslâmcılığın İslâmcılığa evrilmesi bu, Sünnî akaide bağlı teknik eğitilmiş kadro eliyle oldu."³⁹ ifadesiyle Erbakan öncülüğündeki İslamcı parti hareketinin, İslamcı düşüncede bir dönüşüme sebebiyet verdiğine işaret etmektedir.

1960'lı yıllardan itibaren Seyyid Kutub, Mevdudi, Ali Şeriatî, Hasan el-Benna gibi Mısır, Hindistan ve İran İslamcılarının ortaya koymuş olduğu metinlerin Türkçe'ye çevrilmesiyle birlikte İslamcı düşünürlerin görüşlerinde değişimler meydana gelmiştir. Bu doğrultuda İslamcı düşünürler gelenekten uzaklaşmaya başlamış, Müslüman Türklerin kurtuluşunu merkeze alan görüşlerin yerini evrenselci bir İslam devriminin mümkün olduğunu savunan modern İslamcılık düşüncesi almıştır.⁴⁰ Bu İslamcılık tasavvuru daha sonra tasavvuf ve gelenek karşıtlığı, mealcilik gibi unsurlarla kendi kültürel kökenlerine de savaş açmıştır.

1980 sonrası dönemi kapsayan, yani günümüz Türk İslamcılığı olarak addettiğimiz dönemde ise İslamcı düşünürler artık Müslümanların sorunlarıyla entelektüel manada

³⁷ İlhan Kutlu, "İslamcılık", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.23, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, s.67.

³⁸ Mert, s.414.

³⁹ Ömer Laçiner, "İslâmcılık, Sosyalizm ve Sol", Tanıl Bora ve Murat Gültekin (Ed.), **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-İslâmcılık** içinde (469-475), Cilt.6, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.475.

⁴⁰ Aktay, s.21.

ilgilenmişler, genel itibariyle Batı medeniyetinin hayatın her alanını etkileyen uzantılarından ne şekilde korunabilecekleri, Müslümanların İslam medeniyetini ne şekilde inşa ve yeniden ihya edebilecekleri, Müslümanların İslami bir yaşıntıdan gün be gün uzaklaşması, Batı medeniyetinin önemli bir silahı olan tekniğe karşı nasıl bir tutum benimsenmesi gerektiği gibi meselelere ilişkin konuları merkeze alarak metin üretmişlerdir. Diğer şekilde ifade edersek bu düşünürler Batı medeniyetinin gölgesinde yaşamak mecburiyetinde bırakılan Müslümanların o gölgenin altında nasıl Müslüman kalabileceğine ve o gölgeden nasıl kurtulabileceğine ilişkin görüşlerini ortaya koymuşlardır. Cumhuriyet'in ilanından sonraki dönemde dinle rabıtası kopartılmış olan bir toplumla karşı karşıya kalan İslamcı düşünürler, bu toplumu yeniden İslamî kimliğine geri döndürmeyi amaç edinmiş ve bu bağlamda günümüz İslamcılarını da dinle bağları bir şekilde zayıflamış olan topluma taşıdıkları Müslüman kimliğini anımsatmaya, zihinlerinin yeniden İslamileşmesine çaba sarfetmiştir.⁴¹ Günümüz İslamcı düşünürleri metinleriyle yalnızca topluma İslami bilinç aşılama çabalamamış, ayrıca toplumun bozulmasına bir şekilde neden olan Batı medeniyeti ile hesaplaşmaya çalışmış ve bu bağlamda Batı medeniyetine ciddi tenkitlerde bulunmuştur.

1980'lerin ortasında zuhur etmiş olan Neoliberal İslamcılık, Klasik İslamcılıktan önemli bir kopuşu teşkil etmiş, Müslümanların sisteme entegrasyonunu önceleyen bir hüviyete sahip olmuştur. Ercan Yıldırım neoliberal İslamcılığı,

“...yirminci asrın sonunda, 1980'lerin ortasında belirginleşen, kendinden önceki dönemlerin anlayışından, metotlarından, hedeflerinden, bilhassa 27 Mayıs 1960 darbesinden sonraki yıllarda kuvvetle savunulan İslâm Devleti görüşünden uzaklaşan; İslâm'ı inanç, siyaset, ibadet, ahlak başta olmak üzere bir bütün olarak ele alıp hayata hâkim kılma fikrini, Müslümanların kamuda etkinliğinin artması biçiminde yorumlayan; Batı dünyasıyla, modernlikle ve bilhassa kapitalizmle hesaplaşıp, onu geriletmenin yerine Müslümanların maddi olarak güçlenmesi için dünya sistemiyle, piyasa ekonomisiyle, bütünleşmeyi öne alan ...Müslümanların kamudaki varlıklarını garantiye almalarını sağlayacak barış içinde bir arada yaşama, çoğulculuk, çok kültürlülük, ötekileştirmeme, hoşgörü kavramlarını öne çeken hareket...”⁴²

olarak tanımlanmaktadır. Genel itibariyle İslamcı düşüncenin Türkiye'deki seyrini incelediğimizde, bir kurtuluş hareketi olarak neşvü nema bulan İslamcılığın, Cumhuriyet

⁴¹ Rasim Özdenören, “Necip Fazıl Kısakürek”, Tanıl Bora ve Murat Gültekinil (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-İslamcılık** içinde (136-149), Cilt.6, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.136.

⁴² Ercan Yıldırım, **Neoliberal İslamcılık 1980-2015 İslamcılarının Dünya Sistemine Entegrasyonu**, 1. Baskı, İstanbul: Pınar Yayınları, 2016, s.10.

döneminin siyasi koşullarıyla birlikte kısmen etkisini yitirdiği, ancak değişen siyasi ortamın İslamcılara yeniden görüşlerini sesli bir şekilde dile getirme imkanı tanınmasıyla birlikte güçlendiği görülmektedir. Müslümanların Batı karşısında geri kalmışlık duygularını, düşman karşısında Allah'ın yardımını kendilerinden çektiğine dair inançlarını, yüzyıllardır Müslümanların siyaseten kendisine döndüğü bir kıble hüviyetinde olan hilafetin merkezinin⁴³ Müslümanlara karşı uygulanan zulümlere karşı en ufak bir müdahalede bulunamıyor oluşundan dolayı ortaya çıkan üzüntü ve aynı akıbetin kendi başlarına da geleceğine dair ikbal korkusunu bertaraf etmek için İslami bir kurtuluşa işaret eden İslamcı düşünce, bir devletin kurtuluş ideolojisi olmaktan çıkarak, giderek entelektüel bir hüviyete bürünmüştür.

1.2. Medeniyet Kavramı

Türk düşünce dünyasını modernleşme devrimizin başından itibaren büyük ölçüde etkilemiş ve etkilemeye de devam eden kavramlardan biri olarak medeniyet kavramının, “Arapça’da “şehir” anlamına gelen ve müdûn köküne dayanan medine isminden Osmanlı Türkçesi’nde türetilen ...kök itibariyle “yönetmek” (es-siyâse) ve “mâlik olmak” anlamları da bulunan deyn (dîn) masdarıyla ilişkili olduğu ...ileri sürülmüştür.”⁴⁴ Bedri Gencer, medeniyet kavramının şehirli olma, vatandaşlık adabı manasını bünyesinde barındırdığını ve kelimenin bu haliyle İngiliz düşünce sistemindeki “civility”e, günümüzde ise medeniyet kavramının “civilization”a tekabül edecek şekilde kullandığını dile getirmektedir.⁴⁵

Medeniyet kavramı, Fransız düşüncesinde ilk kez Marquis de Mirabeau tarafından “L’ami de Hommes Ou Traite de la Population” başlıklı eserinde, 1757 senesinde kullanılmıştır.⁴⁶ İngiliz düşüncesinde ise medeniyet kavramının 1767’de Adam Fergusson’un “An Essay on the History of Civil Society” başlıklı eserinde ilk defa

⁴³ M. Şemseddin Günaltay, **Zulmetten Nura**, Musa Alak (hızl.), 2. Baskı, İstanbul: Furkan Yayınları, 1998, s.39.

⁴⁴ İlhan Kutluer, “Medeniyet”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.28, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, s.296.

⁴⁵ Bedri Gencer, “Medenileşmeden Küreselleşmeye Modernleşmenin Akıbeti”, **Hece Aylık Edebiyat Dergisi**, Özel Sayı.24, (Haziran/Temmuz/Ağustos 2012), s.127.

⁴⁶ İbrahim Kalın, “Dünya Görüşü, Varlık Tasavvuru ve Düzen Fikri: Medeniyet Kavramına Giriş”, **Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi**, Cilt.15, Sayı.29, 2010, s.2. Ali Bulaç, Mireabeau’nun 1776 yılında kaleme aldığı kitabında medeniyeti “Bir halkın ...örf ve âdetlerinin yumuşaması, şehirleşme, nezaket ve umumi ahlâk ve âdâbın gözetilmesine ve kanunlaşmasına imkân verecek bir bilgi yayılması...” olarak ifade ettiğini belirtmiştir. Ali Bulaç, **Tarih, Toplum ve Gelenek**, 4. Baskı, İstanbul: Çıra Yayınları, 2012, s.132.

kullanımına rastlanmıştır.⁴⁷ Adam Fergusson, medeniyeti insanlığın barbarlıktan, vahşilikten kurtulması olarak anlamlandırmış ve medenileşmeyi insanın biyolojik gelişimine benzer bir süreç olarak göstermiştir.⁴⁸ Medeniyet kelimesi, Batı sözlüklerinde ilk defa 1835'te "Dictionnaire de l'Academie Française" da yer almıştır.⁴⁹ Medeniyet kavramı, "O dönemlerde özellikle Fransa'da ve daha sonra İngiltere'de seçkin zümrenin hayat tarzını ifade eden terimin belirleyici anlamı "medenîleştirmek" fiilinin kullanımında görüldüğü gibi normatif..."⁵⁰ bir anlama sahiptir.

1834 yılında Mustafa Reşid Paşa tarafından civilisation kavramı "terbiye-i nâs ve icrâ-yı nizamât" anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır.⁵¹ 1838 yılında ise medeniyetin kelime olarak ilk defa Sadık Rıfat Paşa tarafından kullanıldığı belirtilmektedir.⁵² Osmanlı düşüncesinde, kavramın Batı düşüncesindeki kullanımı içerecek şekilde "medeniyet" kelimesi kullanılırken, modern Arapça'da "hadâre" kelimesi, ve günümüz Türkçesinde ise "belli yasalara uyarak şehirde yaşayan halk" anlamını taşıyan uygarlık kelimesi, medeniyet kavramına yüklenen anlam doğrultusunda kullanılmaktadır.⁵³

Medeniyet kelimesinin Türkçe ve Osmanlıca sözlüklerdeki karşılığı genel olarak incelendiğinde, Şemseddin Sami'nin Kâmûs-ı Türkî'sinde: "Ulûm ve fûnûn ve sanâyi ve ticâretin semerâtından bi-hakkın istifâde ile hüsn-i hâlde ve refâh ve âsâyîşte yaşayış, hazariyyet, terakkî"⁵⁴; Ali Nazîmâ ve Faik Reşad'ın Mükemmel Osmanlıca Lügati'nde: "'Bedeviyet'in zıddı. Medenîlik, şehrîlik, 2. Terakkiyât-ı hâzırâya muvâfık surette maîşet ve ictimâ"⁵⁵ manasına geldiği görülmektedir. İlhan Ayverdi'nin Misalli Büyük Türkçe Sözlüğü'nde medeniyet kelimesinin "Bir millet ve toplumun maddî, mânevi

⁴⁷ Volkan Binici, "Sezai Karakoç'ta Medeniyet Kavramı", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi SBE, 2012), s.9.

⁴⁸ Mustafa Zeki Çıraklı, "Medeniyetlerin Karşılaşmasından Hibrid Kimliklere", *Hece Aylık Edebiyat Dergisi*, Özel Sayı.24, (Haziran/Temmuz/Ağustos 2012), s.112.

⁴⁹ Tuncer Baykara, *Osmanlılarda Medeniyet Kavramı ve Ondokuzuncu Yüzyıla Dair Araştırmalar*, Ankara: Akademi Kitapevi, 1992, s.1.

⁵⁰ Tahsin Görgün, "Medeniyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.28, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, s.298. "Batı dillerinde de "medeniyet" anlamında kullanılan civilisation kelimesi, Latince ci-vitas kelimesinden gelen İngilizce city, Fransızca cité (şehir) kelimeleri ve yine İngilizce civic (şehre ait), civit (nazik, kibar) kelimeleri ile akrabalık taşımaktadır." Semiha Kavak, "Kültürlerin Kesişme Noktasında Bir Durak: Medeniyet", *Hece Aylık Edebiyat Dergisi*, Özel Sayı.24, (Haziran/Temmuz/Ağustos 2012), s.227.

⁵¹ Cemil Meriç, *Umrandan Uygarlığa*, 22. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015, s.83.

⁵² Mustafa Gündüz, "Said Halim Paşa'da 'Medeniyet' Kavramı", *Journal of Islamic Research*, Cilt.21, Sayı.2, 2010, s.144.

⁵³ Kutluer, "Medeniyet", s.296. Medeniyet ve şehir arasındaki ilişki için bkz. Ahmet Davutoğlu, *Medeniyetler ve Şehirler*, 8. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2016.

⁵⁴ Şemseddin Sami, "Medeniyet", *Kâmûs-ı Türkî*, Raşit Gündoğdu et. al. (hzl.), 4. Baskı, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2014, s.1016.

⁵⁵ Ali Nazîmâ ve Faik Reşad, "medeniyet", *Mükemmel Osmanlı Lügati*, Necati Birinci et. al. (hzl.), 2. Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Basım Evi, 2005, s.250.

varlığına âit üstün niteliklerden, değerlerden, fikir ve sanat hayâtındaki çalışmalarından, ilim, teknik, sanâyi, ticâret vb. sahalardaki nîmetlerden yararlanarak ulaştığı bolluk, rahatlık ve güvenlik içindeki hayat tarzı, yaşama biçimi, medenilik, uygarlık”⁵⁶ şeklinde karşılık bulduğu, uygarlık kelimesinin de medeniyet kelimesiyle eş tutulduğu görülmektedir.⁵⁷ Ayrıca aynı sözlükte “medeniyetsiz” kelimesi “Medenî hayâta ayak uyduramamış, vahşî kaba, görgüsüz”⁵⁸ şeklinde açıklanmıştır. Türk Dil Kurumu tarafından yayınlanmış olan Türkçe sözlükte de medeniyet kelimesinin uygarlık kelimesiyle eş tutulduğu⁵⁹, uygarlık kelimesinin de “1. Uygur olma durumu, medeniyet, medenilik, 2. Bir ülkenin, bir toplumun, maddi ve manevi varlıklarının fikir, sanat çalışmalarıyla ilgili niteliklerinin tümü, medeniyet”⁶⁰ şeklindeki ifadelerle ortaya konulmuştur. Sosyal Bilimler Ansiklopedisi’nde medeniyet, “...şehirleşmek, şehir hayatını benimsemek...; teknik anlamda kültürün maddi ve teknik unsurlarını ifade eden terim...”⁶¹ ifadeleri ile tanımlanmaktadır. Ferit Devellioğlu’nun Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat’ında ise kavram “medenilik, şehirlilik, uygarlık”⁶² olarak belirtilmiştir. Yaşar Çağbayır tarafından yazılmış Ötüken Türkçe Sözlük’te ise medeniyet “1. Şehirde yaşama; kentli oluş; kentte yaşama biçimi 2. Ekonomik, siyasal, toplumsal, düşünce, kültür ve sanat, bilim ve teknik bakımlarından ideal sayılan üst düzeyde yaşama durumu; ideal gelişmişlik; uygarlık. 3. Toplumların veya ülkelerin düşünce ve sanat hayatı ile maddî ve manevi varlığına özgü niteliklerinin tümü; uygarlık. 4. Bilim ve teknolojinin verilerinden en üst düzeyde yararlanabilme durumu. 5. Daha nazık, daha kibar olma durumu.”⁶³ olarak anlamlandırılmıştır. Bu doğrultuda sözlükler nezdinde medeniyetin uygarlık kelimesiyle müteradif görüldüğü, medeniyetin maddi ve manevi olmak üzere birçok yönünün bulunduğu, medeniyet kavramına iyi yaşam koşullarının sağlanmış olması manasında olumlu bir anlam yüklendiği görülmektedir.

Günümüzde medeniyet kavramının kullanım şeklini üç başlık altında ele alan Tahsin Güngör’e göre bu kullanım şekilleri, “a)Gündelik dildeki “medenî insan” deyiminde

⁵⁶ İlhan Ayverdi, “Medeniyet”, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük-2**, İstanbul: Kubbealtı Lügatı, 2011, s.2001.

⁵⁷ İlhan Ayverdi, “Uygarlık”, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük-3**, İstanbul: Kubbealtı Lügatı, 2011, s.3292.

⁵⁸ İlhan Ayverdi, “Medeniyetsiz”, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük-2**, İstanbul: Kubbealtı Lügatı, 2011, s.2001.

⁵⁹ **Türkçe Sözlük**, “Medeniyet”, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s.1360.

⁶⁰ **Türkçe Sözlük**, “Uygarlık”, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s.2042.

⁶¹ **Sosyal Bilimler Ansiklopedisi 2**, “Medeniyet”, İstanbul: Risale, 1990, s.493.

⁶² Ferit Devellioğlu, “Medeniyet”, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 31. Baskı, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2015, s.692.

⁶³ Yaşar Çağbayır, “medeniyet”, **Ötüken Türkçe Sözlük 3**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007, s.3105.

olduğu gibi başkalarına karşı görgülü davranma konusunda insana kendini kontrol etme yeteneği veren kural ve değerler bütünüdür. b) Gelişmiş olarak kabul edilen toplumu gelişmemiş sayılan toplumlardan ayıran özelliklerdir. ...c) Ortak özellikler gösteren sosyal gruplar ve bunların bütünüdür.”⁶⁴.

Medeniyet kelimesine gelişmiş toplumları gelişmemişlerden ayırmak için başvurulması sosyal bilimlerde sıklıkla rastlanan bir durumdur.⁶⁵ Kelimenin bu anlamıyla kullanılması batılılaşma, çağdaşlaşma, modernleşme gibi kavramlara da atıfta bulunulmasını zorunlu kılmaktadır. Çünkü toplumların “ileri-geri” olarak tasnif edilmesiyle birlikte “geri” olarak addedilen ya da geri kaldığına inanan toplumlar muasır medeniyetler seviyesine erişebilmek için onlar gibi yani Batılılaşmaya meyletmektedirler. Medeniyetin “ileri-geri” olma durumunu ifade edecek şekildeki kullanımı, Aydınlanmacı düşünürlerin ortaya atmış olduğu, Batı tarafından yaygınlaştırılan ve nihayetinde Batı’nın tek medeniyet olmasına vesile olan kullanım şeklidir.

“Bu kavram, Batılı toplumların son iki ya da üç yüzyıl boyunca daha önceki toplumlardan ya da o günkü daha “ilkel” toplumlardan farklı olarak sahip olduğuna inandığı şeyleri anlatmak için kullanılır. Batılı toplumlar bu kavramla kendilerine ait özellikleri ve övündükleri şeyleri ifade etmeye çalışırlar: Örneğin, kendi teknik gelişmişlik düzeylerini; kendi davranış biçimlerini, kendi bilimsel bilgi düzeylerini ya da kendi dünya görüşlerini ve başka birçok şeyi...”⁶⁶

Hulusi Şentürk’ün de belirttiği üzere “Sosyal ve siyasal kavramlar tarihi süreç içerisinde oluşan, değişimler geçiren ve tarafların kendi bakış açıları ile anlam yüklediği kavramlar oldukları için tanımlamada ortak söylem kullanmak neredeyse imkânsız hale dönüşmektedir.”⁶⁷ Bu durumdan nasibini alan medeniyet kavramı da geçmişten günümüze kadarki süreçte değişik şekilde ele alınmış, değerlendirilmiştir.⁶⁸ Bu bağlamda Batılı düşünürler tarafından medeniyet kavramının ne şekilde tanımladığını incelediğimizde, Albert Schweitzer’in “...gerek bireyler açısından olsun, gerekse kitleler

⁶⁴ Görgün, s.298.

⁶⁵ Medeniyet kavramının toplumları ileri ve geri olarak ayırtmasıyla birlikte, bir toplumun medeni kabul edilmesi onun diğer medeniyetler ile karşılaştırılmasına ve gelişmişlik seviyesine göre yeniden sınıflandırılmaya tabii tutulmasına neden olabilmektedir. Teoman Duralı, medeniyetlerin sınıflandırılması için bu yöntemin kullanılabileceğini şu şekilde ifade etmektedir: “Medeniyetleri de, ulaştıkları siyâsî ile iktisâdî teşkilatlanmalardaki karmaşıklık seviyesi, bilgelikteki açıklama gücü ve zanaatlardaki vukuf ile çeşitlilik bakımından dahî başlıca iki öbek hâlinde sınıflandırabiliriz: Yüksek gelişmişlik seviyesine erişmiş olan ile olmayan medeniyetler.” Teoman Duralı, **Çağdaş Küresel Medeniyet**, 1. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2000, s.35.

⁶⁶ Norbert Elias, **Uygarlık Süreci-1**, Ender Ateşman (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2015, s.73-74.

⁶⁷ Şentürk, s.17.

⁶⁸ Cemil Meriç, medeniyet kavramının mahiyetine ilişkin fikir birliği edilemediğini şu şekilde dile getirmiştir: “Muhtevası, çağdan çağa, ülkeden ülkeye, yazardan yazara değişen kaypak ve karanlık kelime: “civilisation”. Meriç, s.81.

açısından olsun, maddî ve manevî tekâmül yada olgunlaşma...”⁶⁹, Christopher Dawson’ın “kozmozolojik bir tasavvur”⁷⁰, G. Childe’nin “...şehirlerin ortaya çıkmasıyla vurgulanan bir gelişme vetiresi”⁷¹, Arnold Toynbee’nin “...bir harekettir, bir durum değil bir yolculuk...”⁷², Auguste Comte’un “...hem insan zekâsının gelişmesi hem de tabiat üzerindeki etkisini artırması”⁷³, Leon Blum’un “...hayvanî güç yerine, manevî gücün hakim olması, putperestliğin yerini aklın alması”⁷⁴, Georges Duhamel’in “...âhenk içinde dua eden bir ses topluluğu... ..kel yamaçta mermer bir heykel...”⁷⁵, Leslie Lipson’un, “...yalnızca nadir bulunan toplumsal olgular olmakla kalmayıp aynı zamanda en karmaşık toplumsal sanat eserleri...”⁷⁶, Samuel P. Huntington’un “...insanların kendilerini diğer türlerden ayırteden yönünden başka onların sahip olduğu en yüksek kültürel gruplaşma ve en geniş kültürel kimlik seviyesi...”⁷⁷ ifadeleriyle medeniyeti tanımladıklarını görmekteyiz.

Medeniyete yönelik tanımların çeşitliliği Türk ve Müslüman coğrafyanın düşünce dünyasında da dikkat çekmektedir. Genel itibariyle bu düşünürlerin medeniyete yükledikleri anlamlar incelendiğinde, Şeyhülislâm Musa Kazım Efendi’nin “...bir şehirde, bir köyde, neresi olursa olsun bir yerde toplu olarak yaşamak...”⁷⁸, Ziya Gökalp’in “...yöntemle yapılan ve taklit yoluyla bir milletten diğerine geçen kavramların ve tekniklerin bütünü...”⁷⁹, Ahmet Ağaoğlu’nun “hayat tarzı”⁸⁰, Mehmet Kaplan’ın “...her şeyden önce büyük şehirlerde gelişen, insanoğlunun düşünce ve hayali ile şekil verdiği, fakat zamanla gelişerek, adeta kendi kendine bir dünya kuran bina, eşya, âlet ve

⁶⁹ Albert Schweitzer, **Medeniyet Felsefesi-1**, Yusuf Kaplan (çev.), 1. Baskı, İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2011, s.95.

⁷⁰ Yusuf Kaplan, “Sunuş”, Christopher Dawson, **İlerleme ve Din**, Yusuf Kaplan ve Aylin Doğan (çev.), İstanbul: Açılım Kitap, 2003, s.12.

⁷¹ **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, “Medeniyet”, İstanbul: Dergâh Yayınları, C.6, 1986, s.180.

⁷² Arnold Toynbee, **Medeniyet Yargılanıyor**, Ufuk Uyan (çev.), İstanbul: Yeryüzü Yayınları, 1980, s.56.

⁷³ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, s.181.

⁷⁴ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, s.181.

⁷⁵ Georges Duhamel, **Medeniyet**, Zahir Güvemli ve Tansin Yücel (çev.), İstanbul: Varlık Yayınevi, 1954, s.125.

⁷⁶ Leslie Lipson, **Uygarlığın Ahlâki Bunalımları**, Jale Çam Yeşiltaş (çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2003, s.33.

⁷⁷ Samuel P. Huntington, “Medeniyetler Çatışması mı?”, **Medeniyetler Çatışması**, Murat Yılmaz (drl.), Ankara: Vadi Yayınları, 2001, s.24. Huntington, çatışmaların medeniyetler arasında ortaya çıkacağını şu ifadelerle ortaya koymuştur: “Medeniyet kimliği, gelecekte gittikçe artan bir şekilde ehemmiyet kazanacak ve dünya büyük ölçüde, belli başlı yedi veya sekiz medeniyet arasındaki etkileşimle şekillenecektir. Bunların içine, Batı, Konfüçyus, Japon, İslâm, Hint, Slav-Ortodoks, Latin Amerika ve muhtemelen Afrika medeniyetleri giriyor. Geleceğin en mühim mücadeleleri, bu medeniyetlerin birini diğerlerinden ayıran kültürel fay kırıklıkları boyunca meydana gelecektir.” Huntington, s.25.

⁷⁸ Şeyhülislâm Musa Kazım Efendi, s.67.

⁷⁹ Ziya Gökalp, **Hars ve Medeniyet**, 1. Baskı, İstanbul: Bilge Oğuz, 2013, s.23.

⁸⁰ Ahmet Ağaoğlu, **Üç Medeniyet**, 3. Baskı, İstanbul: Doğu Kitapevi, 2013, s.19.

makinalardan mürekkep insan ve toplum-üstü varlık”⁸¹, Nevzat Kösoğlu’nun “İnsan başarılarının hemen tümünü kapsayan ...olgu...”⁸², Yılmaz Özakpınar’ın “...insanın rasyonel düzlemde doğayla ilişkisini ve hayatının gayesini belirleyen ve ruhlara coşku veren bir inanç ve ona bağlı bir ahlâk nizamı...”⁸³ ve “...kültür eserlerini doğurtan, onların hedefini, istikametini, niteliklerini belirleyen seçici, sınırlandırıcı, değerlendirici, kuşatıcı bir inanç ve ahlâk nizamı...”⁸⁴, Abdülkadir Erener’in “...mümkün olabilen beşerî saadetin şartıdır. Bu haysiyyetiyle ...insanlığın –her takdire göre- değişmez ideali...”⁸⁵, Server Tanilli’nin “...bir halkı başka halklardan ayıran, onun özgün yanını ortaya koyan, yaşayış biçimlerinin, kullanılan aletlerin, çalışma biçim ve yöntemlerinin, inançların, düşünsel ve sanatsal faaliyetlerin, siyasal ve sosyal örgütlenme biçimlerinin bütünü.”⁸⁶, Erdoğan Pazarbaşı’nın “...şehirlilik, yerleşik hayat tarzında yaşama...”⁸⁷, Ali Bulaç’ın “...yerleşik bir mekan üzerinde ve bir arada yaşamak durumunda olan insanların, tarihin her döneminde tanıdığı ve sürekli göçebe olanların dışında yaşadığı tarihî bir gerçeklik...”⁸⁸, İbrahim Kalın’ın, “...bir “dünya görüşünün” ...zaman ve mekân yani tarih ve coğrafya boyutunda tezâhür ve tecessüm etmiş hali...”⁸⁹ Lahbabi’nin “...insanlık tarihi boyunca, birbiriyle kenetlenmiş hamleler, yâni ortak bir mîras içinde, bütün milletlere ait dehaların objektif gerçeklik haline dönüştürülmesi...”⁹⁰, Ali Şeriatî’nin “...bütün insanlık tarihi boyunca meydana gelmiş olan maddî ve manevî eserler ve tasarruflar toplamı...”⁹¹, Muhammed Hüseyin’in “...insan hayatının her kesiminde gerçekleştirdiği aklî, ahlâki, maddî, rûhi, dînî, dünyevî değerler manzûmesinin adı...”⁹² olarak medeniyeti tanımladığını görmekteyiz.

⁸¹ Mehmet Kaplan “Medeniyet ve Medeniyetin Unsurları”, **Türk Kültür ve Medeniyeti**, Ankara: Ankara Üniversitesi Türk Kültür ve Medeniyetini Araştırma Enstitüsü Deneme Yayınları, Cilt.1, 1976, s.59.

⁸² Nevzat Kösoğlu, **Türk Dünyasında Yeni Bir Medeniyet Tasarımı**, 2. Baskı, Ankara: Ötüken Yayıncılık, 2015, s.96.

⁸³ Yılmaz Özakpınar, **Kültür ve Medeniyet Üzerine Denemeler**, 3. Baskı, Ankara: Ötüken Yayıncılık, 2014, s.293.

⁸⁴ Yılmaz Özakpınar, **Bir Medeniyet Teorisi-Kültür ve Medeniyete Yeni Bir Bakış-**, 4. Baskı, Ankara: Ötüken Yayıncılık, 2013, s.51.

⁸⁵ Abdülkadir Erener, **Tarihi Seyri İçerisinde Medeniyet**, İstanbul: Sümer Matbaası, 1980, s.7.

⁸⁶ Server Tanilli, **Uygurlık Tarihi**, 23. Baskı, İstanbul: Alkım Yayınevi, 2006, s.13.

⁸⁷ Erdoğan Pazarbaşı, **Kur’an ve Medeniyet Doğuşu-Gelişimi-Çöküşü**, 1. Baskı, İstanbul: Pınar Yayınları, 1996, s.18.

⁸⁸ Bulaç, s.154.

⁸⁹ İbrahim Kalın, **Ben, Öteki ve Ötekisi –İslâm-Batı İlişkileri Tarihine Giriş**, 1. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, 2016, s.73.

⁹⁰ Lahbabi, **Kapalıdan Açığa Millî Kültürler ve Medeniyet**, Bahaddin Yediyıldız (çev.), İstanbul: Tur Yayınları, 1980, s.23.

⁹¹ Ali Şeriatî, **Medeniyet Tarihi 1**, İbrahim Keskin (çev.), Ankara: Fecr Yayınevi, 1998, s.24.

⁹² M. Muhammed Hüseyin, **Modernizmin İslâm Dünyasına Girişi**, Sezai Özel (çev.), İstanbul: İnsan Yayınları, 1986, s.7.

Lütfi Bergen, medeniyet kavramı üzerine inşa edilen söylemleri kendi içerisinde bir sınıflandırmaya tabii tutmuş ve bu söylemleri benimseyen düşünürlere örnek vermiştir. Bu doğrultuda ona göre, birinci söylem Abdullah Cevdet'in de benimsemiş olduğu medeniyetin civilisation'a tekabül ettiği, modern toplumun ortaya çıkışında dinin değil, bilim ve tekniğin ana saik olduğu; ikinci söylem, Namık Kemal ve Mehmet Akif tarafından kabul görmüş olan birinci söylemle kısmen benzerlik arz eden fakat toplumun din tarafından tayin edildiğinin ileri sürülmesiyle farklılaşan, teknik ve bilimin transfer edilmesine karşı olmayan ve bu doğrultuda toplumun ahlak ile mayası oluşturulurken Batı'nın bilim ve tekniğinin de alınmasıyla muasır medeniyetler seviyesine çıkılabileceğinin öne sürüldüğü; üçüncü söylem, Ziya Gökalp'in ortaya koymuş olduğu medeniyetlerin birden fazla olduğu ve medeniyet ile kültür arasında farklılıklar bulunduğu, bu doğrultuda kültürün statik, medeniyetin dinamik bir yapısı bulunduğu; dördüncü söylem, İsmet Özel'in benimsemiş olduğu, medeniyetin toplumlar için olmazsa olmaz bir mahiyette olmadığı, medeniyetlerin dinlerin kalıplaşmış hali olarak görülmesi; beşinci söylem Sezai Karakoç ve Yusuf Kaplan tarafından ortaya konan İslam'ın tek medeniyet olduğu; altıncı söylem Yılmaz Özakpınar'ın belirttiği üzere medeniyetlerin ana unsurunun din olduğunun vurgulandığı ve bu bağlamda İslam dininin de kendine has bir medeniyete sahip olduğunun ileri sürülmesi; yedinci ve son söylem ise Lütfi Bergen'in kendisine ait olup, bu anlatıda İslam'ın tek medeniyet olduğu vurgulanmakta, medeniyet kavramı ile Medine arasındaki ilişki ön plana çıkarılmaktadır.⁹³

Medeniyet tanımlamaları beraberinde medeniyeti var eden unsurların açığa çıkarılmasını gerekli kılmıştır. Medeniyeti ortaya çıkaran unsurları beş başlık altında toplayan Fernand Braudel'e göre bu unsurlar; "a)mekândır, b)toplumdur, c)ekonomidir, d)ortak zihniyettir, e)sürekliliktir."⁹⁴ Braudel'in sıraladığı unsurlardan hareket ederek Akif Emre, bir medeniyeti var edebilecek düşünce sistemine malik olunması, bu düşünce sisteminin devamlılık arz edebilmesi, medeniyetin pratik hayata tezahür etmiş olması, bu pratiğin ortaya çıktığı sınırları belli bütünlüklü bir toprak parçasının bulunabilmesi ve bu medeniyeti benimseyecek toplumun var olabilmesi unsurlarının, medeniyetlerin varlığını idame ettirebilmeleri için gerekli olduğunu belirtmiştir.⁹⁵ Akif Emre'nin ortaya koymuş

⁹³ Lütfi Bergen, **Medeniyet**, 2. Baskı, Ankara: MGK Yayınları, 2014, s.65-67.

⁹⁴ Akif Emre, "Din ve Tarih Karşısında Medeniyet", **Hece Aylık Edebiyat Dergisi**, Özel Sayı.24,(Haziran/Temmuz/Ağustos 2012), s.79.

⁹⁵ Emre, s.79.

olduğu bu unsurlar tek bir medeniyetin değil, birçok medeniyetin varlığının söz konusu olabileceğine işaret etmektedir.

Medeniyetin kültürün ortaya çıkarmış olduğu uzantılardan neşet ettiği görüşünde olan Vefa Taşdelen'e göre, medeniyet, çokkültürlü, evrensel, insanlığın tamamına hitap eden, insanı ve onun değerlerini merkeze alan, din kaynaklı olmasına rağmen dini arka planda bırakabilen, akılcı, ortak hareket etme isteği aşılayan, uzlaşmacı bir hüviyete sahiptir.⁹⁶ Taşdelen'in medeniyetin tüm insanlık için olduğu şeklindeki vurgusu ise tek bir medeniyetin hakimiyet sağlamasının önünü açması bakımından önemli bir noktaya işaret etmektedir. Bu bağlamda Taşdelen'in ifadeleri, Akif Emre'nin yukarıda sıralamış olduğumuz belli koşulları sağlayan toplumların bir medeniyet ortaya çıkarabileceğine ilişkin görüşleriyle örtüşmemektedir.

Aydınlanma düşüncesinin ortaya çıkarmış olduğu Batı medeniyetini yücelten görüş, Osmanlı Devleti'nin Batı karşısında yenilgiye uğraması, dış mihraklar tarafından telkin edilen "*geri kalmışlık*" düşüncesi doğrultusunda bu topraklarda modernleşme faaliyetleri olarak gün yüzüne çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin III. Selim dönemiyle başlayan, Batı'yı referans alarak hayata geçirmiş olduğu modernleşmecî hareketler, medeniyet kelimesinin "ileri-geri" tanımlaması doğrultusunda ilerlemek için medenileşmek olarak kabul edilebilir mahiyettedir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin modernleşmeye yönelik faaliyetleri medeni bir ülke olmanın gerekliliği olarak gösterilerek meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.

Osmanlı mütefekkirlerinin düşünce dünyasına modernleşmenin imkanlarının aranmasıyla birlikte dahil olan medeniyet kavramı, Osmanlı Devleti'nin mevcut kötü durumundan bir an önce kurtulması ve ilerlemesinin sağlanmasına ilişkin bir anlama karşılık gelecek şekilde olumlu ya da olumsuz manada her kesimden düşünür tarafından ele alınmış, değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin yeniden ihyası için Batı'nın kılavuz edinildiği bir yenileşme hareketini çözüm yolu olarak kabul eden Batıcılar, medeniyet kavramına karşı olumlu bir tutum benimsemiştir.⁹⁷

⁹⁶ Vefa Taşdelen, "Medeniyet: İnsanlığın Ortak Dili", **Hece Aylık Edebiyat Dergisi**, Özel Sayı.24, (Haziran/Temmuz/Ağustos 2012), s.17.

⁹⁷ Batılılar gibi olmayı Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu için en faydalı yol olarak telakki eden Batıcıların benzer tutumu çağdaş Türk düşüncesi içerisinde de varlığını devam ettirmektedir. "Çağdaş Türk Düşüncesi askerî ve siyasi yenilgiler nedeniyle İslâm medeniyet ve kültür dairesinin tükendiğini, yenildiğini ve gerilediğini, "meselelere çözüm üretmediğini" savunmuştur. Modernite ile birlikte Batı medeniyeti karşısındaki geri kalmışlığın veya yenilginin

“...Avrupa bir tefevvukdur. Ona husumet beslemek bizden uzak olsun! ...Bu halde ben vatandaşlarıma bağırarak derim ki, bizim hasm-ı canımız kendi ataletimiz, kendi cehaletimiz, kendi fakirliğimiz, taassubumuz, göreneğe körcesine bağlanmamızdır. Avrupa bizim hocamızdır. ‘Avrupa’ya muhabbet etmek ilm-ü-terakkiye, maddî ve ma’nevî kuvvete muhabbet etmektir... Avrupa’nın çalışkan ve şükürgüzâr bir şakirdi olmak. İşte bizim rolümüz. ...Bir ikinci medeniyet yoktur. Medeniyet Avrupa medeniyetidir. Bunu gülüyle, dikenle isticnas etmeye mecburuz.”⁹⁸

İslamcı düşünürlerin ise medeniyete yönelik tutumlarında bir bütünlük söz konusu değildir. İslamcı düşünürlerin bir kısmı “batının tekniğini alalım, kültürünü ve ahlakını almayalım”⁹⁹ şeklindeki görüşü benimseyerek medeniyeti var eden maddi ve manevi unsurları birbirinden ayırma yoluna gitmiş, bir kısım ise medeniyet kavramının Batı ile özdeşleştirilmesinden dolayı bu kavrama karşıt bir tutum benimsemiştir.

Dönemin İslamcılarının bazıları medeniyetin toplum üzerindeki olumlu etkilerini ortaya koyarken İslam’ı dayanak göstermekten çekinmemiştir. Bu çerçevede Seyyid Bey,

“...İşte Cenabı Peygamber böyle buyuruyor: Hikmet olan söz, hakayıkı eşyaya muvafık olan bir söz, hukuki, içtimai, felsefi, iktisadi ve ahlaki bir düstur. Her nerede bulunursa bulunsun, her kimin ağzından işitilirse işitilsin işte o söz işte o kelâm hakikat, işte o düstur Müslümanın kaybedip de aradığı kendi malıdır. Hiç tereddüt etmesin, hemen alsın. Nerede bulunursa bulunsun, herkesten ziyade bir mü’min ona müstehaktır. Herkesten evvel alsın; onun öz malıdır.”¹⁰⁰

hesabını çok çabuk kesmek, sorumluyu tamamen İslâm düşüncesine yüklemek gibi bir acelecilik, evham ilk bakışta algılanabilmiştir. Öyle ki İslâm düşüncesinin “defterini dürmek” çabası o derece had safhaya ulaşmıştır ki bir an önce Müslümanların kültürlerini, medeniyet telakkilerini rafa kaldırıp/tarihin tozlu raflarında bırakıp, ivedilikle Batı medeniyetine iltica etme ögütleri vermiştir.” Ercan Yıldırım, “Batı/Modernite Karşısında İslâm Medeniyeti”, **Hece Aylık Edebiyat Dergisi**, Özel Sayı.26, (Haziran/Temmuz/Ağustos 2013), s.300.

⁹⁸ Abdullah Cevdet, “Şime-i Muhabbet: Celâl Nuri Bey’in Geçen Nüşadaki ‘Şime-i Husumet’ Makalesine Cevab”, *İctihad*, no.89, 16 Kânun-ı şânî, 1329, s.1979-84 Aktaran: Şükrü Hanoğlu, **Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi**, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1981, s.357-359.

⁹⁹ “Batı ileridir, tekniği ileridir, gelişmiştir”, “Batı gibi olmak gerekir”, “onlar Hristiyan ama biz sadece tekniklerini ve bilimlerini alacağız. O halde teknik ve kültür, teknik ve din ayrıdır.” Şeklindeki seri çıkarımlar olarak formüle edilebilecek bu tavrın neticesinden “Batı’nın ilmi ve fenni’ni almalıyız, kültür ve inancını değil” noktasına gelinmiştir.” Murat Erol, “Medeniyet ve Yerlilik: Anadolu’da Bir Medeniyeti Düşünmek”, **Hece Aylık Edebiyat Dergisi**, Özel Sayı.24, (Haziran/Temmuz/Ağustos 2012), s.140. Fakat bir milletin ortaya çıkarmış olduğu teknik, ilim, fen o milletin kültürüyle iç içedir. Dolayısıyla bu şekilde bir ayrıma gidilmesi mümkün gözükmemektedir. Bu durumu Cornelius Castoriadis “Bir toplumun teknolojik sistemini o toplumun kendi niteliğinden ayırmak ne ideal ne de fiili anlamda mümkün değildir.” şeklinde ifade etmiştir. Cornelius Castoriadis, **Dünyaya, İnsana ve Topluma Dair**, Hülya Tufan (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s.236. “...Osmanlı’nın bir medeniyet olarak güçlü olduğu dönemde sadece Batı’dan değil, farklı milletlerden farklı teknikler alınmıştır, o dönemlerde teknik ile kültür ayrımı yapılabilmektedir. Teknik ile kültür arasına sınır çeken irade, Osmanlı’nın siyasal ve askerî olarak zayıflamasıyla küçülmüştür. Bu durumla Tanzimat’tan sonra başlayan ve günümüze kadar gelen “*tekniği alalım, kültürünü değil*” şeklinde özetlenebilecek durum ortaya çıkmış, teknikle beraber kültürün gelmesine mani olunamamıştır.” Murat Erol, “Karşılaşmaların En Uzun: Medeniyet Bağlamında Osmanlı-Batı Karşılaşması”, **Hece Aylık Edebiyat Dergisi**, Özel Sayı.28, (Haziran/Temmuz/Ağustos 2014), s.407.

¹⁰⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 3.3.1340, İçtima Senesi 1, Devre 2, Cilt 7, s.58-59. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c007/tbmm02007002.pdf>. Seyyid Bey’in, İslam’ı kaynak göstererek ilerlemeyi bir dini emir hüviyetine kavuşturma çabası günümüzde de devam eden bir yaklaşımdır. Bu bağlamda ayetlere başvurarak İslam’ın medenileşmeyi emrettiği sonucuna ulaşan Abdülhakî Güneş’e göre “İslâm, nereden gelirse gelsin medeniyetin gelişmesine ve insanlığın yararına olan her türlü bilgidan faydalanmayı öngörmektedir. Onun yöntemi, “Hikmet mü’minin yitiğidir, onu nerede bulursa alır.” hadisinde ifadesini bulur.”.

şeklindeki ifadeleriyle “Hikmet mü’minin yitik malıdır. Onu nerede bulursa o ona en layık olandır.” hadisine atıfta bulunmakta ve bilginin İslam nezdindeki mahiyetine önem vermeden her türlü bilgi akışının sağlanmasını Müslümanlar için mübah göstermektedir.

Batı medeniyetinin kültür ve tekniğini birbirinden ayrı düşünme eğilimi ilk dönem İslamcıları arasında oldukça yaygın bir durumdur. Nitekim medeniyeti “...insanlar arasında muamelât ve münasebetin cereyanını icab edeceği zarurî bir iş...”¹⁰¹ olarak tanımlayan İskilipli Mehmet Atıf Efendi, medenileşmek yolunda Müslüman olmayan toplumların kılık kıyafet, yönetim şekli olarak taklit edilmesini caiz bulmazken, medenileşmenin önemli bir işareti olan teknik ve teknoloji konusunda aynı tutumu benimsememiş, bunların aktarımının elzem olduğunu hatta bir noktada dinin emri olduğunu belirtmiştir:

“...gerek Ehl-i Sünnet ve dalalet erbabı ve gerekse kafirler tarafından ihdas edilen her bidatten ve her yeni yapılmış şeylerden ve kafirler ile dalalet erbabına benzemekten nehy ve men olunmuş degillerdir. Zira uyumak, yatmak, oturmak, yemek, içmek gibi tabii işlerde benzemek zaruridir. Bundan başka ziraat aletleri, sanat araç-gereçleri, harp vasıtaları, yatak ve mutfak takımı gibi din işinden olmayıp da kendileriyle yalnız dünyevi bir maksat ve gaye maksud olan mübah işleri ihdas etmek meşrudur, hatta bunlardan bazılarını ihdas etmek emredilmiştir.”¹⁰²

Osmanlı modernleşme döneminde İslamcılarının medeniyet kavramına yönelik ilk baştaki olumsuz tavırları, tekniğin alınmasında İslam’a bir aykırılık olmaması gibi sebeplere dayandırılarak yavaş yavaş yok olmaya başlasa da Batı’nın I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti’ne yönelik tavrı ve tutumu sonuncunda medeniyet, “tek diş kalmış canavar” olarak tasvir edilmeye başlanmıştır.¹⁰³

Abdülbaki Güneş, **Kur’an Kıssaları ve Medeniyetlerin İnşası**, 1. Baskı, İstanbul: Gündönümü Yayınları, 2005, s.57. Bu doğrultuda Güneş’e göre, İslam medeniyetinin var olabilmesi için Müslümanlar, “akıl ile vahyi barıştırmak ve din adına uydurulan hurafe ve çağ dışı düşünceleri atıp silmek zorundadırlar.” Güneş, s.83. Güneş’in bu ifadeleri İslamcı düşünürlerin İslam’ı referans alan bir İslam medeniyetinin neşvü nema bulması gerektiği şeklindeki görüşüyle zıtlık arz etmektedir. Ayrıca “çağdışı” düşüncelerde kıstasın İslami olmadığı düşünüldüğünde, bu şekilde bir İslam medeniyetinin var edilebileceği şeklindeki görüşün çok makul olmadığı aşikardır. “Kur’an âyetleri, doğada geçerli olan yasaları ortaya çıkarıp keşifler yapmaya ve medeniyette ilerlemeye davet etmektedir. Göklerde ve yerde varolan her şeyin insanın hizmetine sunulması, endüstriyel çalışmayı da açık bir şekilde kapsamaktadır. Çünkü böyle bir çalışma olmadan, doğadan yararlanmak söz konusu olamaz.” Güneş, s.66. Güneş’in Kur’an’ı referans alarak ortaya koymuş olduğu medeniyet tasavvuru, daha çok Batı medeniyetini var eden insan merkezci düşünceyle örtüşmektedir. Bu doğrultuda Güneş’in İslam’ın temel dayanak noktası olduğu bir İslam medeniyeti anlatısı ortaya koyduğunu söylemek şeklen mümkün olsa da kaynakları bakımından mümkün gözükmemektedir.

¹⁰¹ İskilipli Mehmet Atıf, **Şeriat Medeniyeti**, 2. Baskı, İstanbul: Şamil Kitapevi, 1976, s.185.

¹⁰² İskilipli Mehmet Atıf, **Frenk Mukallidliği ve Şapka, Matbaa-i Kadir**, 1340, s.6-7.

¹⁰³ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, s.182.

Osmanlı modernleşmesine yönelik fikir üretiminde bulunmuş bir diğer kesim olan milliyetçiler ise, Batı'nın tekniğinin alınmasını desteklemekte fakat ahlakının ve kültürünün alınmasına karşı çıkmaktadır. Bu doğrultuda milliyetçiler nezdinde de medeniyetin ikili bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Toplumsal inancın “Türk milletindenim, İslâm ümmetindenim, Batı medeniyetindenim”¹⁰⁴ şeklinde tezahür etmesi gerektiği düşüncesinde olan Ziya Gökalp'in medeniyet ve hars ayrımı milliyetçi düşünürler tarafından genel kabul görmektedir.

“Osmanlılar, Türk ve Müslüman bir millet olarak Avrupa medeniyetine giriyorlar. Bu medeniyetin hangi unsurları halkımız tarafından kabul edilirse, ancak o unsurlar harsımıza katılmış sayılabilir. Halkın hoş karşılamadığı kurumlar, yüksek tabaka tarafından kabul edilmiş olsalar bile, millî harsın dışında kalırlar.”¹⁰⁵

Ziya Gökalp'in bu ifadesi bir milletin medeniyetten kendi izin verdiği ölçüde etkilenebileceğine işaret etmektedir. Dolayısıyla millet yalnızca Batı'nın tekniğinden istifade etmeyi tercih ediyorsa, Batı'nın kültürü ve ahlakı kapı dışı edilebilecektir. Ziya Gökalp'in bu anlatıyı ortaya koyabilmesinin en önemli sebebi bir medeniyetin din ile kaim olmadığı görüşünü taşımasıdır. Ona göre;

“...hiç bir medeniyet, hiç bir dine bağlı olamaz. Bir Hristiyan medeniyeti olmadığı gibi, bir İslâm medeniyetini var saymak doğru değildir. Tabîî Doğu medeniyetine de İslâm medeniyeti adını vermek yanlıştır. Doğu medeniyeti ile Batı medeniyetinin kaynaklarını, İslâm ve Hristiyan dinlerinde değil, başka yerlerde aramak gerekir.”¹⁰⁶

Osmanlı Devleti'nin modernleşme döneminde İslamcı, milliyetçi ve Batıcı düşünürler tarafından medeniyet kavramı yenileşme faaliyetleriyle ilişkili olarak kullanılmıştır. “Çünkü bu kavram, Osmanlı Devleti'nin gerilemesini durdurup, ona yeni bir güç verecek sihiri de ihtiva eden bir anlama sahip gibiydi. “Medeniyet” ile ülkenin geriliği giderilecek, her alanda çok büyük gelişmelere imkân verilebilecekti.”¹⁰⁷ Kavramın modernleşmeye işaret eden şekilde kullanıldığının en önemli göstergelerinden biri Osmanlı modernleşmesinin öncülerinden biri olan Mustafa Reşid Paşa için Şinasi tarafından kaleme alınmış olan şu ifadelerdir:

“Aceb mîdir medenniyet rasûlü dense sana

¹⁰⁴ Gökalp, s.60.

¹⁰⁵ Gökalp, s.17.

¹⁰⁶ Gökalp, s.52.

¹⁰⁷ Baykara, s.78.

...

Sensin ol fahr-ı cihân-ı medenniyet ki heman

Ahdîni vakt-i saadet bilir ebnâ-yı zaman”¹⁰⁸

Muasır medeniyetler seviyesinde olmayı misyon edinen Cumhuriyet devrine geçişle birlikte tek parti döneminde medeniyet kavramına yönelik tenkitler daha düşük seviyede seyir etmiştir. Bu dönemde medeniyete müteallik söylemlerde daha çok devletin ideolojisine uyumlu bir şekilde, kavram olumlanmış ve Batılı milletler gibi medeni olmanın zorunluluğuna vurgular yapılmıştır.

Çok partili siyasal hayata geçilmesinin bir sonucu olarak, tek partili dönemde özellikle sesi cılızlaşmış, baskıya uğramış İslamcı düşünürlerin medeniyete ilişkin görüşleri yeniden belirginleşmeye başlamıştır. Bu dönemde özellikle göze çarpan Batı medeniyetinin karşısında geçmişte varlık alanı bulmuş olan bir İslam medeniyetinin ihya edilmesi veya Batı medeniyetinin karşısına yeni bir İslam medeniyeti çıkarmanın gerekliliğine yönelik söylemlerdir. Böylelikle medeniyetin Batı ile özdeşleşen anlamı da göz ardı edilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda diyebiliriz ki İslamcı düşünürlerin 1950’lerden itibaren Batı medeniyeti ile fikri alandaki mücadelesinin hayata geçirilmesi hususunda medeniyet tasarımları önemli bir rol üstlenmeye başlamıştır.

Günümüz İslamcı düşüncesinde ise medeniyete yönelik söylemleri, 1. Medeniyeti bir bütün olarak kabul edip onun neyi var neyi yoksa reddedilmesi gerektiği görüşünde olanlar, 2. Medeniyeti tüm unsurlarıyla birlikte olumlu karşılayanlar, 3. Medeniyetin Batı medeniyetiyle özdeşleşmiş olan tarafını eleştiriye tabii tutmasına rağmen, medeniyet kavramının kendisine olumsuz yaklaşmayanlar şeklindeki üçlü bir tasnife tabii tutmak mümkündür.

Erdoğan Pazarbaşı’nın da ifade ettiği üzere, tarihsel süreç içerisinde medeniyet kavramının ne şekilde kullandığı incelendiğinde, ilk başlarda kavramın insanların topluluk halinde muayyen bir toprak parçası üzerinde yaşam sürdürmesi şeklinde kullanıldığı, daha sonra ise kavramın toplumsal hayatın bir sonucu olarak meydana gelen kültür, yaşam stili, kullanılan teknik ve aletleri de kapsayacak bir mahiyete

¹⁰⁸ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, s.181. Reşit Paşa’nın medeniyet hususundaki önemini vurgulayan benzer ifade İbret gazetesinde şu şekilde yer almıştır: “...Reşit Paşa <<medeniyet medinesi>>nin <<fâtîhi>>dir.” İbret, 12 teşrinievvel 1288, No. 38, <<Sebebi Kahtı Rical>> Aktaran: Mithat Cemal Kuntay, **Namık Kemal Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında Cilt I**, 1. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s.140.

büründürüldüğü görülmektedir.¹⁰⁹ İslamcıların mesafeli bir tutum gösterdiği medeniyet kavramı, teknik tarafıyla Türk düşüncesine yön verebilmiş, üretilen metinler içerisinde kendisine önemli bir yer bulabilmiştir.¹¹⁰ Dönemin koşulları ve kendisini kullananların amaçlarına göre mahiyeti sürekli değişime uğramış olan medeniyet kavramının neliği üzerinde hâlen mutabakata varılmış değildir.

¹⁰⁹ Pazarbaşı, s.27.

¹¹⁰ “Bugün dünyaya baktığımızda Batı medeniyetinin insanlığa egemen olduğunu görmekteyiz. Bu medeniyetin çarpıcı üstünlüğü teknik yanıdır. Türk Dünyası da, dünyanın diğer toplumları gibi bu medeniyetin ilim ve teknik düzeyine ulaşmak için uğraşmaktadır.” Kösoğlu, *Türk Dünyasında Yeni Bir Medeniyet Tasarımı*, s.12.

BÖLÜM 2: MODERNLEŞME DEVRİ OSMANLI İSLAMCILIĞININ MEDENİYET ALGISI

18. yüzyılın son dönemlerinden itibaren Avrupalı devletler karşısında alınan mağlubiyetler ve devletin iktisadi ve siyasi alanında var olan bozulmaların giderek artması sebebiyle önceleri Avrupa'nın üstünlüğünü kabul etmeye yanaşmayan Osmanlı Devleti, Avrupalıların örnek alındığı yenileşme hamlelerini hayata geçirmeye başlamıştır. III. Selim Dönemi'ne isabet eden bu dönemde askeri alanda yapılan yeniliklerle Avrupa karşısındaki geri kalmışlığın ve ülkenin mevcut sorunlarının bertaraf edilmesi, merkezi yönetimin kuvvetlendirilmesi amaçlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin askeri alanda başlayan modernleşme tecrübesi, III. Selim sonrasında da devam etmiş, özellikle II. Mahmut döneminde Osmanlı Devleti'nin modernleşmesine engel olduğu düşünülen yeniçeri ocağının kaldırılmasıyla birlikte modernleşme serüveni yeni bir boyut kazanmıştır. Ancak III. Selim döneminde başlatılan ve II. Mahmut döneminde de devam eden yenileşme hareketleri beklenen başarıyı getirmemiş, bu bağlamda modernleşme yolunda istenilen hedeflere ulaşamamıştır.

Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla başlayan Tanzimat Dönemi'nde askeri alanda başlayan yenileşme hareketleri toplumsal hayatta da zuhur etmiştir. Bu dönemde yapılan yenilikler yukarıdan aşağıya doğru, tepeden inme¹¹¹ bir şekilde gerçekleştirilmiş, halkın fikren de olsa katılımı gözetilmemiştir. Halka rağmen hayata geçirilen yenileşme hamleleri yönetici sınıf ve halk arasında var olan uçurumun büyümesine neden olmuş, toplum dikkate alınmadan gerçekleştirilen modernleşme çabaları istenilen sonucu vermemiştir.

1860'lardan itibaren Osmanlı Devleti'nin modernleşmesi devlet adamlarının tek elinden çıkmış, aydın sınıfın da üzerinde düşündüğü, fikir ürettiği bir mahiyete bürünmüştür. Avrupalı ülkelerin dilleri hakkında vukuf sahibi olan, Avrupa'nın gelişmişliğini bizzat Avrupa'da bulunarak deneyimleme fırsatı bulan, Avrupa düşünce sistemini anlamlandırma noktasında yetkin olan aydın sınıfı bu dönemde Osmanlı Devleti'nin ne şekilde modernleşmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Bu bağlamda bu dönemde ortaya çıkmış düşünce ekollerinden İslamcılığın müntesipleri de Osmanlı Devleti'nin mevcut durumunu tetkik etmiş, geri kalmışlığın nedenlerini ve bunları ortadan kaldıracak

¹¹¹ Rasim Özdenören, *Siyasal İstiareler*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2010, s.123.

çözümleri aramış, yenileşmenin ne şekilde ve hangi sahaları etkileyeceği, ileri olduğunu kabul ettikleri Batı medeniyetinin nasıl bu şekilde ilerleme kaydettiği üzerinde düşünce üretmişlerdir. Batı medeniyetinin üstünlüğünün kabulü modernleşme yolunda Batı'nın ortaya koymuş olduğu unsurlardan ne şekilde faydalanılması gerektiği sorunsalını beraberinde getirmiş, bu bağlamda dönemin İslamcı düşünürleri Batı'dan ithal edilecek şeylerin neler olması gerektiği, bunların İslam'a uygun olup olmadığı gibi konular üzerinde durmuştur. Ayrıca bu dönemde İslamcı mütefekkirlerin üzerinde fikir beyan ettikleri önemli konulardan biri İslam'ın ilerlemeye engel olduğu şeklindeki görüşün reddidir. Bu bağlamda ayet-i celilelere ve hadis-i şeriflere başvurarak İslam'ın ilerlemeyi, ilim öğrenmeyi emrettiği, Batı medeniyetini güçlü kılan unsurların aslında Müslüman toplumlardan neşet ettiği gibi savlarla reddiyelerini ortaya koymuş, bu doğrultuda İslam'ın bizatihi kendisinin değil, onu yanlış yorumlayan ve uygulayan Müslümanların İslam'dan giderek uzaklaşmasının geri kalmışlığa sebebiyet verdiğini vurgulamışlardır. Bu anlamda ilk dönem İslamcıları Osmanlı Devleti'nin modernleşme imkanlarını sorgularken, ortaya koydukları çözümlerin İslamiyet'e muarız bir mahiyete sahip olmadığını izah etmek noktasında ihtimam göstermişlerdir.

Tezin bu bölümünde ilk dönem İslamcıları arasından seçilmiş olan Namık Kemal, Said Halim Paşa, Mehmed Akif Ersoy'un teknik, kültür ve Batılılaşmayı merkeze alan medeniyete müteallik söylemleri incelenecektir. Bölümün sonundaki değerlendirme kısmında ise bu üç düşünürün görüşlerinde birbiriyle benzerlik ve farklılık arz eden kısımları ortaya konulacaktır.

2.1. Namık Kemal'in Medeniyet Algısı

Namık Kemal¹¹², kendisine İslam toplumunu bilinçlendirmeyi görev edinmiş bir gazeteci, şair ve her şeyin ötesinde mütefekkidir. Batı dünyası karşısındaki gerileyişe son vermek ve Osmanlı Devleti'nin muasır medeniyetler seviyesine ulaşabilmesi hususunda üzerine düşen vazifeyi kalemine sarılarak yerine getirdiği inancında olan Namık Kemal, bu

¹¹² Namık Kemal'in hayatı ve fikriyatı hakkında bkz. Mithat Cemal Kuntay, **Namık Kemal (3 Cilt)**, 1. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010. Ömer Faruk Akün, "Namık Kemal", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.32, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006. Dursun Gürlek, **Namık Kemal**, 1. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1998. Necip Fazıl Kısakürek, **Namık Kemâl**, 7. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2011. Abdullah Uçman, "Kısa Bir Ömrün Hikâyesi", Turan Karataş ve Orhan Kemal Tavukçu (Ed.), **Namık Kemal** içinde (12-35), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2011, s.12-35. Beşir Ayvazoğlu, "Nâmık Kemâl, Babası, Oğlu ve Torunu", Turan Karataş ve Orhan Kemal Tavukçu (Ed.), **Namık Kemal** içinde (36-53), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2011, s.36-53.

doğrultuda ömrünün tamamını düşünce üretmek ve bunları yazıya dökmekle geçirmiştir. Bu durumu Namık Kemal, “Kendimi vatan hizmetkârlığı için doğmuş bilenlerden olduğum gibi bu vazifeyi ifâya yazıdan başka kendimce bir vâsıta bulamadığımdan elimde kalem tutmağa kudret hissettiğim günden beri gazeteciliği ihtiyar edindim”¹¹³ şeklinde dile getirmiştir. Bu açıdan Namık Kemal’in milletin kurtuluşunu temel alan metinlerinin millete karşı olan vazifesini yerine getiriyor olmanın bilinciyle kaleme alındığını söylemek mümkündür.

Namık Kemal’in vatanın kurtuluşunun toplumun elinde olduğunu vurguladığı, şahsi görüşlerini mücessem hale getiren Vatan Yahut Silistre¹¹⁴ isimli eseri toplumun aydınlatılması hususundaki metinlerine iyi bir örnek teşkil etmektedir. Eserin başkahramanlarından biri olan İslam Bey’in vatanın kurtuluşu için canını ortaya koyması, Namık Kemal’in kurtuluş yolunda halktan beklentisinin ne şekilde olduğunu açıkça gözler önüne sermektedir. Namık Kemal’in vatana hizmet etme noktasında göstermiş olduğu istek eserde İslam Bey karakteriyle bütünleşmektedir. İslam Bey’in “Beni Allah yarattı, vatan büyüttü. Beni Allah besliyor, vatan için besliyor. ...Vücudum vatanın toprağından... nefesim vatanın havasından... Vatanım uğrunda ölmeyeceksem ya ben niçin doğdum? ...Vazifem yok mu?...”¹¹⁵ şeklindeki sözleri de vatana hizmetin Namık Kemal nezdindeki önemine işaret etmektedir.

Kurtuluş yolunda halkı bilinçlendirmeyi kendine görev telaki eden Namık Kemal’in yazılarının bir diğer muhatabı ise yapmış olduğu yenilikler ve uyguladığı politikalarla milletin rahatını bozduğunu düşündüğü hükümettir.¹¹⁶ Bu bağlamda Namık Kemal’in hükümete yönelik söylemleri daha çok eleştiri mahiyetli olmakla birlikte hükümetin mevcut politika ve uygulamalarında değişimlerin yapılabileceğine ilişkin vurgular içermektedir.

¹¹³ Mustafa Nihat Özön, **Namık Kemâl ve İbret Gazetesi**, İstanbul: Yapıkredi Yayınları, 1997, s.222 Aktaran: Musa Gümüüş, “Namık Kemâl’e Göre “Şark Meselesi” ve Osmanlı Devleti’ni Çöküşe Götüren Sorunlar”, **History Studies**, Ortadoğu Özel Sayısı, 2010, s.146. “Hürriyet gazetesinin kavgacı sütunlarından çıkarak İstanbul’a gelen Kemal, hâlâ barut kokuyordu. Harbden dönen inkılâp serdarının elinde silâh yoktu, fakat, silâhı kullanmak melekesi vardı: Gazetecilik.” Mithat Cemal Kuntay, **Namık Kemal Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında Cilt II/ Kısım 1**, 1. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s.103.

¹¹⁴ “<<Vatan>>ın lügatını yepyeni bir sesle ilk veren; vatan kelimesinin Avrupada, Amerikada ve eski Romadaki mânasını ilk bulan; <<Vatan>> makalesini ilk yazan; vatan şarkısını ilk söyleyen Kemal bir de <<Vatan>> piyesi çıkaracaktı; bu, onun hakkında bir nevi içtimai kaderdi.” Kuntay, **Namık Kemal Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında Cilt II/ Kısım 1**, s.150-151.

¹¹⁵ Namık Kemal, **Vatan Yahut Silistre**, 3. Baskı, İstanbul: Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık, 2009, s.19.

¹¹⁶ Cahid Okurer, “Namık Kemal Hürriyet ve Vatan Fikirleri”, **Hareket Dergisi**, Cilt.1, Sayı.1, 1939, s.16.

Toplumu yakından ilgilendiren birçok meseleye dair metinleri bulunan Namık Kemal'in yazılarının ana eksenini Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünün korunması, muasır bir medeniyetin kurulması, modernleşmenin ne şekilde olması ve hangi alanlara sirayet etmesi gerektiği meseleleri teşkil etmektedir. Bu doğrultuda Namık Kemal, mevcut hükümetin modernleşme yolunda yapmış olduğu hamlelerdeki eksiklikleri saptamış ve ileri bir medeniyete malik olduğunu düşündüğü devletlerin sorunlarını ne şekilde çözüme kavuşturduğunu, yüksek seviyedeki medeniyete nasıl sahip olduklarını ortaya koymuştur. Bu süreçte Namık Kemal, Batı düşünce sistemini de dikkate alarak İslam-Osmanlı geleneğinden beslenmeye devam etmiş, Batı medeniyetinden ithal edilmesi gerektiğini düşündüğü değerler ile geleneksel değerleri birleştirmiştir.

Batı düşünce sistemine yönelinmesi hususunda önem arz eden medeniyetin varlığının gereklilik mi yoksa Allah'ın razıyet göstermeyeceği faaliyetlerde bulunanlar tarafından ortaya konan zararlı bir oluşum mu olduğu hususunda kendi kendine bir sorgulama yapan Namık Kemal, neticede medeniyetin insanların birlikte yaşamlarını idame ettirmeleri anlamına gelecek şekilde ele alındığında medeniyetin insanlık için bir gereklilik olduğu kanaatine varmıştır.

“Biraz düşünelim: Acaba medeniyet sahîhan levâzım-ı insaniyeden mi? Yoksa sû-i ahlâkın tevlîd ettiği zevâid-i muzırradan mı ma'dûd olmak lâzım gelir? Hiç şüphe yoktur ki medeniyet bazılarının(ın) ve hususiyle bizim eski hükemânın tarîfî gibi insanın ictimâ ‘üzre yaşaması mânâsına alınır ise hayat-ı beşer için levâzım-ı tabiiyendendir.”¹¹⁷

Namık Kemal, medeniyetle birlikte insanların servetinin artmasının onların yaşam süresini uzatmayacağı, medeniyetin görkemli binalar inşa etmesiyle ölümü ve marazı engelleyemeyeceği, medeniyetin geceleri sokakları aydınlatmasıyla yarar değil, insanların ailelerinin yanında kalmak yerine dışarıda olmasına sebebiyet vermesinden dolayı zarar getireceği, ufak bir toprak parçası insanın yaşamını idame ettirmesi için yeterli iken medeniyetle birlikte vapurların, demiryollarının yapılmasına gerek olmadığı ve insan yanı başındakilerin halinden bir haberken telgrafla uzak diyarlarda ne olup bittiğinin öğrenilmesinin ehemmiyetinin bulunmadığı şeklindeki anlatıların gaflet eseri olduğu görüşündedir.¹¹⁸ Bu görüşlere, paranın yaşam süresini uzatmadığı ancak hasta olan bir kimsenin doktora gitmek için paraya ihtiyaç duyacağını, yapılan güçlü binaların

¹¹⁷ Namık Kemal, **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri**, Nergiz Yılmaz ve İsmail Kara (hızl.), İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, s.358.

¹¹⁸ Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s.359-360.

ölüme, hastalığa engel olamadığını fakat yanma, yıkılma gibi afetlere karşı dayanıklı olduğunu, insanların geceleri sokaklarda faydasız işler için de bulunabileceğini kabul etmekle birlikte geceleri aydınlatmanın sağlanmasıyla ticaretin yalnızca gün ışığında yapılması zorunluluğunun ortadan kalkacağını ve böylelikle kazancın artacağını, vapurlar, trenler vasıtasıyla dünyanın bir diğer ucuna gidilerek hayati ihtiyaçların ülkeye getirebileceğini ve son olarak telgraf vasıtasıyla dünyanın bir diğer yerindeki doktorun ustalıklarının ya da dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen bir olayın öğrenilmesinin toplumun yararına olabileceğini belirterek karşılık vermiştir.¹¹⁹ Bu bağlamda Namık Kemal, medeniyetin ortaya çıkarmış olduğu teknik gelişmelerin insan yaşamının sürdürülmesini kolaylaştırdığı ve yaşamın çeşitli safhalarında gereksinim duyulabilecek şeyleri temin ettiğini dile getirmiştir. Medeniyetin insan yaşantısı için bir zaruriyet olduğu ve bu bağlamda medeniyetten kaynaklanan her sorunun rahatlığa, medeniyetsiz toplumun rahatının ise bin eziyete neden olduğu görüşünde olan Namık Kemal, medeniyetsiz yaşamayı ecelsiz ölmekle eş tutmaktadır.

“Medeniyetin her sıkıntısı bir rahat tevlîd eder, vahşetin her rahatı bin eziyeti mûcib olur. İnsanın havâyici yalnız arzın kuvve-i nâbitesine sığışmak ihtimali yoktur. Onu olsa olsa medeniyetin hazâin-i iddihârı isti’âb edebilir. Hülâsa medeniyetsiz yaşamak ecelsiz ölmek kabîlindendir.”¹²⁰

Namık Kemal’in insan yaşantısında medenileşmeye verdiği önem, insanın medeniyet vasıtasıyla hayvan mertebesinde kurtularak, yaratıcılığını ortaya çıkarabildiği görüşünden kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda Namık Kemal, medeniyete menfi bir şekilde yaklaşılmasını katillere, eşkiyalara ecelin getirilmesi noktasında yardım etmeye benzetmektedir.

“Görüyoruz ki insan tevlîd kuvvetinde hemen kâffe-i hayvanâtın mâdûnunda iken dünyada meşhur ve ma’rûf olan hayvanâtın kâffesinden birkaç bin kat ziyade bulu(nu)yor. Ve bu kesret sahra-yı vahşette değil saadet-saray-ı medeniyette görülüyor. Bundan bi’l-bedâhe sabit olur ki medeniyet hayat-ı beşerin kâfilidir. Bu sübuttan dahi bi’z-zarure anlaşılıyor ki medeniyet aleyhine kıyam etmek ecelsiz kazaya katillerden, haydutlardan ziyade mu’în olmaktadır.”¹²¹

Medeniyetin inşasının insanlık için önemine defaaten vurgu yapan Namık Kemal’in üzerinde hususi olarak durduğu konu Osmanlı Devleti’nin geçmişte sahip olduğu yüksek medeniyetin mevcudiyetini koruyamamış olması ve bunun bir sonucu olarak Batı

¹¹⁹ Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s.359-360.

¹²⁰ Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s.360.

¹²¹ Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s.359.

medeniyeti karşısında geri kalmasıdır. Bu bağlamda Namık Kemal, vatanın geri kalmışlığını özellikle İslam fıkından ayrı düşülmesiyle rabıtalandırmaktadır.¹²² Bu durumla ilişkili olarak Namık Kemal, Osmanlı Devleti'nin adalet ve hürriyeti tesis etme noktasında İslam fıkından ziyade Fransız hukukundan iktibas edilmesini, İslam geleneğinden kopuş olarak nitelendirmiş ve bu durum Osmanlı Devleti'nin Müslüman ve gayrimüslim tebasını memnun etmeyeceği için eleştirmektedir.¹²³ Bu doğrultuda onun önerisi İslam'da da bulunan meşveret usulünün bir tezahürü olan Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet'in kurulmasıdır.

Namık Kemal geri kalmışlığı yalnızca İslam fıkından kopmayla ilişkilendirmemekte, bilim ve teknik alanındaki eksikliklerin, toplumun ataletle kapılmasının ve ahlaki bozulmaların da geri kalmışlık hususunda önemli etkileri olduğunu dile getirmektedir. Bu bağlamda Namık Kemal “Topun karşısına şişhane, tüfeğin karşısına yatağan, süngünün karşısına sopa...”¹²⁴ ile çıkıldığını belirterek teknik alanda geri kalmışlığa, “...tedbirin karşısına hile, mantığın karşısına şiir, terakkinin karşısına vukuf, intizamın karşısına ihtilâl, ittifakın karşısına tefrika, fikrin karşısına kavuk...”¹²⁵ konulduğunu dile getirerek ataletle, ahlaki bozukluklara işaret etmektedir. Bu bağlamda Namık Kemal, geri kalmışlık durumundan kurtulabilmek için bilim ve teknik alanında bir ilerlemenin sağlanması ve ahlaki bozuklukların çözülmesi gerektiği görüşündedir.

Namık Kemal'in İslam'ın geçmişte sahip olduğu yüksek medeniyeti sürdürememesini ilişkilendirdiği bir diğer durum ise millet içinde meydana gelen ayrılıklardır. Medeniyetin insanların bir arada yaşaması manasına gelecek şekilde kullanıldığında bir öneme sahip olduğu görüşünde olan Namık Kemal, medeniyetlerin varlıklarını idame ettirme ve daha çok gelişim göstermesi hususunda birlik ve beraberliğin öneminin herkes tarafından anlaşılmasına rağmen İslam toplumunda bunun tam tersi bir şekilde parçalanmaların yaşanmasını anlamlandıramamaktadır. “Kuvvet-i muvaffakiyet, saadet-i medeniyet hep ittifak sayesinde hâsıl olduğu müsellemâttan iken biz efkâr-ı âlemin bütün bütün aksine yeni bir kaide mi keşfettik ki ikbâl-i âtimizin teminini tefrikada arayalım?”¹²⁶

¹²² Süleyman Hayri Bolay, “Namık Kemal (D. 1840- Ö. 1888)”, Süleyman Hayri Bolay (Ed.), **Tanzimat'tan Günümüze Türk Düşüncesi- Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Siyasî, İdarî ve Sosyal Düşünce Temsilcileri** içinde (210-237), İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, Cilt.1, 2015, s.221-222.

¹²³ Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s.323.

¹²⁴ Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s.144-145.

¹²⁵ Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s.145.

¹²⁶ Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s.100.

İslam toplumunda meydana gelen bozulmalar, Batı karşısında geri kalış yalnızca bu toplum içerisinde yaşayan halk ve aydın kesim tarafından değil, Batı tarafından da fark edilmiş, Batılı düşünürler de İslam toplumun geri kalmışlığı hakkında düşünce üretmekten geri durmamıştır. Bu bağlamda Fransız Filozof Ernest Renan'ın "İslâmiyet ve Bilim"¹²⁷ serlevhali konuşması ön plana çıkmaktadır. Namık Kemal'in İslamiyet'in ilerlemeye engel olmadığına yönelik fikirlerinin vücut bulduğu 1910 yılında basılmış olan Renan Müdâfaanâmesi, Renan'ın İslam'ın ilerlemeye mani olduğu şeklindeki görüşlerine karşılık olarak kaleme alınmıştır. Namık Kemal, bu metni yalnızca kendi fikirlerini ortaya koymak için değil aynı zamanda babasına yazmış olduğu mektupta belirttiği gibi Renan'a gereken cevabın verilmesini bir ibadet olarak telakki ettiği için yazmıştır.¹²⁸

Namık Kemal'e göre, İslam, Müslüman dünyanın ilerleme gösterebilmesi noktasında temel dinamiklerden birini teşkil etmektedir ve bu bağlamda İslamiyet medeniyetin inkişafına engel değildir.¹²⁹ Delillere başvurmadan İslam'ı itham eden Renan'ı bu hususta eleştiriye tabii tutan Namık Kemal, Renan'ın İslam'ın Müslümanları belli düşünce kalıplarına hapsedtiği, yeni düşüncelere açık olmalarını engellediği şeklindeki görüşüne karşılık Müslümanların imanlarını kuvvetlendirmek gayesiyle ilme yöneldiklerini dolayısıyla İslam'ın inananları ilme yönlendirdiğini belirtmiştir.¹³⁰ Renan'ın İslam'ın bilim ve kültürü önemsiz gördüğü şeklindeki iddiasını ise Namık Kemal o güne kadar fikir üretmiş olan İslam alimlerini örnek göstererek çürütmüştür.¹³¹ Namık Kemal, Renan'ın aksine Kur'an'dan deliller sunarak İslam'ın ilim ve hikmete verdiği önemi, ilmin elde edilmesini emrettiğini ortaya koymuştur.¹³² Bu doğrultuda Namık Kemal, Renan Müdâfaanamesi'ni kaleme alarak kendisinden sonra İslam'ın ilerlemeye engel teşkil etmediğine ilişkin metinlerin mihenk taşı ve benzer metinler üretmek isteyen İslamcı düşünürlere yol gösterici olmuştur.

¹²⁷ Bahsi geçen konuşma için bkz. Renan, **Nutuklar ve Konferanslar**, Ziya Işhan (çev.), Ankara: Sakarya Basımevi, 1946, s.183-205.

¹²⁸ Lütfi Bergen, "Batılılaşma ve Modernleşme Olgusu Karşısında Bir Osmanlı: Namık Kemal", **Namık Kemal (1840-1888)**, Hüseyin Su ve Abdurrahim Karadeniz (Ed.), Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi Yayınları, 2012, s.62.

¹²⁹ "Bize bu tahta çadırlar içinde oturmağı şeriât mi teklif ediyor? Billah değil. İslâm kısır ve kayserin kasırlarını iğtinâm ile mübeşşer oldu." Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s.247-248. Namık Kemal'in bu ifadesi de ilerlemenin tezahürlerinin ülkede görülmemesinden İslam'ın sorumlu tutulamayacağını vurgulamaktadır.

¹³⁰ Namık Kemal, **Renan Müdâfaanâmesi**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2014, s.20-21.

¹³¹ Namık Kemal, *Renan Müdâfaanâmesi*, s.24.

¹³² Bu noktada Namık Kemal, metinde, geçmişte ve günümüzde birçok İslamcı yazarın atıfta bulunduğu "Çin'de de olsa ilmi talep edin. Çünkü ilim talebi her Müslümana farzdır." hadisiyle birlikte birçok hadis ve ayetlere yer vermiştir.

Avrupa medeniyetinden geçmişten beri geri kalmış olduğumuz düşüncesine katılmayan Namık Kemal, Avrupa'nın üç asır öncesinde Osmanlı'dan kumaş ve silah ithal ettiğini, Avrupalılar Hindistan'ın nerede olduğunu bulmaya çalışırken, Osmanlı tüccarlarının birçok yere mal sevk ettiğini belirtmektedir.¹³³ Bu bağlamda Namık Kemal, geçmişte Avrupa'dan ileri bir medeniyete sahip olunabilmesinin yine mümkün olduğu düşünmektedir ve bu doğrultuda muasır medeniyetler seviyesine ulaşılabilceği hususunda ümitvardır. Bu minvalde Namık Kemal, geri kalmışlık probleminde takılıp kalınmamasını, mevcut sorunların çözümü için çaba sarf edilmesi gerektiğine vurgu yapmakta, atalet halindeki toplumun harekete geçmesi gerektiğini telkin etmektedir.¹³⁴ Namık Kemal, Avrupa'nın ilerleme sürecinin uzun yüzyılları kapsayan bir mahiyet arz etmesini engel olarak görmeyip, geri kalmış toplumların ileri medeniyetlerin seviyesine ulaşamayacağına ilişkin bir kaidenin bulunmadığına işaret etmekte, ilerleme için hâlâ vaktin var olduğunun altını çizmektedir:

“Avrupa terakkiye bizden evvel başlamış denilecek... Evvel başlamakla ne lâzım gelir? Saat-i eyyâm vakt-i gurubu çalmağa mı başladı? Ferdâ-yı kıyamet hemen yarına mı tesadûf ediyor? Yahut bir işe sonradan başlayanların evvelden başlayanlara yetişebilmesi ihtimalini selb edecek bir kâide mi peyda oldu? Yoksa biz vatanın saadetini bizzat göremeyeceğimizi bilirsek arzu etmeyecek miyiz?”¹³⁵

Namık Kemal, kısa bir süre zarfında İstanbul'un Londra'ya ve Rumeli'nin Fransa'ya dönüştürülemeyeceğinin farkında olmakla birlikte Avrupa medeniyetini meydana getiren araçları temin ederek iki asır zarfında uygar medeniyetler arasında yer alınabileceği inancını taşımaktadır.¹³⁶ Bu bağlamda Namık Kemal, kuvvet yettiğince çalıştıktan sonra elde edilen kazanç ile yetinmenin, “*Bir hırka ile bir lokma*” düsturunu öne sürerek çalışmayı bırakıp, nasibinde olanla yetinmenin farklı manalara geldiğini dile getirmekte ve gerileyişin sona erdirilmesi, ilerlemelerin nevşü nema bulabilmesi için çalışmanın gerekliliğine vurgu yapmaktadır.¹³⁷ Bu noktada eli kolu bağlı, çalışmaktan geri duran millete “Ey ihvân-ı vatan nice bir bu zalâm-ı gaflet?... Nice bir bu hâb-ı ten-perestâne?... İdrakten mi kaldık? Biz de bir fen öğrenmeye çalışalım... Ellerimiz tutmaz mı oldu? Biz

¹³³ Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s.279.

¹³⁴ Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s.280.

¹³⁵ Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s.479.

¹³⁶ Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s.219.

¹³⁷ Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s.219.

de yeni bir şey yapalım da meydana çıkalım.”¹³⁸ şeklinde seslenerek artık çalışmanın zamanının geldiğini hatırlatmaktadır.

Medeniyetin mevcut ileri durumunun mücessem halinin en iyi şekilde Londra’da görülebileceğini ileri süren Namık Kemal, bu şehri ilerleme hususunda örnek alınması gereken yer olarak göstermektedir.¹³⁹ Bu bağlamda Namık Kemal, Londra’nın eğitim sistemine, hukukuna, gemilerine, ticaretine, servetine övgüler yağdırmaktadır.¹⁴⁰ Atalet halindeki bir toplumun ilerleme gösteremeyeceğini görüşünde olan Namık Kemal’in Londra’yı örnek alınması gereken yer olarak arz etmesinin sebebi, İngilizlerin sahip olduğu tüm bu maddi ve manevi unsurları çalışarak elde etmiş olduğuna inanmasıdır. Çünkü o “insan için her ne hâsıl olursa sa’y ile olur”¹⁴¹ görüşünü benimsemektedir. Namık Kemal, ilerlemeleri her ne kadar Londra’yı baz alarak açıklamaya çalışsa da Avrupa’nın diğer ülkelerinin de aynı şekilde ilerleme kaydettiğinin bilincindedir. Bu doğrultuda Namık Kemal, Avrupa’nın ileri seviyede olmasını Avrupalıların çok gayretli olması ve yeni gelişmeler sağlanabilmesi için uyuklarından, konforlu hayat biçimlerinden fedakarlık etmelerine bağlamakta, Avrupa’ya ilişkin görüşlerini ortaya koyarken oradaki fabrikalara ve çalışmaya hevesli olan insanlara vurgu yapmaktadır.¹⁴²

Namık Kemal hükümetleri var eden şeyin adalet olduğunu ve adaletin medeniyetin ilerlemesini ve insanların sahip oldukları bilgileri artırmaları hususunda etkili olduğunu düşüncesindedir.

“Bu malumdur ki dünyada hükümetin esasen vücuduna sebep olan ve hak veren adalettir. Vezâif-i sâirenin cümlesi adalete nisbet ikinci derecede kalır. Adaletin kemâlât-ı insaniye ve terakkiyât-ı medeniyece hâsıl edegeldiği tesirât-ı külliyei isbat için delil getirmeğe hâcet göremeyiz. Nerede bir eser-i mamuriyet, hangi işte bir numune-i saadet görülürse tedkik olunduğu halde mebde-i zuhur ve hâmi-i bekası yine adalet olduğu meydana çıkar.”¹⁴³

Namık Kemal’in Londra’yı anlatırken de şehrin parlamentolarının üzerinde uzun uzadıya durmasının sebebi adalete verdiği önemden kaynaklanmaktadır. Namık Kemal, büyük bir yapıya sahip olan parlamento binasını adaletin somut tezahürü olarak tasvir etmekte, vekillerin adaletin tecelli etmesini paradan üstün tutmalarından, mahkemede herkese eşit

¹³⁸ Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s.220.

¹³⁹ Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s.212.

¹⁴⁰ Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s.212-218.

¹⁴¹ Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s.220.

¹⁴² Hüseyin Doğramacıoğlu, “Namık Kemal’in İbret Gazetesinde Sıraladığı Sosyal Tenkitler ve Çözüm Önerileri”, *Turkish Studies*, Sayı.6, 2011, s.1005-1006.

¹⁴³ Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s.261.

mesafede saygı çerçevesinde davranılmasından, maddi durumu yerinde olmayanların da hakkının gözetilmesinden, bu bağlamda onlara ücretsiz vekil atamalarından övgü ile bahsetmektedir.¹⁴⁴

Namık Kemal, adaletin sağlanmasına ilişkin olarak ilerlemenin devamlılığı noktasında hürriyetin büyük önem teşkil ettiğini belirtmektedir. Bu bağlamda Namık Kemal, Batı medeniyetinin hürriyete yönelik tutumunun üzerinde durulması gerektiği görüşündedir. Fransız düşünürlerin hususi olarak üzerinde durduğu medeniyet ile hürriyet arasında güçlü bir bağın bulunduğuna ilişkin görüş, Namık Kemal tarafından da kabul görmekle birlikte, medeniyetin Avrupa ile rabıtalandırılmasına karşı çıkması, Fransız düşünürlerin görüşlerinden farklılaştığı noktaya işaret etmektedir.¹⁴⁵

Namık Kemal'e göre hürriyetin yanı sıra eğitim ilerlemenin mihenk taşıdır. İspanyolların verimli altın madenlerine sahip olmasına rağmen, eğitim alanındaki eksikliklerinin sahip oldukları kaynakları yitirmelerine sebep olduğu ve İngilizlerin yalnızca demir ve kömüre dayanan kaynaklarının eğitim vasıtasıyla değerlendirilip İngiltere'yi dünyanın zengin ülkesi haline getirdiği gibi tarihsel örneklere başvuran Namık Kemal, sahip olunan maddi kaynakların eğitim olmadan bir önem arz etmeyeceğini ileri sürmüştür.¹⁴⁶ Medeniyetin ortaya çıkardığı, günlük hayatımızı kolaylaştıran teknik aletlerin temelinde eğitimin var olduğu görüşünde olan Namık Kemal, kıyafetlerin, vapurların, tramvayların, demiryollarının eğitimin günlük yaşantıdaki yansımaları olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁷ Namık Kemal'e göre milletin ilerlemesine öncülük edecek aydınların, yöneticilerin yetiştirilmesinde eğitim büyük önem teşkil etmektedir. Dolayısıyla gerek ilerlemeyi başlatacak olan mütefekkirlerin yetiştirilmesinde gerek ilerlemenin devamlılığının sağlanmasında eğitim Namık Kemal'in fikriyatında ana ekseninde bulunmaktadır.

Avrupa medeniyetlerinin seviyesine gelebilmek ve ülkenin istikbalinin sağlayabilmek için ilk önce eğitim alanında ıslahatlar yapılması gerektiği görüşünde olan Namık Kemal, devlet yönetimindeki eğitim kurumlarında var olan bozukluklara rağmen hükümetin

¹⁴⁴ Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s.213.

¹⁴⁵ Rıza Filizok, "Namık Kemal'in Batı Medeniyetine Bakış Tarzı", **Ölümünün 100. Yılında Namık Kemal**, Marmara Üniversitesi Yayınları No:463, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1988, s.41. "Guizot Asya'da medeniyetin olmayışını orada hürriyetin olmayışıyla izah ediyor, medeniyeti tamamen Avrupa'ya ait bir hadise olarak görüyordu. Michelet, insanîyetin tarihini hür ferdin siyasî güçler ve tabiat karşısındaki zaferlerinin tarihi olarak görüyordu." Filizok, s.41.

¹⁴⁶ Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s.520.

¹⁴⁷ Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s.110.

eğitime, güvenlik için yapılan yatırımlardan daha az yatırım yapmasını eleştirmekte ve bu şekilde ileri bir medeniyet kurulamayacağının altını çizmektedir. Bu hususta eğitim için ayrılması gereken servetin askeri güç için sarf edilmesini “insana kendini beynini yedirerek kuvvet vermeye çalışmak”¹⁴⁸ şeklinde tasvir etmektedir.

Namık Kemal, eğitime yönelik getirdiği eleştirileri, ortaya koyduğu eksiklikleri yalnızca kağıt üzerinde bırakmamış ve bu bağlamda sınırlı imkanlar dahilinde mutasarrıf vazifesi üstlendiği Midilli adasında birçok ilkokulun eğitim vermesini sağlamıştır.¹⁴⁹ Namık Kemal, eğitimin yalnızca okullarda değil, medeni ülkelerdeki gibi kütüphanelerde, tiyatrolarda sağlandığını, bu doğrultuda medeniyet yolunda eğitimin bütün kurumlarca desteklenmesi gerektiğini dile getirmiştir. “Bir millet umumen ahlâk kitabı yazsa bir âdemi pek kolay terbiye edemez. Bir edib birkaç güzel tiyatro tertip etse bir milletin umumunu terbiye edebilir.”¹⁵⁰ şeklindeki ifadesiyle özellikle tiyatronun toplumu dönüştürme fonksiyonu üzerinde durmuş olan Namık Kemal, Avrupa’nın medeniyet yolunda gösterdiği gelişim hususunda tiyatronun önemli bir yere sahip olduğu görüşündedir.¹⁵¹

Devletin ihyası için eğitimin dışında ziraatin önemine vurgu yapan Namık Kemal, ziraatin ticaret ya da sanat kadar gelişmeyi, kalkınmayı sağlamadığını kabul etmekle birlikte fabrikaların, yeterli sermayenin olmadığı bir ülkede ticaretle veya sanatla uğraşmanın mümkün olmadığını ve bu hususta yapılması gerekenin ziraat ıslahı olduğunu savunmaktadır.¹⁵² Bu doğrultuda ziraat alanında yeniliklerin yapılabilmesi için Avrupa’dan yardım alınmasına karşı olmayan Namık Kemal, Avrupa’nın ziraat bankalarından faizle borç alınmasıyla hem çiftçinin borçlarını kısa sürede bertaraf edeceğini hem de ziraat alanında gelişme kaydedilebileceğini belirtirken, bu yol dışında yine Avrupa’nın ziraat bankalarına ülkede şubeler açmasına izin vermek gibi imtiyazlarla istenilen ilerlemenin kaydedilebileceğini ileri sürmüştür.¹⁵³

¹⁴⁸ Bolay, “*Namık Kemal (D. 1840- Ö. 1888)*”, s.229.

¹⁴⁹ Zeynep Kerman, “*Namık Kemal’in Devlet Adamlığı*”, **Ölümünün 100. Yılında Namık Kemal**, Marmara Üniversitesi Yayınları No:463, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1988, s.68-69.

¹⁵⁰ Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s.497.

¹⁵¹ Akün, s.372.

¹⁵² Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s.299-300.

¹⁵³ Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s.300-302. Bu noktada Namık Kemal’in Osmanlı Devleti’nin Şeriât’a uygun düşmeyen ama uygulanmasının müslüman toplumun yararına olacağını düşündüğü uygulamalarının hayata geçirilmesi için istihsan prensibine, yani Müslüman toplumun genel çıkarlarına göre hareket edilmesi ilkesi, başvurduğunu görmekteyiz. Bu prensibe bağlı olarak Osmanlı Devleti’nde, 16. yüzyılda Şeyhülislâm Ebüssu’ûd’un fetvasıyla birlikte para vakıfları meşru bir hal almıştır. Burada gerekçe olarak, para vakıflarının elde ettiği faizlerle

İlerlemenin sağlanabilmesi için Batı medeniyetinden belli noktalarda¹⁵⁴ fayda sağlanmasına karşı çıkmayan Namık Kemal, ileri bir medeniyetin inşası için başka medeniyetlerden medet umulmasını hoş karşılamamakta, kendi çabasıyla ülkenin gelişim göstermesine taraftar olmaktadır.¹⁵⁵ Bu bağlamda Namık Kemal, ilerlemenin kalıcılığı ve meşruluğu için Batı medeniyetinden alınanların milli bir hüviyete kavuşturulması gerektiği düşüncesindedir. Bu noktada bir milletin tarihinin bilinmesinin önemi ortaya çıkmaktadır. Namık Kemal, bir milletin ilerleme kaydedilebilmesi, gerçekte neye ihtiyaç duyduğunun anlaşılabilmesi için tarihin rehberliğine muhtaç olunduğu görüşünde olup, tarihe başvurmadan gerçekleştirilecek olan uygulamaların zarar getireceği ya da pratiğe dökülmesi noktasında başarısız olunacağını ileri sürmektedir.¹⁵⁶

Namık Kemal, medeniyeti ilerlemeye, insanların bir arada yaşamasına karşılık gelecek şekilde kullanarak, kavramı olumlayan ve bu bağlamda medeni bir yaşantıyı insanlık için olmazsa olmaz olarak telakki eden bir düşünürdür. Bu bağlamda Londra şehri özelinde medeniyetin güzelliklerini sıralayan Namık Kemal, vatanın kurtuluşu için Batı medeniyetinden bilim ve tekniğinin ithal edilmesine karşı değildir. Ancak Namık Kemal Osmanlı-İslam geleneğine bağlılığını devam ettirerek, Batı medeniyetine yönelmiş ve bu bağlamda düşüncelerini oluştururken üstünlüğü yine kendi öz değerlerine vermiştir. “Hele kim ne derse desin biz meselâ eski Osmanlıların yamalı abasını Avrupa

birçok fakire, öğrenciye yardımda bulunulduğu ve bu kurumların kaldırılması durumunun Müslümanların zararına olacağı gösterilmiştir. Halil İnalcık, **Osmanlı’da Devlet, Hukuk, Adâlet**, 2. Baskı, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2005, s.40. İsmail Kara, Namık Kemal de dahil olmak üzere modernleşmeye dair fikir üretenlerin, devletin ihyası için yapılanların bir anlamda dinin de ihyasını sağlayacağı görüşünde olduklarını ve bu anlamda devletin modernleşmesi için hayata geçirilen uygulamalar her ne kadar İslam’a muarız olsa da devletin mevcudiyetinin korunması söz konusu olduğu için bunların aslında meşru olduğunu ileri sürdüklerini belirtmektedir. İsmail Kara, “İslam Düşüncesinde Paradigma Değişimi”, Mehmet Ö. Alkan (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi** içinde (234-265), Cilt.1, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011, s.238.

¹⁵⁴ Namık Kemal medenileşme yolunda Batı medeniyetinin örf ve adetlerinin benimsenmesine karşıdır. Bu bağlamda ona göre medenileşmek uğruna Çinlilerin sülük kebabı yemeğinin ya da Avrupalıların danslarının, evlenme usullerinin alınmasına gerek yoktur. Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s.361. Ayrıca Namık Kemal, Batı medeniyetinin “Düello” gibi adetlerinin alınmasının memleketi “*Batı’nın süprüntüsü*” yaptığı görüşündedir. Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s.553. Namık Kemal, bu husustaki görüşlerini şu ifadelerle ortaya koyar: “Hayıf! Sad hayıf ki vaktiyle Avrupa’dan istifadeye ihtiyaç görülmeye başlandı; dans etmeyi aldık; büyük balolar vermeyi aldık; dini istihfaf etmeyi aldık; istikraz usulünü aldık; tuz resmini aldık; tütün resmini aldık. Daha bunlar gibi, bin türlü mundarlıklarını aldık; kimse ağzını açıp, birşey demedi. İntizam ve adâletlerini, ma’rifetlerini almaya ihtiyâcımız var; ânların vâsıta ve mebdei olan usûl-i meşvereti ve edebiyat-ı garbiyeye taklit gibi hasenâtı, nazar-ı red ve tahkir ile görmesi şöyle dursun, mürebbî-i ümmet olması lâzım gelen gazeteler de takbih ediyor.” Fevziye Abdullah Tansel, **Namık Kemal’in Husûsî Mektupları I İstanbul, Avrupa ve Magosa Mektupları**, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013, s.164.

¹⁵⁵ Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s.45. Namık Kemal’in “Sana senden gelir bir işde ancak dâd lâzımsa/ Ümidin kes zaferden gayriden imdâd lazımsa” dizeleri de bu düşüncesini destekler mahiyettedir. Önder Göçgün, **Namık Kemal’in Şairliği ve Bütün Şiirleri**, Ankara AKM Başkanlığı Yayınları, 1999, s.66 Aktaran: Doğramacıoğlu, s.980.

¹⁵⁶ Namık Kemal, **Osmanlı Tarihi** 1, 3. Baskı, İstanbul: Bilge, Kültür, Sanat, 2012, s.25-26.

dostlarımızın kuyruklu setresine herhalde tercih edenlerdeniz.”¹⁵⁷ şeklindeki ifadesi de bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.

2.2. Said Halim Paşa’nın Medeniyet Algısı

Said Halim Paşa¹⁵⁸ hem son dönem Osmanlı bürokratu hem de Türk düşünce dünyasına yön veren bir düşünür olarak Osmanlı Devleti’ni merkeze alarak İslam aleminin geri kalmışlığını sorgulamıştır. Bu noktada düşüncelerinin temelini oluşturan İslam anlayışı, ahlaki yapısı ve devlet içerisinde yer alan bir zat olarak toplumun yapısını daha iyi tetkik etmesi Said Halim Paşa’nın dönemin diğer düşünürlerine göre daha kapsamlı ve çağının kabul görmüş söylemlerinin dışında, diğerlerinden farklılık arz eden fikirler ortaya koymasını sağlamıştır.¹⁵⁹¹⁶⁰

İslam’ı yaşadığı dünya düzeninde kendisine kılavuz edinmiş olan Said Halim Paşa¹⁶¹, “İslamlaşmak” kavramına atfettiği özel önem ve bu doğrultuda ortaya koyduğu eserleriyle birlikte ilk İslamcı düşünürler arasında kendisine yer edinmiştir.¹⁶² Bu bağlamda Hanefi Bostan’ın “O, İslâmcılık hareketinin hem siyaset hem de düşünce alanında lideri idi. Yine o düşüncesinin tabii bir sonucu olarak Anadolu’da emperyalizme karşı verilen Millî Kurtuluş Mücadelesi’nin sonradan değil ta başından beri gerçek bir

¹⁵⁷ Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s.506.

¹⁵⁸ Said Halim Paşa’nın hayatı ve fikriyatı hakkında bkz. Hanefi Bostan, “Said Halim Paşa”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.35, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008, s.557-558. M. Hanefi Bostan, **Bir İslamcı Düşünür Said Halim Paşa**, İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1992. Kudret Bülbül, **Siyasal Bir Düşünür ve Devlet Adamı Said Halim Paşa**, 1. Baskı, İstanbul: Tezkire, 2015. Ahmet Şeyhun, **Said Halim Paşa Osmanlı Devleti Adamı ve İslamcı Düşünür (1865-1921)**, 1. Baskı, İstanbul: Everest Yayınları, 2010.

¹⁵⁹ Kudret Bülbül, “Said Halim Paşa: Çağları Aşan Tespitler...”, **Tezkire**, Sayı.48, (Mart/Nisan/Mayıs 2014), s.200-201. Celal Nuri’nin İleri isimli gazetede Said Halim Paşa’ya ilişkin ifadelerini sadeleştirerek aktaran Hayreddin Karaman, Celal Nuri’nin şu ifadelerine yer vermiştir: “Paşa’nın düşünceleri alışılmışın ötesindedir ve İslâmîdir. ...Düşünceleri sıradan değildir, insan bunları okurken, dinlerken bir ipucu yakalar ve en yeni görüş ve teorilere kadar gider.” Hayreddin Karaman, **İslami Hareket Öncüleri**, 2. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2013, s.77. Kadir Canatan ise Said Halim Paşa’nın şahsına münhasır fikirler ortaya koyduğunu kabul etmekle birlikte dönemin İslamcılar ile aynı fikriyata sahip olduğu görüşündedir. Kadir Canatan, “Said Halim Paşa (1864-1921)”, **Ellî Müslüman Düşünür**, Mustafa Tekin (Ed.), 1. Baskı, İstanbul: Pınar Yayınları, 2016, s.469.

¹⁶⁰ Syed Tanvir Waste, devlet adamı olmasının yanı sıra döneminin sosyal ve siyasal yapısını eserlerine yansıtmasından dolayı Said Halim Paşa’ya ithafen “Filozof Prens” tabirini kullanmaktadır. Syed Tanvir Wasti, “Said Halim Pasha: Philosopher Prince”, **Middle Eastern Studies**, Cilt.44, Sayı.1 Aktaran: Bedri Sala, “Said Halim Paşa: Nostalji ve Ütopya Mesafeli Bir İslamcı”, **Tezkire**, Sayı.48, (Mart/Nisan/Mayıs 2014), s.239.

¹⁶¹ Sibel Gülcan, “II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Düşünce Hayatında Said Halim Paşa”, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Sakarya Üniversitesi SBE, 2000), s.108.

¹⁶² Mehmed Akif Ersoy da Said Halim Paşa’nın bir eserini takdim ederken şu ifadeleri kullanmıştır: “İslâm ümmetinin en büyük mütefekkirlerinden şehid-i mağfur Said Halim Paşa’yı bilmeyen hiçbir Müslüman yoktur.” M. Ertuğrul Düzdağ, “Said Halim Paşa Hayatı ve Eserleri”, Said Halim Paşa, **Buhranlarımız ve Son Eserleri** içinde (15-35), M. Ertuğrul Düzdağ (hızl.), İstanbul: İz Yayıncılık, 2012, s.33.

savunucusu idi.”¹⁶³ şeklindeki ifadeleri Said Halim Paşa’nın İslamcı düşüncede nasıl bir önem arz ettiğini ortaya koymaktadır.

Said Halim Paşa, milliyet ve medeniyet kavramlarını eş değer tutmakta ve bu bağlamda bir milleti ortaya çıkaran maddi ve manevi öğelerin medeniyeti oluşturduğunu ileri sürmektedir.¹⁶⁴ Dinin insanların bütün faaliyetlerine yön verebilme ve insanları geliştirme hususunda büyük öneme sahip olduğu görüşünde olan Said Halim Paşa, milletlerin temel dinamiklerinden biri olan dini, medeniyet tasavvurunun merkezine yerleştirmiştir.

“...din, insanı her çeşit faaliyetlerinde murâkabe eder, tekâmüle olan kabiliyetlerini sonsuz derecede genişletip artırmak şeklinde olan yüce hizmetini yerine getirir. ...İşte bu sebeple İslâm şeriatı, hayatımızın en ufak teferruatına kadar her şeyimizde, daima ve sonsuz bir tesir ve nüfûza sahip bulunmuştur. Mânevî varlığımızın gelişmesine her zaman kat’i olarak tesir etmiş, fikir ve irfânımızın esası olmuştur.”¹⁶⁵

Said Halim Paşa, Osmanlı Devleti’nin son döneminden itibaren İslamcı düşünürlerin üzerinde hassasiyetle durduğu ve çözüm yolları üretmeye çalıştığı Osmanlı Devleti’nin ve İslam toplumunun geri kalmışlığı sorununun Batı medeniyetinin temel saiklerini belirlediği yol ve yöntemlerle vuzuha erdirilemeyeceğini, sorunların Doğu medeniyetinin kendi öz kaynaklarından neşet eden metotlarla çözüme kavuşturulabileceğini belirtmiştir.¹⁶⁶ Bu bağlamda sorunların çözümü noktasında Batı’nın metotlarından medet ummayan Said Halim Paşa, ivedilikle çözülmesi gereken geri kalmışlığın, yabancı devletler tarafından ortaya konulduğu fikrinden ve Batılıların geri kalmışlığı İslamiyet ile rabıtalandırmasından rahatsızlık duymaktadır. Said Halim Paşa bu durumu şu şekilde dile getirmiştir:

“Hıristiyanlar, İslâm dünyasının her tarafında gördükleri gerilik alâmetlerini, İslâmiyet’ten biliyorlar. Bunda mâzurdurlar. Çünkü onların karşısına, terakki yollarında ilerlerken, sadece kendi dinleri ve bu dinden doğmuş bulunan ruhban sınıfının saltanatı çıkmış, mâni olmaya çalışmıştı. Bu yüzden, müslümanların geri kaldığını gören bir Avrupalı, hemen kendilerine kıyas ederek, sebebin müslümanlık olduğunu tahmin ediveriyor.”¹⁶⁷

Said Halim Paşa’ya göre, Batı’nın İslam dünyasının gerilemesine yönelik çıkarımlarının bazı Müslüman aydınlar nezdinde de karşılık bulması, bu bağlamda Batı’nın pozitif

¹⁶³ M. Hanefi Bostan, **Bir İslamcı Düşünür Said Halim Paşa**, İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1992, s.121-122.

¹⁶⁴ Alkım Saygın, “20. Yüzyıl Türk Düşüncesinde Garbiyatçılık (Oksidentalizm) Üzerine Bir İnceleme”, **(Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, 2015)**, s.79.

¹⁶⁵ Said Halim Paşa, **Buhranlarımız ve Son Eserleri**, M. Ertuğrul Düzdağ (hzl.), İstanbul: İz Yayıncılık, 2012, s.149.

¹⁶⁶ Gündüz, s.148.

¹⁶⁷ Said Halim Paşa, s.149.

ilimler vasıtasıyla ilerken, Doğu'nun metafizik ve felsefeden kurtularak gelişme kaydedememesinin sebebi olarak Batı'da eğitim alan Müslümanların şeriatı göstermesi ve İslam'ın terakkiye mani olduğu görüşünde olmaları durumun ne kadar trajik olduğunu göstermektedir.¹⁶⁸ Said Halim Paşa, İslamiyet'in ortaya çıkardığı yüksek medeniyetin unutulmasıyla birlikte İslamiyet'in terakkiye mani olduğu düşüncesinin yaygınlaşmaya başladığını belirtmiştir.¹⁶⁹

Dinin toplumu yeniden ihya etmesiyle milletlerin yüksek medeniyetler inşa ettiğini ileri süren Said Halim Paşa, Müslümanların geri kalmışlığını İslamiyet'i kabul etmeden önceki yaşantılarına ve bu yaşantıların bir uzantısı olan gelenek ve alışkanlıkların sürdürülmesiyle bağdaştırmaktadır. Bu doğrultuda Halim Paşa, geri kalmışlığın sebeplerinin saptanabilmesi hususunda, İslamiyet öncesi dönemin ürünü olan ve uygulamaya devam edilen gelenek ve alışkanlıkların neler olduğunun üzerinde durulmasının ehemmiyetine vurgu yapmaktadır.

“... müslüman milletler bugün, pek çok bakımdan İslâm'dan önceki hayatlarını andıran şartlar içinde yaşamaktadırlar. Bu genel çöküntü, İslâm memleketlerinin her yerinde ayrı ayrı ve o muhite has bir karakter taşımaktadır. Bu durum bizce, müslüman milletlerin gerilemesinin sebebini, hâlâ nüfuzundan kurtulamadıkları İslâm'dan önceki hayatlarının, tesirinde aramak lâzım geldiğini göstermektedir.”¹⁷⁰

Said Halim Paşa, İslamiyet öncesindeki geleneklerini, eski adetlerini İslami yaşantısından ayıklayamamış Müslüman milletlerin kurtuluşa erebilmesi için İslamlaşmaları gerektiğinin altını çizmiş ve İslamlaşmayı, “...İslâmiyetin inanç, ahlâk, yaşayış ve siyâsete ait esaslarının tam olarak tatbik edilmesi...”¹⁷¹ şeklinde ifade etmiştir. Halim Paşa, İslam milletinin, İslamiyet'ten koptuğu ölçüde kendini celladına teslim ettiği, İslamiyet'in bünyesinde neşvü nema bulmuş ahlakın tamamıyla hayatlardan çıkarılması halinde ise milletin refah ve mutluluğunun asla sağlanamayacağı düşüncesini taşımakta ve bu doğrultuda İslamlaşmayı, gerilemeden kurtulmak için çözüm yolu olarak telakki etmektedir.¹⁷²

¹⁶⁸ Bostan, “*Said Halim Paşa*”, s.559-560.

¹⁶⁹ Said Halim Paşa, s.119.

¹⁷⁰ Said Halim Paşa, s.162-163.

¹⁷¹ Said Halim Paşa, s.186

¹⁷² Saygın,78. Said Halim Paşa'nın çözüm yolu olarak İslam dinini göstermesi, İslam'ın çağın yüksek medeniyetine güç vermesinin yanı sıra İslam'ın kendisinin de yüksek bir medeniyet olduğu görüşünü taşımasıyla ilişkilendirilebilir. Said Halim Paşa, s.218.

Batılı milletler ile İslam milletini kıyasladığında, iktisadi açıdan Batı'nın üstünlüğünü kabul eden Said Halim Paşa, iktisadi alanda var olan geriliğin ortadan kaldırılması hususunda ümitvar bir tutum sergilemekte ve bu anlamda iktisadi geri kalmışlığı devletin varlığını idame ettirmesine bir tehlike arz etmediği görüşündedir.¹⁷³ Burada Halim Paşa'nın gözden kaçırdığı şey Batı'nın iktisadi alandaki üstünlüğüyle diğer toplumlar üzerinde hakimiyetini ilan etmiş olması ve sahip olduğu bilim ve tekniğinin önünde diz çöktürmesidir. Said Halim Paşa İslam dünyasının geri kalmışlığı probleminde çözümü Batı'nın ilim ve fenninin ivedilikle alınmasında bulmuştur.¹⁷⁴

Said Halim Paşa, Batı medeniyetinin ortaya koymuş olduğu ilim ve fenden yararlanılmasına karşı çıkmamakla birlikte İslam dünyasının yalnızca maddi olarak geri kalmış olduğunu, “Yalnız şunu iyice anlamamız lâzımdır ki, Avrupalılardan alacağımız, yalnız bu bilgilerden ibaret olmalıdır. Çünkü Müslümanların geriliğine çare olacak şeyin, sadece maddî ilimlerden ibaret olduğu söz götürmez bir hakikattir.”¹⁷⁵ şeklinde ifade ederek sosyal ve siyasal alana ilişkin konularda Batı medeniyetinin referans alınmasına gerek olmadığına işaret etmiştir. Bu görüşleri ekseninde Batı medeniyetinden hangi hususlarda yararlanılması gerektiği hususunda fikirler üreten Said Halim Paşa'nın medeniyeti maddi ve manevi olmak üzere ikili bir ayrıma tuttuğu görülmektedir. Medeniyetin maddi manevi bütün unsurlarıyla bir bütün teşkil ettiği ve ayrıca maddi unsurların bünyesinde medeniyetin maneviyatının da barınmakta olduğu düşünüldüğünde bu ayrım pek işlevsel gözükmemektedir. Bu açıdan, yapılan bu ayrım yalnızca sözde kalmakta, pratiğe yansıtılması mümkün olmamaktadır.

İslam dünyasının geri kalmışlığı kabulü, bu geriliğe son verilmesi için Batılılaşmanın gerekip gerekmediği sorusunu beraberinde getirmiştir. Said Halim Paşa Batılılaşmanın bir gereklilik olarak kabul edilmesine şiddetle karşı çıkmakta ve Batılılaşma çabasının fayda getirmediğini ileri sürmektedir.

“Milletçe yükselmek için, Batı medeniyetinden istifade etme lüzumunu duyduk. Bu düşünce, nasıl olduysa, *“Bunun için mutlaka Batılılaşmamız gereklidir”* gibi yanlış bir kanaat doğurdu. İşte, bütün gayretlerimizi faydasız ve güdük bırakan en esaslı yanlışımız bu olmuştur. Bu yanlış kanaatten bir de: *“Kurtulmak için,*

¹⁷³ Said Halim Paşa, s.233-234.

¹⁷⁴ Said Halim Paşa, s.238-239.

¹⁷⁵ Said Halim Paşa, s.239.

*her bakımdan Batı milletlerini taklide mahkûmuz” fikri doğmuştur ki, bu da öteki kadar kötü ve yersizdir.”*¹⁷⁶

Bu bağlamda Said Halim Paşa’nın Batı medeniyetinden yararlanılması hususunda getirmiş olduğu bir diğer sınırlama, Batı’nın doğrudan taklit edilmeden, Batı medeniyetinden içselleştirilerek fayda sağlanmasıdır. Çünkü Said Halim Paşa’ya göre bir kişinin ya da toplumun gelişim gösterebilmesi için kendisinin çaba göstermesi, ilerleme için gerekenleri hazır bir şekilde almak yerine kendi gayretleriyle elde etmesi gerekmektedir.¹⁷⁷ Halim Paşa’nın burada kastettiği şey tamamen içe dönerek bir gelişim göstermek değil, diğer medeniyetlerin ilerlemelerini olabildiğince takip ederek, neyi nasıl yaptıklarını öğrenmek ve ihtiyaç duyulduğu takdirde bunlardan faydalanılmasıdır.¹⁷⁸ Bu bağlamda ona göre, asıl yapılması gereken diğer medeniyetlerin gelişimlerinin farkında olarak, elde bulunan güç ve imkanlarla ilerleme kaydedilmesidir.

Said Halim Paşa, Batılaşmayı İslam aleminin başına gelebilecek en kötü şey olarak nitelendirmekte ve Batılılaşmanın İslam aleminin varlığına zarar verebileceğini düşünmektedir.¹⁷⁹ Said Halim Paşa’nın “İslâm dünyasının Batılılaşması, onu mahvedecektir.”¹⁸⁰ ifadesi de bu konudaki fikrini açıkça ortaya koymaktadır. Said Halim Paşa’ya göre Batı medeniyetinden faydalanmanın Batılılaşmaya evrildiği noktada İslam dünyasına iyileştirme kisvesi altında yarar sağlamayan yenilikler girmekte ve Batı’nın yaşam normlarını birebir kopyalama adına, anlamsız ve yanlış bir çaba gösterilmektedir.¹⁸¹

20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar olan süre zarfında, İslam dünyasının geri kalmışlığını Batı ile Doğu’nun maddi ve manevi yapısının birbirinden farklı olmasıyla ilişkilendiren

¹⁷⁶ Said Halim Paşa, s.101.

¹⁷⁷ Said Halim Paşa, s.90.

¹⁷⁸ Said Halim Paşa, s.90. “Şu halde bizim de şimdiye kadar takip etmemiz gereken yol, Avrupa medeniyetini millileştirmek, yani mümkün mertebe muhîtimize ısındırmak olacaktı. İşimiz, medeniyetimizin gelişmesi için gerekli ve ona uyabilecek olan şeyleri Batı’dan alarak, kendimize tatbik etmekten ibaret olmalıydı.” Said Halim Paşa, s.104.

¹⁷⁹ “...İslâm toplumunun Batı toplumundan alacağı şeyler, pek açık ve kesin şekilde bellidir. Bunlar hiç bir zaman sosyal ve siyâsî mâhiyette değildir. Dolayısıyla nasıl ve ne dereceye kadar olursa olsun, İslâm cemiyetinin Batılılaşması, akla gelebilecek hataların en korkuncudur.” Said Halim Paşa, s.250. Said Halim Paşa ile benzer bir görüşü Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi şu şekilde dile getirmiştir: “Eğer biz tarih ve irsî hallerimizi, çevremizi ve millî fikirlerimizi hiç göz önüne almadan, Avrupa’yı körü körüne taklide kalkışacak olursak, sosyolojinin kat’î kanunlarıyla çatışacağımız için başarılı olacağımız son derece şüpheli olmakla beraber, şayet başarılı olursak, millî ve manevî simamızı kaybetmemiz, başka bir şekle dönüşmemiz gerekecek. Diğer bir deyişle, böyle bir değişimin zarurî şartı, köklü İslâmî kaidelerden uzaklaşmak olacaktır.” Şehbenderzâde Ahmed Hilmi, **İslâm Tarihi 2-Türkler ve İslâm (Selçuklular, Haçlı Seferleri, Moğollar ve Sonrası)**, Ziya Nur Aksu (drl.), 4. Baskı, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011, s.313.

¹⁸⁰ Said Halim Paşa, s.262.

¹⁸¹ Said Halim Paşa, s.58.

ve bu bağlamda çıkarımlarda bulunan Müslüman düşünürlerin azlığına işaret eden İsmail Kara, bu kabullenişin beraberinde İslam aleminin geri kalmışlığının olağan görülmesi ve benimsenmesi sonucunu doğuracağını belirtmekte ve Said Halim Paşa'nın bu konuda bir istisna teşkil ettiğini dile getirmektedir.¹⁸² Said Halim Paşa'nın, Batı'yı taklit ederek başarıya erişilemeyeceğine ilişkin görüşleri Batı toplumu ile Müslüman toplum arasında mevcut olan farklılıklara dayanmaktadır. Halim Paşa'ya göre Batı ve Müslüman toplumları birbirinden farklı iki medeniyet teşkil etmekte ve bu medeniyetlerin temel esasları, tarihsel deneyimleri birbirinden farklılık arz ettiği için Batı medeniyetini örnek alarak gerçekleştirilecek herhangi bir yenilik Müslüman dünyanın ihtiyaçlarını karşılayabilme becerisine sahip olmadığı gibi toplum nezdinde de karşılık bulamayacaktır.¹⁸³ Her milletin kendi öz değerleri doğrultusunda ilerleme kaydedebileceği görüşünde olan Said Halim Paşa'ya göre Batı'dan transfer edilen medeniyet öğeleri İslami yapı ile tenakuz arz etmektedir.¹⁸⁴ Said Halim Paşa, “Batı için *“Her yol Roma’ya gider”*se İslâm dünyası içinde *“Her yol Mekke’ye gider”*”¹⁸⁵ ifadesiyle bu iki toplum arasındaki farka ve medeniyetlerin temelinde dinin olduğuna vurgu yaparak, her iki toplumun da farklı şekilde ilerleme kaydedeceğine işaret etmiştir.

Batı medeniyeti karşısında İslam dünyasının gerileyişine ilişkin Said Halim Paşa, memleket meseleleri üzerinde güçlü bir etkileri olduğunu düşündüğü aydınları eleştiriye tabii tutmuş, aydın zümresinin memleketin kurtuluşu için Batı'nın taklit edilmesi gerektiği şeklindeki düşüncüyü bütün millete kabul ettirme çabasının, memleketi daha güç bir konuma soktuğunu ileri sürmüştür.¹⁸⁶ Bu açıdan bakıldığında Osmanlı'nın son döneminde karşı karşıya kaldığı problemin esasında aydınlarla ilişkili olduğunu söylemek mümkündür.¹⁸⁷ Eski ve yeni aydınlar ayrımında bulunan Said Halim Paşa, eski dönemlerdeki aydınları Batı medeniyetini tanımadan, ona nefret besledikleri için, yeni

¹⁸² İsmail Kara, “İslâmcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri”, Tanıl Bora ve Murat Gültekinil (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-İslâmcılık** içinde (34-47), Cilt.6, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s.47.

¹⁸³ Sala, s.230-231.

¹⁸⁴ Burhanettin Duran, “Cumhuriyet Dönemi İslâmcılığı İdeolojik Konumları, Dönüşümü ve Evreleri” Tanıl Bora ve Murat Gültekinil (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-İslâmcılık** içinde (129-156), Cilt.6, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.131.

¹⁸⁵ Said Halim Paşa, s.218.

¹⁸⁶ Bülül, “Said Halim Paşa: Çağları Aşan Tespitler...”, s.208. Benzer bir söylemi Nevzat Kösoğlu’nda da gözlemlemek mümkündür: “Aydın, milletin kiblesine dönük okumuş insan demektir; bu kibleyi yani milletin inandığı mukaddesleri savunmak görevi ona düşer.” Kösoğlu, *Türk Dünyasında Yeni Bir Medeniyet Tasarımı*, s.7.

¹⁸⁷ Gündüz, s.146.

dönemdeki Batı hayranı aydınları¹⁸⁸ ise kendi medeniyetlerini tanımadıkları ve kendi ülkelerine, halklarına yabancılaştıkları için eleştirmiş ve bu iki aydın sınıfı arasında bir kıyaslama yaptığında yeni aydınların daha çok tehlike arz ettiğini dile getirmiştir.¹⁸⁹ Bu doğrultuda Said Halim Paşa, Batı'ya hayranlık besleyen aydınların Batı'yla özdeşleşme sağlanabildiği ölçüde ülkenin geleceğinin teminat altına alındığı fikrine karşı çıkmakta ve bu durumun bahsedilenin aksine mutluluk getirmeyeceğini, toplumun kendi benliğinden, inanışlarından vazgeçmesine ve kopuşa neden olacağını ileri sürmüştür.¹⁹⁰

Osmanlı medeniyetinin evveliyattan beri Batı medeniyeti karşısında geri bir konumda olduğu görüşüne karşı çıkan Said Halim Paşa'ya göre Batı medeniyetinin her alanda taklit edilmesine bu denli heveskar olunması bu iki medeniyet arasındaki farkı derinleştirmiştir.

“Halbuki Osmanlı medeniyetinin daima Batı milletleri medeniyetinden geri kalmış olduğunu sanmak yanlıştır. Çünkü bir zamanlar medeniyetimiz, onlarınkine her bakımdan üstündü. Şu meş'um taklid hastalığına tutulmasaydık, bugünkü fark da bu kadar olmazdı.”¹⁹¹

Said Halim Paşa içerisinde bulunulan buhranın sebebini doğrudan Batı medeniyetine her koşulda girme isteğine ve Osmanlı medeniyetini tanımak adına bir çaba sarf edilmemesiyle rabıtalandırmaktadır. Nitekim bir toplumun kendi medeniyetini iyi bir şekilde tanımış olması Batı'nın örnek alınması isteğini ve ısrarını azalttığı gibi öz değerlerden neşet eden bir ilerlemenin sağlanmasının önünü açacaktır. Bu doğrultuda Said Halim Paşa, medeniyet perspektifini Batılılaşma eleştirisi ekseninde inşa etmiş, medeniyet kavramına menfi bir anlam yüklememiş, medeniyetin din ile kaim olacağı görüşünü savunmuştur.

¹⁸⁸ “Said Halim Paşa Batı hayranı aydınları hastalıklardan korunmak için tıp kitapları okuyan kimselere benzetir. Sonunda kendilerini bütün hastalıklara tutulmuş olarak gören bu kimseler gibi, bu aydınlarımızın bilgileri de onlara vatanlarını bir elem ve ızdırap kaynağı olarak göstermektedir.” Bülbül, “Said Halim Paşa: Çağları Aşan Tespitler...” s.208.

¹⁸⁹ Said Halim Paşa, s.100. Osmanlı aydınlarının halkına yabancı hale geldiğine, halkının temel ihtiyaç ve düşüncelerini anlamaktan uzaklaştığına ilişkin eleştirilere yalnızca Said Halim Paşa'da rastlanılmamaktadır. Bu bağlamda Hafız Hakkı Paşa benzer bir eleştiriyi şu ifadelerle ortaya koymuştur: “Bizim münevverlerimiz cihanın her türlü felsefesinden, Fransız İhtilâlinden, Amerika'nın fikri medeniyetinden bahsederler de, sonra devletin hayatı mevzuubahs olduğu dakikalarda milletin ruhunu takviye etmek, harbin dehşetli kasırgaları arasında zavallı Mehmetçikleri ilmin nûru ile aydınlatmak hususlarında tamamen âciz kalırlar.” şeklinde eleştirisini ortaya koymuştur. Hafız Hakkı Paşa, **Bozgun**, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1973, s.78.

¹⁹⁰ Said Halim Paşa, s.67.

¹⁹¹ Said Halim Paşa, s.103.

2.3. Mehmed Akif Ersoy'un Medeniyet Algısı

Mehmed Akif Ersoy¹⁹² şiirleri ve vaazlarıyla İslam aleminin içerisinde bulunduğu müşkil durumdan ne kadar çok muzdarip olduğunu ortaya koyan ve bu bağlamda İslam alemini içerisinde bulunduğu durumdan kurtarmaya, onları harekete geçirecek bilinci aşılama çalışmış bir mütefekkidir. Milli Mücadele döneminde vatanın ve İslam dinin kurtuluşu için yoğun çaba sarf eden Akif, Milli Mücadele'nin mânevi lideri olarak nitelendirilmektedir.¹⁹³ Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna giden yolda Mehmed Akif, metinleriyle İslam aleminin geri kalmışlığına bir çözüm yolu sunmaya çalışırken, bu yolda toplumun üzerine düşen vazifeleri de ortaya koymuştur. Bu bağlamda yalnızca sorunları tespit etmemiş aynı zamanda sorunun çözümüne ilişkin İslamiyet'in temel dayanak olduğu çözüm yollarının ne şekilde uygulamaya geçirilebileceği hususunda önerilerde de bulunmuştur.

Akif'in zihninde medeniyet kavramı ne tamamen müspet ne de tamamen menfi bir hüviyete sahiptir.¹⁹⁴ Medeniyet kavramının Batı'nın kültürüne ve onun diğer toplumlar üstünde egemenlik kurma isteğine işaret ettiği durumlarda Akif, medeniyeti "kahpe"¹⁹⁵, "yüzsüz"¹⁹⁶, "tek dişi kalmış canavar" olarak nitelendirirken, kavramın bilim ve tekniğe dönük yüzü ön plana çıktığında medeniyete yönelik olumlu bir tutum takınmaktadır. Akif, medeniyetin Batı'nın hakimiyetini kuvvetlendirilmesi için kullanıldığında durumun yıkıcı bir mahiyete sahip olduğu görüşünü Asım başlıklı şiirinde şu şekilde dile getirmektedir:

"Maske yırtılmasa hâlâ bize âfetti o yüz...

Medeniyet denilen kahpe, hakikat, yüzsüz.

¹⁹² Mehmed Akif Ersoy'un hayatı ve fikriyatı hakkında bkznz. Mithat Cemal Kuntay, **Mehmet Akif Hayatı-Seciyesi-Sanatı**, 1. Baskı, İstanbul: Oğlak Yayınevi, 2014. M. Orhan Okay ve M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmed Âkif Ersoy", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.28, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, s.432-435. M. Ertuğrul Düzdağ, **Mehmed Akif Ersoy**, 1. Baskı, İstanbul: Kapı Yayınları, 2013. Eşref Edip, **Mehmed Akif Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları**, Fahrettin Gün (drl.), 1. Baskı, İstanbul: Beyan Yayınları, 2010.

¹⁹³ Okay ve Düzdağ, s.434. "Şair Mehmet Âkif, yürekleri çelikleştiren İstiklâl Marşı'nı yaratmak suretiyle, İstiklâl Harbi'nin manevî cephesinde doğuşen kahramanlardan biri olmuştur." Abidin Daver, "İstiklâl Harbi'nin Manevî Cephesi Kahramanı", Cumhuriyet, 29 Kânunievvel, 1936 Aktaran İsa Kocakaplan, **İstiklâl Marşımız ve Mehmet Âkif Ersoy**, İlâveli 4. Baskı, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2005, s.107.

¹⁹⁴ Müslümanların din kardeşi olmaları münasebetiyle birbirlerinin dertleriyle dertlenmelerinin İslam'ın temel düsturu olduğunu Peygamber efendimizin "Dünyanın öbür ucundaki bir Müslümana diken batsa ben onun acısını kalbimde duyarım" hadisine atıfta bulunarak dile getiren Akif, İslamiyet nezdinde medeniyetin bunun dışında bir anlamı olmadığına işaret etmektedir. Mehmed Akif Ersoy, **Açıklamalı Mehmed Âkif Külliyyatı 9**, İsmail Hakkı Şengüler (hzl.), 9. Baskı, İstanbul: Kitap Rengi, 2013, s.218.

¹⁹⁵ Mehmet Akif Ersoy, **Mehmet Akif Ersoy Şiir Külliyyatı Safahat**, Necmettin Turinay (hzl.), Ankara: TOBB Yayınları, 2011, s.1132.

¹⁹⁶ Ersoy, **Mehmet Akif Ersoy Şiir Külliyyatı Safahat**, s.1132.

Sonra mel’undaki tahrîbe müvekkel esbâb,
Öyle müthiş ki: eder her biri bir mülkü harâb.”¹⁹⁷

Akif’e göre, Batı medeniyetinin sebebiyet verdiği yıkımlar, Batı tarafından önemi olan bir durum teşkil etmemektedir. Çünkü ona göre, Batı bu yıkımları bilinçli olarak, yıkıma uğratmak istediği toplum içerisinde ayrılıklar ortaya çıkararak yapmaktadır. Mehmet Akif, bu durumu “medeniyet... size çoktan beridir dış biliyor;/ Evvela parçalamak, sonra da yutmak diliyor”¹⁹⁸ dizeleriyle açıkça ortaya koymuştur. Toplum içerisinde meydana gelen ayrılıkları Doğu’nun en büyük sorunu olarak telakki eden Akif, toplum içerisindeki parçalanmaların giderek artmasından rahatsızlık duymuş ve durumun vahametini belirterek, toplumun birlikteliğinin önemine Süleymaniye Kürsüsünde başlıklı şiirinde vurgu yapmıştır:

“Ayrılık hissi nasıl girdi sizin beyninize?
Fıkr-i kavmiyeti şeytan mı sokan zihninize?
Birbirinizden müteferrik bu kadar akvamı,
Aynı milletin altında tutan İslâm’ı,
Temelinden yıkacak zelzele kavmiyettir.
Bunu bir lâhza unutmak ebedi haybettir.”¹⁹⁹

Medeniyetin çalışarak, çaba sarfederek inşa edilebileceği görüşünde olan Akif, şayet harekete geçilmezse Müslümanların mevcudiyetini koruyamayacağını düşünmekte ve Fatih Kürsüsünden serlevhalı şiirinde bu konuda onları hem eleştirmekte hem de uyarmaktadır:

“Bugün sahîfe-i âlemde sen ki bir lekesin;
Nasıl vücûdunu kaldırmasın, neden çeksin?
“İşitmedim” diyemezsin; işittin elbette:
“Tevakkûfun yeri yoktur hayât-ı millette.”
Sükûn belirdi mi bir milletin hayatında;

¹⁹⁷ Ersoy, *Mehmet Akif Ersoy Şiir Külliyyatı Safahat*, s.1132. “Avrupa medeniyeti bir medeniyet-i fâzıla, bir medeniyet-i hakikiye-i insaniye değil, Fakat ne yapılı? Önüne durulamaz. Makine kesilmiş herifler: Uğraşıyorlar, çabalıyorlar, maddî nâmütenâhî terakkiyata mazhar oluyorlar. Sonra da gelip bizi eziyorlar, parçalıyorlar.” Ersoy, *Açıklamalı Mehmet Akif Külliyyatı* 9, s.211.

¹⁹⁸ Ersoy, *Mehmet Akif Ersoy Şiir Külliyyatı Safahat*, s.784.

¹⁹⁹ Ersoy, *Mehmet Akif Ersoy Şiir Külliyyatı Safahat*, s.740.

Kalır senin gibi zillet, esâret altında.”²⁰⁰

Geri kalmışlık hususunda suçun İslam’ı yanlış bir şekilde anlayarak, hayatlarına yansıtan Müslümanlarda olduğunu düşünen Mehmed Akif, dönemin diğer İslamcı düşünürleri gibi metinlerinde İslamiyet’in ilerlemeye mani olmadığı düşüncesinin üzerinde hassasiyetle durmuştur. Ona göre, şayet İslam ilerlemeye engel teşkil etseydi, Asr-ı Saadet devrinde yüksek bir medeniyet ortaya çıkarması mümkün olmazdı, dolayısıyla bu dönemde neşvü nema bulmuş gelişmeler İslam’ın bizzat bünyesinde bulunan ilerlemeci maneviyatla ilişkilidir.²⁰¹ Bu bağlamda ona göre geri kalmışlığın müsebbibi olarak İslam’ın görülmesi mümkün değildir.

İslam’da önemli bir yere haiz olan tevekkül inancının asıl mahiyetinden kopartılıp hayata geçirilmesinin sonucu olarak ataletin İslam’ın bir emriymiş gibi algının ortaya konulduğuna işaret eden Akif, çalışmayı emreden şeriata Müslümanların kulak vermemesini ve tevekkül anlayışının tembelliği örtmek için maske olarak kullanılmasını eleştirmektedir.²⁰² Akif’e göre ataletin sonucu olarak ortaya çıkan cehalet ise medeniyetin sağlanamamasının önemli bir sebebidir. Bu noktada Akif, “Ey millet, uyan... Cehline kurban gidiyorsun!”²⁰³ şeklinde bir seslenişle halkın silkelenip kendine gelmesini istemiştir. Çünkü ona göre; İslam vaat ettiği güzel hayatı Müslümanların cehaletinden dolayı onlara nasip etmemiştir. “Müslümanlık bize dünya için bir hayat-ı tayyibe va’d ediyordu. Neye vermedi? İşte hep bizim cehaletimiz yüzünden. ...Çünkü Müslümanların hepsi cahil. Arabı cahil, Türkü cahil, Kürdü cahil, Arnavudu cahil... Hepsi cahil.”²⁰⁴

Mehmed Akif, 1914 yılında Harbiye Nezareti’nin görevlendirmesi üzerine gitmiş olduğu Berlin’de bulunduğu zaman zarfında, düşünce dünyasında kabul ettiği Batı’nın ileride

²⁰⁰ Mehmed Akif Ersoy, **Safahat**, Ömer Rıza Doğrul (hzl.), 13. Baskı, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1980, s.266. “Karşımızdaki akvam, vazife hissinden başka bir de fedakârlık hissiyle mütehasis oldular. Gece gündüz çalıştılar; hem de cansiperane çalıştılar. Bizde hani sa’y, hani mücadele, hani azim? Hiç biri yok; hiçbir şey yok! Dünya durmuyor, beşeriyet durmuyor, bütün milletler alabildiğine gidiyor!” Ersoy, *Açıklamalı Mehmed Akif Külliyyatı*, s.227.

²⁰¹ Ersoy, *Mehmet Akif Ersoy Şiir Külliyyatı Safahat*, s.752.

²⁰² Zerrin Kurtoglu, “Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi ve Siyaset Pozitivist Yönetim İdeolojisinin İslâm’ın Siyasallaşmasına Katkısı”, Tanıl Bora ve Murat Gültekinil (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce-İslâmcılık** içinde (201-216), Cilt. 6, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.203. Buradan anlaşılacağı üzere Mehmed Akif, “İslam ile Müslümanlığı birbirinden ayırır. ...İçine düşülen çıkmazın kaynağı İslam’dan uzaklaşmak olduğuna göre çareyi “alalım neş’et-i İslam’a yakın bir devri” mısraında görüleceği üzere tekrar oraya dönmekte bulur.” Fatih M. Şeker “Yerli Kalarak Modernleşmek: Mekteple Memleket Arasında Bir Mütefekkiri ve Vâiz Olarak Âkif”, **Diyanet İlmî Dergi**, Cilt.47, Sayı.4, 2011, s.93.

²⁰³ Ersoy, *Mehmet Akif Ersoy Şiir Külliyyatı Safahat*, s.796.

²⁰⁴ Ersoy, *Açıklamalı Mehmed Akif Külliyyatı* 9, s.214-215.

olduğu fikrini bizzat değerlendirme imkanı elde etmiştir. Karşısında bulduğu, dönemine göre üst düzey olarak kabul edebileceğimiz teknik, Akif'i şaşırtmıştır.

“Biz Bandırma'dan İstanbul'a kadar adam akıllı vapur işletemezken herifler bahr-i muhîti altından geçiyorlar. Newyork'dan dalıyor Hamburg'dan çıkıyorlar ki aradaki mesâfe bizim vapurların ayağıyla bir aylık yoldur. Berlin'den uçuyorlar, Trabzon'a konuyorlar. Biz ise hâlâ yeryüzünde yürümeyi te'min edemedik.”²⁰⁵

Batı'nın teknik gücü karşısında şaşkınla birlikte hayranlık da besleyen ve bu bağlamda Batı'nın ilim ve fenninden yararlanılmasında bir beis görmediği gibi, bunu bir zorunluluk hali olarak telakki eden²⁰⁶ Akif, bu alanda asıl faydanın sağlanabilmesi için önceliğin eğitime verilmesi gerektiğini vurgularken, bu hususta Fatih Kürsüsünde başlıklı eserinde Almanya'yı örnek göstermektedir:

“Sonunda: “Kuvvetimiz, şüphesiz, ilerlemeli;
Fakat düşünmeli her şeyde önceden temeli.
Teammüm etmesi lâzım maarifin mutlak:
Okur yazarsa ahali, ne var yapılmayacak?
Donanma, ordu birer ihtiyâc-ı mübrimdir,
O ihtiyâc, fakat, öğreten muallimdir!”
Deyip, kararını vermiş ki, aynen icraya,
Konunca ortaya çıkmış bugünkü Almanya.”²⁰⁷

Mehmed Akif, Batı medeniyetinin ilim ve fenninden yararlanılması hususunda bir beis görmezken, teknik ve kültür ayırımına giderek Batı kültürünün ithaline kesin olarak karşı çıkmıştır.

“...Avrupalıların ilimleri, irfanları, medeniyetteki, sanayideki terakkîleri inkâr olunur şey değildir. Ancak insaniyetlerini, insanlara karşı olan muamelelerini kendilerinin maddiyattaki bu terakkîleriyle ölçmek kat'iyyen doğru değildir.

²⁰⁵ Ersoy, *Açıklamalı Mehmet Âkif Külliyyatı 9*, s.243.

²⁰⁶ “...bu heriflere karşı olan buğzumuzu hiç bir vakit onların ilimlerine, fenlerine, san'atlarına sıçratmamalıyız. Çünkü medeniyetin bu kısımlarında onlara yetişemezsek yaşamamıza, bize emanetullah olan din-i İslâmı yaşatmamıza imkân yoktur. Biz Müslümanlar bin tarihinden itibaren çalışmayı bıraktık. Atalete, sefahete, ahlaksızlığa döküldük. Avrupalılık ise gözlerini açtılar, alabildiğine terakkî ettiler. ...Madem ki dinin müdafaası farz-ı ayındır; madem ki edâ-yı farzın mütevakkıf olduğu esbabı elde etmek farzdır; o halde düşmanlarımızın kuvvet namına neleri varsa hepsini elde etmek için çalışmak efrad-ı müslimînin her birine farz-ı ayındır.” Ersoy, *Açıklamalı Mehmed Âkif Külliyyatı 9*, s.268-269. Akif'in Nasrullah Camii'nde vermiş olduğu vaazında ortaya koyduğu bu ifadelerinden, tekniğin ithalini İslami bir hüviyete büründürdüğü, dolayısıyla İslami bir meşruluk zemini oluşturduğu görülmektedir.

²⁰⁷ Ersoy, *Mehmed Akif Ersoy Şiir Külliyyatı Safahat*, s.888.

Heriflerin ilimlerini, fenlerini almalı fakat kendilerine asla inanmamalı, asla kapılmamalıdır.”²⁰⁸

Çünkü Akif’e göre Batı manevi değerler noktasında üstün olmak bir yana, sınıfta kalmıştır. Bu doğrultuda medenileşme yolunda Mehmed Akif’in nazarında Japonya ve Hindistan’ın kendi değerlerini muhafaza ederek, Batı medeniyetinin ilminden fayda sağlayan modernleşme tecrübesi iyi bir örnek teşkil etmektedir.²⁰⁹ Özellikle Japonların medeniyetin uzantılarından kendi istekleri ve ölçüleri doğrultusunda yararlanmasını ve ülkeye yalnızca Batı’nın biliminin sokulmasını övgüyle aktarmaktadır.²¹⁰

Akif, öz değerlerden kopmadan, ilmin elde edilmesinden yanadır ve bu bağlamda Süleymaniye Kürsüsünde serlevhalı şiirinde dile getirdiği üzere ilerlemenin sağlanması noktasında milletin önce kendisine dönmesini telkin etmekle birlikte Batı medeniyetinin bilim ve tekniğine başvurulması gerektiğine işaret etmektedir.

“Sırr-ı terakkinizi siz,
Başka yerlerde taharriye heveslenmeyiniz.
Onu kendinde bulur yükselecek bir millet;
Çünkü her noktada taklid ile sökmez hareket.
Alınız ilmini Garb’ın, alınız sanatını;
Veriniz, hem de mesâinize son süratını.
Çünkü kabil değil artık yaşamak bunlarsız;
Çünkü milliyeti yok sanatın, ilmin;yalnız,
İyi hatırdı tutun ettiğim ihtarı demin:
Bütün edvâr-ı terakkiyi yarıp geçmek için,
Kendi “mâhiyyet-i rûhiyye”niz olsun kılavuz..
Çünkü beyhudedir ümmîd-i selâmet onsuz.”²¹¹

²⁰⁸ Ersoy, *Açıklamalı Mehmed Akif Külliyyatı* 9, s.263.

²⁰⁹ Ersoy, *Mehmet Akif Ersoy Şiir Külliyyatı Safahat*, s.728-230.

²¹⁰ Ersoy, *Mehmet Akif Ersoy Şiir Külliyyatı Safahat*, s.728. “Medeniyetin bir ülkeye fenniyle girebilmiş olması; o ülkede medenileşmenin yöntemlerinin anlaşılması ve uygulama sahasına konulmuş olmasıdır. Yöntemin öğrenilmesidir ki millet ancak bu yolla kendi tarihinden getirdiği birikimi işleyebilir ve ondan kendine özgü kimi yüksek sanat ve bilim ürünleri ortaya koyabilir.” Emine Gözde Özgürel, “Mehmet Akif Ersoy’un Safahat Adlı Eserinde Batı Medeniyetini Olumlayıcı Yaklaşımlar”, *Gazi Türkiyat*, Sayı.15, (Güz 2014/2015), s.146.

²¹¹ Ersoy, *Mehmet Akif Ersoy Şiir Külliyyatı Safahat*, s.752. Akif’e göre, yapılacak olan inkılaplar toplumun talebiyle, onların ihtiyaçlarını karşılayacak mahiyette olmalıdır. Bu bağlamda şayet ilerleme kaydetmek, yüksek bir medeniyet ortaya çıkarmak isteniliyorsa öncelikle milli değerlere bakılması gerekir. Ancak bu şekilde modernleşme hamleleri topluma da nüfuz eder, aksi takdirde topluma yansımayan, toplumla bağdaşmayan her türlü yenilik havada kalacak ve halkın cehaletinin giderilmesi hususunda bir fayda sağlamayacaktır.

Akif'in bu anlamda eleştiriye tabii tuttuğu şey her alanda Batı medeniyetinin taklit edilmesi, Batılılaşmanın toplumun ihyası için tek çıkar yol olarak görülmesidir. Akif'in Batı medeniyetini teknik ve kültürü ayrımıyla tetkik ettiği ikili düşünce yapısı ve bu minvalde ilerleme için Batı'nın tekniğinin ithalinin yeterli olduğu şeklindeki görüşü, Batı'nın kültürünün de alınması gerektiğini savunan Batıcılara karşı bir duruşa sahip olduğunu göstermektedir.²¹² Akif'e göre Batı medeniyetinden yararlanılma noktasında amaç çağın ortaya çıkardığı gereklilikleri karşılamaktır. Bu doğrultuda Akif, Şam'da kaleme almış olduğu Bir Mektup isimli şiirinde topyekün Batılılaşma yerine, Batının ilim ve fenninin öğrenilmesi gerektiğini şu şekilde belirtmiştir:

“Gel fikr-i Frenke hâdim olma
Beyhude yorulma, nâdim olma!
Mümkün ise git mukallidinden,
Hikmet öğren, fazilet öğren!”²¹³

Batı düşünce sisteminden neşet eden kurumların, herhangi bir değişime tabii tutulmayıp doğrudan alınmasının devletin kurtuluşuna hizmet etmediği görüşünde olan Akif, Batı'ya referans alarak kurulmuş olan Mülkiye, Tıbbiye, Bahariyye ve Mühendishanenin bir fayda sağlamadığını, memleketin sorunlarına çözüm üretmediği gibi sorunların çözülmesi için yine Batı'ya başvurulduğunu belirtmektedir.²¹⁴ Bu doğrultuda ona göre Batı düşüncesinin ürünleri olan bu kuruluşlar bir fayda getirmediği gibi, kuruluşların ortaya çıkması hususunda yapılan maddi destek de boşa gitmektedir.

²¹² Fatma Bostan Ünsal, “Mehmet Âkif Ersoy”, Tanıl Bora ve Murat Gültekinil (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce-İslamcılık** içinde (72-89), Cilt.6, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.75. İslamcı düşünürlerin pek çoğu medeniyetin düalist bir yapısı olduğuna işaret etmektedir. Bu bakış açısına göre başka bir medeniyetin (genelde burada bahis konusu olan Batı medeniyeti) ilim, fen ve sanatı alınırken, onun ahlakı, kültürü, gelenekleri kapı dışı edilebilir niteliktedir. Bu bakış açısı doğrultusunda dışarıdan ilim ve fennin tedariki ile milli geleneklere bağlılığını koruyan bir ilerlemenin ortaya konulması mümkündür.

²¹³ Ersoy, *Mehmet Akif Ersoy Şiir Külliyyatı Safahat*, s.278-280.

²¹⁴ “Bir alay mekteb-i âli denilen yerler var;
Sorunuz bunlara millet ne verir milyonlar
Şu ne Mülkiyye? Bu ne Tıbbiye. Bu? Bahariyye. O ne?
O mu? Baytar. bu? Ziraat. Şu? Mühendishâne.
Çok güzel, hiç biri hakkında sözüm yok; yalnız
Ne yetiştirdi ki şunlar acaba? Anlatınız!
İşimiz düştü mü tersaneye, yahut denize,
Mutlaka adetimizdir, koşarız İngiliz’e
Bir yıkık köprü için Belçika’dan kalfa gelir;
Hekimin hâzıkı bilmem nereden celbedilir.
Mesela bütçe hesabını yoktur çıkaran...
Hadi mâliyyet gelsin bakalım Mösyö Loran
Hani tezgâhınız nerede? Sanayi nerede?
Ya Brüksel’de, ya Berlin’de ya Mançester’de”. Ersoy, *Mehmet Akif Ersoy Şiir Külliyyatı Safahat*, s.1802.

İlim ve fennin öğrenilmesine büyük önem atfeden Mehmed Akif'in eğitim hususunda eleştiri getirdiği bir diğer durum, eğitim alması için Avrupalı memleketlere gönderilen öğrenciler tarafından Batı'dan memleketin gelişmesinde istifade edilecek bilim ve fennin getirilmesi yerine Batı medeniyetinin hastalıklı mahsullerinin ülkeye medeniyet olarak sokulmaya çalışılmasıdır.²¹⁵ Akif'e göre bir kimsenin ülkesine fayda sağlaması amacıyla Avrupa'ya gönderilirken, oradan toplumun ahlakını zedeleyecek unsurlarla geri dönüşü milletin varlığı için tehlike arz etmektedir. Çünkü bu durum milletin varlığını idame ettirmesini sağlayan milli ahlakın, milli ruhun bozmakla birlikte, milletin varlığının da tehlikeye sokmaktadır.²¹⁶

Akif, milletin varlığını koruması için sahip olunan değerleri muhafaza etme hususunda sorumluluk sahibi olmasını beklediği aydın kesim ile halk arasındaki kopukluktan dolayı, halkın kendilerine karşı itimadının kalmadığı aydınları, geri kalmışlığın müsebbibi olarak göstermekte ve aydın kesimin halkın değerlerini küçük gören ve yok sayan tutumundan dolayı halkın aydın zümresiyle yıldızının bir türlü barışmadığına, bu bağlamda aydın kesimin ortaya koymuş olduğu düşüncelerin, milletin iyiliğine de olsa halkın aydınlara yönelik önyargılarından dolayı tepkiyle karşılandığına dikkat çekmektedir.²¹⁷

Aydın zümresinin Osmanlı Devleti'nin inkişafı için, Batı medeniyetinin taklit edilmesi gerektiğine ilişkin ısrarı da Akif tarafından hoş karşılanmamaktadır. Çünkü ona göre gelişme yalnızca maddi unsurlarla rabıtalı bir mahiyete sahip olmadığından dolayı ilerleme kaydetmenin tek bir yolu bulunmamakta, bu yollar toplumdan topluma farklılık arz etmektedir.²¹⁸ Aynı zamanda Osmanlı aydınlarının Avrupalılar gibi olmayı tek çözüm yolu olarak telakki etmesi, onların halk ile ayrı düşmelerine sebebiyet vermektedir. Bu doğrultuda Akif, geleneklerini koruma noktasında son derece hassasiyet gösteren halkın, Batı düşünce sisteminden neşet eden fikirlerle ilerleme kaydedilmesine karşı çıkmakla

²¹⁵ Ersoy, *Mehmet Akif Ersoy Şiir Külliyyatı Safahat*, s.902. Akif, bu kimselerden ilim ve fenni niye getirmediğini sorduklarında "hamallık etmedim" cevabını alacağını belirtmektedir. Ersoy, *Mehmet Akif Ersoy Şiir Külliyyatı Safahat*, s.902. Anlaşılabacağı üzere Akif'e göre yurtdışına eğitim tahsis etmesi için belki bin bir zorlukla gönderilen kimseler çoğunlukla kendi istekleri doğrultusunda orada yaşam sürmüş ve ülkelerine "medeniyet" diye gösterdikleri ama Akif'in medeniyetin fenalıkları olarak telakki ettiği şeyleri getirmişlerdir.

²¹⁶ Ersoy, *Mehmet Akif Ersoy Şiir Külliyyatı Safahat*, s.939.

²¹⁷ Abdulvahit İmamoğlu, "Mehmet Akif'te Medeniyet Kavramı", *Journal of Islamic Research*, Cilt.21, Sayı.3, 2010, s.168.

²¹⁸ Ersoy, *Mehmet Akif Ersoy Şiir Külliyyatı Safahat*, s.750.

birlikte, kendi değerlerinden doğan yeniliklere karşı da aynı tutumu sergilediğini belirtmektedir.²¹⁹

Halkla ayrı düşmüş aydın kesimi geri kalmışlık hususunda suçlu bulan Akif'in, aydınları eleştiriye tabii tuttuğu bir diğer mesele İslamiyet hakkında vukuf sahibi olmamaları ve bundan dolayı İslam'ın terakkiye mani olduğu şeklindeki görüşü benimseyebilmeleridir. Akif'e göre, aydın kesimin ileri sürdüğü gibi İslam'ın çağa ayak uydurma noktasında eksikliği bulunmamakta ve hatta İslam tüm dönemlerde ortaya çıkabilecek ihtiyaçlara karşılık verebilecek niteliktedir.

“Nasıl olur da Müslümanlık kıyamete kadar gelip gidecek insanların ihtiyacına kâfi gelebilecektir? Elbet. Çünkü Kitabullah'ın Ehâdîs-i Resulullah'ın içinde her devirde yaşayacak insanların ihtiyacını te'mine kâfi hakayık var. Yalnız o hakikatler ilimle meydana çıkar.”²²⁰

Akif'e göre ilerleme kaydedilmesi noktasında İslam'ın referans alınmaması, Kur'an-ı Kerim'in asıl söyleminin doğru bir şekilde anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Bu doğrultunda Akif, İslam'ın temel metinlerinin çağın koşulları doğrultusunda yeniden yorumlamaya tabii tutulması gerektiği görüşünü Asım başlıklı şiirinde şu dizelerle ortaya koymaktadır:

“En büyük fâzılınız: Bunların âsârından,
Belki on şerhe bakıp, bir kuru manâ çıkaran.
Yedi yüz yıllık eserlerle bu dinin hâlâ,
İhtiyâcâtını kâbil mi telâfi? Asla.
Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhâmı,
Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı.”²²¹

Akif, devletin ihyası için geleneğin faydalı olan taraflarının korunmasından yana bir tutum benimsemekte ve bu bağlamda topyekün bir değişikliğin gerekli olmadığını

²¹⁹ Ersoy, *Mehmet Akif Ersoy Şiir Külliyyatı Safahat*, s.746.

²²⁰ Ersoy, *Açıklamalı Mehmet Akif Külliyyatı* 9, s.235. Mehmed Akif, dinin, memleketin kurtuluşu için feda edilmesine razı olanların ne doğuyu ne de batıyı bildiklerini ileri sürmüştür. Çünkü ona göre ileri medeniyet olarak görülen milletler de dinini muhafaza etmektedir ve hatta dinleri her şeyden sağlamdır. Ayrıca Müslümanların İslam'ı feda ederek ilerleme kaydetmesine imkan yoktur. Çünkü İslam onları bir arada tutan, geleceklerini aydınlatan bir unsurdur. Şayet İslam'dan vazgeçerek medeniyet yolunda yürümeye çabalarlarsa varlıklarını yitireceklerdir. Bu bağlamda Akif, İslam toplumunun varlığını koruyabilmesi ve gelişim gösterebilmesi için İslam'ın ilk dönemi yani asr-ı saadete dönüş yapması gerektiğini vurgulamaktadır. Ersoy, *Mehmet Akif Ersoy Şiir Külliyyatı Safahat*, s.955.

²²¹ Ersoy, *Mehmet Akif Ersoy Şiir Külliyyatı Safahat*, s.1122. “O İslâm'ı babamdan öğrendim dese de memleketin içinde yaşayan, öteden beri memleketin hayatına karışarak yaşayan, dedemiz demlerinden arta kalan Müslümanlığın bu toprakları taşıyamayacağı kanaatindedir. Dinin görenek haline gelmesine, “böyle gördük dedemizden” anlayışına karşı çıkar.” Şeker, s.92.

savunmaktadır.²²² Bu doğrultuda Mehmed Akif, Batı medeniyeti karşısındaki geri kalmışlığın müsebbibi olan eksikliklerin giderilmesi hususunda yapılacak yeniliklerin kademeli olarak hayata geçirilmesi gerektiğini savunmakta ve bu hususta eğitimin çok önemli bir yeri olduğunu düşünmektedir.

Medeniyetin Batı'yı işaret eden tarafını eleştiriye tabii tutarken, teknik ve bilimine hayranlık besleyen Mehmed Akif'in medeniyet kavramına yönelik söylemlerinin hem olumlu hem olumsuz taraflarının bulunduğunu söylemek mümkündür. Osmanlı Devleti'nin ihyası için Batı medeniyetinden teknik ithal edilmesine karşı bir tutum benimsemezken, kültürünün alınmasına şiddetle karşı çıkan Akif'in medeniyeti teknik ve kültürüyle bir bütün olarak ele almadığı, medeniyete müteallik düşüncesinde parçalı bir yapının olduğu görülmektedir.

2.4. Değerlendirme

Bu bölüm kapsamında medeniyete müteallik söylemlerini ele almış olduğumuz Namık Kemal, Said Halim Paşa ve Mehmed Akif Ersoy, Osmanlı Devleti'nin geri kalmışlıktan kurtuluş için modernleşme çabaları içerisinde bulunduğu ve bundan da beklenen neticenin elde edilemediği, modernleşmenin imkanlarının devletin yanı sıra aydın kesim tarafından da aranmaya başlandığı bir dönemde, Osmanlı Devleti'ni odak noktasına alarak İslam dünyasının geri kalmışlık problemini çözmeyi amaçlamış ve bu bağlamda modernleşmenin imkanlarını İslami temelleri göz önünde bulundurarak aramışlardır.

İslam aleminin geri kalmışlığını ortadan kaldırmak için öncelikle bu durumu var eden saiklerin ortaya konması hususunda çaba gösteren bu üç mütefekkir, İslam'ın Müslümanların hayatlarından çıkması, İslam'ın yanlış yorumlanmasının sonucunda pratiğe yanlış bir şekilde dökülmesi, dinin özünden kopartılarak İslamiyet öncesi dönemlere ait olan gelenekler ve diğer medeniyetlerin benimsemiş olduğu değerlerin İslam'a eklenmesinin ana etken olduğunu ortaya koyma noktasında benzerlik arz etmektedir. Düşünürlerin İslam'ın yanlış bir şekilde anlaşılması ve yaşanması noktasında getirdiği eleştiri bizzat Müslümanlara yönelik olduğu için Namık Kemal, Mehmed Akif ve Said Halim Paşa İslam'ın ilerlemeye mani olduğu şeklindeki görüşü ciddi şekilde

²²² Tunaya, *İslâmcılık Akımı*, s.65.

eleştirmiş ve bu fikrin doğru olmadığını Asr-ı Saadet döneminde neşvü nema bulmuş olan yüksek medeniyete işaret ederek belirtmişlerdir.

Namık Kemal ve Mehmed Akif'in Müslüman toplumu bilinçlendirmeyi kendilerine vatani vazife olarak telakki etmeleri ve bu doğrultuda eserlerini entelektüel endişeler ya da sanat kaygısıyla değil, kurtuluş mücadelesine fikri cephane taşıma amacıyla oluşturmuş olmaları iki düşünür arasındaki önemli bir benzerliğe işaret etmektedir. Bu benzerlik medeniyete yönelik söylemlerini etkilemiştir. Bu çerçevede bu düşünürler medeniyeti ele alırken toplumun faydasını gözeterek konuya yaklaşmışlar ve bunun neticesinde görüş ve eleştirilerini ortaya koymuşlardır. Genel itibarıyla medeniyet kavramına yönelik olumsuz bir tutum içerisinde bulunmayan mütefekkirler belli noktalarda birbirinden ayrı görüşlere sahiptir. Namık Kemal, medeniyetin insanların birlikte yaşamasına karşılık gelecek şekilde ele alınması meselesinde olumlu bir tutum içinde olup, medeniyeti insanlık için olmazsa olmaz olarak kabul ederken, Said Halim Paşa medeniyeti ne tamamen olumlu ne tamamen olumsuz değerlendirmiş, milleti var eden maddi ve manevi unsurların medeniyeti ortaya çıkardığını belirterek, medeniyetin milli kaynaklardan neşet ettiğine bu milli kaynaklar çerçevesinde olumlu ya da olumsuz bir mahiyete büründüğüne işaret etmiştir. Mehmed Akif Ersoy ise bu iki düşünürden farklı olarak medeniyet kavramının mahiyetini ikili bir sınıflandırmaya tabii tutmuş ve kavramın Batı'ya dönük yüzünü eleştirirken, kavramın teknik ve bilim yönüne olumlu bir perspektiften yaklaşmıştır.

İslam toplumunun faydasını gözetme noktasında ihtimam gösteren Namık Kemal, Mehmed Akif ve Said Halim Paşa bu bağlamda Batı medeniyetinin tekniğinden faydalanılmasında bir beis görmemiştir. Bu durum, düşünürlerin medeniyetin teknik ve kültürünü birbirinden ayrı şeyler olarak kabul ettiklerini göstermektedir. Bu doğrultuda medeniyetin milli değerler barından bir kavram olduğunu gözardı etmeyen bu üç düşünür, medenileşme yolunda ilerlerken kültür, ahlak gibi milli değerlerden kopulmaması noktasında ciddi vurgular yapmakta, Avrupa medeniyetinin kültüründen etkilenilmemesi gerektiğini telkin etmekte ve Batılaşmanın ülkeye fayda değil, zarar getireceği hususunda ortak bir kanaat taşımaktadır.

BÖLÜM 3: 1950-1980 ARASI DÖNEMDE TÜRK İSLAMCILIĞINDA MEDENİYET ALGISI

1950’li yıllar modernleşme pratiklerinin siyasal alanda tezahür ettiği, çok partili hayata geçişin tamamlandığı ve ilk tecrübelerinin ortaya çıktığı, siyasi çalkantıların bolca olduğu, dışlayıcı laikliğin²²³ uzantısı olan uygulamaların tek parti dönemine nazaran yumuşak da olsa bir şekilde varlığını koruduğu bir dönemdir. Bu dönemde kurulan siyasal partilerin faaliyetleriyle birlikte dinin yeniden kamusal alana önce muhafazakarlık sonra da İslamcılık kanalıyla döndüğü görülmektedir. Cumhuriyet’in kuruluşunun ardından devam eden tek partili dönemdeki modernleşmecî uygulamalar, dinin yalnızca insanların özel hayatlarında var olmasına neden olmuştur. Bu durumun insanların din algısına verdiği zararı göz önünde bulundurarak, Türk İslamcılarının bu dönemdeki çabası, halkın geleneksel din algısını eleştiriye tabii tutmaktan ziyade insanların yaşantılarında parça parça kalmış olan İslam’ı yeniden canlandırmaya ve kurtuluşun İslam’da olduğunu göstermeye yönelik olmuştur. Bu minvalde dönemin İslamcılığında medeniyete yönelik olarak kaleme alınan metinler geri kalmışlığın nedenini İslam’dan kopuşla çok fazla rabıtalandırılmadan, fakat İslam’ın hayatın tüm alanlarına hakim olduğu dönemlerde neşvünema bulmuş medeniyetlerin mükemmelliğine çokça vurgular yaparak, teknik, milli kültürün ihyası, devletin modernleşme tecrübelerinin eleştirisi ekseninde yapılandırıldığı görülmektedir.

Dönemin İslamcılarının Türk modernleşme tecrübesi özelinde moderniteye yönelik eleştirileri, medeniyet kavramının bizatihi kendisine değil, Batı medeniyetine yansıtılmış, bu bağlamda İslami temelli bir medeniyetin inşası düşünürler tarafından desteklenmiştir. Ayrıca modernitenin dayattığı tekniğe ilişkin eleştirilerde de bu dönem itibariyle değişim yaşamış ve bu eleştiriler Batı tekniğinin alınmaması yerine yerel kaynaklardan neşet eden bir tekniğin ortaya konulmamış olmasına tebeddül etmiştir. Bu bağlamda Cumhuriyet yönetiminin modernleşme, muasır medeniyetler seviyesine çıkma hedefinin Batılı gibi olma, öz değerlerden ve geleneklerden kopuş gibi amaçlara dönüşmesi de dönemin İslamcıları tarafından eleştirilmiştir.

²²³ Laik bir devlet yönetiminin benimsendiği ülkelerdeki devlet politikaları dışlayıcı laiklik ve pasif laiklik ekseninde sınıflandırılabilir. Dışlayıcı ve pasif laikliğe ilişkin detaylı bilgi için bkz. Ahmet T. Kuru, **Pasif ve Dışlayıcı Laiklik ABD, Fransa ve Türkiye**, Eylem Çağdaş Babaoğlu (çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.

Bu çerçevede çalışmanın bu bölümünde 1950-1980 yılları arasında İslamcı düşünce ekseninde kalem oynatan, ürettikleri fikirleri kağıt üzerinde bırakmayıp sosyal ve siyasal hayata da yansıtan Nurettin Topçu, Necip Fazıl Kısakürek ve Necmettin Erbakan'ın medeniyete müteallik söylemleri ele alınacaktır. Bölümün sonunda ise bu üç ismin birbirine muvafık ve muarız düşünceleri ekseninde bir değerlendirme yapılacaktır.

3.1. Nurettin Topçu'nun Medeniyet Algısı

Türk düşünce dünyasının modern safhasında özgün bir düşünce tarzı ortaya koyduğu söylenebilecek nadir isimlerden biri olan, dervişlik ve filozofluğun kendisinde aynı duruşun içinde gözlemlenebileceğini söyleyebileceğimiz Nurettin Topçu²²⁴ yalnızca düşünce üreten ve bunu aktaran bir isim olmanın ötesinde, ortaya koymuş olduğu fikirleri pratiğe dökmeyi amaçlamış bir hareket adamı²²⁵, ömrünün büyük bir bölümünü bilgilerini aktarmaya ayıran bir muallimdir. Doğu ve Batı'nın ilimlerden yararlanarak düşünce sistemini oluşturmuş, milli kültürü ön plana çıkararak, Türkiye'nin sorunlarına çözüm arayışında bir mütefekkir olan Nurettin Topçu, “Bir asırdan beri memleketimizin başta gelen derdi medeniyet meselesidir.”²²⁶ ifadesiyle Türk düşüncesinde medeniyet sorunun önemine işaret etmiştir.

Nurettin Topçu'ya göre medeniyet kavramı, insanlık tarihinin belli dönemlerinde bazı toplumların çabaları sonucunda ortaya çıkardıkları teknik unsurlar ve yaşam biçimlerinin tamamını ifade etmektedir.²²⁷ Bu doğrultuda Topçu, milli kültürün ihya edilmesinin önemini vurgulamış, başka bir milletin ürettiği teknikten yararlanırken aynı zamanda o milletin ahlakının da tesiri altında kalılabileceğine dikkat çekmiş ve medeniyet inşasında milli kültüre²²⁸ dayanan teknik ilerlemenin fayda sağlayacağını üzerinde önemle

²²⁴ Nurettin Topçu'nun hayatı ve fikriyatı hakkında bkz. İsmail Kara, **Nurettin Topçu Hayatı ve Bibliyografyası**, 1. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013. İsmail Kara, “Ahlâk Davasına Adanmış Bir Ömür: Nurettin Topçu”, **İş Ahlakı Dergisi**, Cilt.2, Sayı.2, 2009, s.89-101. H. Bayram Kaçmazoğlu, “Nurettin Topçu (1909-1975)”, **Türkiye’de Sosyoloji (İsimler-Eserler) I**, M. Çağatay Özdemir (drl.), Ankara: Phoenix Yayınevi, 2008, s.783-788. Fırat Mollaer, **Türkiye’de Liberal Muhafazakârlık ve Nurettin Topçu**, 1. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008, s.117-191.

²²⁵ Hareket adamı olarak nitelendirilen Nurettin Topçu'nun ortaya koyduğu hareket felsefesi hakkında bkz. Nurettin Topçu, **Varoluş Felsefesi Hareket Felsefesi**, Ezel Erverdi ve İsmail Kara (hzl.), 4. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011.

²²⁶ Nurettin Topçu, **Kültür ve Medeniyet**, Ezel Erverdi ve İsmail Kara (hzl.), 8. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014, s.13.

²²⁷ Nurettin Topçu, **Sosyoloji**, Ezel Erverdi ve İsmail Kara (hzl.), 5. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014, s.191. “Medeniyete gelince, ilim gibi, sanat gibi kültür çalışmalarının netice halinde elde ettikleri tatbikatın hayata bahşişi, cemiyete hediyesidir, lütfudur, ihsânıdır.” Nurettin Topçu, **Yarınki Türkiye**, Ezel Erverdi ve İsmail Kara (hzl.), 5. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1999, s.156.

²²⁸ Nurettin Topçu'ya göre kültür, “...bir cemiyetin kendi tarihi içinde meydana getirdiği değer hükümlerinin bütünüdür.” Topçu, **Sosyoloji**, s.191. Medeniyet ve kültür arasındaki farklılığa işaret eden Topçu, kültürün her milletin kendine özgü olduğunu, milli kaynaklardan neşet ettiğini, başka milletlerden ihraç edilemeyeceğini vurgulamaktadır.

durmuştur. Topçu'nun medeniyete ilişkin tartışmalarında dikkat çeken husus ancak milli kültürünü başarıyla oluşturan toplumların medeniyet ailelerine kendilerini eklemleyebildiği düşüncesidir.²²⁹ Diğer bir deyişle Topçu'ya göre medeniyet dairesine girebilmenin önkoşulu milli bir kültüre sahip olmaktır. Bu bağlamda Batı medeniyeti içerisinde yer alan milletlerin kendilerine ait bir kültüre sahip olduğunu ve milli kültürü olmayan toplumların Batı medeniyetine taklit yoluyla dahil olmaya çalışmasının başarısızlıkla sonuçlandığını ileri süren Nurettin Topçu bu başarısızlığın sebebini şu şekilde açıklamaktadır:

“...şekil ve kıyafet benzeyişleri, lüks hayat ve ısmarlama teknik, bir milleti medeniyete bağlamaya kâfi gelmiyor. Medeniyet taklit edilmeyen, satın alınmayan, belki ancak kültürün tayin ettiği istikamette ilerleyerek enerji ile meydana getirilen eserdir. Bu hareket yapıldıktan ve kültür muvaffak olduktan sonra bir cemiyet, çevresindeki medeniyet ailesine girebiliyor.”²³⁰

Nurettin Topçu, bu başarısızlığı kültür ve maarif alanındaki aksaklık ve eksikliklerle bağdaştırmakta ve medeni bir toplum oluşturma yolunda bu unsurların sorun teşkil edeceğini belirtmektedir. Çünkü ona göre kültür ve maarif medeniyetin yapı taşlarıdır ve geçmişteki büyük medeniyetler de bu iki yapı taşı üzerinden kendi varlığını inşa etmiştir.²³¹

Nurettin Topçu, Türk maarifinin kendine özgü bir hüviyete kavuşturulmamasını ve başta Avrupa milletleri olmak üzere diğer milletlerin etkisinde kalmasını eleştirmektedir. O, dönemin siyasi gelişmelerine bağlı olarak maarifin diğer milletlerin etkisi altında kaldığını ve yönünü Batı'ya çevirmek suretiyle bu etkileşimlerin maarif sistemi içerisinde sorunlara neden olduğunu belirtmektedir.

“Her devrin siyasî hâdiseleri, maarifimizi Batılı milletlerinden birinin maarifine esir etti. Bu kültür tabiiyeti, sırasıyla Fransız, Alman ve Amerikan maarif sistemlerini şüphesiz ve tereddütsüz kabul etmiştir. Bu hal, millî maarifimizi bir asırdan beri bocalatmaktadır.”²³²

Topçu, *Sosyoloji*, s.191-192. Hüsamettin İnaç kültür ve medeniyetin farklılığı hususunda, uygarlık kavramının kültürle eş anlama gelecek şekilde kullanıldığını fakat bunun yaygın bir kullanım şekli olmadığına işaret etmektedir. Hüsamettin İnaç, “Çağımızın Toplumsal Algısını Temsil Eden Parametrelerden ‘Kimlik’, ‘Kültür’ ve ‘Uygarlık’ Kavramlarının Sosyo-Politik Analizi, *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Cilt.1, Sayı.1, 2014, s.47.

²²⁹ Topçu, *Sosyoloji*, s.192.

²³⁰ Topçu, *Sosyoloji*, s.192.

²³¹ Nurettin Topçu, *Türkiye'nin Maarif Dâvası*, Ezel Erverdi ve İsmail Kara (hzl.), 14. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015, s.210.

²³² Topçu, *Türkiye'nin Maarif Dâvası*, s.94. Nurettin Topçu, Mekteb-i Sultânî'nin, bugünkü adıyla Galatasaray Lisesi, açılmasının “*Batı irfanına açılmış pencere*” şeklinde tanımlanmasını okul eşiğinde işlenmiş ilk cinayet olarak tasvir etmektedir. Bu bağlamda Topçu, eğitim sisteminde diğer milletlerin taklidi veya diğer milletlerin ülke toprakları içerisinde eğitim kurumuna sahip olmasına olanak tanınmasıyla maarif sistemine zarar verildiği görüşündedir. Topçu,

İnsanlığın gelişim kaydetmesi noktasında okulların sorumluluğuna işaret eden Nurettin Topçu, okulların millete fayda sağlayacak işlevde bulunmaması durumunda gelecek için umutlu olunamayacağı fikrindedir. Topçu, “Bugün disiplinsiz ve gayelerinden şuursuz, fonksiyonsuz mektebin, medenî bir cemiyeti kımıldatmaya ve ilerletmeye kabiliyetli zekâlar yetiştiremeyeceği tabiidir ve yetiştiremediği de meydandadır.”²³³ ifadesiyle varolan eğitim sisteminin medeni bir toplum oluşturma için yetersizliğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda ona göre felsefeden sanata her alanda bir terakkinin söz konusu olabilmesi ve milletin kurtuluşu için maarifte bir takım yenilikler yapılması elzemdir, çünkü ona göre bu zamana kadar maarifte yapılmış olan yenilikler gelişme yolunda bir fayda getirmemiştir.²³⁴ Topçu’ya göre, taklitçiliğin benimsenmesiyle birlikte ortaya konulmuş olan yenilikler maarifin toplumun ihtiyaçlarını, ilerlemesini sağlayamayacağı bir konuma düşmesine sebebiyet vermiş, maarifin topluma önderlik etme vasfını elinden almıştır.²³⁵ Topçu’ya göre millete ruh ve can veren maarif olduğu için bu alanda meydana gelecek bozukluklar, çöküntüler doğrudan milletin ruhunu zedeleyecektir.²³⁶

Medeniyete ilişkin meselelerde eğitimin önemi üzerinde hususiyetle duran Topçu, üniversitenin medeni bir toplumun, yani medeniyetin beyni işlevi gördüğünü çünkü üniversitelerde toplumu geliştirecek yeniliklerin hazırlandığını ve üniversitenin milleti

Türkiye'nin Maarif Dâvası, s.34. Ülke içerisinde yabancı mektebin bulunması Topçu’ya göre milli kültürünü zedelemektedir ve yabancı mekteplerin açılmasına izin verilmesi her ne kadar Batı medeniyetine girilmesi gayesiyle yapılmış olsa da bu şekilde Batılılaşmak mümkün olmadığı gibi bu vasıtayla bir medeniyet oluşturulması da imkansızdır. Nurettin Topçu’nun tabiriyle “Deve hamuru yemekle deve olunmaz, deve olarak doğmak lâzımdır.” Topçu, *Türkiye'nin Maarif Dâvası*, s.62-63. Topçu’nun bu şekildeki ifadesi bir anlamda Batılılaşmayı imkansızlaştırmaktadır.

²³³ Nurettin Topçu, *Ahlâk Nizamı*, Ezel Erverdi ve İsmail Kara (hzl.), 6. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012, s.58.

²³⁴ Nurettin Topçu, *Ahlâk Nizamı*, s.58. Nurettin Topçu geçmişte maarifte yapılmış olan yenilikleri faydalı bulmadığı gibi aynı zamanda yapılacak olan yenilikler için geç kalındığı görüşündedir. Ayrıca diğer milletleri örnek alarak oluşturulan müfredatı da oldukça karmaşık bulmaktadır. “Öğretimde reform pek geç kalmış olsa gerek. Hâlâ çocuklarımızı, asrın başındaki Fransız programlarına, asrın ortasında Amerikan yaması vurulmuş acâip bir müfredatı, ortaçağın skolastiğine XX. asrın Asya politikasının suyu karıştırılmış usûlleriyle okutuyoruz.” Nurettin Topçu, *İrâdenin Dâvası Devlet ve Demokrasi*, Ezel Erverdi ve İsmail Kara (hzl.), 5. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014, s.189. Nurettin Topçu bu gidişata son verilmesi için Avrupalı milletleri örnek alarak oluşturulan eğitim-öğretim sisteminde yenilikler yapılması gerektiğini, bu anlamda geçmişte yapılmış olan inkılâpların muvaffakiyetle sonuçlanmadığına işaret etmektedir. Ona göre bu başarısızlık yapılan yeniliklerin milletin kendi kuvvetinden doğmaması, başka milletleri taklit ederek yapılmasından kaynaklanmaktadır. “Son iki asırda birçok müesseseler ve mektepler açıldı. Ancak bu mekteplerde eskinin taklidi yerine moda kelimesiyle ifade olunan yeninin taklidi yer aldı; Avrupa, körü körüne taklit edilmek istendi. Mektepler açıldı; bunlarda yeni ilimler okutuldu. Lâkin ilim sevgisi aşılanmadı; âlimin üstünlüğü ve cemaat içindeki önderliği telkin edilmedi. Çünkü ilme gerçekten inanılmadı. İlim, bizim hayatî menfaatlerimiz için vasıta olarak, şekil halinde istismar edilmek istendi; teknik putlaştırıldı.” Topçu, *Türkiye'nin Maarif Dâvası*, s.13-14.

²³⁵ Topçu, *Türkiye'nin Maarif Dâvası*, s.38.

²³⁶ Topçu, *Türkiye'nin Maarif Dâvası*, s.30.

harekete geçirecek bir yapı olduğunu belirtmektedir.²³⁷ Bu doğrultuda ona göre, üniversitelere düşen görev millete yüzünü çevirmek, milletin ilerleyişine vesile olacak düşünce sistemleri ortaya koymak, kısaca ifade etmek gerekirse milleti çağdaş medeniyetler seviyesine çıkaracak ilim, sanat ve felsefeyi üretmektir.²³⁸

Maarifin milli kültüre olan etkisini sıklıkla vurgulayan Topçu'ya göre okulların milli bir yapılanmaya sahip olması zorunluluktur. Çünkü diğer milletlerin etkisi altında kalınarak oluşturulan eğitim sistemi, yabancı okulların açılması, okullarda yabancı dilde eğitime ağırlık verilmesi milli kültürün ortadan kalkmasına ve bir anlamda kaleyi içten fethedecek şekilde milletin yabancıların silahlarına maruz kalmadan kuşatılmasına neden olacaktır. Ayrıca ona göre batılı milletlerin eğitim müfredatına uygunluğun sağlanmasıyla birlikte okullar medeni insanlar değil, günümüzün makine medeniyetinin devamlılığı için ter dökcek işçiler yetiştirmektedir. Topçu bu durumu şu ifadelerle ortaya koyar:

“Esasen liselerin birbiri ardı sıra yabancı dilde öğretim yapan lise adı altında yabancı milletlerin kültürüne teslim edilmesi, düşman silâhı ile değil, içimizdeki yıkıcı irade ile millet ruhuna karşı kazanılmış zafardır. Millet ruhu ile bağları kopartılan bugünkü okul, millete insan yetiştirmek için değil, fabrikaya usta yetiştirmek için çalışıyor. Ruhsuz, idealsiz, inançsız bir öğretim gençliğe karakter yerine hüner verecek ve insanı elbette aşağı canlıların hizasına indirecektir. İnsanlığın gidişinde bu eşsiz gerileyiş, inkılâp adı ile adlandırılırsa bile nesilleri bir cehennem hayatına doğru götürmektedir.”²³⁹

Eğitim ve kültürün medenileşmek yolundaki önemine işaret eden Nurettin Topçu'nun medeniyetlerin kurulmasında sorumlu tuttuğu ilk mercii öğretmenlerdir. Medeniyetlerin oluşumunun okullarda başladığı noktasına sıklıkla atıfta bulunan Topçu'nun öğretmenlerin bu önemli işlevine işaret etmesi şaşırtıcı değildir. Çünkü öğretmenler kişilerin karakter gelişimine, geleceğini tayin etmesinde yol göstericidir. Ayrıca kendisi de ömrünün büyük bir bölümünü öğretmenlik mesleğiyle idame ettirmiştir. Nurettin Topçu bu hususta Büyük İskender'in “Babam beni gökten yere indirdi. Hocam beni yerden göğe yükseltti.” ifadesini örnek göstermekte ve milletlerin öğretmenlerin gerçek önemini anladıkları dönemlerde medeniyet bakımından yüksek bir seviyeye ulaştığını, buna muarız olarak öğretmenlik mesleğinin önemini kavrayamadıkları zamanlarda ise gerilemeye başladığını belirtmektedir.²⁴⁰

²³⁷ Topçu, *Ahlâk Nizamı*, s.63.

²³⁸ Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, s.64.

²³⁹ Topçu, *Türkiye'nin Maarif Dâvası*, s.45.

²⁴⁰ Topçu, *Türkiye'nin Maarif Dâvası*, s.71.

Nurettin Topçu'nun fikriyatında medeniyetlerin neşvü nema bulmasında metafizik önemli bir yere haizdir. Ona göre tarih boyunca ortaya çıkmış olan bütün büyük medeniyetlerin temel dinamiği metafiziktir ve günümüzde diğer medeniyetleri gölgesinde bırakmış olan Batı medeniyetinin oluşumunda da metafizikçilerin evrene ilişkin fikirlerinin etkisi olmuştur.²⁴¹ Metafiziğe ilişkin bilgi üretemeyen milletlerin diğer milletleri taklit etmek zorunda kalacağını savunan Topçu'ya göre metafiziğini oluşturmamış olan milletler şahsiyetlerini kaybedecek ve var olmalarının temel müsebbibi olan tarihlerinden ve davalarından yabancılaşıacaklardır.²⁴² Bu durumun kaçınılmaz sonucu bu milletlerin kendi kültürlerine hiçbir zaman sahip olamamaları ve bir medeniyet dairesine kendilerini eklemleyememeleridir. Nurettin Topçu'ya göre Türkiye'de uzun bir süredir uygulanmaya çalışılan ıslahat hareketlerinden istenilen neticeye varılamamasının sebebi de Türk milletinin kendi varlığından neşet eden, kendisine ait metafiziği ihya edememiş olmasındandır.

“Bizde üç asırdan beri yapılmak istenen ıslahat hareketlerinin bir türlü millî varlığımızı buhrandan kurtaramayışı, kendimize has bir metafizik ortaya koyamayışıdır. Kaç asırdır Avrupa'dan parça parça ilim, ahlâk, sanat almak istedik. Askerlik ve eğitim işlerimizi onlar gibi düzenledik. Avrupa'nın resim ve şeklini, kıyafet ve her zevkini memleketimize soktuk. Bütün bu gayretlere rağmen Avrupalı, yâni Avrupalı gibi olmadık.”²⁴³

Nurettin Topçu, Avrupa medeniyetini yakalama noktasındaki başarısızlığın Türk milletinin kendisine dönmesi ve kendi ahlakını²⁴⁴, ilmini, sanatını kılavuz edinerek, oluşturacağı metafiziğin neşvü nema bulması ile sona ereceğini ileri sürmüştür. “Bize şahsiyet ve hayat getirecek olan büyük aydınlık, bizi imkansızlıktan kurtararak kendi ilmimize, kendi ahlâk ve sanatımıza, bir kelime ile kendi şahsiyetimize kavuşturacak olan kuvvet ve irade, milletimizin yaratacağı metafizikten doğacaktır.”²⁴⁵

İlerlemenin yaşanması için yeniliklerin yapılmasını tabii ve gerekli bulan Nurettin Topçu, eğitimden tekniğe her alanda milletin kendi kaynaklarından, kuvvetinden yani kendine özgü metafiziğinden yola çıkarak inkılapların yapılmasından taraf olmaktadır. Bu bağlamda Topçu, bu yeniliklerin yapılmasında yöntem konusuna dikkat çekmekte, her

²⁴¹ Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, s.54-55.

²⁴² Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, s.56.

²⁴³ Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, s.56-57.

²⁴⁴ Nurettin Topçu'nun burada mevzu bahis ettiği ahlak, İslam ahlakıdır. Nitekim ona göre, “...ahlâk İslam dininin özü, esası ve bizzat kendisidir.” Nurettin Topçu, *İslâm ve İnsan Mevlana ve Tasavvuf*, Ezel Erverdi ve İsmail Kara (hızl.), 9. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014, s.92.

²⁴⁵ Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, s.57.

milletin ihtiyaçları doğrultusunda kendisine özgü inkılapları hayata geçirmesi gerektiğini belirtmekte ve tersi bir durumda başkalarını taklit ederek yapılacak yeniliklerin yıkıcı olacağını ortaya koymaya çalışmaktadır.²⁴⁶

Topçu, Anadolu medeniyetinin kurulması ve inkişafı için düzenli ve devamlı bir şekilde yeniliklerin yapılmasından yanadır. Bu anlamda “yenilik, reform, ışlahat” kelimelerine karşı olumsuz yaklaşımı anlamsız bulmakta ve ışlahatın zaruretime dikkat çekmektedir.²⁴⁷ Ona göre ışlahatın yapılmaması gibi bir durum mümkün değildir. Bu anlamda Topçu’ya göre yeniliklerin yapılmasından rahatsızlık duymak, çekinmek mantıklı gözükmemektedir.

“İslāhtan korkmak bir irade hastalığı da olabilir. Biz lmn eşiğine ulaşıncaya kadar hayatımızın her sahasında ıslāhat yapacağız. Mesele, ıslāhatın ne şekillerde yapılacağıdır. Ancak reformun plānları üzerinde münakaşa yapılabilir. Burada ilim ve akıl, ihtiyaç ve imkānlarla görüşüp anlaşarak karar verecektir. İnsanlık, gayesi olan kemāle doğru sürekli ıřlahāt ile ilerler.”²⁴⁸

Topçu’ya göre sorunsallaştırılması gereken şey ışlahatın yapılıp yapılmaması değil, yapılacak ışlahatın şekli yani yöntem meselesidir. Bu yöntem problemi üzerine düşünen ve kalem oynatan Topçu, kültürün, tekniğin ve hatta dinin milli olması gerektiğini belirtmekte, medenileşmek yolunda yöntemin Batı’nın doğrudan taklit edilmesi şeklinde olamayacağı ve olmaması gerektiğini savunmakta ve ona göre taklit yoluyla ilerleme kaydetmek, öz benlikten kopuş ve Batı’nın yörüngesine girmeye işaret etmekte ve bu da milleti yıkıma uğratmaktadır.²⁴⁹ Topçu, bu durumu “Acıklı bir intihar tarzı” olarak

²⁴⁶ Topçu, *İradenin Dāvası Devlet ve Demokrasi*, s.208-209. “Yabancı kelimeler, yabancı sanat, yabancı okul, yabancı kıyafet, yabancı aile şekli, yabancı sermaye, yabancı kültür, yabancı ahlāk... Bunların dosdoğru adlandırılması şöyle olacak: Dilimizin teslimi, sanatın teslimi, okulun teslimi, kıyafetin teslimi, ahlākın teslimi. ...Benliği bütün bütün yabancıya teslim ettikten sonra, yine yabancıdan kendine benlik dilenmek; işte bu bir milletin yıkılışıdır.” Nurettin Topçu, *Büyük Fetih*, Ezel Erverdi ve İsmail Kara (hzl.), 10. Baskı, İstanbul: Dergāh Yayınları, 2015, s.99.

²⁴⁷ Topçu, *İradenin Dāvası Devlet ve Demokrasi*, s.188. Topçu yeniliklerin gelenekten kopartılarak yapılması taraftarı olanları açıkça şu şekilde eleştirmiştir: “Māzi ile bütün bağları koparmak, yenileşmenin şartıdır. İstikbalin iekleri mazi denen ağacın köklerine muhtaç değildir. Bunlar köklerinden koparılmış, şahsiyetsiz ruh hastalarıdır. Ruhlarını kurtaramayan māziye gayzleri vardır. Geçmişi tamamen karalar, atalarını inkār ederler.” Topçu, *Büyük Fetih*, s.25. Çünkü ona göre “Māzisi olmayan ümitsizdir, kuvvetsizdir, sevgisizdir. Māzisi olmayan nesil, midlere ceberutu, sevgiye kindarlığı karşı koymak ister, yıkar ve yıkılır.” Topçu, *Büyük Fetih*, s.78.

²⁴⁸ Topçu, *İradenin Dāvası Devlet ve Demokrasi*, s.191. Yapılan inkılapların başarıya ulaşmamasının sebebi ihtiyaçları karşılama yetisine sahip olmamasıdır. Batı medeniyetine girmek, Batılı milletler gibi olmak gayesiyle yapılan inkılaplar taklidin ötesine geçememektedir. Çünkü o milletler kendi ihtiyaçları doğrultusunda yenilik yapmıştır. Her milletin ihtiyaı nevi şahsına münhasır olduğundan yapılacak yenilikler de o millete özgü olmalıdır. “Son asırlarda ışlahat yapmak niyetiyle harekete geçenlerin başarısızlıklarının sebebi bayağı taklitçi oluşlarıdır. Hattā devlet yapısında açılan gediklerin farkında olarak iyi niyet ve oldukça zekā ile iş gören Tanzimatçılar da kalkınma diye taklitten öte eser yaratamadılar.” Topçu, *Ahlāk Nizamı*, s.164. “ asırlık yenilikler ve inkılāplar, esası bakımdan batının taklitiliğinden ileri gitmeyen, acele aranmış, günlük tedbirlerdir. Millet bünyesindeki yaralar kanarken, yaranın derinlerdeki sebebi aranmamış ve ilerisi hiç düşünülmemiştir. Günümüz buhranları da evvelkiler gibi halledilmek istenecek ve o da gerçek gayesine ulaşmaktan uzak kalacaktır. ...Evvelki hatalar yine tekrarlanacak, günün buhranlarından yeni buhranlar reyecek, dertler yine dertler yaracaktır.” Topçu, *İradenin Dāvası Devlet ve Demokrasi*, s.213-214.

²⁴⁹ Topçu, *Türkiye’nin Maarif Davası*, s.22.

nitelendirmekte ve kendi özüne dönmeden, uygunluğunu sorgulamadan Batı'dan her şeyin fütursuzca alınmasının ilerleme olarak algılanmasını eleştirmektedir.²⁵⁰ Batı medeniyetinin seviyesine ulaşmada taklitçiliğe başvurma meselesinde, Topçu asıl yanılğının Batı'nın ilminin ve ahlakının birbirinden ayrı unsurlarmış gibi kabul edilmesinde olduğunu belirtmekte ve ilim ve ahlakın aynı kaynaktan varlık bulduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla Topçu bu şekilde Batı'nın ilminden tam anlamıyla yararlanmanın söz konusunu olamayacağını da ortaya koymuş olmaktadır.

“Biz Batı'nın iki şeyini yanlış anladık; iki yüzünü tersinden gördük: İlmini ve ahlâkını. Batılılaşmak isterken onun ilmini alıp ahlâkını almamak kararını verdik. İlimle ahlâkın aynı kökten çıktıklarını bilemedik. İlmi de güya almak isterken, bir müze malı gibi veya bir şöhret kürkü gibi mahfazalar ve bohçalar içerisinde güzidelerle münevver geçinenlerin temasına mahsus, cemiyetin hayatiyle alakasız bir antika eşyası halinde aldık. Gümrükten çıkarıp kütüphanelere yerleştirdik.”²⁵¹

Topçu'ya göre milli kültür ekseninde inşa edilen medeniyetin devamlılığı onu inşa edenlerin onu korumasına bağlıdır. Nitekim ona göre, kurduğu medeniyeti canını dışına takarak koruyanların bu sorumluluk duygusundan sıyrılmasıyla ve bu medeniyeti korumak için kendisini sorumlu görmeyen yabancıların faaliyetleriyle medeniyetler yıkılmaya maruz kalmıştır.²⁵² Geçmişteki medeniyetlerin yıkılışlarının aynı sebepten kaynaklandığını dile getiren Topçu bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Hep yabancı müdahalelerle yıkılan Mısır, Mezopotamya ve Grek medeniyetlerinin yıkılış sebebi, şayet derinlemesine araştırılacak olursa bu medeniyetleri kuranların vicdanlarındaki sorumluluk duygusunun yok olmasıdır. Bu medeniyetler, fertlerin kendilerine ait olan bu eserleri daima canlı tutma endişesi sayesinde ayakta duruyordu.”²⁵³

Topçu'nun “Yüzyılımızın medeniyeti makina medeniyetidir.”²⁵⁴ İfadesi ona göre günümüz medeniyetinin tekniği öncelediğini göstermektedir. İleri medeniyetten geri

²⁵⁰ Nurettin Topçu, *Amerikan Mektupları Düşünen Adam Aranızda*, Ezel Erverdi ve İsmail Kara (hzl.), 2. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011, s.24.

²⁵¹ Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, s.34-35. “Evimize kabul ettiğimiz misafirin ayaklarını ve bedenini içeri alıp başını dışarda bırakmayı düşünmek, gülünç bir şeydir. Garbın kafası, garplı denilen şey, onun edebiyatı, musikîsi, ahlâkı ve aile hayatıdır ve bunları garbın tekniğinden ayırmak kabil değildir.” Topçu, *Yarınki Türkiye*, s.164.

²⁵² Nurettin Topçu, *İsyan Âhlakı*, (çev.) Mustafa Kök ve Musa Doğan, 13. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014, s.101.

²⁵³ Topçu, *İsyan Âhlakı*, s.101. Nurettin Topçu'ya göre medeniyetlerin yıkılışı yalnızca sorumluluk duygusunun yitimiyle alakalı değil aynı zamanda medeniyetlerin maneviyata gereken önemi göstermemesi ve maddeyi önceleyen bir hüviyete kavuşmasıyla ilişkilidir. Topçu, *Türkiye'nin Maarif Dâvası*, s.151. Bu bakış açısıyla hareket edildiğinde bugün tekniği ve maddeyi ön plana çıkartan Batı medeniyetinin yıkılması kaçınılmazdır. Bu anlamda Batı medeniyetinin seviyesine ulaşabilmek için yapılan inkılaplar Nurettin Topçu'nun görüşleri doğrultusunda ele alındığında fayda sağlamayacaktır.

²⁵⁴ Nurettin Topçu, *Ahlâk*, Ezel Erverdi ve İsmail Kara (hzl.), 5. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015, s.221.

durmamak adına teknik alanda gelişim gösterilmesini elzem gören Topçu, tekniğin insanlığın önüne geçmesine karşıdır. Ona göre teknik bilgi artırılırken, insanın bu bilgi altında ezilmesi yükseliş değil insanlığın iflası anlamına gelmektedir.²⁵⁵

“Biz ilme değil, teknik ihtirasının ilmi, pençesi altında yaşatmasına karşıyız. Evet, teknik, ilimlerden zaruri olarak çıkar ve insanlık kendisine kolaylıklar sağlayan teknikten faydalanır. Bu gidiş tabii yolda yürüyüştür. Ancak, tekniği bütün hayatımıza hâkim kılmamak, ilim ve hakikat aşkını tekniğe feda etmemek şartıyla; mesut bir insanlık için mutlaka ilim önde, teknik onun arkasında yürümelidir.”²⁵⁶

Tekniğin ilmin bir adım gerisinde bulunması ve kullanıldığı millete fayda getirmesi için o milletin kültürü tarafından oluşturulmuş olması gerektiğini ileri süren Topçu’ya göre;

“Teknik daima kültürün biraz gerisinde, onun emirlerini bekler vaziyette olacak, zira aksi hal tehlikelidir. Kültürün işaretlerini dikkatle takip edemiyen teknikten kör ve yıkıcı bir kuvvet doğabilir. Kültürün büsbütün gözden kaybolduğu yerde ise tekniğin şu sesini duymamak imkânsızlaşır: “Makineleşmek istiyorum.”²⁵⁷

Topçu’nun medeniyete müteallik düşüncesinde yol, büyük bir öneme sahiptir. Topçu, bir milletin medeniyet dairesine dahil olması, kurtuluşa erebilmesi için yol yapımına önem vermesi gerektiği görüşündedir. “Eğer bir kurtuluş, bir medeniyet ve insanlık çağına giriş istenecekse buna yol dâvasından başlamak lâzım gelecektir. Nesillere ilk telkin şu olacak: Bina değil, apartman değil, yol!”²⁵⁸ Güvenli yolların inşasıyla birlikte medeniyete kavuşulacağı görüşünde olan Topçu’ya göre şayet bu yollara sahip olunmazsa bir kurtuluşa erişilemeyecek ve belki de milletin maneviyatı zedelenecektir.²⁵⁹

Bir Anadolu milliyetçisi olarak Topçu, Türk milletinin yeni düzen ve medeniyetini Anadolu toprağından güç alarak kuracağını, bu düzen ve medeniyetin temelinde İslam’ın olacağını²⁶⁰, Türk milletinin ortaya çıkaracağı medeniyetin Anadolu’da doğacağını

²⁵⁵ Nurettin Topçu, *Türkiye’nin Maarif Dâvası*, s.151.

²⁵⁶ Nurettin Topçu, *Türkiye’nin Maarif Dâvası*, s.153.

²⁵⁷ Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, s.25. Nurettin Topçu’nun yaptığı bu vurgu Nazım Hikmet’in 1923 yılında kaleme aldığı Makineleşmek İstiyorum şiirindeki teknik hayranlığına yönelik bir eleştiridir. Bahsi geçen şiir incelendiğinde Topçu’nun dikkat çektiği durum kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

²⁵⁸ Nurettin Topçu, *Amerikan Mektupları Düşünen Adam Aranızda*, s.90. “...Eğer “medeniyet” yol ise İslam toplumları asırlarca niçin çıkmaz sokaklar”a muhatap etmiştir ahalisini ...İslam şehirlerinde bütün yollar camiye çıkar iken, şehir camii merkez olarak genişlerken, “medeniyet” (teknik, yol, eşya ithali) uğruna camiye yola feda edecek siyasetin delili nedir?” Bergen, *Medeniyet*, s.63. Bergen’in bu ifadeleri Topçu’nun ilerleme ve medenileşme hususunda yolun önemine ilişkin görüşüne farklı bir açıdan bakar niteliktedir.

²⁵⁹ Topçu, *Amerikan Mektupları Düşünen Adam Aranızda*, s.96.

²⁶⁰ Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, s.73. Nurettin Topçu’nun Anadolu topraklarında neşvü nema bulacak olan medeniyetin temelinde İslam’ın olacağını belirtmesinin önemli bir sebebi onun Türklükten İslam’ı ayırmanın imkansız olduğu görüşünde olmasıdır. “...Türklüğün yapısından İslâm’ı ayırmak mümkün değildir. Zorla ayırmak istenirse Türklük yok olmaya mahkûmdur. Zira milletimiz iki kaynaktan doğmuştur: Onun maddî yapısını teşkil eden Oğuzlarla ruhunu meydana getiren İslâm dini. Bunlar birleşip kaynaşarak bir hayatî yapıya varlık kazandırmışlardır.” Topçu, *Ahlâk Nizamı*, s.162.

belirtmektedir.²⁶¹ Dolayısıyla Topçu'nun söylemlerinden yola çıkıldığında Anadolu insanının eğitilmesi ve kendi topraklarından neşet edecek medeniyetin idamesini sağlayabilmeleri için medeniyetin ne şekilde korunacağını yönteminin öğretilmesi önem arz etmektedir. Çünkü ancak bu şekilde Anadolu tarihinden, toprağından doğan medeniyet korunacak ve geliştirilecektir. Yabancı kültürün yıkıcı etkisine metinlerinde sıklıkla yer veren Topçu, Türk milletinin medeniyetini kuracak olan Anadolu'nun kültüründeki modernleşme sonrası ortaya çıkan yabancı tesirlerine dikkat çekmekte ve Anadolu insanının Batı medeniyetini taklit etme merakına son verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Çünkü Topçu'ya göre Anadolu toprakları dışında ortaya çıkacak olan medeniyet yarar getirmeyecektir.

“Dünyamız yeni kültürlerin yaratacağı ruh içinde gelişerek insanlığı tabiatın bağrına basacak ve insanı makinenin esirliğinden kurtarıp, kendi kendisinin ve ruhu kâinatın hâkimi yapıcı yeni bir medeniyetin doğuşunu bekliyor. Bu medeniyet Anadolu'dan yani güneşin doğduğu yerden doğmazsa dünyamız kararacaktır. Çünkü her taraf sislerle örtülüdür. Bize düşen Anadolu çocuğunu, içine yuvarlandığı Batı hayranlığından kurtarıp yeni doğan güneşe teslim etmektir.”²⁶²

Nurettin Topçu medeniyet meselesini kültür, teknik, batılılaşıma ekseninde ele almakta ve bu bağlamda milli kültürün medeniyet inşasındaki önemine ciddi bir şekilde vurgu yapmaktadır. Topçu'nun İslam'ın ışığında ortaya çıkacağını belirttiği Anadolu medeniyeti söylemi de medeniyete müspet bir anlam yüklediğini göstermektedir. Dolayısıyla Topçu, batılılaşıma yöntemiyle medenileşmeyi eleştirmekte, medeniyet kavramının kendisine menfi bir tutum benimsememektedir.

3.2. Necip Fazıl Kısakürek'in Medeniyet Algısı

Necip Fazıl Kısakürek²⁶³, birçok farklı alana ilişkin eserler ortaya koyan, Cumhuriyet dönemi İslamcı düşünce içerisinde önemli bir yere sahip, Türk modernleşme tecrübesinin

²⁶¹ Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, s.14.

²⁶² Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, s.14-15. Nurettin Topçu Anadolu'nun gelişmesi için Batı'nın örnek alınmasını istemezken, bu gelişmeyi sağlayacak kuvvetin Anadolu'nun bizzat kendisine dönerek temin etmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bu manada Topçu'ya göre, Anadolu'nun medenileşmesinden bizzat Anadolu insanı sorumludur ve özellikle kendi menfaatlerini gözeterek büyük şehirlere gitmiş olan zengin Anadolu insanı şehirlerin imar edilmesi hususunda bu sorumluluğu üzerine almalı ve teknik ve sanat alanında gelişmenin kaydedilmesi için yurtdışına gönderilmiş olan Anadolu'nun çocukları sorumluluğunun farkında olmalıdır. Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, s.67.

²⁶³ Necip Fazıl Kısakürek'in hayatı ve fikriyatı hakkında bkz. M. Orhan Okay, “Necip Fazıl”, **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi**, C.25, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, s.485. Ali Birinci, “Necip Fazıl Biyografisi Hakkında Bazı Yeni Tespitler ve Tashihler”, **Necip Fazıl Kitabı**, Asım Öz, İsmail Kara et. al. (Ed.), 1. Baskı, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2015, s.33-56. M. Orhan Okay, **Necip Fazıl Sıcak Yarada Kezzap**, 1. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014. Suat Ak, **Necip Fazıl ve Büyük Doğu Sosyal, Siyasi Mücadele Tarihi**, 1. Baskı, İstanbul: Büyüyenay, 2016.

ortaya çıkardığı sonuçlara eleştirel tutumuyla Türk İslamcılığına önemli derecede müessir olmuş bir düşünce adamıdır. Rasim Özdenören'in Necip Fazıl'ı "entelektüel planda Müslümanca düşünmenin Cumhuriyet dönemindeki ilk örneği"²⁶⁴ olarak vasıflandırdığı hatırlandığında, Necip Fazıl'ın bahsi geçen dönemi ne derece etkilediği açıkça ortaya çıkacaktır.

Ortaya koymuş olduğu bütün metinleri adeta bir medeniyet kavgasının cepheleri olarak okuyabileceğiniz Necip Fazıl, döneminin Gümrük ve Tekel Bakanı'nın "Medeniyet içki ile kaimdir. İçkinin artması nisbetinde medeniyet de artmaktadır" şeklindeki açıklaması üzerine "Medeniyet içki ile kâim değil, nâimdir (uykudadır)..." karşılığını vermiş, "binbir direkli kubbe"²⁶⁵ ve "fermanlı deli"²⁶⁶ olarak tasvir ettiği medeniyetin birçok dayanak noktası olduğunu şu ifadelerle dile getirmiştir:

"Medeniyet iman ile kâimdir.

Medeniyet ahlâk ile kâimdir.

Medeniyet ilimle kâimdir.

Medeniyet teknikle kâimdir.

Medeniyet güzel sanatlarla kâimdir.

Medeniyet kitapla kâimdir.

Medeniyet kalemle kâimdir.

Ve nihayet en başı boş tedailerle ine ine:

Medeniyet kâğıtla kâimdir.

Medeniyet defterle kâimdir.

Medeniyet çantayla kâimdir.

Medeniyet eldivenle kâimdir.

Medeniyet çorapla kâimdir.

Medeniyet papuçla kâimdir.

Medeniyet jartiyerle kâimdir."²⁶⁷

²⁶⁴ Özdenören, "Necip Fazıl Kısakürek", s.143. Necip Fazıl Kısakürek de Türk düşünce dünyasındaki önemli konumuna şu sözlerle işaret etmiştir: "...Allah'a şükür Tanzimattan beri gelen, menfi tarafından galip ve hakim örnekler arasında, bu milletin ruhuna bağlı ve rüyasına ilişik, sahici, belki de ilk dünya görüşünün mimarı ve davacısıyım." Necip Fazıl Kısakürek, *Müdafaalarım*, 10. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2012, s.91-92.

²⁶⁵ Necip Fazıl Kısakürek, *Başmakâlelerim* 3, 3. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2008, s.6.

²⁶⁶ Necip Fazıl Kısakürek, *Çerçeve* 2, 4. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2010, s.74.

²⁶⁷ Kısakürek, *Başmakâlelerim* 3, s.5-6.

Necip Fazıl, bu ifadeleriyle bir anlamda Türkiye’deki medeniyet algısındaki problemi ortaya koyarken aynı zamanda medeniyetin nelerle birlikte var olduğunun ipuçlarını da vermiş, bu açıdan medeniyet seviyesinin artması için dikkat edilmesi gereken hususları bir bir sıralamıştır. Bu doğrultuda Necip Fazıl’ın medeniyet tasavvuru üzerinden hareket ederek medenileşme, medeniyet seviyesini en üste çıkarma çabaları gösterilecek olursa burada ilk önce ilme, tekniğe, kitaba ve en önemlisi ahlak ve imana ihtimam gösterilmelidir. Çünkü ona göre, ne tekniksiz ne de ahlak ve imansız medeniyetin ortaya çıkması çıksa da varlığı devam ettirmesi mümkün değildir. Bu doğrultuda Necip Fazıl’ın daha sonra sıralamış olduğu kıyafetler, eşyalar bir anlamda medeniyetin şekilsel yönünü ortaya çıkarmaktadır.

Türk İslamcılığında medeniyet meselesine eğilen metinlerde sıklıkla göze çarpan Doğu-Batı ayrımına karşı bir tutum benimseyen Necip Fazıl, bu şekilde bir ayrımın kendilerini dar kalıplara sokmak manasına geleceği görüşündedir.

“Biz baştan başa yeryüzünü kaplayan ve hattâ yıldızlarda insan ve arada temas vasıtası bulunsa, oralara ve her tarafa kadar bütün mesâfe, istikâmet, hacim ve hareket âlemi üzerinde tam bir gerçeklik ve uygunluk iddia eden küllî ve beşerî bir dâvanın işçileri olarak, kendimizi Doğu-Batı diye mevhum ve müteassıp bir ayırt edişe bağlayamaz, böyle bir darlığa sığdıramayız.”²⁶⁸

Ancak Doğu-Batı ayrımı yalnızca coğrafi bir ayrımın çok ötesinde, coğrafyanın, iklimin, kültürün, yaşantının ekseninde filizlenmiş medeniyetin farklılığına işaret etmektedir. Bu anlamda bahsi geçen ayrım bir sınırlandırmayı değil, kendi kimliğini inşa etmek için bir başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Nitekim Necip Fazıl’ın batılılaşmaya, Avrupalı olmaya yönelik eleştirilerinin de temelinde Doğu-Batı ayrımı yatmaktadır. Tanzimat²⁶⁹ Döneminden günümüze doğru geldikçe Avrupalı olmak adına onlardan alınanların, taklit edilenlerin Türk milletini kendi kimliğinden soyutladığını belirten Necip Fazıl da bu doğrultuda benzer bir ayrımı inşa etmektedir.²⁷⁰

²⁶⁸ Necip Fazıl Kısakürek, **İdeolocya Örgüsü**, 21. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2014, s.15.

²⁶⁹ Necip Fazıl Kısakürek’in Tanzimat Fermanı’na ilişkin görüşünü, Mukkades Emânet isimli tiyatro eserindeki baba karakterinin dilinden dökülen şu sözlerde bulmak mümkündür: “Şu, Gülhane Hattı denilen meşhur ferman var ya!.. Şu mürekkep yalamışların <<Tanzimat>> dediği davranış... Gâvura yakınlaşma, Gâvur taklidinden medet umma davranışı?..” Necip Fazıl Kısakürek, **Mukaddes Emânet**, 11. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2010, s.16.

²⁷⁰ Kısakürek, **İdeolocya Örgüsü**, s.498. “Rönesans’tan sonra Avrupa bütün madde ilimlerinde ilerler ve Tanzimat hareketi benim için meselenin içine giremeyen sığ kafaların bir taklit çığırısı olarak açılmıştır ...Tanzimattan bugüne bu mütemadiyen terakki etmiştir ve cemiyet kendi kühünü, öz tohumunu kaybedercesine ondan uzaklaşmıştır.” Necip Fazıl Kısakürek, **Konuşmalar**, 5. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2009, s.103. Bu bağlamda Necip Fazıl, 19. Yüzyıldan itibaren maruz kalınan Batı etkisini “kezzap yağmuru” olarak tasvir etmiş ve milli değerleri korumakla mükellef olan aydın zümresinin gereğini yerine getirmemekle itham etmiştir. Necip Fazıl Kısakürek, **Doğru Yolun Sapık Kolları**, 18. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2014, s.118-119. Yapılan yeniliklerin işlevsizliğini ve

Necip Fazıl, iklim, düşünce, duygu ekseninde Doğu ve Batı arasında var olan farklılığın ilk defa Batılılarca ortaya atıldığını belirtirken aslında Batılılaşma çabalarının beyhudeliğine vurgu yapmaktadır. Çünkü ona göre Doğuluyu ya da daha özele inilecek olunursa Türk milletini kendisinden kabul etmeyen Batılının, onların taklit edilmesi, onlar gibi görünmeye çalışılması yoluyla kendisinden sayması mümkün olmadığı gibi bu yöndeki faaliyetlerde bulunulmasını desteklemesinin sebebi kendi bünyesine dahil etmek değil, çıkarlarını idame ettirebilmekle ilişkilidir.

“...biz Avrupalının kendi familyasından sandığı bir millet değiliz. İstedığımız kadar ondan olduğumuzu iddia edelim, onun kılığına bürünelim ve harfleriyle yazı yazalım; Avrupalı bu iddiamızı, hattâ bu iddiada muvaffakiyetimizi alkışlarken, için için bize gülecek, bizden tiksinecek ve tuzağa kendi ayağıyla düşen bu safdil avı kaçırmamak için her şaklabanlığı yapacaktır.”²⁷¹

Necip Fazıl’ın bu ifadesinden anlaşılacağı üzere Avrupalıları taklit ederek Avrupalı olunamayacağı gibi, Batı medeniyetinin bir üyesi haline gelmesi de mümkün gözükmemektedir. Bu doğrultuda Necip Fazıl, Batı’nın üstünlüğü kabul edişin beraberinde gelen kendini küçük görme halinin Türk milletini çözümsüzlüğe ittiğini belirtmektedir.

“Viyanâ önlerinde bozgun veren Kara Mustafa’dan itibaren büyük ricat devrimiz başlıyor. O günden beri Batı insanı bizim gözümüzde, çakmak taşıyla ateş yakanlara karşı parmaklarından elektrik cereyanı salan bir sihirbazdır; ve Garp dünyası, ruhumuzda, asırlarca şifa bulmıyacak bir (kendimizi küçük görme ukdesi)ne zemin olmuştur.”²⁷²

Necip Fazıl’ın “17 Maddelik Öz” başlığıyla sıraladığı maddelerin ilk ikisi de Türkiye’nin batılılaşma gayretleriyle ilişkilidir. Bu maddelere göre Türkiye’nin Batılılaşma çabaları

yıkıcılığını Necip Fazıl şu ifadelerle ortaya koymuştur: “Tanzimat’la bozulan ve körü körüne Batı taklitçiliğine kayan ruhun eseri olarak o günden beri hem de başarılı tarafından ne yapılmış, ne edilmişse hepsi birden Latinlerin <<Felix Culpa- Mesut cinayet, mutlu suç>> dedikleri soydan olmuştur. Yani dışarıdan zihniyetli ve heybetli görünüp de içeriden çökertici ve yıkıcı davranışlar...” Necip Fazıl Kısakürek, **Rapor 7-9**, 2. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 1993, s.41. Bu bağlamda Necip Fazıl, Tanzimat’ın ilanından itibaren Türk milletinin yaşamını yitirdiği hükmüne vararak Tanzimat Fermanı’nı adeta ölüm fermanı olarak kabul etmekte ve bu süreçten itibaren gösterilen çabaları ölüye kan nakli olarak nitelendirmektedir. Necip Fazıl Kısakürek, **Çerçeve 6**, 1. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2010, s.142.

²⁷¹ Kısakürek, *İdeolocya Örgüsü*, s.78. Necip Fazıl Batılıların gözünden kendimizi görmeye başladığımızda aslında bu iki özne arasındaki farkı ve Batı’nın asıl amacını anlayabileceğimizi şu sözleriyle ifade etmektedir: “Kendimizi, Avrupalının bizi hakikatte gördüğü gibi görmek istersek, bütün bir tarih, din ve medeniyet kökü bakımından kendimize ve ona “Ben benim, sen de sen!” diyebilmemiz lâzımdır. Çünkü o bunu içinden daima söylemekte ve daima bu ölçüye göre iş görmektedir: “Ben benim, sen de sen! Seni senden ayırmak ve kökünü kurutmak için de sana, dış yüzleri kopya etmek metoduyla aslâ varılamıyacak bir şeyi, benim halime özenmeni ve beni körükörüne taklit etmeni telkin ediyorum!” Kısakürek, *İdeolocya Örgüsü*, s.78-79. Ayrıca Necip Fazıl, Avrupalılaşma yolunda bir ilerleme kaydedebilmiş olunsaydı Avrupalılığın temelindeki “*metod, sistem, akılla maddeye tahakküm sistemi, lâbaratuvar tecrübesi, Yunanî ve hendesî zevk*” unsurlarından nasiplenilmiş olunacağını ve Avrupalıların telkinlerinin öz değerlerden uzaklaştırırken, onların gelişmelerini sağlayan değerlerin aktarılmadığını, yalnızca Avrupalının dış görünüşünü elde etmeyi sağlayacak mahsullerinin sunulduğunu belirtmektedir. Kısakürek, *İdeolocya Örgüsü*, s.75-76.

²⁷² Necip Fazıl Kısakürek, **Başmakâlelerim 1**, 4. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2013, s.114.

bir neticeye kavuşmamıştır ve bunun sebebi yapılan inkılapların yüzeysel kalmış olmasıyla rabıtalandırılmıştır.²⁷³ Necip Fazıl'ın burada kastettiği şey bir anlamda inkılapların ihtiyaçları karşılama, amaca hizmet etme işlevinden uzak kaldığıdır. Dolayısıyla asrileşememe, yapılan inkılapların işlev ve verim problemlerinden dolayı Necip Fazıl için şaşırtıcı bir sonuç değildir. Necip Fazıl inkılapların Türk milletine yarardan çok zarar getirdiğini şu şekilde ifade etmektedir: "...Batı yoluyla, reçete üslubu içinde devşirilmiş şifa bandrollü zehir unsurunun ta kendisini göstermektedir."²⁷⁴

Necip Fazıl, İslamiyet'in Tanzimat döneminde İslam şuurunu taşımayanlar yüzünden zarar görmeye başladığını ve medeni olma yolunda İslam'ın engel teşkil ettiği şeklindeki kabul nedeniyle Cumhuriyet döneminde İslam'ın hem resmi hem gayri resmi platformlarda ciddi derecede düşmanlıkla karşı karşıya kaldığını belirtmektedir.²⁷⁵ Bu doğrultuda Cumhuriyetin Türk milletine kazandırdıklarını sorgulayan Necip Fazıl, "*Cumhuriyet ne getirmiştir?*" sorusuna karşılık müspet cevaplar vermiş değildir. Çünkü ona göre cumhuriyetin getirileri beklentileri karşılayamamıştır. Örneğin Cumhuriyetin koymuş olduğu muasır medeniyetlerin seviyesine ulaşma hedefi²⁷⁶, taklit yoluyla bu

²⁷³ Necip Fazıl Kısakürek, **Türkiye'nin Manzarası**, 11. Baskı, İstanbul: Doğu Yayınları, 2013, s.151-152. Necip Fazıl, kalkınmanın, gelişmenin sağlanması için inkılapların yapılmamasından yana değildir. Hatta inkılapların gerçekleştirilmesinin İslam'ın bir emri olduğunu belirtmektedir: "İnkılâp derin ve gerçek mü'min nazarında, şeriatın batinına ilişik bir farz, bir borç... Asıl inkılâp, olanca hakikatiyle inkılâp, zaten İslâm'la gelmiştir.

İşte emri:

"-Bir günü, bir gününe eş geçen hüsrandır..." Yani aldanmış ve kaybetmiştir." Necip Fazıl Kısakürek, **Dünya Bir İnkılâp Bekliyor**, 12. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2014, s.16.

²⁷⁴ Kısakürek, **Türkiye'nin Manzarası**, s.10. Necip Fazıl Batı'nın örnek alınması doğrultusunda gerçekleştirilmiş inkılapların fayda sağlamayacağını belirtmesine rağmen Avrupa'ya öğrenci gönderilmesine karşı değildir. Çünkü ona göre bu öğrenciler "Batı ordusundan sır çalmaya giden bir kurmay hüviyetindedir ve (Japonlar gibi) gireceği iklimin kötü tesirlerinden hiçbirine bulaşmaksızın mukaddes sırrı vatanına taşımakla mükelleftir." İsmail Kara, "İdeolocya Örgüsü Nasıl Ele Alınabilir?", **Necip Fazıl Kitabı**, Asım Öz, İsmail Kara et. al. (Ed.), 1. Baskı, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2015, s.294.

²⁷⁵ Necip Fazıl Kısakürek, **Son Devrin Din Mazlumları**, 32. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2015, s.7-8. Necip Fazıl'ın birçok metninde Tanzimatçıların ağır bir şekilde eleştirildiği göze çarpmaktadır. Çünkü ona göre "Tanzimatçılar, ...Batıyı körü körüne taklit ve onu iltica psikolocisinden ibaret, fes ve pantolon arası şaşıp kalmış, farkına varmadan Doğunun şahsiyetine kıymış bir satihçılar, kışırçılar zümresidir." Kısakürek, **Başmakâlelerim 1**, s.227-228. Necip Fazıl, bu dönemde Avrupalılaşmak için yapılan faaliyetleri ve Avrupalıların bunlara sözde desteğini ise Avrupalıların maymun avlama şekliyle özdeşleştirmiştir: "Avrupalıların maymun avlamakta bir usulleri var: Gidiyorlar maymunların toplu bulunduğu bir orman köşesinde yeri kazıyorlar. Testi gibi, boğazı dar bir şey gömüyorlar toprağa ve içine fındık dolduruyorlar. Sonra ellerini sokuyorlar küpe, fındığı alıp bırakıyorlar. Maymun ağaçlardan bakıyor, ne yapıyorlar diye. ...Avcılar tekrar gösterip fındığı, gidiyorlar. Maymun iniyor ağaçtan elini sokuyor, fındığı alıyor, avucu şişiyor, çekiyor, çıkaramıyor. Bırakmayı da düşünemiyor ve canlı canlı yakalanıyor. İşte Garbın bizi yakalaması böyle olmuştur!.. Tanzimat devri sonrası da bu misâlin içine girer." Necip Fazıl Kısakürek, **İmân ve Aksiyon**, 22. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2015, s.44.

²⁷⁶ Necip Fazıl, bu hedefin asıl mahiyetinin Türk milleti ile paylaşılmadığını, bundan dolayı bu hedefe ulaşmak yolunda atılacak adımların getireceği zararların tam anlamıyla tetkik edilemediğini belirtmekte ve Türklere kendilerine gelmeleri ve gerçekleri görmeleri hususunda çağrıda bulunmaktadır. Necip Fazıl Kısakürek, **Vesikalar Konuşuyor- Dedektif (X) Bir-**, Suat Ak (hızl.), 2. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2013, s.110. Necip Fazıl bu hedef doğrultusunda yapılanların medenileşmek kisvesi altında yapıldığını şu şekilde dile getirmektedir: "...<<Medeniyet Dünyası>> denilen Garp madde ve mâna âlemine uymak için yapmaya mecbur ediliyoruz." Necip Fazıl Kısakürek, **Rapor 10-13**, 2. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 1993, s.230.

hedefe ulaşmanın seçilmesiyle birlikte gerçekleştirilmesi mümkün olmayan bir hale gelmiştir.²⁷⁷

Hayata geçirilen inkılapların Türkiye’deki siyasal partilerin²⁷⁸ ideoloji yoksunluğundan nasibini almış olması da Necip Fazıl açısından sorunun bir diğer yüzünü göstermektedir. Çünkü ona göre tüm partiler “Doğu geridir, Batı ileridir; milleti ilerletmek için Batıyı kopya etmekten başka çare yoktur!” fikrinde buluşmaktadır.²⁷⁹ Türkiye’deki parti faaliyetlerinden memnuniyetsizliğini dile getiren Necip Fazıl’a göre partilerlik faaliyetleri ilk başından itibaren dış güçlerin amaçlarına hizmet etmekte ve bu bağlamda millete faydalı bir yapılanma ortaya koymamaktadır.²⁸⁰

Yapılan inkılaplara ilişkin Necip Fazıl’ın eleştiri getirdiği önemli bir husus da bu inkılaplarla birlikte ortadan kaldırılan uygulamaların, yapıların neden değiştirilmesi gerektiği, Türk milletine verdiği zararın ne olduğunun ve yapılan yeniliklerin eskilere olan üstünlüğünün nereden kaynaklandığının ortaya konulmamasıdır.²⁸¹ Bu şekilde gerçekleştirilen modernleşme hamleleri halk için yapıyor olsa da halkın rızası alınmamış, baskıcı bir şekilde halka rağmen uygulamaya konulmuştur.

Necip Fazıl, ülkenin içerisinde bulunduğu buhranları, geri kalmışlığı yalnızca Batılılaşma yanlılarına bağlamamaktadır. Buhranların ilk tomurcuklarını faydasına zararına bakmadan her türlü yeniliğe karşı çıkan “*ham ve kaba sofa*” olarak tasvir ettiği kitlenin attığını belirten Necip Fazıl, özellikle Tanzimat döneminde göze çarpan Batı hayranlığının ve bu hayranlığın beraberinde gelen taklitçiliğin buhranı daha da derinleştirdiğini dile getirmektedir.²⁸²

Modernleşme yolunda atılan hamlelerin bir neticeye varamadığı noktada İslamcı düşünce içerisinde geri kalmışlık duygusunu var eden en önemli unsur Batının ürettiği teknik ve teknolojiye olan hayranlık olmuştur. Teknik ve makine Batı medeniyetinin temel dayanak noktası olarak bu medeniyete güç kazandıran unsurlardır. İslamcı düşüncede genellikle

²⁷⁷ Kısakürek, *Türkiye’nin Manzarası*, s.33.

²⁷⁸ Necip Fazıl, Türkiye’deki partilerlik faaliyetlerinin bir tıyneti olmadığı görüşündedir. Bu bağlamda ona göre milletin kurtuluşu için çaba sarf edecek, milletin problemlerini tetkik edecek bir parti daha oluşmamıştır. Kısakürek, *Vesikalar Konuşuyor- Dedektif (X) Bir-*, s.270-271.

²⁷⁹ Kısakürek, *Türkiye’nin Manzarası*, s.78. Necip Fazıl’a göre bu durum yalnızca partilere özgü değildir. Türkiye’deki fikri örgütlenmeler de Doğu’nun Batı’ya kıyasla daha geri olduğunu ve bu bağlamda Batı’nın örnek alınması gerektiği şeklinde bir fikre sahiptirler.

²⁸⁰ Kısakürek, *Türkiye’nin Manzarası*, s.84.

²⁸¹ Kısakürek, *Türkiye’nin Manzarası*, s.65.

²⁸² Kısakürek, *İdeolocya Örgüsü*, s.96-97.

gelişmiş bir teknik bilgiye ve makinelere sahip olamamak geri kalmışlığın önemli nedeni olarak kabul edilmekte ve bu doğrultuda Batı'nın tekniğinden yararlanılması, Batı'dan her türlü teknolojinin ihraç edilmesi bir zorunluluk olarak görülmektedir. Necip Fazıl da ileri bir medeniyet olmanın simgesi olarak kabul edilen makineleşmenin gereklilik olduğunu belirtmekle birlikte bu makineleşmenin milletin kaynaklarıyla yapılmasını, dışarıdan ihraç edilmemesi gerektiğini, ayrıca Batıyı aşabilmek için makineyi yapan makinenin imal edilmesini savunmakta ve aksi halde bu durumdan fayda sağlamayacağını görüşündedir.

“Bir memlekette makineyi yapan makine yapılmadıkça, nasıl makine bir ihya âleti değil, bir imha aleti rolünü oynarsa, sırlarına varılmamış mahsuller ve mamüllerin dış plânda ve taklit sahasında ithalciliği de, bizim anladığımız müspet bilgiler ve gerçek inkılâp ruhunun tam zıddı ve hainidir. Bu zamana kadar gördüğümüz bütün sahte ve zararlı hamaratlıkların da iç yüzü ve kıymet ölçüsü işte bu noktadadır.”²⁸³

Necip Fazıl'a göre bu iş tek düze bir şekilde, ezberlenerek yapılmamalı, Batı'nın ürettiği makineleri ne amaçla ne şekilde yaptığını ve ürettiği makinenin daha sonra Batı üzerinde nasıl hakimiyet oluşturduğunu kavrayarak yapılmalıdır.

“Bize düşen ilk iş, makineyi yapan makineyi ezbere yapmak değil, bütün mes'ut ve bedbaht macerasıyla çizgi çizgi ve nokta nokta Batı'yı tanımak, onun makineyi ve her şeyi nasıl yaptığını ve sonra eserine nasıl mahkûm olduğunu bilmek, bugün içinde çırpındığı ruh buhranını anlamak ve mahrum olduğu iman müeyyidesine sahip ve ilâcına malik olarak (teknoloji) ve makineye kucak açmaktır.”²⁸⁴

Necip Fazıl, makineyi yapan makinenin imal edilmesine vurgu yapsa da aslında makinenin amaç değil araç olduğu görüşündedir ve bu anlamda insana hizmet etmesi için yapılan makinenin insanın efendisi konumuna geçmesini eleştirmektedir.

“Makine... İşte muazzam bir dâva!.. Görüyoruz ki, devrimizde tümen tümen makine hayranı var... Onlar, Garp felsefesinde makinenin yerini bile bilmez. Ruhçu, (idealist, spiritüalist) bir Garp mütefekkirinin gözünde makine, mankafa bir şeydir. Dünyanın en ahmak adamının tırnağını keserek gösterdiği makine kabiliyetini gösterebilecek bir makine, daha icat edilmemiştir ve edilemez. Çünkü makine düpedüz fikrin, düpedüz bir çizgi üzerinde dondurulmuş, tek veçheli basit faide plânına indirilmiş, kemmiyette galip, keyfiyette mağlûb, aslâ girifte sarkamıyan ve değişik yönlerde sapamıyan, miskin bir timsalidir. Ve nihayet, her keyfiyeti fikre bırakan kemmiyette son derece kuvvetli bir köledir. Halbuki yine makine, materyalist ve komünistlerin gözünde bir ideâl, bir put...”²⁸⁵

²⁸³ Kısakürek, *İdeolocya Örgüsü*, s.251-252. Kısakürek, *Türkiye'nin Manzarası*, s.63.

²⁸⁴ Necip Fazıl Kısakürek, **Rapor 1-2**, 5. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2009, s.102.

²⁸⁵ Kısakürek, *İmân ve Aksiyon*, s.12.

Necip Fazıl'a göre makineleşme, teknik ilerleme bir medeniyetin varlığını koruyabilmesi için yeterli değildir. Necip Fazıl, bu görüşünü Batı medeniyeti üzerinden açıklamakta ve Batı medeniyetinin bir yanda madde ilimler bakımından gelişme kaydederken, ahlaki açıdan bir bunalıma sürüklendiğini belirtmektedir.

“Batı adamı, 19’uncu Asrın son yarısında ve 20’nci Asrın başlarında maddeye o türlü tahakküm istidadına geçti ki, bu tahakkümü ona denk bir ruh köküne bağlayamaması, üstelik eski ruh köklerinde de yavaş yavaş çözülmeye başlaması yüzünden maddenin tahakkümü altına girdi ve böylece onun ruhu, belirsiz bir yırtıktan döküle döküle, tükenmeye yüz tuttu.”²⁸⁶

Makinenin insan üzerindeki tahakkümünün yanlışlığını “Ben insanı, eşya ve hâdiseleri zapt ve teshir etmesi için kendime halife olarak yarattım!”²⁸⁷ şeklinde ifadelendirdiği Bakara Suresi’nin 30. Ayeti’ne atıfta bulunarak dile getiren Necip Fazıl, “İslâma nüfuz etmeden bu âlemde nüfuz edebileceğimiz hiçbir şey yoktur.” ifadesiyle makinenin insanoğlu üzerindeki üstünlüğüne son vermenin çözümünün İslamiyet’te olduğuna işaret etmektedir.²⁸⁸

“Gayemiz nedir bizim? Gayemiz İslâm’ı bulmaktır. Çok basit bir tabir değil mi? Bildiğimizi sandığımız İslâm’ı değil... Araya taraya, çocuğumuzu kaybetmiş, anamızı kaybetmiş gibi İslâm’ı bulmaktır! ...Makineyi ve bütün keşifleri ruhun emrinde tasarruf edici İslâm... Ve bir gün Batıya dönüp de <<görüyor musun, numûneyi; işte, insanlığı kurtaracak numûne bendedir!>> diyebilecek olan İslâm... Makine putunu tahtından indirici ve köleleştirici İslâm...”²⁸⁹

Türk milletinin İslami yaşantıdan uzaklaşmasının da buhranlar yaşamasında önemli bir rolü olduğu görüşünde olan Necip Fazıl, teknik konusunda olduğu gibi Türk milletinin diğer sıkıntılarının da İslâm’a tutunarak bertaraf edilebileceği görüşündedir. “Plâkalarında “İslâm” yazılı etfaiye otomobilleri ve onların gökdelenleri deviren

²⁸⁶ Kısakürek, *İdeolocya Örgüsü*, s.49. Necip Fazıl her ne kadar Batı medeniyetinin maddi ilerlemeye öncelik verdiğini bundan dolayı da buhranlar yaşayacağı belirtse de Batı dünyasının kendi medeniyetini şu şekilde formüle ettiğini belirtmektedir: “...(Yunan aklı+Roma nizamı+Hristiyanlık ahlâk ve hassasiyeti=Greko-Lâtin Medeniyeti)...” Necip Fazıl Kısakürek, **Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu**, 22. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2014, s.16-17. Bu doğrultuda aslında Batı’nın kendi kültür ve ahlakını yansıtan bir medeniyete sahip olduklarını ortaya koymaktadır.

²⁸⁷ Kısakürek, *Türkiye’nin Manzarası*, s.62. Kısakürek İnsanın Allah’ın halifesi olarak yaratılması hususundaki Bakara Suresi 30. ayetinde “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.” ifadesini modernize etmiş ve “eşya ve hâdiseleri zapt ve teshir etmesi için” şeklindeki eklemeleri yapmakta beis görmemiştir. Bu hususta İsmail Kara’nın işaret ettiği üzere Kısakürek’in “Minarelerden yükselen ezanlarla fabrikadan yükselen dumanların “maddeye hakimiyet hünerini Batı’dan koparıp almak” çerçevesinde “aynı dizede ve yanyana...” getirmesi de maddeye tahakküm açısından oldukça farklı bir bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir. Kara, “*İdeolocya Örgüsü Nasıl Ele Alınabilir?*”, s.294.

²⁸⁸ Kısakürek, *Türkiye’nin Manzarası*, s.62. Necip Fazıl’ın makine ve teknik hakkındaki görüşünü şu ifadeler açıkça ortaya koymaktadır: “İslâm’ın emrindeki (teknoloji) ve makine: ...Allah’ın kuluna, azat kabul etmez köle diye verdiği terbiyeli bir hizmetçidir ve insanoğlunu burnundan yakalayıp ruhunda putlaşma ihtimaline muhal derecesinde uzaktır.” Kısakürek, *Rapor 1-2*, s.102. Necip Fazıl, Allah’ın “Rabbiniz sizi yeryüzünde halifeler etti; sizi arzın teshir ve tasarrufuna memur eyledi ve öbür mahlûklara hâkim kıldı.” şeklindeki buyruğunun yerine getirilmesiyle birlikte mükemmel bir medeniyetin ortaya çıkacağı görüşündedir. Kısakürek, *İdeolocya Örgüsü*, s.250.

²⁸⁹ Necip Fazıl Kısakürek, **Hesaplaşma**, 11. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 1995, s.53-54.

hortumlariyle bu yangının üzerine varmadan, Türkiye’de insan ormanlarındaki yangını söndüremezsiniz!”²⁹⁰ Necip Fazıl, İslam’ın yalnızca Türk milleti için değil, Türk milleti özelinde bütün Doğu’nun buhranlarından kurtarılmasında ışık olacağını belirtmekte ve bu yolda köklerine ait olmayan her şeyin dışarıda bırakılması gerektiğini belirtmektedir.

“İslam vecd ve imanının, ana sütünden daha beyaz ve daha temiz çarşafı üzerinde Yirminci Asrın dünyasına ait şifalı ve zehirli ne kadar yemiş varsa hepsini silkeledikten sonra bizden olan her şeyi çekici ve bizden olmayan her şeyi itici bir ana kıyas vahidine sahip, sağ elimizde Allah’ın kul parmağı girmemiş biricik Kitabı ve sol elimizde insanoğlunun olanca fikir ve iş kütüphanesi, âni bir şahlanışla, kendi kendimizi bulma!.. Kurtuluşumuzun ve dünya çapında kurtarıcılığımızın reçetesi sadece budur: Ve bu reçetenin temel unsuru İslâmiyettir.”²⁹¹

Necip Fazıl Türk milletinin başta olmak üzere tüm Doğu’nun kurtuluşu için yürüttüğü medeniyet davasını “Büyük Doğu” olarak adlandırmaktadır. O Büyük Doğu’yu şu ifadelerle tanımlamaktadır:

“Kendi içimizde ve kendi cebimizde kaybettiğimiz, sonra körler gibi el yordamıyla eşya ve hâdiseleri sıgıyarak hep dışımızda ve yabancı ceplerde aradığımız, aradıkça kaybettiğimiz, kaybettikçe bulduk sandığımız, bulduk sandıkça kaybımızı derinleştirdiğimiz anahtarın kum üzerindeki yuvası... “Büyük Doğu” budur. O, hem bir mâna, hem bir madde, hem bir zaman, hem bir mekân ismi; ve belli başlı bir ruhun, kendisiyle beraber bütün insanlığa örnek halinde donatacağı Doğu âlemine remz...”²⁹²

Dünyanın, medeniyetin temsilcileri devler ile bu medeniyeti takip etmek zorunda kalan cücelerden oluştuğunu dile getiren Necip Fazıl medeniyet kavramı üzerine düşünmenin önemini açıkça ortaya koymaktadır.²⁹³ Medeniyetin teknikle, ahlakla, kıyafetle, eğitimle bir bütün teşkil ettiği görüşünde olan Necip Fazıl, Türk milleti özelinde Doğu’nun Batı medeniyetine dahil olamayacağına işaret etmektedir. Bu durum Necip Fazıl’ın Batı medeniyetiyle rekabet edebilmek için neler yapılması gerektiğine ilişkin metin

²⁹⁰ Kısakürek, *Türkiye’nin Manzarası*, s.102. Necip Fazıl’ın İslam’ın kurtarıcı hüviyetine bu şekilde işaret etmesinin önemli bir sebebi Osmanlı Devleti’nin geçmiş asırlarda İslamiyet ile birlikte gelişme kaydetmiş olması, üstünlüğünü İslam’dan gelen kuvvetle sağlamış olmasından kaynaklanmaktadır. “... Osmanlı devleti plânında 14’üncü Asrın başından 16’ncı asrın ortalarına kadar ikibuçuk asır, olanca revnak ve haşmetiyle devam etti. Bu çığır içinde ve ideal yüzü suyu hürmetine, üç kıt’ayı Tevhid kısıkcisiyle bitişirdik ve İslâm damgasiyle mühürledik. O devrin, nakil ve iaşe vasıtaları gibi dar ve kıt teknik imkânlarına pes dedirtecek şekilde de, medenî dünyanın ancak 19 ve 20’nci asırlarda toplayıp yürütebildiği büyük ordulara vücut ve hareket verdik.” Kısakürek, *Türkiye’nin Manzarası*, s.31-32.

²⁹¹ Kısakürek, *İdeolocya Örgüsü*, s.92. Necip Fazıl’ın kurtuluşun reçetesini İslam’da bulmasının önemli bir sebebi de Batı’da ilim ve teknikte yaşanan gelişmelerin mihenk taşı olan Rönesans’ın İslam medeniyetinin mahsulü olduğu görüşünden kaynaklanmaktadır. Kısakürek, *Dünya Bir İnkılâp Bekliyor*, s.23-24. Yani diğer bir şekilde ifade edecek olursak Necip Fazıl’ın fikriyatında İslam yalnızca bir medeniyetin maneviyatını değil aynı zaman da maddiyatını da güçlendiren bir kaynaktır.

²⁹² Kısakürek, *İdeolocya Örgüsü*, s.12. Büyük Doğu’nun neliğine ilişkin bknz. Necip Fazıl Kısakürek, *İdeolocya Örgüsü*, 21. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2014, s.9-12.

²⁹³ Kısakürek, *Dünya Bir İnkılâp Bekliyor*, s.9.

üretmesine sebebiyet vermiş ve neticede Necip Fazıl, Batı medeniyetinin temelini oluşturan makinenin ülke içerisinde üretiminin zorunluluk olduğu kanaatine varmıştır.

3.3. Necmettin Erbakan'ın Medeniyet Algısı

Mühendislik alanında almış olduğu eğitim sonucunda elde ettiği teknik bilgiyi siyaset hayatına büyük ölçüde taşımış olan Necmettin Erbakan²⁹⁴ ortaya koyduğu fikirler ve siyasi faaliyetleriyle, Türk siyasetinde İslamcı bir söylemin var olabileceğini göstermek suretiyle Türk İslamcılığı içerisinde önemli bir yere sahip olmuştur.²⁹⁵ Erbakan'ın düşünceleri yalnızca konferanslarda ve yazdığı metinlerde kalmamış, o, fikriyatını ortaya koymuş olduğu projeler, siyasi hareket ve programlarla mücessem hale gelmiştir.

Necmettin Erbakan'ın medeniyete müteallik görüşleri tetkik edildiğinde geçmişten günümüze var olmuş bütün medeniyetleri ikili bir ayrıma tabi tutması göze çarpmaktadır. Erbakan'a göre bugüne kadar ortaya çıkmış olan medeniyetler ya “kuvveti üstün tutan” ya da “hakkı üstün tutan” bir mahiyet arz etmiş ve gücü ön planda tutan medeniyetlerin öncesinde ve sonrasında insanlar arasında her zaman barışın, işbirliğinin sağlandığı “hakkı üstün tutan” medeniyetler var olmuştur.

“İnsanlık tarihinin bugüne kadar geçirdiği medeniyet dönemlerine bir göz atarsak, insanlık tarihi boyunca “*Kuvveti Üstün Tutan*” her çatışmacı medeniyetten önce ve sonra “*Hakkı Üstün Tutan*” barış ve dayanışmayı esas alan bir medeniyetin kurulduğunu müşahade ederiz. ...bir müddet sonra “*Hakkı Üstün Tutan*” medeniyetin etkisinde kalan bölgelerin birisinde bu medeniyet dejenere edilmiş ve “*Kuvveti Üstün Tutan*” bir medeniyet haline dönüştürülmüştür. ...Bunun sonucu olarak hakkı üstün tutan medeniyetin yerine “*Kuvveti Üstün Tutan*”, tahakküm ve çatışmacı bir medeniyet yeryüzüne hâkim olmaya başlamıştır. Ancak bu da devam edememiş, arkadan yeniden “*Hakkı Üstün Tutan*” bir medeniyet kurulmuş ve yeryüzünde hâkim olmuştur.”²⁹⁶

²⁹⁴ Necmettin Erbakan'ın hayatı ve fikriyatı hakkında bkz. Nurullah Aydın, “Devlet Adamı, Bilim Adamı ve Siyasetçi Kimliğiyle Prof. Dr. Necmettin Erbakan”, **Prof. Dr. Necmettin Erbakan Özel Sayısı**, 2015, s.102-105.

²⁹⁵ Bahadır Eser, Erbakan'ın MNP'yi kurarak İslam'ın siyasal hayatta ilk kez kendisine yer bulduğu ve böylelikle sağ cemahtan olan seçmen için yeni bir alternatif olduğu görüşündedir. H. Bahadır Eser, “Türk Siyasal Kültürü İçinde Dinin Rolü Üzerine Bir Açıklama Çabası: Milli Görüş Hareketi ve Milli Nizam Partisi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt.18, Sayı.3, 2013, s.214. Quinn Mecham, Erbakan'ın İslami temayülleri olan particilik faaliyetleriyle Türk siyasetindeki önemli konumuna şu ifadelerle işaret etmektedir: “Milli Nizam Partisi ile başlayan ve mirasçısı Milli Selamet Partisi ile devam eden süreçte “İslamcı” olarak adlandırılacak Türk siyasi hayatının ilk partilerine liderlik yaptı.” Quinn Mecham, “Erbakan'ın Mirası”, **Umran**, Sayı.200, (Nisan 2011), s.33.

²⁹⁶ Necmettin Erbakan, **Erbakan Külliyyatı 1. Cilt**, M. Mustafa Uzun (drl.), 2. Baskı, Ankara: MG V Yayınları, 2014, s.286. Geçmişten günümüze ortaya çıkmış olan kuvveti üstün tutan ve hakkı üstün tutan medeniyetlerin kronolojik sıralaması için bkz. Necmettin Erbakan, **Erbakan Külliyyatı 4. Cilt**, Mustafa Uzun (drl.), 2. Baskı, Ankara: MG V Yayınları, 2014, s.437-438.

Temelini hak veya kuvvetin oluşturduğu medeniyetler, Erbakan’a göre bir devinim içerisinde. Bir medeniyet her ne kadar hakkı üstün tutarak var olmuş olsa da eninde sonunda kuvveti üstün tutan bir medeniyete dönüşmek ve bir süre sonra yıkıma uğrayarak yeniden hakkı üstün tutan bir medeniyet ortaya çıkmak zorundadır. Bu görüş doğrultusunda günümüzde üstünlüğü elinde bulunduran Batı medeniyetinde bilim ve teknolojinin ahlaka nazaran ön planda tutulduğunu, dolayısıyla Batı medeniyetinin kuvvete dayalı bir medeniyet olduğunu ileri sürmek mümkün gözükmemektedir. Fakat Batı medeniyetinin insan hakları, özgürlük ve adalete sıkça yaptığı vurgu, pratik hayata bakıldığında her ne kadar bu kavramların gerçek manasıyla uygulamaya sokulmadığını görsek bile, en azından düşünsel planda adaleti, fikriyatının dışında bırakmayan bir medeniyet olduğunu ortaya koymaktadır. Erbakan, düşünce dünyamızdaki bu anlam problemini Batı medeniyetinin hak anlayışının, İslam’ı referans alan hak anlayışından farklılık arz ettiğini belirterek çözmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Erbakan Avrupalıların hak anlayışının kuvvete, çoğunluğa, ayırımı ve şahsi çıkarlara dayandığını, İslam’ı referans alan ve gerçek hakkı üstün tutan medeniyetin hak anlayışının ise insanlar arasında eşitliğin ve rızanın sağlanması, çalışma ve gayret, görev ve sorumluluklarının farkında olmaya ve son olarak adalete dayandığını belirtmektedir.²⁹⁷

Erbakan’ın hakkı veya kuvveti üstün tutan medeniyet ayrımının temelinde hak ve batıl ayrımı bulunmaktadır. “Batıla dayanan medeniyetlerin temelinde *“Kuvveti üstün tutan zihniyet”* yatmaktadır. Hakka dayanan medeniyetlerin temeli ise *“Hakkı üstün tutan zihniyete dayanmaktadır.”*”²⁹⁸ Hak ortaya çıkınca batılın varlığını sürdüremeyeceğini sıklıkla vurgulayan Erbakan²⁹⁹, hakka dayalı ve kuvvete dayalı medeniyetler arasında sürekli bir dönüşüme işaret ederek kuvveti üstün tutan medeniyetlerin ilelebet varlıklarını koruyamayacağını vurgulamaktadır.

Necmettin Erbakan, hakkı üstün tutan medeniyetlerin ortaya çıkışında peygamberlerin öncülük ettiğini bu bağlamda onların yolundan giderek insanların mutlu bir yaşantıya sahip olduklarını ancak bir süre sonra insanların peygamberlerin göstermiş oldukları yolları terk edip kendi heva ve heveslerinin onları götürdüğü farklı yolları seçtikleri ve

²⁹⁷ Necmettin Erbakan, **Erbakan Külliyyatı 3. Cilt**, M. Mustafa Uzun (drl.), 2. Baskı, Ankara: MGY Yayınları, 2014, s.23-24.

²⁹⁸ Erbakan, *Erbakan Külliyyatı 1. Cilt*, s.262.

²⁹⁹ Bu vurgu “De ki: Hak geldi Batıl zail oldu. Elbette batıl yok olmaya mahkumdur.” mealindeki İsra Suresi 81. Ayet ekseninde değerlendirilmelidir.

böylelikle kuvveti üstün tutan medeniyetin neşvü nema bulduğunu ve bir süre sonra kuvveti üstün tutan medeniyette de çözümler meydana geldiğini belirtmektedir.

“...İnsanların saadete ulaşmalarının yolunu peygamberler göstermiştir. Onların açtıkları çıgırla hakkı üstün tutan medeniyetler dönemi yaşanmış insanlar mutlu olmuşlardır. Fakat İnsanların yanlış yollara sapmaları ile Hakk’ı üstün tutan medeniyetleri takiben, kuvveti üstün tutan medeniyetler olmuş ve takdiri ilahi bu dönemler belli müddet sonra maddi gücünü ve yeryüzündeki hakimiyetini yavaş yavaş kaybetmiş...”³⁰⁰

Kuvveti üstün tutan medeniyete karşı hakkı üstün tutan medeniyeti savunan Erbakan’ın bu görüşleriyle bağlantılı olarak kuvveti üstün tutan medeniyetin insanları refaha, mutluluğa erdiremeyeceğini söylemek mümkündür. Çünkü bu medeniyetin temelinde kaba kuvvet bulunmakta ve bu medeniyet insanlar için en doğru yolu gösterecek olan peygamberlerin yollarından sapılarak yanlış bir yol seçilmesiyle inşa edilmiştir. Bu bağlamda Erbakan, kuvveti üstün tutan medeniyetin insanlığa yarar sağlamayacağını düşündüğü gibi komünizm ve kapitalizmi de bu medeniyetin bir uzantısı olduğunu ifade ederek bahsi geçen ideolojilerin de insanlığın yararına olmadığını vurgulamaktadır.

“Takriben 350 yıldan beri yeryüzünde kaba kuvvete dayanarak üstünlük tesis etmiş bulunan “*İrkçı Emperyalizm*” gerçekte “*kuvveti üstün tutan bir zihniyet*” medeniyetidir. İnsanlığa saadet getirmesi mümkün değildir. Sadece zulüm yapmaktadır. Nitekim bu medeniyet, insanlığı iki ikiz kardeşiyle ezmektedir. Bunlardan birisi “*Komünizm*”, diğeri de “*Kapitalizm*”dir.”³⁰¹

Batı medeniyeti ve İslam medeniyeti arasındaki farklılıkların Türk tarihi içerisinde çatışma şeklinde var olduğunu Erbakan, “Tarihimiz, Avrupa ve İslâm kültürleri arasında bin beş yüzyıllık bir çatışmanın tarihidir.”³⁰² ifadesi ile dile getirmiştir. İslam medeniyeti ve Batı medeniyeti arasında bir ayrıma giden Erbakan, İslam medeniyetinin sevgiye, hoşgörüyeye, insan haklarına önem verdiğini, hakkı üstün tuttuğunu, İslam’ın temel kabullerinden olan kişinin kendisi için istediğini kardeşi için de istemesi gerektiğini düstur edindiğini, maneviyatı öncelediğini belirtmektedir.³⁰³ Batı medeniyetinin ise

³⁰⁰ Erbakan, *Erbakan Külliyyatı 4. Cilt*, s.437.

³⁰¹ Erbakan, *Erbakan Külliyyatı 1. Cilt*, s.262. Kuvveti üstün tutan medeniyetin savunucuları olarak atfedebilecek Avrupalıların, geri kalmış ülkelere medeniyeti götürdüğü söylemi altında kendi menfaatlerine yönelik faaliyetlerde bulunmaları Erbakan tarafından eleştirmiştir. Ona göre Avrupalılar geri kalmış ülkelere medeniyet götürmemekte, yalnızca gelişmiş teknoloji vasıtasıyla sömürü sistemlerini daha da kuvvetlendirmektedir. “Avrupa’dakilerin ise bütün dünyaya son 300-400 senedir söyledikleri söz, biz medeniyeti geri kalmış ülkelere götürdük, aslında medeniyet diye götürdükleri sadece kendi ülkelerini zenginleştirmek, o memleketleri de bir sömürü haline getirip, tabii imkanlarını kendi menfaatlerine kullanmak. ...Fakat düzen yine aynı. Sömürü düzeni hep.” Erbakan, *Erbakan Külliyyatı 3. Cilt*, s.90.

³⁰² Hasan Hüseyin Ceylan, *Erbakan ve Türkiye’nin Temel Meseleleri*, Ankara: Rehber, 1996, s.15 Aktaran: Elisabeth Özdalga, *İslamcılığın Türkiye Seyri*, Gamze Türkoğlu (çev.), 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s.116.

³⁰³ Erbakan, *Erbakan Külliyyatı 4. Cilt*, s.433.

Müslümanları dışlayan bir hoşgörüyü sahip olduğunu, insan hakları hususunda Müslümanlara aynı özveride bulunmadığını, kuvveti üstün tuttuğunu, sömürü ve menfaati öncelediğini ve materyalist bir anlayışa sahip olduğunu ifade etmektedir.³⁰⁴ Erbakan bu iki medeniyetin özelliklerini sıralayarak yalnızca farklılıklarını ortaya koymamakta aynı zamanda Türk milletinin de üyesi olduğu İslam medeniyetinin üstünlüğüne de işaret etmektedir.

Necmettin Erbakan, İslam medeniyeti içerisinde Türk milletine ayrı bir önem atfetmektedir. Ona göre Türk milleti diğer milletlere örnek teşkil edecek medeniyetler kuran, hakka dayalı medeniyetlerin ortaya çıkışına öncülük eden, medeniyetlerin temelini oluşturan ilim ve teknolojiyi diğer milletlere aktaran, öğreten bir millettir.

“Milletimiz tarihin en büyük, en şerefli milletidir. Örnek medeniyetler kurmuş, insanlığa ışık tutmuş, bütün insanlığa ahlâk ve fazilet nedir öğretmiş, asırlar boyu medeniyetin bayrağı olmuş, ilim, fen, teknoloji, öğretim ve eğitimde önder olmuş, manevî ilimlerdeki üstünlüğün yanı sıra maddî ilimlerde de yapıcı, keşfedici, bulucu ve kurucu kabiliyetiyle bütün insanlığa yol göstermiştir. Batının bugün bizden daha iyi yararlandığı maddî ilimlerin temelini kuran, onlara ilim hüviyetini veren ve o ilimlerin sahibi olan, en kısa zamanda en kuvvetli teşkilâtları kurup en disiplinli çalışma örneklerini veren bizim milletimizdir.”³⁰⁵

Türk milletinin diğer milletlere üstünlük sağlamasını Necmettin Erbakan, iman gücüne bağlamaktadır. “Yakın çağlara kadar, dünya milletleri ile teke tek değil, hep onların yekûnu ile karşılaşmış ve yekûnuna galebe çalmıştır. Bu zaferler sağlanırken şüphesiz ki iman, temel kuvvet kaynağını teşkil etmiştir.”³⁰⁶ Bu doğrultuda Erbakan, bugün Batılı milletlerin çok daha fazla istifade ettiği ilimleri ortaya çıkaran Türk milletinin yeniden diğer milletlere örnek olacak bir medeniyet seviyesine gelebileceği, bu kuvveti kendi bünyesinde bulundurduğu görüşündedir.³⁰⁷ Erbakan’a göre Türk milletinin diğer medeniyetlere örnek teşkil edecek bir hüviyete yeniden kavuşması adeta zorunluluktur. Çünkü “Batı’nın kültür temeli yanlıştır. Hak anlayışları haksızlıktır. Bunun için sömürücüdürler. Islah edilmeleri lazım, eğitilmeleri lazım. Batı kendi hatasını bilmiyor. Bu hataların nereden çıktığını da bilmiyor. Kendisini tanımıyor.”³⁰⁸ Bu doğrultuda Erbakan sıklıkla vurguladığı gibi Hıristiyanlığı temel alan Batı medeniyetinin insanlığa barış, huzur, adalet getirmeyeceğini, ancak köklerinde Selçuklu ve Osmanlı’nın inanç

³⁰⁴ Erbakan, *Erbakan Külliyyatı 4. Cilt*, s.434.

³⁰⁵ Erbakan, *Erbakan Külliyyatı 1. Cilt*, s.436.

³⁰⁶ Erbakan, *Erbakan Külliyyatı 1. Cilt*, s.39.

³⁰⁷ Erbakan, *Erbakan Külliyyatı 1. Cilt*, s.432.

³⁰⁸ Erbakan, *Erbakan Külliyyatı 3. Cilt*, s.46-47.

sisteminin bulunduğu, İslam'ı temel alarak oluşmuş olan bir medeniyetin insanlığa fayda sağlayacağını savunmaktadır.³⁰⁹

Medeniyetleri kendilerini ortaya çıkaran dini referanslar ekseninde sınıflandıran Necmettin Erbakan'ın Hristiyanlığı temel alan medeniyetlerin insanlığa fayda sağlamayacağına ilişkin görüşü onun medeniyetleri karşılıklı analiz ederken dikkat ettiği hususlarla yakından ilişkilidir. Erbakan, medeniyetlerin analizi yapılırken bahsi geçen medeniyetin “Allah inancı nasıl?, İnsana bakışı nasıl? Tabiata ve çevreye bakışı nasıl?”³¹⁰ sorularına cevap aranmasını gerektiğini belirtmekte ve bu sorular ışığında İslam'ı ve Hristiyanlığı temel alan medeniyetlerin karşılaştırmasını şu şekilde yapmaktadır:

“Bu mukayeseyi bir cümlede yaparsak: İslâm tevhid esasına dayanıyor. Tüm peygamberler bu temele dayanır. İnsanlara saadet getirecek bir medeniyetin bu kadar akli, doğal, gerçekçi bir temele isnat etmiş olması şarttır. Buna mukabil, Batı medeniyetinin temeli ise Allah üçtür diye işe başlıyor. Bu nasıl oluyor? Allah kâinatı yaratan, yaşatan ve yönetendir. Bunun üç olması mümkün değil. Üç ise söyle, İsa aleyhisselam nereyi yaratmış? Hâşâ Hz. Meryem nereyi yarattı? Ruh'u'l- Kudüs nereyi yarattı?”³¹¹

Batı'nın inkişafını sağlayan, onu diğer medeniyetler üzerinde hakim konuma getiren ilim ve tekniğin yalnızca Kur'an-ı Kerim'in yol göstericiliğinde devamlılık arz edebileceğini belirten Erbakan'a göre ilimde meydana gelen tıkanmalar için çözüm yolu İslamlaşmaktır.

“Biz ve Batı'lılar için tek çıkar yol İslâmlaşmaktır. Bunu sadece hamd edeceğimiz imanımızdan dolayı söylemiyorum. Müsbet ilimler sahasında senelerce çalışmış bir kardeşiniz olarak şunu söyleyeyim ki bütün müsbet ilimler gelmiş tıkanmıştır. Bu tıkanıklıktan dışarıya çıkmanın yolunu, bütün her türlü maddî ve manevî düşünce sistemimle mutlak surette inanıyorum ki, ancak Kur'an-ı Kerim'den almış olduğumuz ışıkla bulabiliriz.”³¹²

³⁰⁹ Necmettin Erbakan, **Erbakan Külliyyatı 5. Cilt**, M. Mustafa Uzun (drl.), 2. Baskı, Ankara: MG V Yayınları, 2014, s.405.

³¹⁰ Erbakan, *Erbakan Külliyyatı 5. Cilt*, s.405.

³¹¹ Erbakan, *Erbakan Külliyyatı 5. Cilt*, s.405.

³¹² Erbakan, *Erbakan Külliyyatı 5. Cilt*, s.246. Erbakan'ın görüşüne benzer bir görüşü ilk dönem İslamcılardan Şeyhülislam Musa Kazım Efendi de dile getirmiştir. Musa Kazım Efendi, Batı'nın göstermiş olduğu gelişmelerin gün gelip tıkanacağını bunun da onların ahlak yapılarındaki bozulmalardan kaynaklanacağını dile getirmiştir: “Gerçi ilimler, eğitim ve sanayi sayesinde Avrupa halkı, bugün maddî gelişmelerin en yüksek noktasına yükselmiş gibi görünüyorlar ise de hakikat sahipleri nezdinde bu ilerlemelerin, bu medeniyetin asla değeri yoktur. Zira, Avrupa'da sınırlı bir müddetten beri medeniyetin sağlam binası olan “teâvün ve yardımlaşma” kaidesine kötü ahlâk sonucu olarak bozukluk gelmeye başlamış olduğundan, yakında o kuvvetli esasının tümüyle mahvolmasıyla ve şahsi ihtirasların her şeye galip gelmesiyle, şu ilerlemelerin tabii bir şekilde, müthiş bir aşağılaşmaya dönüşeceği dahi zaruri bir iştir. Binaenaleyh, ilimlerin ve eğitimin, sanayi ve ticaretin maddî ilerlemelerin bütün sebepleri olmakla beraber, onların hepsinin de semavi bir din ve yüksek bir ahlâk ile birlikte bulunması mutlaka lazımdır. Avrupa'da dinsizlik mesleği henüz genişlememiş olduğundan şimdilik o kadar etki göstermiyor. Hele biraz daha dairesini genişletsin de bakınız. O

Milletlerin ne kadar medeni oldukları noktasında önemli bir ölçüt olarak kabul gören bilime yönelik talep ve ona verilen değer meselesi, Erbakan'ın teknik ve teknolojiye dayalı ilerleme kaydeden Batı'nın, bu gelişimi sağlayan ilim ve tekniğin mucidi Müslümanların hiç adını anmaksızın, bütün gelişmeyi kendilerine mal etmesini eleştirmesine neden olmuştur. Çünkü bugün Batı medeniyetinin övündüğü ilim ve teknik bilginin aslında onların bulduğu, oluşturduğu bir şey olmadığını dile getiren Erbakan, bugün Batının malı olarak görülen fizik, kimya, matematik, tıp, tarih, coğrafya, astronomi bilimini var edenlerin Müslüman alimler olduğunu ve Batı'nın bunları Müslümanlardan aldığını dile getirmektedir. “Hiç unutmamak mecburiyetindeyiz ki bilimlerin kurucuları, atalarımız ve Müslüman alimlerdir. Batı, bilimleri, büyük bir İslâm medeniyetinin kurulduğu Endülüs'ten ve Müslüman ülkelerle yaptığı temaslar vasıtasıyla Müslümanlardan aldı.”³¹³

Necmettin Erbakan ilimler tarihinde derinlemesine yapılan araştırmalar doğrultusunda insanoğlunun bilgisinin kademeli olarak artmadığını, ilk dönemde daha yavaş bir şekilde bilgi seviyesinin artmasının ardından 7. yüzyıla tekabül eden Asr-ı Saadet döneminde insanların bilgisinin büyük ölçüde arttığını ve Rönesans sonrasında Avrupalıların Müslümanların ilminden faydalanmasıyla birlikte ilmi gelişmelerin devam ettiğini belirtmekte ve buradan günümüzde insanoğlunun sahip olduğu bilginin büyük çoğunluğunun Müslümanlar tarafından geliştirildiği şeklinde bir çıkarımda bulunmaktadır.³¹⁴

Erbakan bu bağlamda geçmişten günümüze neşvünema bulmuş olan medeniyetlerin temellerinde az ya da çok Müslümanların katkıda bulunduğuna işaret etmektedir. Bu

zaman Avrupa ahalisi ne hale gelecektir. İnsan nevini yüce insanlık mertebesinden adi hayvanlık derecesine tenzil eden hasta bir mesleğin, yüksek medeniyet ve sahih ilerlemeler ile bir arada bulunması mümkün müdür?” Şeyhülislâm Musa Kazım Efendi, *Külliyât Dîni ve İctimâî Makaleler*, s.137-138. Erbakan, ilmin ancak Kur'an'ın kılavuz edileceği bir yolda gelişebileceğini şu şekilde açıklamaktadır: “Bakınız şöyle bir söz vardır: “İnsanlara temel bilgiler peygamberler tarafından getirilmiştir.” Sadece manevi bilgiler değil, imanın, yapılacak ibadetlerin şekillerinin peygamberler vasıtasıyla geldiğini biliyoruz. Ama maddi ve müsbet ilimlerin de peygamberler vasıtasıyla gelmiş olduğunu hepimiz bilemeyebiliriz. Meselâ: gemicilik sanayisine ait temel fikirleri Nuh (a.s.) getirmiştir. Terziliği İdris (a.s.), Tıbbı İsa (a.s.), sihirlerle ait ilimleri Musa (a.s.) getirmişlerdir. Peygamberlerin bunlara benzer temel fikirleri getirmesiyle bu ilmi inkişaflar yapılmıştır. Onun için bizim içinde bulunmuş olduğumuz devir, mutlaka Kur'an-ı Kerim'in göstermiş olduğu yollar içerisinde kalmaya mahkûm bir devirdir.” Erbakan, *Erbakan Külliyyatı 1. Cilt*, s.65. Erbakan'ın bu sözleri medeniyetlerin oluşumunda peygamberlerin öncülük yaptığına işaret etmektedir.

³¹³ Necmettin Erbakan, *Erbakan Külliyyatı 2. Cilt*, M. Mustafa Uzun (drl.), 2. Baskı, Ankara: MGY Yayınları, 2014, s.378. Erbakan, Batılı alimlerin buluşları olarak kabul edilen bir çok şeyin aslında Müslüman alimler tarafından daha önceden ortaya konulduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda örneğin geometri alanında önemli bir isim olan Öklit'in fizikte kılma kanunun İbni Heysem tarafından bulunduğu, günümüzde Newton Kanunu olarak bilinen kanunun ise Cebir İbni Hayyam tarafından bulunduğunu belirtmektedir. Erbakan, *Erbakan Külliyyatı 3. Cilt*, s.284.

³¹⁴ Erbakan, *Erbakan Külliyyatı 5. Cilt*, s.237.

doğrultuda Erbakan’a göre günümüzün hakim medeniyeti olan Batı medeniyeti ve diğer medeniyetler var olmalarını bir anlamda Müslüman alimlere ve İslam medeniyetine borçludur.³¹⁵

Müslüman aleminin, bilhassa Türk milletinin bugüne kadar ortaya çıkmış olan medeniyetlerin oluşumunda büyük katkısı olduğunu vurgulayan Erbakan, diğer milletlerin örnek alacağı parlak medeniyeti kurmuş olan bir milletin geri kalmışlıktan kurtulmak için kendi özüne dönmek yerine Batıyı taklit etmesi ve bunu muasır medeniyetler seviyesine gelmek için meşru bir yol olarak göstermesine karşı çıkmaktadır. Çünkü Batı medeniyeti bütün ilerlemesini Müslümanların kendi öz malı olan ilimden faydalanarak inşa etmiştir. Bu bağlamda Erbakan taklitçiliği bir hastalık olarak kabul etmekte ve bu hastalığa tutulmuş olan toplumun varlığını ortadan kaldırıncaya kadar faaliyet gösteren taklitçiliğin belirtilerini şu şekilde sıralamaktadır:

“1. Kademe: Batı’yı kendinden üstün görme. Hastalık böyle başlar. ...2. Kademe: İlim ve teknolojide geri kalmak. Siz Batı’yı üstün gördünüz mü telif eser yazamazsınız. Tercüme seviyesinde kalırsınız. İlmî araştırma yapamazsınız. Bu ise ilmen gerilemek demektir. 3. Kademe: Şimdi Türkiye bu 3. döneme getirilmiştir. ...Millet ezilmiş, aç, sokağa dökülmüş. Bu, hâlâ dış borcu ertelemem, mutlaka gününde ödeyeceğim diyerek milleti ezmeye devam ediyor. Bu nedir? Bu taklitçiliğin 3. Kademesinin had safhasıdır. ...4. Kademe: Köle olma kademesidir. Ortak Pazar denen budur. AT’ye tam üye olacağız diye kastedilen budur. 5. Kademe: AT içinde yok olmaktır.”³¹⁶

Türkiye’deki medeniyet tartışmalarının önemli bir ayağını oluşturan modernleşmenin Batıyı taklit etmek suretiyle ortaya konulmaya çalışılması Erbakan’ın her anlamda karşı çıktığı bir şeydir. Çünkü ona göre bir milletin diğer milleti taklit ederek gelişme göstermeye çalışması taklitçi milletin kısırlaşmasına, kendisine ait bir üretim yapamamasına, kültürel açıdan yozlaşmasına ve sonuçta bağımsızlığını yitirmesiyle birlikte özünün yok olmaya başlamasına sebebiyet vermektedir.³¹⁷

Erbakan, Türkiye’nin mücadele etmek zorunda olduğu her türlü çalkantının sebebini millette değil, milletin öz değerlerine aykırılık arz edecek bir şekilde Batı’nın şuursuzca taklit edilmesine heveskar olan politikacılarda bulmaktadır.³¹⁸ Taklitçiliği bünyesine sindirmiş olan partilerin Batı medeniyetini üstün görmesine karşılık Erbakan bu parti

³¹⁵ İslam medeniyetinin diğer medeniyetlere katkılarına ilişkin bkz. Şemseddin Sâmî, **Medeniyet-i İslâmiyye**, Remzi Demir (hızl.), 1. Baskı, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1996.

³¹⁶ Erbakan, *Erbakan Külliyyatı 3. Cilt*, s.47.

³¹⁷ Erbakan, *Erbakan Külliyyatı 2. Cilt*, s.363.

³¹⁸ Necmettin Erbakan, **Davam**, 6. Baskı, Ankara: MGV Yayınları, 2014, s.173.

üyelerinin “...Siz ilk önce kendinizin kim olduğunu öğrenin. Siz hangi milletin çocuklarısınız? Tarihinize bir bakın. Bizim tarihimiz altın sayfalarla doludur. Her bakımdan sadece askeri zaferlerle değil, insanlık örnekleriyle dolu bir tarihe sahibiz.”³¹⁹ ifadeleriyle uyarılması gerektiğini belirtmektedir. Şayet bu uyarı dikkate alınmazsa Erbakan “Taklitçilerin arkasından gideceksin, o seni Avrupa’ya köle yapacak. Avrupa dediğin, Müslüman’ı yok etmek isteyen bir canavar.”³²⁰ ifadesiyle taklitçiliğin sonuçlarının hangi mahiyetlere bürünebileceğini sarahaten ortaya koymaktadır.

Necmettin Erbakan’ın Batılılaşmaya yönelik eleştirilerinin somut kaynağını Türkiye’nin AT’ye üyelik süreci oluşturmaktadır. 1839 Tanzimat Fermanı’nın ilanı ile birlikte başlayan Avrupalılaşma serüveninin önemli bir durağını oluşturan AT’ye, bugünkü adıyla Avrupa Birliğine üyelik Erbakan’a göre Türk milletinin medeniyet tasavvuruyla uyum sağlamayan ve hatta mevcudiyetine halel getirebilecek bir durumdur.

“AT’a başvuru, Türkiye’de Tanzimattan bu yana sürdürülen Avrupalı olma gayretlerinin, Cumhuriyet döneminde ulaştığı son halka olarak değerlendirilebilir. Daha açık bir deyişle AT’a başvuru, Avrupalı olmak ve AT ile siyasal, kültürel ve ekonomik alanda bütünleşmek için Müslüman kimliğimizin inkar edilmesidir. Yani geçmişimizin, tarihimizin, kültürümüzün, sanatımızın ve ekonomimizin Avrupalı olmak adına AT’a ipotek edilmesidir.”³²¹

Erbakan’ın bu söylemlerinden anlaşılacağı üzere AT’ye üyelik bir anlamda öz değerlerimizi, İslam’ı referans alarak kurulması gereken medeniyetten daha yolun başında vazgeçmek manasına gelmektedir. Çünkü Müslüman kimliğinden sıyrılarak kurulacak olan bir medeniyet hakkı değil, batılı temel almaktadır. Ancak AT ve Ortak Pazara dahil olunmasına karşı çıkan Erbakan, Batılı ülkelerle işbirliği yapılması noktasında aynı tutumu benimsemekte, olası işbirliğinin hem Batı hem de Türkiye için yarar sağlayacağını ileri sürmekte ve bağımsızlığını her alanda koruyan, Batı ile bütünleşmemiş ama Batı ile birlikte hareket etmekten geri durmayan bir Türkiye öngörmektedir.³²² Bu görüşünün en önemli sebebi AB’nin temelini Hristiyan medeniyetinin oluşturduğunu düşünüyor olmasıdır. Nitekim Avrupa Birliği yalnızca ekonomik entegrasyonu öngören bir oluşum değildir. AB ekonomik bütünleşmenin

³¹⁹ Erbakan, *Erbakan Külliyyatı 1. Cilt*, s.241.

³²⁰ Erbakan, *Erbakan Külliyyatı 5. Cilt*, s.348. Necmettin Erbakan, batılılaşma hamlelerinin diğer bir yönünün dış güçlerin Türk milletini içten yıkıma uğratılması olduğunu ve bu bağlamda savaşılarak Türk milletini ortadan kaldıramayan dış güçlerin, kendi kültürünü empoze ederek milli şuurun yok edilmesiyle çökertmeye çalıştıklarını belirtmektedir. Erbakan, *Davam*, s.171-172.

³²¹ Erbakan, *Erbakan Külliyyatı 3. Cilt*, s.85.

³²² Erbakan, *Erbakan Külliyyatı 3. Cilt*, s.67.

beraberinde kültürel alanda da bir bütünlüğün sağlanmasına yönelik faaliyet göstermektedir. Dolayısıyla AB'den farklı bir kültürel mirasa sahip olan Türkiye'nin bu oluşum içerisinde yer alması Erbakan'a göre doğru bulunmamakta ve bu oluşum içerisinde yer almayı destekleyenler de eleştiriye tabii tutulmaktadır. Genel itibariyle bakıldığında Türkiye'nin AB üyeliğinin Erbakan tarafından medeniyet meselesi olarak ele alındığını söylemek mümkündür.

Bir ülkenin medeniyet seviyesini yükseltebilmesi için sanayileşmeye gereken hassasiyeti göstermesi gerektiği görüşünde olan Erbakan, Batı medeniyetinin çocuğu tekniğin, makinenin ihraç edilmesini değil, bizzat milletin kuvvetiyle imal edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Erbakan'ın "...Türkiye'nin sanayileşmesi için en mühim husus, bu davayı ibadet aşkı ile ele alabilmektir."³²³ şeklindeki ifadesi onun sanayileşmeye ne denli önem verdiğini ortaya koymaktadır. Teknik alandaki geriliğin dışarıdan ihraç edilen makinelerle giderilmeye çalışmasının bir sonuç doğurmadığının görüşünde ve aynı zamanda bu tekniğin ne şekilde ilerletilebileceğine ilişkin teknik alanda eğitim almış olan Erbakan'ın, meslektaşlarından beklentisi Avrupa'dan ihraç edilen makineleri iyi bir şekilde kullanması değil, bu makinelerin Avrupa'dan daha kaliteli şekilde üretilmesidir.

"...bu yoldaki sloganlarımız *"Bildiğini yap, yaptığını bil."*, *"Faydalı ilim istiyoruz."* düsturlarıdır. Teknik Üniversitede yetiştirdiğimiz mühendisler Avrupa'dan gelecek yedek parçaların katalogunu kullanmak için yetişmeyecek, traktörleri, tankları, uçakları, motorları doğrudan doğruya bizim yurdumuzda imal etmek, Avrupa'dan daha iyi imal etmek için yetişecektir."³²⁴

Erbakan sanayileşme hususunda geri kalmışlığı Avrupalıların, sanayileşmeyi beceremeyeceği yönünde halka dayattıkları fikirlerle rabıtalandırmakta ve bu doğrultuda Erbakan'a göre, sanayi faaliyetlerini kendi tekeline alan Avrupalının Türk milletini bu yönde bir girişimde bulunmaktan alıkoymasına mahal vermeden, milletin sanayileşemeyeceği, makine üretilmeyeceği yönündeki fikirlerin yok edilmesi gerekmektedir.³²⁵ Erbakan'ın sanayileşmenin önemi hususunda yapmış olduğu vurgu

³²³ Erbakan, *Erbakan Külliyyatı 1. Cilt*, s.116.

³²⁴ Erbakan, *Erbakan Külliyyatı 1. Cilt*, s.70.

³²⁵ Erbakan, *Erbakan Külliyyatı 3. Cilt*, s.115-116. Avrupalılar tarafından telkin edilen ve Türk milletinin bir kısmı tarafından da kabul görmüş olan sanayileşilemeyeceğine ilişkin algının yavaş yavaş değişim göstermesi Erbakan tarafından olumlu karşılanmaktadır. Fakat buna rağmen Erbakan, kaybedilen zamana vurgu yaparak hayıflanmaktadır. Çünkü Erbakan, sanayileşmeyi tamamlamış bir milletin güçlü olabileceği ve bu bağlamda Türkiye'nin de yeniden eski gücüne, sistem içerisinde hak ettiği konuma kavuşabilmesi için sanayileşmesinin zorunluluk olduğu görüşündedir. Erbakan, *Erbakan Külliyyatı 3. Cilt*, s.115. "...düşmanın silahlarından daha üstününe sahip olabilmek, ancak kuvvetli ve kudretli bir sanayiye sahip olabilmekle mümkündür. Bir millet kendi harp sanayini geliştirmedikçe kuvvetli ve kudretli bir millet olamaz." Erbakan, *Erbakan Külliyyatı 5. Cilt*, s.265.

hem onun almış olduğu mühendislik eğitimiyle hem de bugün Batı medeniyetini üstün kılan makine ve tekniğe sahip olmanın bu üstünlüğü ortadan kaldıracığı ve Türkiye'yi onların seviyesine çıkaracağı görüşüyle yakından ilişkilidir. Bu bağlamda hakkı üstün tutan bir medeniyetin teknik ve makine ile desteklenmesi Erbakan'a göre önemli bir husustur. Bu hususta ona göre yapılması gereken ilk şey Türkiye'nin sanayileşemeyeceğine ilişkin fikrin ortadan kaldırılması, ilim ve teknolojiye Batı'nın boyunduruğundan kurtulup, onun taklidinden vazgeçilmesidir. Erbakan'ın bu vazgeçişten kastı Batının teknik ilerlemelerinin göz ardı edilmesi değil, tam tersine onların faaliyetlerini dikkate alıp belli noktalarda yararlanarak, Türk milletinin kendi gücüne dayanan bir gelişme kaydetmesidir.³²⁶

Erbakan'a göre onun kurmuş olduğu partilerin de temel düsturu haline gelen ve Erbakan'ın partisini diğer partilerden ayrıcalıklı kılan³²⁷, Erbakan'ın medeniyet projesi olarak vasıflandırılabilen "Millî Görüş"³²⁸ doktrinine sadık kalmak diğer milletlerle var olan medeniyet yarışında Türk milletine üstünlük sağlayacaktır. Millî Görüş'e bağlı kalındığı sürece muvaffakiyetlerin olduğunu belirten Erbakan, diğer devletlerin milletin varlığını ortadan kaldırmak için Millî Görüş'ü ortadan kaldırmaya yeltendiğini savunmakta ve Türk milletine bulaşmış olan taklitçiliğin de bunun bir uzantısı olduğu dile getirmektedir.³²⁹

“...Millî Görüş manevi kalkınmamızın sağlanması ve milletimizin muasır medeniyetin her bakımdan üstüne çıkabilmesi ve örnek bir medeniyet kurabilmesi için; büyük ve şanlı tarihimize iftihar eden, mazisine bağlı, anane ve örflerini hürmet ve saygıyla muhafaza eden, her türlü taklitçilikten uzak, millî

³²⁶ Erbakan, *Erbakan Külliyyatı 2. Cilt*, s.379. Necmettin Erbakan Batının tekniğinden ve ilminden yararlanma noktasında temel düsturun “İlim İnananın Kaybolmuş Malıdır” ve “İlim Çin’de de Olsa Alınız” olduğunu belirtmektedir. Erbakan'ın üzerinde durmuş olduğu önemli bir durumda Batı'dan yararlanılmasına karşı çıkmadığı gibi Müslüman ülkelerin ileri bir teknolojiye malik olabilmesi için birlikte hareket etmelerine, birbirlerine destek olmalarına yönelik yapmış olduğu vurgudur. “Müslüman ülkelerin, asrın en ileri teknolojisine sahip olmaları için müşterek yatırımlar yapmaları ve koordine kalkınma plânları hazırlamaları şarttır.” Erbakan, *Erbakan Külliyyatı 3. Cilt*, s.277. Bu durum İslam'ı referans alan bir medeniyetin kurulmasında tüm Müslümanların sorumluluk bilincine sahip olması gerektiğine yönelik bir işaret olarak yorumlanabilmektedir.

³²⁷ “Erbakan ...kendilerinin “millî” diğer siyasî partilerin “gayrı millî”, görüşü temsil ettiğini ileri sürdü. “Gayrı millî” tanımı hemen ardından yerini “taklitçi” suçlamasına bıraktı.” Ruşen Çakır, “Millî Görüş Hareketi”, Tanıl Bora ve Murat Gültekinçil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce-İslâmcılık* içinde (544-575), Cilt.6, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014. s.544.

³²⁸ Millî Görüş'e ilişkin detaylı bilgi için bkz. Serkan Yorgancılar, *Millî Görüş (1969-1980)*, 1. Baskı, İstanbul: Pınar Yayınları, 2012. Hakan Yavuz, *Modernleşen Müslümanlar/Nurcular, Nakşiler, Millî Görüş ve AK Parti*, 2. Baskı, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008.

³²⁹ Erbakan, *Erbakan Külliyyatı 2. Cilt*, s.363.

şahsiyetini müdrük, her gün bir öncekinden daha ileri olma iman ve azmiyle şahlanan bir şuurla hareket edilmesi zaruretime inanır.”³³⁰

Milli Görüş içerisinde de önemli bir yere sahip olan eğitim, Erbakan’a göre muasır medeniyetler seviyesine gelme noktasında büyük ölçüde etkilidir. Başarılı bir eğitim müfredatıyla birlikte muasır medeniyetlerin seviyesine çıkmanın ötesinde onlara örnek teşkil eden bir medeniyetin kurulabileceğini ileri süren Erbakan’ın eğitim sisteminden beklentisi taklit ederek gelişme kaydedileceği görüşünü benimsemeyen, milletin kendi öz kaynaklarına yönelerek gelişme ve kalkınmanın sağlanacağı görüşünü taşıyan nesiller yetiştirmesidir.³³¹ Ayrıca Erbakan, eğitim politikasından Batı medeniyetinin gelişimine katkı sağlayan, fakat Türk milletinin de bir üyesi olduğu medeniyetin mahsulü olan ilimlerin Türkiye’nin dört bir yanına yayılması ve geçmişî örnek olarak yeniden teknik ve ilimde diğer milletlere örnek teşkil edecek konuma kavuşturulmasını beklemektedir.³³²

Necmettin Erbakan’a göre teknik ve bilim alanında gelişmenin tamamlayıcısı ahlakıdır. Şayet ahlaki bir bunalım söz konusuysa sanayileşmenin sağlanmış olması, mükemmel makinelerin üretiliyor olmasının herhangi bir kıymet-i harbiyesi yoktur. Çünkü ona göre;

“Vasıtalar ne kadar inkişaf ederse etsin, her alanda kalkınma hareketlerinin en baş unsuru insandır. İnsan unsuru sağlam ahlâk ve karakter sahibi ise kalkınmada randımanı çok büyük olacaktır. İnsan unsuru ahlaken bozulmuşsa bu bozuk malzeme ile kurulacak resmi veya gayri resmi teşekküller verimsiz olacağından hatta yapıcı değil yıkıcı olacağından emekler, masraflar, zahmetler boşuna gidecektir.”³³³

Hakkı üstün tutan ve kuvveti üstün tutan şeklinde ikili bir ayrımla Batı ve İslam medeniyetinin birbirinden farklılık arz ettiğini ortaya koyan Necmettin Erbakan’a göre medeniyet ahlakıyla, tekniğiyle, makinesiyle bir bütündür. Bu doğrultuda kendi makinesini üreten, peygamberlerin öncülük ettiği ilimlere gereken önemi gösteren, Kur’an’ın aydınlattığı yoldan ayrılmayan milletler ileri bir medeniyet kurabilecektir. Bu

³³⁰ Erbakan, *Erbakan Külliyyatı 1. Cilt*, s.43. Burhanettin Can, Milli Görüş hususundaki görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir: “Milli görüş hareketi başlangıçta inceden inceye düşünülüp, uzun vadeli bir strateji ve program belirleyip felsefi alt yapısı, teorik yapısı olan bir hareket değildir. Bir sisteme, yaşam tarzına, kendi kültür medeniyetini ret eden bir zihniyete ve yönetim anlayışına karşı çıkış ve duruşu olan bir grup insanın bir araya gelmesi ile başlamış bir siyasi yapıdır. Başlangıçta hareket değil bir siyasi partidir.” Burhanettin Can, “Ölümünde Bile Sisteme İsyanını Sürdüren Adam: Mücahid Erbakan”, *Umran*, Sayı.200, (Nisan 2011), s.19. Mustafa Tekin’e göre ise Milli Görüş, Necmettin Erbakan’ın şahsiyetiyle ile adeta bütünleşen, siyasal bir faaliyet olmaktan ziyade dünya tasavvuru hüviyetindedir. Mustafa Tekin, “Milli Görüş”, *Umran*, Sayı.200, (Nisan 2011), s.36. Fehmi Çalmuk ise Milli Görüşü, “...Tanzimat’tan beri izlenen Batılılaşma sürecine bir itiraz, bir muhalefet şerhi...” olarak nitelendirmektedir. Fehmi Çalmuk, “Necmettin Erbakan”, Tanıl Bora ve Murat Gültekin (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce-İslâmcılık* içinde (550-567), Cilt.6, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.554.

³³¹ Erbakan, *Erbakan Külliyyatı 1. Cilt*, s.385.

³³² Erbakan, *Erbakan Külliyyatı 1. Cilt*, s.390.

³³³ Erbakan, *Erbakan Külliyyatı 1. Cilt*, s.75.

medeniyetin mevcudiyetini koruyabilmesinin yegane yolu da İslam'ı temel alarak hakkı her daim üstün tutmasıdır.

3.4. Değerlendirme

Nurettin Topçu, Necip Fazıl Kısakürek ve Necmettin Erbakan'ın İslamcı düşünce ekseninde fikirlerini ortaya koydukları dönem, çok partili hayata geçişle birlikte dinin önce toplumsal, sonrasında siyasal alan ve devlet nezdinde yeniden gözlemlenebilir olmaya başladığı bir dönemdir. Ancak Cumhuriyet'in ilanının ardından dışlayıcı laiklik uygulamaları doğrultusunda dinin kamusal alandan uzaklaştırılıp, insanların özel hayatlarına hapsedilmesi üzerinden çok fazla bir zaman geçmemiş olmasından dolayı bu üç isim halkın bir şekilde sürdürmeye çalıştığı İslami yaşantıyı eleştiriye tabi tutmak yerine, devlete karşı halkın İslam algısını savunmayı tercih etmiştir. Bu doğrultuda bu üç ismin metinlerinde, faaliyetlerinde doğrudan halkın din algısına yönelik bir eleştiri olmadığı, dinin yeniden ihyası için çaba harcandığı ve hatta ilk dönem İslamcılığındaki geleneksel İslam tasavvuru eleştirilerine yönelik bir tepki ortaya konulduğu görülmektedir.

Cumhuriyet ideolojisi doğrultusunda hayata geçirilen modernleşme hamlelerinin eleştirisini merkeze alarak ve yer yer Batı'ya olan hayranlığın giderek arttığı Tanzimat Dönemi uygulamalarına atıfta bulunarak Türk modernleşme tecrübelerini eleştiriye tabii tutan bu üç mütefekkir, modernleşmenin yöntemindeki yanlışlığa ve Batı medeniyetinin iyi bir örnek teşkil etmediğine atıfta bulunarak aynı zamanda tekniği ve kültürü merkeze alan medeniyet söylemlerini oluşturmuşlardır.

Teknik ve teknolojinin gelişmesine dayalı bir ilerlemenin, medeniyetlerin ihyası ve varlığını devam ettirmesi için yeterli olmadığı görüşü Necip Fazıl, Nurettin Topçu ve Necmettin Erbakan'ın ortaya koymuş oldukları fikirlerinde ortaklık arz eden bir tema olarak gözlemlenebilir. Ancak Topçu'dan farklı olarak Kısakürek ve Erbakan teknik ilerlemenin zorunlu oluşuna sıklıkla vurgu yapmaktadır. Topçu'nun milli kültürün medeniyetin inşasındaki önemli rolünün altını çizmesi, onun diğer iki düşünüre nazaran maneviyatı ön plana çıkaran bir medeniyet tasavvurunun olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Topçu için tekniğin ikincil bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla şunu söylemek mümkündür ki Kısakürek ve Erbakan medeniyette teknik ve ahlakın atbaşı gitmesi gerektiği inancını taşıırken, Topçu kültürün tekniğin bir adım

önünde olması gerektiği düşüncesini ileri sürerek diğer iki düşünürden farklı bir görüş ortaya koymaktadır. Tekniğin milli kaynaklardan neşet etmesi hususunda yaptıkları vurgu da bu üç düşünürün ittifak ettiği bir diğer husustur. Düşünürlerin milli teknik anlayışı vatanın her alandaki bağımsızlığına verdikleri önem ve Batı'dan teknik ithaliyle birlikte batılılaşmanın vatana iyice nüfuz etmesinden duydukları rahatsızlıkla alakalıdır. Bu bağlamda batılılaşmaya yönelik tenkitlerde bulunan düşünürler milletin kaynaklarıyla dışarıya bağımlı kalmadan teknik ilerlemenin meydana gelmesini savunmuştur.

Günümüzün hakim medeniyeti olan Batı medeniyetini var eden bilim ve tekniğin İslam menşeli olduğu inancını taşıyan Topçu, Kısakürek ve Erbakan ele aldıkları medeniyet meselesi kapsamında İslami çözüm yolları aramış ve bu doğrultuda İslam'ı referans alan medeniyet tasarıları ortaya koymuşlardır. Bu bağlamda Topçu'nun Anadolu medeniyeti, Kısakürek'in Büyük Doğu ve Erbakan'ın Milli Görüş anlatıları, onların medeniyet tasavvurlarının mücessem halini teşkil etmektedir. Bu anlatılarda Topçu'nun milli kültür ve eğitimin önemine vurgu yapması, Kısakürek'in makineyi yapan makinenin icadına ve teknik ilerlemenin beraberinde ahlakın önemine işaret etmesi, Erbakan'ın ise sanayileşmeyi önceleyen bakış açısı medeniyet tasavvurlarının temeline İslam'ı yerleştirmeleri bakımından benzerlik gösterse de medeniyet tasarılarının merkezine aldıkları unsurların farklılaştığını göstermektedir.

BÖLÜM 4: 1980 SONRASI TÜRK İSLAMCILIĞININ MEDENİYET ALGISI

Modernleşme devrinden itibaren her dönem hakkında kalem oynatılan medeniyet kavramı, günümüzde de Türk düşüncesindeki önemli konumunu koruduğu gibi 1980 sonrası İslamcı düşünürler tarafından da hâlâ kendisi üzerinden düşünce üretilen bir kavram olmaya devam etmiştir. Küreselleşmeyle birlikte dünyanın ve modernleşme usullerinin tek tipleşmesi, medeniyet kavramının mahiyeti ve sınırlarını değiştirmiş ve bu değişiklikler Türk düşüncesinin temel problemlerinden biri haline gelmiştir. Modernleşmenin toplumlara dayatma olarak sunulması, medeniyetin tezahürlerinin toplumlar tarafından kolaylıkla reddedilmesinin önüne geçmiştir. Bu bağlamda özellikle hızla gelişen teknoloji, bir toplumun yalnızca kendi kaynaklarına bağlı kalarak varlığını idame ettirmesini imkansız kılmış, teknolojik üstünlüğü elinde bulunduran yabancı bir medeniyetin karşısında durabilmesini eskisinden daha da zor bir hale büründürmüştür.

Dönemin İslamcılarının modernite eleştirileri, medeniyete yönelik söylemlerini farklılaştırmış, bu bağlamda, medeniyetin kültür ve tekniğini bir bütün olarak kabul eden ve medeniyet kavramını eleştiren görüşlerin yanı sıra medeniyeti tamamen olumlayan, hatta medeniyeti olmazsa olmaz olarak telakki eden düşünceler de ortaya çıkmıştır. Ayrıca medeniyete dair eleştirilerin yalnızca Batı medeniyetine yönlendirildiği ve bu doğrultuda medeniyet kavramının kendisine sırt çevirmek yerine medeniyetin Batı'ya işaret eden halinin tenkit edilmesi gerektiği şeklinde görüşler ortaya konulmuştur. Genel itibariyle üç görüş doğrultusunda medeniyete yönelik söylemlerini inceleyebileceğimiz günümüz İslamcı düşünürleri, entelektüel düzeyde fikir üreterek, Müslümanların kurtuluşuna, müslümanca bir hayat idame ettirmelerine yönelik metinler kaleme almışlardır. Bu bağlamda bu dönemde İslamcı düşünürler medeniyeti, Batı özelinde eleştiriye tabii tutmuş, Batı düşünce sisteminden neşet eden modernite eleştirilerini de göz önünde bulundurarak, Batı'ya yönelttikleri eleştiriler ekseninde bir medeniyet anlatısı ortaya koymuşlardır. Bu anlamda dönemin İslamcıları modernleşmenin yollarını değil, modernleşmeden uzak kalarak müslümanca bir hayat sürmenin imkanlarını aramıştır.

Tezin bu bölümünde Sezai Karakoç, Rasim Özdenören ve İsmet Özel'in medeniyete yönelik söylemleri incelenecek ve bölümün değerlendirme kısmında bu üç düşünürün görüşleri karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir.

4.1. Sezai Karakoç'un Medeniyet Algısı

Sezai Karakoç³³⁴, Türk İslamcılığı içerisinde düşünce üreten mütefekkirler arasında medeniyet kavramı üzerinde en çok hassasiyet gösterenlerden biri olmuş, geçmişini incelerken ve geleceğe ilişkin düşüncelerini ortaya koyarken medeniyet merkezli bir perspektif geliştirmiştir. Diğer bir şekilde ifade etmek gerekirse Karakoç'un düşüncelerinin temelinde bir medeniyet sorunsalı ve tasavvuru yatmaktadır. Çünkü ona göre medeniyet birçok sorunun ortaya atılmasının müsebbibi olduğu gibi aynı zamanda birçok sorunun cevabını da bünyesinde bulunduran zengin bir kavramdır.³³⁵ Her konu içerisinde az ya da çok yer alan medeniyet, Sezai Karakoç'a göre oldukça karmaşık, anlaşılması ve anlatılması zor bir yapıdır. Ona göre, "...Medeniyet hadisesi, çok cepheli, kompleks bir gerçekliktir. Böyle bir tarihî-sosyolojik gerçekliği açıklamak kolay değildir."³³⁶

Sezai Karakoç'a göre medeniyet "...bir ideali olan insanların büyük fedakârlıklarla gerçekleştirdikleri bir hareket..."³³⁷, "...ruhumuzla, aklımızla, kalbimizle ilgili bir evrensel gerçekleştirmiş, bir tarihî oluş ve değişimdir."³³⁸. Bu tanımlamalardan yola çıkıldığında Karakoç'un medeniyet kavramına olumlu bir anlam yüklediği ve medeniyetin tek bir toplumun, milletin malı olmanın ötesinde tüm insanlığa ait bir oluşum olduğu şeklinde bir görüşe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda Karakoç, ulusal ayrımların ve ırkçılığın merkeze alındığı bir medeniyet anlatısını doğru bulmamaktadır. Ona göre, "Medeniyeti ırkla açıklayan (rasist) teoriler varsa da kabulü mümkün değildir. Çünkü: medeniyet, tanımı itibariyle bütün insanlığa hitap eden tarih olgusudur."³³⁹

Medeniyetlerin toplumları aşan, tüm insanlara hitap eden bir yapıya malik olduğunu ileri süren Karakoç'a göre gerçekte ilahi kaynaklardan neşvü nema bulmuş, peygamberlerin

³³⁴ Sezai Karakoç'un hayatı ve fikriyatı hakkında bkzn. Turan Karataş, **Doğu'nun Yedinci Oğlu Sezai Karakoç**, 1. Baskı, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1998.

³³⁵ "Medeniyet, kapsamlı bir kavram, alanı çok geniş bir olgu olduğundan ona bağlıyoruz her soruyu ve her cevabı." Sezai Karakoç, **Çıkış Yolu I-Ülkemizin Geleceği**, 5. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2014, s.33.

³³⁶ Sezai Karakoç, **Fizikötesi Açısından Ufuklar ve Daha Ötesi I-Perde Devrildiği An**, 3. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2008, s.62.

³³⁷ Sezai Karakoç, **Düşünceler I-Kavramlar**, 5. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2013, s.8.

³³⁸ Sezai Karakoç, **İnsanlığın Dirilişi**, 12. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2015, s.10. Karakoç, düşünce dünyasında medeniyet kavramının iki karşılığı bulunduğunu, bunlardan birincisinin "tüm insanlığa hitap eden" bir mahiyet arz ettiğini, ikincisinin ise "tarihi terim" hüviyetinde olduğunu belirtmektedir. Sezai Karakoç, **Günlük Yazılar IV-Gün Saati**, 3. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2011, s.237.

³³⁹ Karakoç, **Düşünceler I-Kavramlar**, s.7.

inşa ettiği, tek bir medeniyet yani hakikat medeniyeti bulunmaktadır.³⁴⁰ Ona göre varolan bu tek medeniyet tüm insanlığın ortak çabalarının bir ürünü olmakla birlikte bazen kendi içerisinde parçalanmalara maruz kalmış ancak her zaman yeniden güçlenmiştir.

“...Medeniyet, temelde tektir ve medeniyet meşalesi ilk insandan bugüne elden ele taşınarak gelmiştir. Dallara ayrılmış, varyasyonları olmuştur. Kimi zaman ekseninden sapmış, mecrasından çıkmış, bozulmuş, yozlaşmıştır. Meşale sönmeğe yüz tutmuş zaman zaman. Ama, Allah, tekrar parlatmış ve yükseltmiş meşalesini. Kıyamete kadar da bu böyle sürecektir.”³⁴¹

Sezai Karakoç, Batı ve Doğu medeniyetleri dışında Batı ve Doğu’nun ortasında kalan Orta’nın da bir medeniyeti olduğunu ve bu medeniyetin de kökünü Mezopotamya Medeniyeti’nden alan İslam Medeniyeti olduğunu ileri sürmektedir.³⁴² “İslâm Medeniyeti, Ortadoğu’nun özgün medeniyetidir. Yani orijinal medeniyetidir. Kendi medeniyetidir. Ve İslâm, bir nevi, doğuya ve batıya karşı, Ortadoğu’nun yerli, kendini koruma sistemidir. Kendi hayatını, kendi kimliğini bilme medeniyetidir.”³⁴³ Karakoç, temelini inancın oluşturduğu bu medeniyeti hakikat medeniyeti olarak nitelendirmektedir.³⁴⁴ Karakoç’a göre Abbasi, Endülüs, Selçuklu ve Osmanlı medeniyetleri de bu medeniyetin farklı türevleridir ve İslam bu medeniyetlerin ötesinde değişmeyen, yok olmayan bir medeniyettir.³⁴⁵

³⁴⁰ Karakoç, *Düşünceler I-Kavramlar*, s.16. İnsanın yegane amacının “Tanrı’nın istediği yaratık olmak” olduğunu belirten Karakoç, medeniyetin bu amacı gerçekleştirmeye vesile olduğunu ve bu amaca hizmet eden vahiy kaynaklı hakikat medeniyetinin diğer medeniyetlerden farklılık arz ettiğini belirtmektedir. Karakoç, *Düşünceler I-Kavramlar*, s.11. Karakoç’a göre peygamberlerin öncülüğünde ortaya çıkmış olan bu hakikat medeniyetinin yeniden ihya edilmesi ise insanlığın kurtuluşu için elzemdir. Karakoç, *İnsanlığın Dirilişi*, s.11. Yani hakikat medeniyeti ve diğer medeniyetler şeklinde bir ayırım yapan Karakoç’un nazarında diğer medeniyetlerin bir kıymeti harbiyesi bulunmamaktadır. Çünkü onlar insanların asıl amacı olan yaradana kulluk vazifesini gerçekleştirmelerinde yardımcı olabilecek bir mahiyete sahip değildir. Bu bağlamda Karakoç’a göre “Hakikat medeniyeti, insanların sığınacağı Tanrıevi’dir.” Sezai Karakoç, **Yitik Cennet**, 23. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2015, s.75.

³⁴¹ Karakoç, *Düşünceler I- Kavramlar*, s.17.

³⁴² Karakoç, *Çıkış Yolu I-Ülkemizin Geleceği*, s.57. Karakoç kendisine ait bir medeniyeti olduğunu belirttiği, orta olarak nitelendirdiği coğrafya içerisinde Anadolu topraklarının ayrıcalığını “Anadolu kadar, Doğu’yla Batı’nın kapıştığı, küfürle islâmın çarpıştığı bir başka toprak yok.” ifadeleriyle ortaya koymaktadır. Sezai Karakoç, **Mevlâna**, 8. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2014, s.8. “Anadolu’nun bir kaderi var: Doğu’yla Batı’nın karşılaştığı yer olmak. ...İnsanların batıdan doğudan gelip bağrında birbirinin boğazına sarıldığı devirlerin yanında, Anadolu, yol gibi, köprü gibi çiğnendiği zamanları gördü.” Sezai Karakoç, **Unutuş ve Hatırlayış**, 4. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2012, s.27.

³⁴³ Karakoç, *Çıkış Yolu I-Ülkemizin Geleceği*, s.57.

³⁴⁴ Sezai Karakoç, **Edebiyat Yazıları I-Medeniyetin Rüyası Rüyanın Medeniyeti Şiir**, 6. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2014, s. 9. “Hakikat Medeniyetinin gelişim basamağında son ve en üstün aşama olan İslâm Medeniyeti, hem manevî ve kültürel, hem de maddî-fiziki açıdan, medeniyeti, bütün boyutlarıyla gerçekleştirmiş, en derin, en yüksek, en geniş kapsamlı medeniyet olmuştur.” Karakoç, *Düşünceler I-Kavramlar*, s.11. Bu bağlamda Sezai Karakoç, Ortadoğu medeniyetinin diğer medeniyetlerin temelini oluşturduğu düşüncesindedir. Sezai Karakoç, **Çağ ve İlham IV-Kuruluş**, 2. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 1996, s.8.

³⁴⁵ Duran, s.156. “Osmanlı gerçeği, aslında, İslâm Medeniyeti gerçeğidir. Ondan ayrı olarak düşünülemez. Osmanlı medeniyeti, İslâm Medeniyetinin bir varyasyonudur. Ama, her varyasyon gibi onun da kendine mahsus bazı tarafları vardır. ...Bu gerçeği görmeden, yani islâmdan koparmaya çalışarak ya da islâmın temel olma özelliğini bir kenara iterek bir Osmanlı portresi ortaya çıkarmak mümkün değildir.” Sezai Karakoç, **Edebiyat Yazıları II-Dişimizin Zarı**, 5. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2014, s.23-24.

Medeniyeti yalnızca Batı ile rabıtalandıran görüşlere karşı çıkan Karakoç, medenileşmenin ancak Batılılaşarak mümkün olacağına ilişkin görüşü de tasdik etmediğini şu ifadelerle ortaya koymaktadır: “Kimilerine göre bizim hiç medeniyetimiz olmamıştı. İlk kez medeniyeti Batı’da görmüştük; medeniyeti Batı’dan öğrenecektik ve Batılı olunca medeni olacaktık!”³⁴⁶ Karakoç, kendisini de dahil ettiği bu orta coğrafya insanının doğulu veya batılı olmayıp, ayrı bir dünyaya ait olduğunu, bu coğrafyanın kendisine ait bir medeniyeti bulunduğunu düşünmekte ve bu bağlamda sadece batılı olarak bir medeniyete sahip olunabileceğine ilişkin çıkarımın yanlış olduğuna işaret etmektedir.³⁴⁷ Orta’nın medeniyeti olan İslam medeniyetinin dengeleyici, Batı’nın saldırgan tutumlarını durdurucu işlevine dikkat çeken Karakoç, Müslümanların bu coğrafyada varolmasını Allah’ın bir hikmeti olarak nitelendirmektedir.

“...bir Batı medeniyeti vardır ve Doğu medeniyetleri vardır. ...Allah’ın, biz müslümanları, ortada, bu coğrafyada yaratmasında bir hikmet vardır diye düşünüyorum. İslâm medeniyeti, bu iki medeniyetin ortasında bir medeniyettir ve onda da bakıyoruz ifrata ve tefrite karşı dengeler vardır. Bizzat varlığıyla bir denge teşkil etmiştir. Ne zaman ki, islâm parlak bir medeniyet ve güç sergilemişse, o zaman Batı akınlarını durdurmuştur. Yani Batı’dan gelen Haçlıları durduran Müslümanlardır.”³⁴⁸

Sezai Karakoç’a göre kapsamlı bir mahiyeti olan medeniyet kavramı toplumları ve milletleri anlama ve anlamlandırmada bir kılavuz işlevi görmelidir.³⁴⁹ Çünkü ona göre, toplumlar ve milletler ancak medeniyet gözlüğü vasıtasıyla tüm yönleriyle kavranabilmekte ve toplum ve milletlerin yalnızca bir yönüne odaklanarak yapılan çıkarımlar her zaman içerisinde bir eksiklik barındırdığı için, sanata, kültüre, ekonomiye mündemiç bir medeniyet merkeze alınarak yapılacak çıkarımlar hakikate daha yakın sonuçlara ulaşmayı sağlayacaktır.

“...bir toplumun, bir ülkenin veya bir milletin hayatına baktığımız zaman, onu, mutlaka, medeniyet perspektifinden görmeliyiz, sorgulamalıyız, değerlendirmeliyiz. Yoksa eksik kalır. Sadece, duygu açısından baksak, sanat açısından baksak veya sadece ekonomi, maddî durum açısından baksak, sadece kuvvet açısından baksak, sadece coğrafya açısından baksak, eksik olur.

³⁴⁶ Karakoç, *Edebiyat Yazıları II-Dişimizin Zarı*, s.10. “Onlara göre Doktor Batı’dır. Halbuki bilmiyorlar ki, kendilerini <<hasta eden>>, <<doktor>>dur.” Sezai Karakoç, **Çağ ve İlham II-Sevgi Devrimi**, 5. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 1995, s.57.

³⁴⁷ “Biz doğulu değiliz. Biz batılı da değiliz. Biz ortayız, Ortadoğulu’yuz, onların deyişiyle söylersek. Biz müslümanız. Ayrı bir dünyanın insanıyız. Ayrı bir medeniyetin insanıyız.” Karakoç, *Çıkış Yolu I-Ülkemizin Geleceği*, s.51.

³⁴⁸ Karakoç, *Çıkış Yolu I-Ülkemizin Geleceği*, s.53.

³⁴⁹ “Milleti medeniyetsiz düşünmeyiniz. Kendi medeniyeti olmayan bir millet, millet olamaz. ...Medeniyet ve millet ...birbirinden ayrılmaz bir bütündür.” Sezai Karakoç, **Çıkış Yolu III-Kutlu Millet Gerçeği**, 4. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2013, s.18-19. Karakoç’un bu ifadeleri, milletleri anlamlandırılma hususunda medeniyetin rehberliğine ihtiyaç duyulduğu görüşünü neden benimsediğini açıkça ortaya koymaktadır.

Düşünürlerin, daha çok, toplum hayatının sadece bir tarafının üzerinde durmaları, dediğimiz gibi, bize eksik bir tablo sunuyor. Ancak, hepsinden yararlanıp büyük tabloyu tamamlamak mümkündür.”³⁵⁰

Toplumların niteliğini kavrayabilmek için medeniyet algısının yol göstericiliğine başvurmayı tercih eden Karakoç’a göre, bir toplumun varlığını koruyabilmesi ve ilelebet muhafaza edebilmesi, tarihin sayfalarında kendisine yer bulabilmesi medeniyet inşa etmesine bağlıdır ve şayet bir toplum sahip olduğu değerleri medeniyetin şemsiyesi altında ortaya koyamazsa yok olmaya mahkumdur.

“...bir toplum, bir medeniyet meydana getirebilmişse, artık o, kendisini bir nevi edebileştirmiş demektir. Tarih boyunca, zaten ne kazanıyorsa bir toplum, eğer onu, bir medeniyet eseri olarak ortaya koymamışsa, medeniyet açısından zikre değer bir eser ortaya koyamazsa tarihe giremez. Tarih, onu görmez ve unutulur gider.”³⁵¹

Medeniyet vasıtasıyla varlığını kalıcı hale getiren toplumların eski medeniyetler ile rabitali kalmak zorunda olduğunu vurgulayan Sezai Karakoç, eski medeniyetlerin, insanların ortaya çıkarmış olduğu eserlerin mücessem hali olduğunu ve bu yolda çekilen çileyi simgelediğini belirtmektedir.³⁵² Eski medeniyetlerle ilişkinin kopartılmayacağına ilişkin bu vurgu Karakoç’a göre bir anlamda da vefa borcudur. Çünkü ona göre medeniyetler birbirlerine “hocalık” yapmış ve birikimlerini kendilerinden sonraki medeniyetlere aktarmışlardır. “Dünya tarihinin bir eşini kaydetmediği bir medeniyet olan Endülüs Medeniyetinin katili bizzat Avrupa değil midir? Kendi hocasına saygı borcunu unutan, çömezinden sevgi beklememelidir.”³⁵³ Karakoç, medeniyetler arasında geçmişten günümüze devam etmekte olan bu öğretmen-öğrenci ilişkisi kapsamında İslam Medeniyeti’nin geçmiş medeniyetlerin birikimlerinden yararlanılmasının olağan bir durum olduğunu şu şekilde belirtmektedir:

“İnsanlığın bilinebilen en eski merkezî medeniyeti, bugün Ortadoğu dediğimiz dünya parçasında meydana geldi. Mezopotamya Medeniyeti’dir bu. Babil Medeniyeti diyeceğimiz bu medeniyet, Mısır Medeniyeti’nin, o da Yunan Medeniyeti’nin hocası oldu. Yunan Medeniyeti ise Roma Medeniyeti’nin hocasıdır. Bu Medeniyetlerin ölmeyen tarafları bir miras gibi birbirine kalarak en sonda Roma Medeniyeti’nde toplanmıştır. İnsanlığın Medeniyeti olan Babil Medeniyeti’nden gelme ve kalma nice kurum ve kuruluş, geliştirile geliştirile başka katkılarla da zenginleştirile zenginleştirile Bizans’ta toplandı. İslâm

³⁵⁰ Karakoç, *Çıkış Yolu I-Ülkemizin Geleceği*, s.34-35.

³⁵¹ Karakoç, *Çıkış Yolu I-Ülkemizin Geleceği*, s.33-34. Sezai Karakoç’a göre yalnızca toplumların değil, düşünce ve inançların da canlılığını koruyabilmesi için ya bir medeniyet içerisinde neşvü nema bulması ya da bir medeniyet ortaya çıkarması gerekmektedir. Karakoç, *Düşünceler-I Kavramlar*, s.22.

³⁵² Karakoç, *İnsanlığın Dirilişi*, s.10.

³⁵³ Sezai Karakoç, *İslâm’ın Dirilişi*, 15. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2015, s.10.

Uygarlığı ise, İnsanlık Uygarlığının yeniden dirilişi olarak ortaya çıktığından, birike birike gelen bu mirası kendi orijinal yapısına almışsa, bunu medeniyetler tarihinde ilk olan bir vak'a gibi abartanlara şaşmamak mümkün mü?"³⁵⁴

Karakoç, İslam medeniyetinin diğer medeniyetlerin hakikatlerle örtüşen uzantılarını kendi bünyesine dahil etmiş olmasını abes görmemekte ve hatta gerçek bir medeniyetin ancak bu şekilde ortaya çıkacağını şu ifadelerle ortaya koymaktadır:

““Arzın varisi Müslümanlardır” kuralınca, İslâm Medeniyeti, gerek ondan kalanı, gerekse öbür medeniyetlerde bulunan ve hakikate ters düşmeyen, geliştirilmiş iyi ve güzel şeyleri almasını bildi. Böylece, yeniden, İnsanlık, Büyük ve Gerçek Medeniyetine kavuşmuş oldu. Peygamber efendimize atfedilen: “hakikat, mü'minin kaybolmuş malıdır, nerede bulursa alır” sözü de bu düşünceyle açıklanabilir.”³⁵⁵

Medeniyet kavramını tefekkür dünyasının merkezine yerleştiren Karakoç'a göre her medeniyetin rengini farklı bir duygu vermekte ve o medeniyet kendisine rengini veren duygu ekseninde teşekkül etmektedir. “Her çağ bir duygunun daha çok etkisinde. Sanki insanlık için duyguların da çağları var. Bir duygu bir medeniyetin doğuşunda birdenbire öbür duyguları aşılıyor, bir duygu öbürlerinden çok çiçekleniyor, öbür duyguların üzerine yayılıyor.”³⁵⁶ Bu bağlamda Karakoç, Mezopotamya Medeniyeti'nin temelinde “hayranlık”, Roma medeniyetinin temelinde “üstünlük ve yenme, hâkim olma”, Çin Medeniyeti'nin temelinde “çok incelmış bir erotizm ve zerafet biçimini almış bir yaşama akışı”, Hint Medeniyeti'nin temelinde “sürekli olarak varoluş kımıldanışını sembolik bir çalkantıya indirgeyen mistik veya metafizik bağlantı” ve Mısır Medeniyeti'nin temelinde “korku” duygusunun yer aldığını belirtirken, Yunan Medeniyeti'nin temelinde tek bir duygunun hakim olmayıp, bir duygu sentezinin var olduğunu ifade etmektedir.³⁵⁷

Medeniyetlerin temelinde duyguların önemli bir yeri olduğunu ileri süren Sezai Karakoç, Rönesans sonrası Batı'nın hakim duygusunun etkileme gücü olduğunu ve bu duygunun

³⁵⁴ Karakoç, *Düşünceler I-Kavramlar*, s.15.

³⁵⁵ Karakoç, *Düşünceler I-Kavramlar*, s.16. Sezai Karakoç, diğer medeniyetlerden hakikatlerle tenakuz arz etmediği müddetçe istifade edilmesi durumunu “kendi malını geri almak” olarak kabul etmektedir. Çünkü ona göre İslam medeniyetinin diğer medeniyetlerden iktibas ettiği şeyler aslında Müslümanların öz malıdır. “...İslâm Medeniyeti ve onun bir uzantısı olan Osmanlı Medeniyeti, eğer iddia edildiği gibi Bizans'tan bir takım alıntılar yapılmışsa, bunun tarihi-psikolojik sebebi açıktır; kendi malını geri almak demektir bu, çalınmış mal sahibine geri döner kuralınca. ...Bir yuvaya dönüş olayıdır bu.” Karakoç, *Düşünceler I- Kavramlar*, s.14-15.

³⁵⁶ Sezai Karakoç, **Çağ ve İlham-I Metafizik Gerilim Şartı**, 9. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2015, s.59.

³⁵⁷ Karakoç, *Çağ ve İlham I-Metafizik Gerilim Şartı*, s.59-63. Yunan medeniyetinin temelini oluşturan duyguları Sezai Karakoç şu şekilde dile getirir: “Biraz yaramazlık, bir parça oynaklık, bir sınıf insana has da olsa, özgürlük, serüven duygusu, merakı gibi birbirine akraba duyguların bir serisidir bu duygu demeti.” Karakoç, *Çağ ve İlham I- Metafizik Gerilim Şartı*, s.63.

bir süreklilik arz etmesiyle birlikte tekniğin ortaya çıktığını ve ayrıca tekniğin Doğu'nun dengesini bozan bir mahiyeti olduğunu şu şekilde belirtmektedir:

“Rönesans sonrası Batı'yı en çok ilgilendiren duygu, dolaylı ve dolaysız olarak *etkileme gücü* oldu. ...Bilimin pratiğe yönelmesini sağlayan sürekli etkileme arzusu, tekniği doğurdu. Teknik, etki motifi olarak bir şok özelliğini kazandı. ...Doğu, ansızın gelen her şokun arkasından bir sükûnet ve gelişme halinin çıkacağını umarken yeni bir şok, zihinleri ve davranışları altüst ediyordu. Böylece, kendi medeniyetinin üstünlüğünü kabul ettiremediği insanları, kendi kendilerini toparlamaktan mahrum etmenin yolunu bulmuştur Batı. ...Daha çok kapitalizmin tekelinde olan teknik şoku, bir ara artık Batı'nın ulaştığı en yüksek etki seviyesi oldu.”³⁵⁸

Sezai Karakoç, kendi değerleri doğrultusunda kendisi dışındakileri geri olarak niteleyen Batı medeniyetinin diğer medeniyetler ile karşılaştırmaya tabi tutulduğunda göze ilk çarpan şeyin Batı medeniyetinin diğer medeniyetlerin karşılaşmadığı şekilde olumsuz bir tutumla muhatap olması olduğunu ve bunun bir sonucu olarak da Batı medeniyetinin tekniğe sarıldığını, “...git git bir “akıl varlığı” haline gelmiş böylece kendisi de eseri olan teknik dokuya doğru bir iniş ve “düşüş” eğrisi çizmiştir.” ifadeleriyle dile getirmektedir.³⁵⁹ Batı medeniyetine diğer medeniyetlere kıyasla üstünlük sağlayan teknik, Sezai Karakoç'a göre medeniyetin sınırlarını daha ötelere taşımış, bu bağlamda medeniyetin merkezini belirsiz bir hale getirmiştir.

“İnsanlık, tekniğin ilerleyişiyle, medeniyet çizgisini güneye ve kuzeye doğru genişletti. Bu genişleme, suya atılan bir taşın etkisi gibi olmadı; gittikçe uzayan ve uzadıkça şiddetinden kaybeden içiçe daireler şeklinde olmadı. Coğrafi bir kayma şeklinde oldu. Yani hem taşın atıldığı nokta, hem de etkisi yayıldı. Medeniyetin merkezi bir noktada sabit kalmadı.”³⁶⁰

Tekniğin medeniyet sınırlarını genişletmesi ve medeniyetin merkezini bir yerden başka bir yere taşımasının yanı sıra dünyayı tek tipleştirdiği görüşünde olan Sezai Karakoç, tekniğin tüm dünyayı sarmaladığını ve teknikten kaçışın mümkün olmadığını “Teknik, kısıktırak çevrelemiş dünyayı. Ölüm, tekniğin elinden kaçış gibi bir şey neredeyse.”³⁶¹

³⁵⁸ Karakoç, *Çağ ve İlham I-Metafizik ve Gerilim Şartı*, s.64-65. “Teknik şokun iki ucu vardır. Bir ucunda şoku yapanın duyduğu ezme ve yıpratmadan doğan egemenlik duygusu. Öte ucunda ezilmeden ve şok etkisinde yamyassı hale gelmekten doğan aşağılık duygusu etkisi. Böylece bir yandan artık Batı çöküşünün müjdecisi olan bir gurura kapılma havasına girmişken, öte yandan Doğu aşağılık duygusunun insanı sürükleyebildiği her türlü sefaletle kıvraniyor, çareyi hep bir panik havası içinde araştırdığı için bir türlü bir çıkar yol bulamamanın sancısını çekiyor.” Karakoç, *Çağ ve İlham I-Metafizik Gerilim Şartı*, s.65.

³⁵⁹ Karakoç, *İslâmın Dirilişi*, s.9-10.

³⁶⁰ Karakoç, *İnsanlığın Dirilişi*, s.7.

³⁶¹ Sezai Karakoç, *Hikayeler 1-Meydan Ortaya Çıktığında*, 8. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2015, s.16. Tekniğin dünyayı küresel bir köy haline dönüştürmesi dünyanın herhangi bir yerinde ortaya çıkan bunalımların çok uzaklardaki yerlerde etkili olmasını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda Karakoç'a göre günümüzde bunalımların da evrensel bir mahiyete bürünmesi İslam toplumlarının kendi sorunları dışında Batı medeniyetine ait sorunlar ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur: “...tekniğin çok ilerleyişi, dünyayı küçültmüş, bunalımların da her yere taşınırlığını

şeklinde ifade etmiştir. Tekniğe yönelik tutumunun kısmen³⁶² olumsuz olduğunu söyleyebileceğimiz Karakoç, tekniğin uzantısı olan makineleşmenin insan üzerindeki hakimiyetine ve insanın artık makinelerin bir anlamda tekniğin gölgesinde kaldığına “Kan İçinde Güneş” başlıklı şiirinde şu şekilde dikkat çekmektedir:

“Ölüm yayılıyordu ölüyordu gece bile
İşleyen makinalar kalmıştı yalnız
Ve onların kolları insanlar
Zalim kelimesinin gözbebeği
İnsan değil âlet
Âletin âleti
Kör
-Tanrı onlarsız değil
Ama onlar –Tanrısız”³⁶³

Sezai Karakoç bu dizeleri ile ayrıca dinin medeniyetler için önemine de vurgu yapmıştır. Çünkü ona göre bir medeniyet teknik ölçüde ne denli ilerleme kaydetmiş olursa olsun sayet geçici olarak da olsa dinden kopmuş ise barbarlaşmaktadır ve bu medeniyette dine yönelik arayışların ortaya çıkması olağandır.³⁶⁴

Sezai Karakoç, Batı’nın kendi nezdinde hiçbir değeri bulunmadığını iddia ettiği İslam’dan birçok konuda istifade ettiklerini, bunun da çeşitli kaynaklarda ortaya konduğunu ve bu gerçeğin bir kısım batılı aydınlar tarafından da kabul edildiğini belirtmektedir.³⁶⁵ Batı medeniyetinin oluşumunda İslam’ın önemli bir yeri olduğuna

kolaylaştırmıştır. Yani biz bugün, islâm ülkeleri olarak, sadece kendi bunalımımızı yaşamakla kalmıyor, bizi içten dıştan kuşatmış Batı’nın bunalımını da yaşıyor, onunla da ta ruhumuzun derinliğinden sarsılıyoruz.” Karakoç, *Düşünceler I- Kavramlar*, s.21.

³⁶² “Teknik, bir yandan toplumları birbirine yakınlaştırmaya, benzemeğe, öte yandan da olumlu farklılıklarını tanımaya, hatta, istenirse korumaya götürüyor. Dıştan bir birleşme, kaynaşma, içten ise zenginleşme ve nüansların daha da altını çizme mümkün.” Sezai Karakoç, *Çağ ve İlham III-Yazgı Seçisi*, 3. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 1998, s.83.

³⁶³ Sezai Karakoç, *Gün Doğmadan*, 17. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2014, s.77. Tekniğin insan üzerindeki ezici etkisini Karakoç, “Beton ve çelikten fişkıran, 20. yüzyıla mahsus teknik hayaletlerin arasında sıkışıp ezilmektesin” şeklinde ifade etmektedir. Sezai Karakoç, *Kıyamet Aşısı*, 13. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2015, s.48. Bu ifadesinden anlaşılacağı üzere medeniyet kavramını tamamen olumlayan bir tutum benimsemesine rağmen Karakoç, Batı medeniyetinin bir uzantısı olduğunu düşündüğü teknik için aynı tutumu benimsememektedir.

³⁶⁴ Karakoç, *İslâmın Dirilişi*, s.68.

³⁶⁵ Sezai Karakoç, *Edebiyat Yazıları III-Eğik Ehlamlar*, 5. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2015, s.55. Karakoç yalnız geçmişte değil halen daha Batı’nın İslam medeniyetinden fayda sağladığını şu ifadelerle ortaya koymaktadır: “Batı, bugün, islâm medeniyetinden kalan eski püskü eşyanın döküntülerini dahi antika değerinde görerek toplayıp götürüyor.” Sezai Karakoç, *Fizikötesi Açısından Ufuklar ve Daha Ötesi III-Doğum Işığı*, 2. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 1998, s.30.

işaret eden Karakoç, Doğu'nun kendisini yeniden inşa etmesi ve inkişafı için de İslam'ı yani Kur'an ve sünneti referans alması gerektiği görüşündedir.³⁶⁶

Sezai Karakoç, "İslâm dünyası, medeniyet açısından ölüm sularında yüzüyor. Yeni bir medeniyet atılımı gerekli. Bu, ruhun dirilişiyle olacaktır."³⁶⁷ ifadeleriyle İslam medeniyetinin içerisinde bulunduğu müşkil halden yeni bir medeniyet hamlesi ile kurtuluşa erebileceğini ortaya koymaktadır. Karakoç'a göre bu çöküntünün sebebi, geçmiştekilerin İslam'ın sunduklarıyla yetinmeden doğulu olmaya çabalaması olmuşken, günümüzde Batılılaşmaya yönelik hevesler kültür ve medeniyetin yükselişini perdelemektedir.³⁶⁸ Bir kurtuluş ideolojisi olarak telakki edilen Batılılaşmanın³⁶⁹, yani Batı medeniyetinden medet ummanın beyhudeliğinin altını çizen Karakoç, bunun sonucunda bir fayda sağlanamadığı gibi bu durumun zararlara sebebiyet verdiğini öne sürmüştür. "Batı, kötü bir ana rahmi olmadı mı bize bu elli yıl? Kaç kez, az kalsın, kan zehirlenmesinden öleyazdık."³⁷⁰ Ayrıca Karakoç, Batı'nın kökeninde bulunan arî ırk

³⁶⁶ Karakoç, *İslâmın Dirilişi*, s.13. "İslâm kültür ve medeniyeti, Kur'an ve Peygamber'den gelen İslâm ruhundan fıskırmış bir terkiptir." Sezai Karakoç, **Diriliş Neslinin Âmentüsü**, 13. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2010, s.67. İslâm Medeniyeti'nin asli kaynağının Kur'an olduğunu belirten Sezai Karakoç, Doğu medeniyetinin yeniden güç kazanması ve Batı karşısında dik durabilmesi için bir anlamda Kur'an'a yönelmesi gerektiğine işaret etmektedir. Nitekim özgün oluşu ve diğer medeniyetlere yol gösterici bir mahiyeti olan İslam medeniyetinin temel kaynağı Karakoç'a göre "Allah'ın insanlığa armağan ettiği büyük medeniyetin ulu kitabı" olarak nitelendirdiği Kur'an'dır." Sezai Karakoç, **Samanyolunda Ziyafet**, 8. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2015, s.58. Karakoç, Kur'an-ı Kerim'in İslam medeniyeti içerisindeki kurucu hüviyetini şu şekilde ortaya koymuştur: "Eksiklik ve fazlalık kabul etmeyen, zamanın değiştiremeyeceği esasları ideal sistem olarak belirleyen Kur'an-ı Kerim, tüm İslâm Medeniyetinin günümüze kadar oluşturduğu eşsiz kütüphanenin ana kaynağıdır." Sezai Karakoç, **Fizikötesi Açısından Ufuklar ve Daha Ötesi II-Diriliş Şoku**, 2. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 1998, s.96. Karakoç geçmiş dönemlerde İslam medeniyetinin önemli bir unsurunun da cemaati en azından beş vakit bir araya getiren, Müslümanların ibadethanesi camiler olduğuna işaret etmektedir. "Tarihteki İslâm toplumları caminin bu dinî, içtimai ve siyasî anlamını bütünleştirmek için, ilim yuvalarını, medreseleri de onların çevresine, avlusuna yerleştirmişlerdi. ...Günlük devlet ve toplum hayatının merkezi olduğu kadar cihad ve ilim hayatının da kaynağı idi cami. Cami, geçmişte İslâm medeniyetinin doğurgan kurumuydu, denebilirse, ana rahmiydi." Karakoç, *Kıyamet Aşısı*, s.130. Karakoç camilerin İslam medeniyeti içerisindeki önemini ortaya koyarken, günümüzde artık bu durumun mevcut olmamasından hayıflanmakta ve yeniden inkişaf için camilere gereken önemin verilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Karakoç, *Kıyamet Aşısı*, s.132.

³⁶⁷ Karakoç, *Düşünceler I- Kavramlar*, s.21.

³⁶⁸ Sezai Karakoç, **İslâm**, 14. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2015, s.100.

³⁶⁹ Sezai Karakoç, Batılılaşmayı şu şekilde ifade etmektedir: "Aydın, doğuşundan başlayarak her geçen gününde, karşılaştığı ve kendini şartlandıran bütün değişimlerinde, elinde olmadan, bir etki alıyor ve bu etkiler yavaş yavaş bir kişiyi ve bu kişiler bir olayı meydana getiriyorlar. İşte bunun adı "Batılılaşma"dır. Bu aydın için, artık her şey batıya doğrudur." Sezai Karakoç, **Dirilişin Çevresinde**, 6. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2011, s.59.

³⁷⁰ Sezai Karakoç, **Varolma Savaşı I**, 4. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2013, s.56. Sezai Karakoç'un Masal Şiiri'ndeki, altı oğlu Batı tarafından yutulan babanın anlatısı yedinci oğlunun bu gidişata dur demek, kendi değerlerinden kopmamak için ölmeyi tercih etmesiyle son bulmaktadır.

"Batılılar!

Bilmeden

Altı oğlunu yuttuğunuz

Bir babanın yedinci oğluyum ben

Gömülmek istiyorum buraya hiç değişmeden

Babam öldü acılarından kardeşlerimin

Ruhunu üzmem istemem babamın

Gömün beni değiştirmeden

Doğulu olarak ölmek istiyorum ben

Sizin bir tek ama büyük bir gücünüz var:

düşüncesinden dolayı ne kadar batılı olmaya çaba sarf edilirse edilsin, onların nezdinde Türk milletinin batılı kabul edinilemeyeceğini belirtmektedir. Bu bağlamda Batılı olamama sorunu, Karakoç'un düşünce dünyasında iki taraflı bir imkansızlığı içermektedir. Karakoç bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“...bizim bütün ümidimiz, batıya adapte olmaktır. Halbuki, biz bu güne kadar, batıya adapte olamadık ve zaten olamayız ve bundan sonra da olmamız mümkün değildir. Zaten Batıda böyle bir adaptasyon istemiyor. Çünkü: Batı'nın dünya görüşünde arı ırk düşüncesi vardır.”³⁷¹

Sezai Karakoç, yalnızca Batı medeniyetinin değil, Müslüman dünyanın kendi kaynaklarından neşet etmeyen tüm ideoloji ve yabancı medeniyetlerin Müslümanlara çözüm yolu sunamayacağı görüşündedir. Bu bağlamda Batı'dan medet umulmasını doğru bulmadığı gibi, Marksizm'in de Müslümanlara sunabileceği bir çözüm olmadığını ileri sürmektedir. “Batmakta olan Batı'dan hâlâ ilham dilenmeye kalkmak ne kadar kafasızlık ise marksizmde de yeni bir kurtuluş uygarlığı ummak o kadar bir tehlikeli serüvendir.”³⁷²

Sezai Karakoç, İslam medeniyetinin inkişafı, içinde bulunduğu bunalımdan kurtulabilmesi için “Diriliş Tezini” ortaya koymuştur. Ona göre Diriliş Tezi, “bir çok açılardan ele alınan islâmı, tarih ve medeniyet perspektifinden açıklıkla ortaya koyma çalışmasıdır. İslâm Medeniyeti'nin yeniden doğuş yolunu arama denemesidir bu tez. ...Bir duadır, ilhamını lütfetmesi için Ulu Tanrı'ya.”³⁷³ Karakoç'un tezi, hedefe ulaşılması noktasında yol gösterici olarak İslam'ı, İslam'ın asli kaynağı Kur'an'ı işaret etmektedir. Nitekim ona göre “Müslümanın lâmbası, Kur'an ve islâmdır. O, ancak onun aydınlığında bu evren gecesinde yanını yöresini görebilmekte ve onun ışığında yaşayabilmektedir.”³⁷⁴. Dolayısıyla Karakoç'a göre, İslam medeniyetinin ihyası için

Karşınızdakini değiştirmek
Beni öldürseniz de çıkmam buradan
Kemiklerim değişecek toz ve toprak olacak belki
Fakat değişmeyecek ruhum” Karakoç, *Gün Doğmadan*, s.412-413. Karakoç'un bu dizeleri Batılılaşmanın ortaya çıkardığı durumu açıkça göstermektedir.

³⁷¹ Karakoç, *Çıkış Yolu I-Ülkemizin Geleceği*, s.48.

³⁷² Karakoç, *Çağ ve İlham I-Metafizik Gerilim Şartı*, s.85. Karakoç'un bu görüşünün temelinde Marksist ideolojinin kökenlerini oluşturduğu SSCB'yi batılı olarak nitelendirmesi yatmaktadır. Ona göre SSCB, Batı'nın benimsemiş olduğu değerlerden şeklen ayrılrsa da sonuçta İslâm dünyasını yerle bir etme noktasında Batı ile aynı çizgide bulunmaktadır. Karakoç, *Çağ ve İlham I-Metafizik Gerilim Şartı*, s.43. Karakoç'a göre batılı ve komünistin yardımı dokunmayacağı gibi, düşünmeye ket vurdukları için onların “özgür düşünmeyi engelleyen baskılarının kırılması gerekir.” Karakoç, *Çağ ve İlham I-Metafizik Gerilim Şartı*, s.104-105. Ona göre, “Bir batılının, bir komünistin yüzü hiçbir şey vadetmez.” Karakoç, *Kıyamet Aşısı*, s.31.

³⁷³ Karakoç, *Düşünceler I- Kavramlar*, s.18. Diriliş tezinin mahiyetinin daha iyi anlaşılması için bknz. Sezai Karakoç, **Diriliş Mustusu**, 10. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2015, s.7-65. Sezai Karakoç, **Çıkış Yolu II-Medeniyetimizin Dirilişi**, 4. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2012, s.50-54.

³⁷⁴ Karakoç, *Kıyamet Aşısı*, s.141.

Müslüman aydın ve toplumun Kur'an'a sıkı sıkıya bağlı olması gerekmektedir. Karakoç, İslam medeniyetinin kaynağının Kur'an ve Sünnet olması gerektiğine işaret ettiyse de, İslam medeniyetinin Batı medeniyeti ile olan karşılaşmasında İslam medeniyetinin üstünlük elde edebilmesi için onların silahını edinmesi gerektiği hususuna da dikkat çekmektedir. Ona göre batının ilerleyişini durdurabilmek, üstünlüğüne son verebilmek için ekonomiden bilime sanattan tekniğe her alanda topyekün güçlenmek gerekmektedir.

“Batılıları, durduracak olan sadece, güçtür. Gücü güç durdurur. Bu gücün oluşması için çok temelden hareket etmemiz lâzım. Şunu diyemezsiniz: efendim, ekonomide ilerleyelim, ondan sonra öbürü gelir. Zaten, ekonomide de, tek başına ilerlemek mümkün değildir. İlerleme hep birlikte olur. Yani fikirde, bilimde, teoride, sanatta ilerleyemezsiniz, teknikte de, ekonomide de ilerleyemezsiniz.”³⁷⁵

Sezai Karakoç'un Müslümanların diğerlerinden daha güçlü olması gerektiği şeklindeki düşüncesi Müslümanların Allah'ın yeryüzündeki halifesi olmasından dolayı ortaya çıkardığı sorumluluk duygusuna dayanmaktadır. “Müslüman, inançsızdan evvel davranıp eşya ve tabiat kuvvetlerine hâkim olmalı, sahip çıkmalıdır. Allah'ın halifesi olarak, bu, onun ödevidir.”³⁷⁶ Karakoç'un bu çıkarımı bir anlamda Batı'nın eşya üzerinde hakimiyet kurma arzusuyla örtüşmektedir.

Sezai Karakoç, İslam medeniyetinin ihyası, İslam toplumunun kendisini yeniden toparlayabilmesi için Müslüman aydın sınıfının yetişmesi gerektiği görüşündedir.³⁷⁷ Bu doğrultuda Karakoç, İslam medeniyetinin yükselişinde sorumluluğun Müslüman aydınlarında olduğunu dile getirmektedir.

“Batıya ille de yamanma zamanla bile olacak bir şey değil. Onların da zaten bizi kabul ettiği yok. Yanlış bir yoldayız. Bu yoldan dönülmesi ve gene geçmişteki gibi İslâm Medeniyeti'nin, dirilişini gerçekleştirmemiz, birinci görevdir. Bu, bütün islâm aydınlarının öncelikli birinci görevidir.”³⁷⁸

³⁷⁵ Karakoç, *Çıkış Yolu I-Ülkemizin Geleceği*, s.96. Sezai Karakoç, Batılının silahlarıyla silahlanmayı yani onların üstünlük kurmalarına vesile olan unsurları elde ederek onların alt edilmesinin yanlış olmadığı görüşündedir. Ona göre kötülerin mevcut gücünden daha fazlasına sahip olmak iyilerin dolayısıyla Müslüman toplumun zorunluluğudur. Bu hem İslam medeniyetinin mevcudiyetini koruması hem de diğer insanların zarar görmemesi için gereklilik arz etmektedir. “...biz de nükleer silâh yapacağız. Veya uzay araştırmalarına girişip Yıldız Savaşları denilen projenin ön çalışmalarını biz de yapacağız. Fakat bizim amacımız, insanlara hakim olmak değil, kendi medeniyetimizi, onurlu bir şekilde, şereflice ve özgürce yaşamak içindir. Ve insanlara da özgürce seçim yapma hakkını tanımak içindir. ...bazıları şu düşüncededir: islâm medeniyetine dönelim de bu batıların insanlığın felâketi olan silâhlarını yapmayalım; ve böylece insanlık bunlardan kurtulsun. Bu, tabii, çok romantik bir hayal olur ve çok acı bir şekilde bu yanlış düşünce cezasını bulur. Biz mutlaka onlardan daha güçlü silâhlar yapmak zorundayız. Çünkü: bu dünya pürüzlü bir dünyadır. ...Düzen, kötülere karşı kurulur. ...İyinin, daima kötünden daha çok donanmış olması lâzımdır.” Karakoç, *Çıkış Yolu I-Ülkemizin Geleceği*, s.115-116.

³⁷⁶ Karakoç, *Diriliş Neslinin Âmentüsü*, s.53.

³⁷⁷ Karakoç, *İslâmın Dirilişi*, s.24-25.

³⁷⁸ Karakoç, *Çıkış Yolu I-Ülkemizin Geleceği*, s.59. Sezai Karakoç İslam medeniyetinin ihyasından kendisini de sorumlu tutmakta ve bu medeniyetin çağı yönlendirecek bir mahiyete sahip olmasını hedeflemektedir. “Hedeflerimin

İslam medeniyetinin içerisinde bulunduğu buhranlardan kurtulabilmesi için İslam'a dönmesi gerektiği, dirilişin ancak İslami bir nizam ve yaşantı doğrultusunda meydana geleceği görüşünde olan Karakoç'a göre Müslümanların İslam'a yönelişleri Kur'an'ın, hadislerin ve sünnetin yeniden idrak edilmesi, klasik ve çağdaş İslam anlatılarının kavranması manasına gelmektedir ve bu yönelişle birlikte İslam düşüncesi içerisinde gelenekleşen kısımlar ihraç edilerek, var olan paradokslar ve temel öğretilerden sapmalar ortadan kaldırılacaktır.³⁷⁹

Sezai Karakoç, toplumlara ve milletlere ilişkin konuların tamamının daha kapsamlı bir şekilde ele alınabilmesi için medeniyet perspektifinden bakmayı tercih eden, bu bağlamda sorunların da çözümlerin de kaynağının medeniyet olduğunu ileri süren bir düşünür olarak medeniyetin, içinde birçok unsuru barındıran, toplumlara, milletlere varlıklarını inşa ve idame etme olanağı tanıyan, onların tarihin tozlu raflarına kaldırılmasına mani olan bir gerçeklik olduğu görüşündedir. Bu açıdan Karakoç'un düşüncesinde medeniyet, önemli bir yere sahip olmanın yanı sıra müspet bir karşılık da bulmaktadır.

4.2. Rasim Özdenören'in Medeniyet Algısı

Düşüncesini inşa ederken medeniyet yerine uygarlık kavramını kullanmayı tercih eden, medeniyet kavramını kullanmama hususunda dikkat çeken³⁸⁰ bir ihtimam gösteren Rasim Özdenören³⁸¹, uygarlığı "Dünyayı, evreni kül halinde kavrayış, algılayış perspektifiyle ilgili dışa vurma..."³⁸² olarak tanımlamaktadır. Özdenören, insanlık tarihi incelendiğinde geçmişten günümüze kadarki zaman diliminde uygarlıkların birbiriyle etkileşim içinde olduğunu, hakim olan uygarlığın, diğer uygarlıklara kendisini benimsetmesiyle uygarlıklar arasındaki bu etkileşimin devam ettiğini belirtmektedir.³⁸³

en önemlilerinden biri de, kendi uygarlığımın, yani inandığım uygarlığın, hakikat olarak benimsediğim ve ta özünden kavrayarak ruhuma ve hayatıma geçirmeye, maletmeye niyet ve azm ettiğim islâm medeniyetinin kendini tam anlamıyla çağda yansır bulmasıdır. Yani onu çağda uydurmak değil, çağın ona uymasına çalışmak." Karakoç, *Diriliş Neslinin Amentüsü*, s.29.

³⁷⁹ Karakoç, *İslâmın Dirilişi*, s.58.

³⁸⁰ Bu tutumunun sebebinin ilk dönem İslamcılığından beri kullanılan medeniyet kavramının içeriğinin boşaltılması, kendini kullanan düşünürün fikirlerini meşrulaştırmak için bir araç hüviyetinde kullanılmasının etkili olduğu söylenebilir.

³⁸¹ Rasim Özdenören'in hayatı ve fikriyatı hakkında bkz. Firdevs Canbaz Yumuşak, "Rasim Özdenören ve Öykücülüğü", *Turkish Studies*, Cilt.7/2, 2012, s.1282-1284. Mehmet Nezir Eryarsoy, "Rasim Özdenören –Hayatı, Sanatı, Eserleri-", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi SBE, 2008).

³⁸² Rasim Özdenören, *Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı*, 5. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2009, s.19.

³⁸³ Özdenören, *Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı*, s.20.

Özdenören, uygarlıkları, varlıklarını inşa eden amillere göre ikiye ayırmakta, bu bağlamda kaynağı vahiy olan uygarlıkları “hakikat uygarlığı”, kaynağı insan aklı olan uygarlıkları ise “nisbî uygarlıklar” olarak sınıflandırmaktadır.

“Dünya tarihinde iki türlü uygarlık oluşmuştur. Biri, vahiy yoluyla gelen mutlak hakikat uygarlığı, öteki, insan aklına dayalı nisbî uygarlık(lar). Bu ikincisi, zaman ve mekân bakımından çeşitlilik göstermesine rağmen, mutlak hakikat uygarlığı karşısında belirttiği durum ve özellik bakımından bir tek uygarlık olarak mütalâa edilmelidir.”³⁸⁴

Rasim Özdenören hakikat uygarlığının insanın yaratılışından itibaren muhatap olduğu vahiy kaynaklı değişmez bilgiler ve prensiplere dayandığını ve bu durumun onun gelişim istikametinin de dosdoğru olmasına vesile olduğunu, birbirinden bağlantısız istikametlere sapan nisbî uygarlığın ise hem kendi içinde birbirine zarar veren hem de hakikat uygarlığına zarar verme potansiyeli bulunan unsurlardan meydana geldiğini belirtmektedir:

“Hakikat uygarlığı, insanın yaratılmasıyla birlikte kendisine vahyedilen mutlak doğrular, mutlak prensipler üzerinde, tek ve değişmez bir trend üzerinde yürüyüp gelişmiş... ..Nisbî uygarlıklar birbirinin –ve aynı zaman da hakikat uygarlığının- amansız kurtları olarak birbirleriyle ilgisiz istikametlerde üreyip dururken, hakikat uygarlığı bir çağdan ötekine birbirini tamamlayıcı ve şeriatın ekmel noktaya gelmesine yol açıcı, tek ve değişmez bir istikamette gelişmiştir.”³⁸⁵

Rasim Özdenören’in hakikat uygarlığı ve nisbî uygarlık arasında işaret ettiği bir diğer önemli farklılık ise hakikat uygarlığının görünürlüğüne kaybetmiş gözükse de aslında varlığını her daim koruyabilmesi, nisbî uygarlığın ise çöküntü dönemine girmesiyle birlikte varlığını da yitirmiş olmasıdır.

“Hakikat uygarlığı ...bir devlet düzeni olarak pratik alandan zaman zaman çekilmiş olsa da, tarih boyunca fert olarak onu yaşayan insanlardan hiçbir zaman büsbütün yoksun kalmamıştır. Ama nisbî uygarlık bir kere çöktü mü, artık dirilmesiz olarak yıkılıp gitmiş olur. Dünyanın belki en uzun nisbî uygarlıklarından Çin’in ki bile artık tarihin anıları arasındadır. Yunan, Roma.. hiçbir diriliş umudu kalmadan batıp gitmiştir.”³⁸⁶

İnsan aklına dayalı nisbî uygarlıklar içerisinde Batı uygarlığını “*en azman*”³⁸⁷ olarak nitelendiren Rasim Özdenören, bu uygarlığın benimsemiş olduğu değerleri diğer

³⁸⁴ Rasim Özdenören, *İki Dünya*, 3. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2009, s.52.

³⁸⁵ Özdenören, *İki Dünya*, s.52.

³⁸⁶ Özdenören, *İki Dünya*, s.53.

³⁸⁷ Rasim Özdenören, “Uygarlıkların Kavgası”, *Yeni Şafak*, 01 Ocak 2009, <http://www.yenisafak.com/yazarlar/rasimozdenoren/uygarliklarin-kavgasi-14596>. (01.06.2016)

uygarlıklara kabullendirmek noktasında büyük bir muvaffakiyet sahibi olduğunu düşünmektedir.³⁸⁸ Batı uygarlığının zihin yapısının benimsenmesi diğer uygarlıklar için çok fazla sorun teşkil etmiyor olsa bile, Özdenören'e göre Müslümanların bu zihniyeti benimsemeleri, onları imanlarını kaybetme noktasına getirebilecek kadar büyük tehlike arz etmektedir.

“Dünyanın her yerindeki insanlar artık Batılı bir zihniyeti benimsemişler veya benimseme eğilimine girmişlerdir. Başka uygarlıkların bu durumundan kaybedecek fazla bir şeyi olmayabilir, fakat Müslümanlar için durum farklıdır. Müslümanlar kendi zihniyetleri, kendi mantıkları açısından baktıklarında, olayın iman ve küfür arasında bir tercih noktasına dayandığını görüyor.”³⁸⁹

Uygarlığın sahip olduğu iyi ve kötü değerlerle bir bütün olduğunu ileri süren Özdenören, uygarlığın iyi taraflarının ön plana çıkarılıp, kötü taraflarının gözardı edilmesini doğru bulmamakta ve bu doğrultuda bir uygarlığın iyisiyle kötüsüyle ortaya çıkaracağı tüm neticelerin peşinen kabul edilmesi gerektiği savunmaktadır.³⁹⁰ Rasim Özdenören'in bu tutumu aslında bir medeniyetin iyi taraflarının alınıp kötü taraflarının bırakılması diğer bir deyişle ilerlemeye, gelişmeye vesile olacak tekniğinin alınması, kötü olduğu ileri sürülen kültürünün ise asla alınmaması gerektiği şeklindeki görüşün mümkün olmadığını göstermektedir.

Rasim Özdenören'e göre bir medeniyet dairesine eklemlenmek onu iyisiyle kötüsüyle kabul etmek ve meydana getirdiği veya getirebileceği bütün sonuçları kabul etmeyi göze almayı gerektirmektedir. Bu doğrultuda Batı uygarlığına dahil olmak isteğinde bulunan toplumlar da bu uygarlığın kötü yönlerini kenara bırakabilme lüksüne sahip değildir.

“...Batı'nın iyi yanı kötü yanı diye ayırım yapanlar yalnız bizde değil Batılılaşma sürecine girmiş öteki ülkelerde de bu iyi ve kötü diye yaptıkları ayırımı kendi kültürel geleneklerine göre sınıflıyorlar. Biraya evet dedikten sonra diskoteğe hayır demenin, diskoteğe evet dedikten sonra dansa hayır demenin, dansa evet dedikten sonra haremlik, selamlıkta direnmenin anlamsızlığı ortada.”³⁹¹

Bu durumda bu toplumlar “...Batı uygarlığına evet derken genellikle onun aslına değil, fakat kafalarında uyandırılan bir hayale evet demektedirler.”³⁹² Özdenören' göre, bu

³⁸⁸ Özdenören, *Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı*, s.20.

³⁸⁹ Özdenören, *Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı*, s.21. “...gayri müslimlere benzeme gayreti içinde bulunan Müslümanlar, imanlarından bir şeyler kaybetmeyi göze almışlardır ama göze aldıkları fedakârlığın neye mal olacağını bilmemektedirler.” Rasim Özdenören, **Yeniden İnanmak**, 2. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2009, s.63.

³⁹⁰ Rasim Özdenören, **Yaşadığımız Günler**, 7. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2011, s.204.

³⁹¹ Özdenören, *Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı*, s.43-44.

³⁹² Özdenören, *Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı*, s.18.

şekilde bir kabullenişin temelinde artık Batı kültürü içerisinde çıkmış olan yapılanmaların küfür olarak görülmemesi, küfre götüren bir mahiyete sahip olduğunun hatırlardan çıkması, kafirlere benzememek gerektiği şeklindeki temel düsturun ehemmiyetinin kalmaması ve artık Batı kültürünün uzantıları olan kurum ve değerlerin bir küfür aracı olduğunun algılanamaz hale gelmesi yatmaktadır.

“Batı kültürünün, temelde küfür olarak küfrü yansıttığını kavrayamıyorsak, bu takdirde oradan aktarılan kurumların da küfrün birer cüzü olduğunu kavrayabilmemize imkân bulunmaz. Bugün bize artık teferruat gibi görünen çoğu sosyal kurumun aslında bir küfür ajanı, bir küfür aracı olduğunu unutmuş görünüyoruz. Bunun başlıca sebebi, kâfirlere benzememek hususundaki ilkenin artık zihinlerimizden silinmiş olmasıyla izah edilebilir. Kâfirlere benzemek mubah sayılınca oradan kurum aktarmak sadece olağan bir sonuç oluyor.”³⁹³

Batı’nın uygarlık kavramına yüklemiş olduğu ve genel kabul gördüğü söylenebilecek gelişme, ilerleme anlamına mündemiç çağrışımdan dolayı bu kavramın insanlara mutluluk sağlayacağı yönünde ortaya konan iddia Rasim Özdenören tarafından tenkit edilmekte ve hatta Özdenören bu varsayımın “oldukça düz ayak genelleme”³⁹⁴ olduğunu ileri sürmektedir. Bu doğrultuda uygarlaşmanın insanların davranışları üzerinde olumlu yönde bir etki yaratması şeklindeki beklentinin boşa çıkması ve savaşların devam etmesinden hareket ederek Özdenören, medenileşmenin insanların özünde bir değişim yaratamayacağı çıkarımında bulunmuştur. “...insanın uygarlaşmış olmasına rağmen savaşıyor olması bir gerçek olduğuna göre, onun fitratının uygarlıkla değiştiği veya değişebileceği varsayımının doğru olduğunu reddetmek gerekiyor.”³⁹⁵ Özdenören, insanın tabiatında olumlu yönde bir değişim yaratmayan uygarlaşmanın buna ek olarak insanı geçmiştekinden daha kötü bir hale getirdiği kanısındadır. “Uygarlığın bizde duygu çeşitlerini arttırmaktan başka işe yaradığı yok. Hâlbuki bir de bakıyorsunuz, duygularının çeşitlenmesiyle insan kan dökmekten zevk almaya başlıyor. ...İnsanın uygarlığa kavuşmakla belki eskisinden daha iğrenç bir hal aldığı yüzde yüzdür.”³⁹⁶

Özdenören’in dikkat çektiği üzere Müslüman toplum için Batı, coğrafi bir tanımlamanın ötesinde, bir zihniyeti simgelemektedir.³⁹⁷ Batı medeniyetine bir toplumun kendisini

³⁹³ Özdenören, *Yeniden İnanmak*, s.95-96.

³⁹⁴ Özdenören, *Yaşadığımız Günler*, s.203.

³⁹⁵ Rasim Özdenören, **Ben ve Hayat ve Ölüm**, 3. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2009, s.239.

³⁹⁶ Özdenören, *Ben ve Hayat ve Ölüm*, s.240.

³⁹⁷ Rasim Özdenören, **Çapraz İlişkiler**, 4. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2009, s.52. Türk düşünce dünyasında Batı’nın yalnızca coğrafi bir bölgeye işaret etmediğini Abdullah Uçman şu ifadelerle ortaya koymuştur: “Cemil Meriç’in tabiriyle söyleyecek olursak öncelikle “Batı” tabiri, çok kaypak bir kavram! Batı, bence bir coğrafi kavram olmanın ötesinde bir düşünce sistemi ve bir yaşama tarzıdır. Türk tarihinde önemli bir dönüm noktası kabul edilen Tanzimat’tan

eklemlemesi de bir zihniyet dönüşümüne işaret etmektedir. Bu bağlamda Batı'nın bireyi ön planda tutan düşünce yapısıyla örülmüş zihniyetini bu unsurlardan rahatsızlık duyulmasına rağmen benimsemeye çalışmanın mümkünatı yoktur. Fakat Batı medeniyetinin düşünce yapımıza uymayan ve “kötü” olarak nitelendirilen bu unsurlarından korunmak, batı medeniyetinin hakimiyeti altına girmemek için “medeniyet” kavramını topyekün reddetmek, Özdenören'e göre “bir ifratı reddederken tefrite düşmek” olacaktır.³⁹⁸

Müslümanların Batı medeniyetinin zihniyetini benimsememesi gerektiğini vurgulayan, bunun imanlarını kaybetmesine sebep olabileceğine dair uyarılarda bulunan Rasim Özdenören, Batı'nın zihniyeti benimsenmese bile, onun sorunlarıyla muhatap olunmak durumunda kalındığını belirtmektedir. “İtiraf etmeli ki, çağdaş Batı'nın maddî ve manevî konuları ve sorunları, bizim hayatımız için geçerli hale getirilmiştir.”³⁹⁹ Özdenören'e göre Batı'nın sorunlarının Müslümanların hayatına tesir etmesi, Batı'nın küfre götüren etkinliklerinin anlamlandırılabilmesini güçleştirmektedir.⁴⁰⁰ Çünkü Müslüman toplumların Batılıların sorunlarına cevap verebilecek bir teşkilatlanmaya sahip olmayışı onların sorunlarını kendi sorunlarıymışçasına çözüme zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır.⁴⁰¹ Ancak Batı'nın sorunlarına İslami çözümlerle yaklaşılması durumunda sorunun ortadan kalkmaması, Batılılaşmayı, Batı medeniyetinin ortaya çıkardığı değerlere riayet etmeyi gereklilik gibi göstermektedir. Özdenören, İslam toplumlarının kendi düşünce dünyalarından neşet etmeyen ve etmesi mümkün olmayan problemlerle meşgul olmaması için müracaat edilmesi gereken merciinin İslam olduğunu belirtmektedir.⁴⁰²

Özdenören, Batı medeniyetinin, Batı sınırlarının ötesine de tesir eden sorunlarının temelinde yeryüzünü insanın ayakları altına serme, bir anlamda “*insanın kendisini yeryüzü ilahı*” olarak kabul etme inancının olduğu görüşündedir.⁴⁰³ Batı medeniyetinin

önceki yıllarda, daha doğrusu Viyana bozgunundan önceki tarihlerde Batı dünyası için genellikle “diyâr-ı küfür”; bu topraklarda yaşayanlara da “ehl-i küfür”, “kefere”, “fecere” ya da doğrudan doğruya “kâfir” denirdi.” Abdullah Uçman, “Batı, Batı Dedikleri”, **Hece Aylık Edebiyat Dergisi**, Özel Sayı.28, (Haziran/Temmuz/Ağustos 2014), s.617.

³⁹⁸ Özdenören, *Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı*, s.85.

³⁹⁹ Rasim Özdenören, **Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler**, 18. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2010, s.28.

⁴⁰⁰ Rasim Özdenören, **Müslümanca Yaşamak**, 11. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2010, s.38.

⁴⁰¹ “Müslümanlar, çoğu kez, kendilerine ait olmayan bir meseleye, yani kendi uygulamalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmamış bulunan bir meseleye İslâm'dan çözüm aramak gibi bir abesle meşgul olmuşlardır.” Rasim Özdenören, **Düşünsel Duruş**, 4. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2010, s.311.

⁴⁰² Özdenören, *Müslümanca Yaşamak*, s.68.

⁴⁰³ Özdenören, *İki Dünya*, s.199.

varlığını meydana getiren unsurların da bizatihi Batı'nın sorunlarını çözme noktasında yoluna taş koyması, Batı'nın mevcut problemlerini çözümsüzlüğe götürmektedir.

“Batı kültürü, ırkçı, ayrımcı, sınıflı ve sonuçta iç ve dış sömürüye dayalı sütunlar üzerine bina edilmiştir. Bütün çıkar ilişkileri de ayrı sütunların üzerine kurulu mekanizma ile işlemektedir. Bu sütunlardan biri çekilirse bina çöker. Bu yüzden Batı kültürünün kendine dönük iyileştirme çabaları kısır ve sonuçsuz kalmaya hükümlüdür.”⁴⁰⁴

Batı medeniyetinin çözümü çıkmaza giren sorunlarının nihayetinde Doğu'nun karşısına yeni sorunlar çıkardığını belirten Özdenören, kendisini ve dünyanın geri kalanını kendi görüşleri doğrultusunda değerlendiren Batı'nın artık bu tutumundan vazgeçip, eleştiri oklarını kendisine çevirmesi gerektiğini ileri sürmektedir.⁴⁰⁵ Özdenören bu bağlamda, Batı'ya İslami bir bakış açısıyla kendisine yönelmesini salık vermektedir. “Şimdiye kadar Batı, hem kendini hem kendi dışında kalan dünyayı kendi kavramlarına göre sorguladı. Şimdi, içinde yaşadığımız dünyayı İslâm'ın öngörülerine göre sorgulamanın sırasıdır.”⁴⁰⁶ Özdenören'in Batı eleştirisi için İslam'ın kılavuzluğunu işaret etmesinin sebebi, Batı medeniyetinin ancak harici kıstaslar tarafından işe yarar mahiyette tetkik edilebileceği kanısındadır.⁴⁰⁷ Her ne kadar Özdenören, Batı medeniyetinin sorunlarını çözebilmesi için İslam referanslı eleştiri yapması gerektiği şeklinde bir öneri de bulunsa da Batı medeniyetinin kendini iyileştireceğine dair bir inanca sahip değildir. “...Batı uygarlığı? Nasıl kurtaracaktır kendini? Bugünkü durumuyla böyle bir şey vaat etmiyor bu uygarlık. Çünkü kendi dışına çıkma, kendini bir kez de dışarıdan seyretme hevesini ve yeteneğini göstermekten uzak düşmüş görünüyor.”⁴⁰⁸

Özdenören, Batı medeniyetinin, değerlerini bir yana bırakarak öz eleştirisini yapmamasından dolayı geçirdiği buhranlara benzer şekilde Müslüman toplumların da kendi durumlarını Batılıların gözünden tetkik etmelerinden dolayı kendilerini “barbar”, “geri” olarak gördüklerini ve aşağılık kompleksine kapıldıklarını dile getirmiştir.⁴⁰⁹ Özdenören Batı medeniyetine, kurtuluş için İslam'ı işaret ettiği gibi, Müslümanların da kendi medeniyetlerinin temel saiklerini saptamaları, kendi medeniyetlerini ve diğer

⁴⁰⁴ Özdenören, *Yaşadığımız Günler*, s.214- 215.

⁴⁰⁵ Özdenören, *Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı*, s.67-68.

⁴⁰⁶ Rasim Özdenören, **Red Yazıları**, 3. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2009, s.12.

⁴⁰⁷ Rasim Özdenören, **Köpekçe Düşünceler**, 3. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2009, s.95.

⁴⁰⁸ Özdenören, *Yeniden İnanmak*, s.25. Rasim Özdenören'e göre, S. H. Nasr'ın Batı medeniyetine ilişkin eleştirilerinde en çok vurgu yaptığı unsur Batı medeniyetinin kendisini eleştirmek noktasında eksik kalıyor olmasıdır. Nasr, Batı medeniyetinin bu eksikliğini “...bu uygarlık gelmiş geçmiş bütün uygarlıklar arasında, özellikle özeleştiri yönünden en dayanıksız en zayıf olanıdır.” şeklinde ifade etmektedir. Özdenören, *Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı*, s.69.

⁴⁰⁹ Özdenören, *Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı*, s.15.

medeniyetleri İslami usullerle incelemeleri gerektiğini⁴¹⁰ düşünüyor olsa da Müslümanların bu öneriyi hayata geçirmelerinin kolay olmadığını düşünmektedir. Çünkü ona göre Müslümanlar Batı zihniyetini ister istemez benimsemeye başlamıştır⁴¹¹ ve “Batılı yaşama kalıplarına göre hayat sürdürüp Müslümanca düşünmek kolay ve mümkün...”⁴¹² değildir. Özdenören’e göre, Batı medeniyetinin düşünce sistemini kabullenmek, Batı medeniyetinin bakış açısıyla dünyayı anlamlandırmaya sebebiyet vermektedir.⁴¹³ Ayrıca Özdenören, Batı medeniyetinin zihniyetini reddediyorken, onların zihinlerinden süzülüp Müslümanların hayatına girmiş olan ürünleri kullanarak ve onların davranışlarına benzer davranışlar göstererek eninde sonunda varılacak noktanın aynı medeniyetin bir halkası olma ya da bu medeniyete eklemlenmek için çaba sarf etme olacağını belirtmektedir.⁴¹⁴

İslam toplumlarının Batılılaşma yolunda tepkileri önlemek için başvurdukları yol, Batı’dan iktibas edilenlerin aslında İslam’a aykırı bir tarafının bulunmadığı, alınan kavram ve kurumların İslam içerisinde de yer aldığına yönelik algı oluşturmaktır. Özdenören, bu yola Tanzimat Dönemi’nin ardından Müslüman münevverlerin başvurduğunu, Batı medeniyetine ait yapılanmaların, mefhumların İslami bir yanının da bulunduğu şeklindeki söylemleriyle bu yapılanma ve mefhumları İslam nazarında meşrulaştırmaya çalıştıklarını belirtmekte ve bu yola başvuranların varmaya çalıştıkları noktanın Batı’dan aktarılanların İslam’a muarız bir mahiyeti olmadığını ve Batı medeniyetini var eden kültürle İslam’ın uzlaşmayacağına yönelik fikriyatın yanlış olduğunu göstermek olduğuna işaret etmektedir.

Özdenören, Türk İslamcılığının müntesibi olan düşünürlerin Batı medeniyetine ait mefhumları kendi öz malıymışçasına rahat rahat kullanması ve Müslüman düşünce dünyasında meşru bir zemine oturtma gayretlerinin, onlardan kurtuluş yolunda ümitvar

⁴¹⁰ Özdenören, *Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler*, s.111.

⁴¹¹ “İtiraf etmeyi içimize sindiremesek de, Batı kültürüne mahsus hayat tarzı, İslâm ülkelerinin siyasal, sosyal ve ekonomik kurumlarını etkilemekle kalmamış; insan teklerinin hayatına da girmiştir. ...tek tek insanların yaşantısına bakıldığında, onların ev içi düzenlerinden, kişisel giyim kuşamlarına; “boş vakitlerini değerlendirirken” kullandıkları yöntemlerden tüketim eğilimlerine kadar günlük yaşantılarının hemen her safhasında, Batı kültürünün dayattığı hayat standartları ortalama bir Müslümanın hayatında da yer etmiştir.” Rasim Özdenören, **Yeni Dünya Düzeninin Sefaleti**, 3. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2008, s.207.

⁴¹² Özdenören, *Red Yazıları*, s.11.

⁴¹³ Özdenören, *Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler*, s.26-27.

⁴¹⁴ Özdenören, *Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler*, s.26. “...Bir Müslüman, içinde yaşadığı İslâmdışı toplumsal/siyasal ortamın şartlarına bağlı kalarak onu İslâm’a dönüştüremez ve bu yoldaki çabaları hüsrana sonuclanır.” Özdenören, *Yeni Dünya Düzeninin Sefaleti*, s.77. Özdenören bu çıkarımının temelinde “Müslümanı içine düşebileceği oportünist çözüm yollarından sakındırma...” gayesinin bulunduğunu belirtmektedir. Rasim Özdenören, **Eşikte Duran İnsan**, 4. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2011, s.42.

olanları hayal kırıklığına uğrattığını ileri sürmektedir. Çünkü ona göre bu kesim, Müslüman münevverlerin Batı medeniyetinin üstünlüğüne son verebilecek tek mercii olduğuna yönelik bir inanca sahiptir.

“Eğer Türkiye’de yaşayan Müslüman aydınlardan söz açıyorsak onlardan bazılarının Batı kültüründen ödünç alınmış kavramlarla düşündüğünü, bu kavramları Müslümanca düşünme düzlemine uyarlama çabası içinde bulunduğunu tespit etmemiz mümkündür. Bu durum da, hem bizzat başka bazı Müslümanlar bakımından, hem de kimliğini Müslüman olarak belirlememiş olmakla birlikte Müslüman aydınlardan beklentileri olanlar için umut kırıcı bir sonuç doğurmaktadır. Çünkü Batı rasyonalitesinin tekilliğini kırabilecek birileri varsa bunların Müslüman aydınlar olması gerektiği hususunda umut besleyenler için söz konusu tespit catastrophic bir nitelikte görünmektedir.”⁴¹⁵

Rasim Özdenören, Batı medeniyetinin bir üyesi olmaya yönelik faaliyette bulunanların yalnızca Batı medeniyetinin hakimiyetine son verilmesi hususunda ümitvar olanları hayal kırıklığına uğratmanın yanında bu çabaların bir neticeye ulaşmayan beyhude çabalar olduğunu düşünmektedir. Çünkü ona göre Batılılaşma, bu yönde faaliyet gösteren toplumlara fayda sağlamanın ötesinde Batı’nın istifade edebileceği bir durum olduğu için batılılaşmadan son kertede fayda sağlayacak olan Batı’dır.⁴¹⁶ Özdenören ayrıca, Türkiye’nin Batı rehberliğindeki modernleşme serüveninin Türkiye’yi güçlendirmek bir yana kendi medeniyetini hatırlardan çıkarttığını ve kendine yabancı hâle getirdiğini belirtmektedir:

“Türkiye’de, Batı etkisiyle, Batının telkiniyle yapılmış hiçbir hareket, hiçbir değişiklik, neticede onun lehine sonuçlar doğurmamıştır. ...Üstelik bütün bu hukukî, siyasî, toplumsal değişiklikler, insanımızın zihninde öyle teşevvüşler meydana getirmiştir ki, gün gelmiş, bu insan kendine ait bir uygarlığın olduğunu bile unutmuştur. Kendi kişiliğini, kendi uygarlığını red ve inkâr eder olmuştur.”⁴¹⁷

Batı medeniyetinden istifade edilmesinin yarar sağlayacağına ilişkin yanılgıya düşülmesi hususunda Özdenören’in “...ilim, son birkaç yüzyıldan beri Batı’nın telkin ettiği gibi sadece Batı âleminde üretilen ilimden ibarettir, evrensel ve değişmezdir. ...Batıda üretilen ilimler, hem Batı, hem Doğu, hem İslâm âlemi için mutlak geçerliği olan doğrulardır.”⁴¹⁸ ifadeleriyle ortaya koyduğu aksiyom büyük önem arz etmektedir. Batı

⁴¹⁵ Özdenören, *İki Dünya*, s.191-192.

⁴¹⁶ Özdenören, *İki Dünya*, s.93-94.

⁴¹⁷ Özdenören, *İki Dünya*, s.74.

⁴¹⁸ Özdenören, *Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı*, s.37. Rasim Özdenören, Batı medeniyeti içerisinde neşvü nema bulmuş ilimlerle, İslami temellere dayanan ilimlerin amaçları doğrultusunda farklılaştığını dile getirerek Batı ilminin tek olmadığını ileri sürmektedir. “Batı âleminde geliştirilen ilimlerle, islâmî anlamdaki ilmin temel ayrılığı hedef tutulan gayede ortaya çıkar. Batı ilminin gayesi esas itibarıyla insanla başlayıp insanda son bulurken, yani gaye insandan ibaret ve insanı “ilahlaştırmak” iken; İslâmî ilmin gayesi insanın “kul” olduğunu ona hissettirmek ve insanın

medeniyeti tarafından ortaya atılmış ve Batılı olmayanlara sıklıkla telkin edilmiş bu düşünce, Batılılar gibi olma isteğini meşrulaştırmaya çalışanların temel düsturu haline gelmiştir. Özdenören bu hususta Batı'nın bilimsel ve teknolojik inkişafından faydalanmada bir sakınca görmeyip, Batı medeniyetinin kültürel normlarını, davranış kalıplarını doğru bulmayanlara Batı'nın bilimsel ve teknolojik uzantılarının da aynı zihniyetin ürünü olduğunu hatırlatmaktadır. “Batının, günlük yaşantısında uyguladığı davranış kalıplarını benimsemeyi içimize sindiremiyorsak, bu aynı zamanda onun bilimsel zihniyetini de kabule yanaşmadığımız, anlamına gelmeli. Çünkü bu davranış kalıpları bu zihniyetten farklı bir şey değil, onun sonucudur.”⁴¹⁹

Özdenören, “neredeyse teknoloji ile eş anlamlı hale gelmiş”⁴²⁰ olarak nitelendirdiği Batı medeniyetinden teknolojik bilgi ve ürün aktarımı yapılırken aynı zamanda Batı'nın kültürünün de kendilerine geçtiğini özellikle vurgulamakta ve bu hususta Batı'nın kendi kültürünü empoze etmeye çalıştığının ülkeler tarafından fark edilmediğini belirtmektedir:

“...şimdi biricik teknoloji üretim merkezi diye bilinen Batı âleminde teknoloji transferine girişen ülkeler, bu yoldan, aynı zamanda Batı kültürünü de transfer ettiklerinin farkında değilmiş gibi görünmektedirler. Oysa bu teknoloji aynı zamanda kendi hayat tarzını ve davranış kalıplarını da yedeğinde sürüklüyor.”⁴²¹

Teknoloji transferinin beraberinde kültür transferini getireceğine yönelik Özdenören'in çıkarımı, Müslümanların her ne niyetle olursa olsun Batı medeniyetinin herhangi bir unsurunu almaması gerektiğine işaret etmektedir. Bu doğrultuda Müslüman toplumlar kendi zihinlerinin süzgecinden geçirmiş oldukları bir teknolojik ilerleme kaydetmek durumundadır. Özdenören bu doğrultuda Müslümanların kendi teknolojisi ile Batı medeniyetinin zihin yapısının ortaya çıkarmış olduğu teknolojinin farklılık arz edeceğini, aynı nitelikte bir teknolojik üretim yapılsa bile farklı amaçlara hizmet edeceğinden dolayı aynı sonucu doğurmayacağını belirtmektedir.⁴²² “İslam uygarlığı kendine özgü bir teknoloji üretmiş olsaydı bile, bu teknolojinin dışlaşması bugün Batı uygarlığının ürettiği

teslimiyetine yol açmaktır. Yoksa teknik anlamda maddi bilgiler bakımından her zaman farklılık söz konusu olmayabilir. Bu yüzdendir ki, âlimler niyetlerine göre bozulurlar yahut kurtulurlar.” Özdenören, *Müslümanca Yaşamak*, s.106. Anlaşılabileceği üzere Özdenören, ilmin her türlüşünün zararlı olduğunu değil, ilmi üreten ve üretmeye çalışanın içindeki kötülükle ilmin kötü neticeler ortaya çıkardığı görüşündedir. “Mücerret halde ilmin kendisinde bir kötülük yok, fakat onu elde eden veya etmeye çalışan insandaki bir “meleke”, bu bozulmaya yol açabilir. Eğer ilim “hazmıyla” birlikte gelmezse, o ilim o insanı bozar, yolunu şaşırtır.” Özdenören, *Müslümanca Yaşamak*, s.105.

⁴¹⁹ Özdenören, *Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı*, s.53.

⁴²⁰ Özdenören, *İki Dünya*, s.151.

⁴²¹ Özdenören, *Yaşadığımız Günler*, s.75.

⁴²² Özdenören, *Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler*, s.16.

nitelikte bir teknoloji olmazdı. ...Batı insanı eşyayı istismar ederken, Müslüman sadece onu kullanacak ve ondan yararlanacaktı.”⁴²³

Batı medeniyeti ile Müslüman toplumların hiçbir zaman uzlaşmaya varamayacağına ilişkin kesin bir kanaat sahibi olan Özdenören, medeniyet kavramına karşı olumsuz bir tutum içerisinde değildir. Özdenören’in karşı çıktığı şey medeniyetin yalnızca Batı ile ilişkilendiriliyor olması ve toplumların Batılılaşarak medenileşeceğine yönelik görüş ve Batı’nın diğer toplumlar için ortaya koyduğu “geri kalmışlık” nitelemesinin bu toplumlar tarafından kabul görmüş olmasıdır. Toplumların batılılaşmanın fayda değil zarar getireceği hususunda uyarıda bulunan Özdenören, bilhassa Müslümanların batılılaşmayla birlikte yaşayacağı felaketlere işaret etmektedir. Bu doğrultuda Özdenören’e göre İslam medeniyeti inkişafını Batı’dan aldıklarıyla değil, kendi öz kaynaklarıyla yapmalı, kendi teknolojisini kendi üretmeli ve kendi zihniyetine uyacak şekilde kullanılmalıdır.

4.3. İsmet Özel’in Medeniyet Algısı

İsmail Kara’nın “Modern dili ve imkânlarını kullanarak modernizme karşı çıkan veya onu ciddi süzgeçlerden geçiren gerçek bir düşünür”⁴²⁴ olarak tasvir ettiği İsmet Özel⁴²⁵, Batı medeniyetinin hükümrani olduğu günümüz sistemini ve bu sisteme bir şekilde ayak uydurmaya çalışan müslümanları ciddi şekilde tenkit eden, mevcut sistemi eleştirmekle kalmayıp bu sistemin Müslümanlarla ilgili hesaplarını ortaya koymaya çabası güden, İslam toplumunun oluşmasını elzem gören, Batı’nın tekniği de dahil olmak üzere hiçbir yönüyle uzlaşma yoluna gidilmemesi gerektiğine inanan bir düşündürdür.

Modern düşünce içerisinde medeniyet kavramının kurucu bir vasfı olduğu görüşünde olan İsmet Özel’e göre medeniyet, ““ağyârını manî, etrâfını câmi” bir tanıımı genel kabul çerçevesinde yerleşmiş” olmamakla birlikte iki yüzyıldır insanların zihinlerini

⁴²³ Özdenören, *İki Dünya*, s.151-152. Özdenören’in teknolojik üretim hizmetlerinin Batılılar ve Müslümanlar nezdinde farklılık arz edeceğine ilişkin görüşünün temelinde Batılıların ve Müslümanların insana yönelik bakış açılarındaki farklılık yatmaktadır. “İnsanın “eşref-i mahlûkat” olduğu hususundaki söylem, Müslüman’ca kavrayışta ona, Batı kültüründe olduğu gibi yeryüzü tanrısı olduğu vehmini vermemiş, tersine ona kul olma bilincini getirmiştir. Müslüman, kendini “eşref-i mahlûkat” olarak görünce, bu görüş, ona Allah indinde kendini kul olarak kavrayabilmenin yolunu açmıştır. ...Yaratıkların en şerefliisi olmak insana, tabiatı tahrip etme, onun üzerinde hükümraniyet kurma hakkını ve yetkisini vermiyor, tersine tabiata ve evrene kardeşçe, insanca davranma mecburiyetini yüklüyor.” Özdenören, *İki Dünya*, s.199-200. “İslâm’ın, her şeyin “mahluk” (Allah’ın yarattığı) olduğu yolundaki öngörüsü ise, tabiata ve çevreye, Müslümanların ister istemez Allah’ın rızası doğrultusunda muamele etmesine yol açacaktır. Bu perspektiften bakınca, insan tabiatı hiç bir zaman sömürülecek bir “şey” diye görmeyecektir.” Özdenören, *Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı*, s.23.

⁴²⁴ Kara, *Şeyh efendinin Rüyasındaki Türkiye*, s.229.

⁴²⁵ İsmet Özel’in hayatı ve fikriyatı hakkında bkz. Metin Arslan, “İsmet Özel’de Din ve Toplum Görüşü”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 2013.), s.7-12. Reşit Güngör Kalkan, *Ben İsmet Özel Şair...*, 1. Baskı, İstanbul: Okur Kitaplığı, 2010. İbrahim Tüzer, *İsmet Özel Şiire Damıtılmış Hayat*, 1. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008. Selahattin Yusuf, *Bir Masal İsmet Özel’i*, 1. Baskı, İstanbul: Şule Yayınları, 2005.

kurcalamakta ve Türk düşüncesini etkisi altına almış bulunmaktadır.⁴²⁶ Medeniyet kavramının Türk düşüncesindeki önemine işaret eden Özel, Oswald Spengler'in medeniyet tanımlamasından yola çıkarak medeniyetin, "bir kültürün donmuş hali" olduğunu belirtmekte ve "...bir kültür doğar, dinamik bir durumdadır; eğer bu kültür herhangi bir şekilde sadece kendini üretebilecek formlara kapanır ve donarsa o artık bir medeniyet haline gelir."⁴²⁷ ifadesiyle medeniyetin oluşum sürecini ortaya koymaktadır. İsmet Özel, 1757 yılında Marquis de Mirabeau tarafından medeniyet kavramının "insanların kafaca ve yürekçe yetkinleşmesinin (mükemmelleşmesinin), tavır ve geleneklerde incelenin işaret" manasına gelecek şekilde kullanıldığı, 1767'de İngiltere'de ise kavramın barbarlık ve vahşetin zıttı manasına geldiğini, daha sonra ise bu iki anlamlandırma ekseninde medeniyetin "*insanlığın umudu*" olarak kabul gördüğünü ve böylelikle artık insan merkezli bir tanımlamaya varıldığını belirtmektedir.⁴²⁸ Medeniyet kavramının "insanın kendini sun'i unsurlarla çevirip bezemesi olayı"⁴²⁹ olduğunu belirten İsmet Özel, İbn'i Haldun'un Mukaddime serlevhalı eserine atıfta bulunarak, medeniyetin şu özelliklerini vurgulamaktadır:

"a) Medeniyet, sınıflaşmayı ve insanın insanı sömürmesini öngörür ve elbette sınıflaşma ve sömürü medeniyetini doğurur. ...b) Medeniyet, insanların madde karşısında zaaflarının ve maddî gelişmeye mahkûm olmalarının somutlanmış halidir. ...c) Medeniyet, toplum yapısını ve insan kişiliğini karşılıklı bozar, kokuşturur."⁴³⁰

İsmet Özel'in medeniyet hususunda vurgulamış olduğu bu özellikler medeniyet kavramına ilişkin menfi bir tutum benimsediğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda Özel, Batı düşüncesinin medeniyet kavramını "ilerleme, gelişme, yükselme" ile yakından

⁴²⁶ İsmet Özel, **Üç Zor Mesele**, 4. Baskı, İstanbul: Tiyo, 2015, s.528.

⁴²⁷ İsmet Özel, **Kalın Türk**, 11. Baskı, İstanbul: Tiyo, 2013, s.35. Oswald Spengler, bütün kültürlerin kendine özgü bir medeniyeti olduğunu belirtmekte ve medeniyetin, kültürün kaçış imkanının bulunmadığı yazgısı olduğu görüşündedir. Spengler'e göre medeniyetler "...gelişmiş bir insanlık türünün varabileceği en dış ve sunî durumlardır. Bir neticedir onlar. ...Değiştirilmez bir neticedir medeniyetler, fakat içten bir ihtiyaçla, tekrar ve tekrar onlara varılır." Oswald Spengler, **Batının Çöküşü**, Giovanni Scognamiglio ve Nuray Sengelli (çev.), İstanbul: Dergâh Yayınları, 1997, s.45.

⁴²⁸ İsmet Özel, **Üç Mesele**, 16. Baskı, İstanbul: Şûle Yayınları, 2011, s.126-127. İsmet Özel, medeniyet kavramına ilişkin tanımlamasının kavramın üç temel noktasını belirgin hale getirdiğini belirtmiş ve bu noktaları şu şekilde sıralamıştır:

"1. Optimisme: Medeniyet insanoğluna parlak bir gelecek vaatetmektedir.

2. Universalisme: Medeniyet insanlığın izleyeceği tek yoldur.

3. Ethnocentrisme: Medeniyeti yaratmak ve yaymak Avrupa'ya (ve bilhassa Fransa'ya) özgüdür." Özel, **Üç Mesele**, s.127. Medeniyet kavramının bu değişim evreleri, İsmet Özel tarafından vahiy kaynaklı bilgilerin hiçe sayılması olarak nitelendirilmektedir. Ona göre günümüz medeniyeti de bu şekilde inşa edilmiştir. "Unutmak. Küçümsenemez bir açıklama getiriyor bu kelime, yaşadığımız medeniyetin zavallılarına. İnsanlar, peygamberler aracılığıyla ulaştırılan bilginin gereklerini unutmakla atıldılar bu medeniyetin temellerini." İsmet Özel, **Faydasız Randevu**, 2. Baskı, İstanbul: Tiyo, 2015, s.46.

⁴²⁹ İsmet Özel, **Bakanlar ve Görenler**, 12. Baskı, İstanbul: Şûle Yayınları, 2009, s.48.

⁴³⁰ Özel, **Üç Mesele**, s.134-135.

ilişkilendirmesine karşıt bir şekilde medeniyetin bozulmaya sebebiyet verdiğini ileri sürmektedir.⁴³¹ Çünkü ona göre “Bütün medeniyetlerde toplum düzenlemesi insanları gelir kategorilerine ayırmaya, altlık-üstlük kurumlarını güçlendirmeye yönelmiştir. Bu bakımdan medenî olmak, insan münasebetlerinin bozuk ve haksız olmasına adeta karine teşkil etmesi demektir.”⁴³² Özel, hiçbir düşünür tarafından medeniyetin tamamıyla maddi alanda ileri olmak olarak kabul edilmediğini belirtmekle birlikte medeniyetin maddi temellerinin gözönünde tutularak tetkik edildiğinin ikrar edilmesi ve medeniyetleri var eden zihniyetin ortaya çıkardığı maddi unsurlar ile anlamlandırılmaya çalışılması gerektiğini düşünmektedir.⁴³³ Özel’in bu ifadeleri medeniyetin maddiyata dönük yüzünün toplum nezdinde daha ön planda olduğunu ve bunun bir sonucu olarak da medeniyetin topluma zarar verdiğini göstermektedir.

İnsanı temele alan medeniyet tanımlamasına uygun olan tek medeniyetin Batı medeniyeti olduğunu belirten Özel’e göre diğer medeniyetler içinde bulunduğumuz çağda ölü olarak kabul edilebilir.⁴³⁴ Özel, Batı medeniyetinin günümüzün tek medeniyeti olmasını Batı kültürünün dünya sathında bir albeniye sahip olmasıyla ilişkilendirmektedir.

“...bir kültürün canlılığı bir cazibe odağı olmasındadır. Yani kültürü canlı kılan başkalarının da öyle yapmaya gayret etmeleri, öyle yaptıkları zaman avantajlı çıkmalarıdır. Nitekim Batı medeniyetinin tek hâkim medeniyet, yalnız tek hâkim medeniyet değil, aynı zamanda “tek” medeniyet olduğunun da belirgin göstergesi budur. Çünkü insanların yapmaya çalıştıkları şeyler, Batılı normlara uygun şeylerdir bugün bütün dünyada.”⁴³⁵

Batı medeniyetinin günümüz dünyasında tek medeniyet olduğuna ilişkin yaptığı vurgunun yanı sıra Özel, bu medeniyetin geçmiş medeniyetlerden de farklı olduğuna işaret etmekte ve gelişim evrelerinin net olarak ortaya konamadığı, gerçek amacının saptanamadığı Batı medeniyetini “sapıklık” olarak nitelendirmektedir.

“...Batı medeniyeti diye adlandırdığımız medeniyet bilinen önceki medeniyetlerin hiç birine benzemiyor. ...Çin, Hint, Mezopotamya, Mısır, Yunan,

⁴³¹ İsmet Özel, medeniyet kavramına “ilerleme, gelişme” gibi olumlu anlamların Batı tarafından kendi çıkarlarını meşrulaştırmak için verildiği görüşündedir. “Medeniyet, insan toplumlarının sürekli bir gelişme içinde olduklarını, daha üstün bir geleceğe doğru yol aldıklarını köklü bir inanç haline getirmeyi bir görev olarak üzerine almış. Bu, gerçekte belirli bir zorbalığın haklılaştırılma isteğinden başka bir şey değildir.” Özel, *Üç Mesele*, s.178.

⁴³² Özel, *Üç Mesele*, s.106.

⁴³³ Özel, *Üç Mesele*, s.132.

⁴³⁴ Özel, *Kalın Türk*, s.48. İsmet Özel’in Batı medeniyetinin biricikliğine ilişkin yapmış olduğu vurgu, onun Batı medeniyetini yüceltmesiyle ilişkili olmayıp, varlığını devam ettiren tek medeniyet olduğuna ilişkindir. Bu doğrultuda İsmet Özel, “Bugün biz de geçmişin insanları gibi Batı’nın büyük olduğuna inanıyoruz, ama büyük bir musibet olduğuna.” şeklindeki ifadesiyle Batı medeniyetine yönelik tutumunu açıkça ortaya koymuştur. Özel, *Üç Mesele*, s.56-57.

⁴³⁵ Özel, *Kalın Türk*, s.44.

Roma, Aztek, İnka... bütün bu medeniyetlerin bir gelişim sonuç süreci var. Hepsinin doğma, büyüme, olgunluk çağı, yaşama, şu veya bu sebeple medeniyet olmaktan çıkma serüvenleri var. Batı medeniyeti bunlara en azından bu bakımdan benzemiyor. Batı medeniyetinin ne zaman doğduğunu söylemeye kalkarsanız bunu tespit edemezsiniz. “Ne zaman gelişti” diyecek olursanız, o da anlatılamaz. “Yaşıyor mu?” dersanız, pek cevap veremezsiniz. “Öldü mü?” dersanız, buna da cevap veremezsiniz. “Ölecek mi?” onu da anlatamazsınız. Aslında Batı medeniyeti insanlığın tanıdığı en bariz sapıklık. Neye hizmet ettiği konusunda hiç kimsenin bir sarahate varamadığı, hiçbir insan topluluğunun fikir birliğine ulaşamadığı bir şey bu. Bir sapıklık...”⁴³⁶

İsmet Özel ayrıca günümüzün hakim medeniyetinin, varlığını maneviyata üstün gelerek oluşturması yönüyle de geçmiş medeniyetlerden farklılık arz ettiğini belirtmektedir:

“Avrupa Medeniyeti tarihteki diğer medeniyetlerin ...hepsinden farklı olarak gücünü maneviyata meydan okuyarak kazanmış yegâne medeniyettir. Maneviyata, tabiata, yaratılmışlık fikrine meydan okunmuş ve Avrupa medeniyetinin zaferi maneviyatın, tabiatın, Yaratıcının geriletilmesi anlamına gelmiştir.”⁴³⁷

Batı medeniyetinin hükümlerine son verilmesi için İslam medeniyetinin ihya edilmesi gerektiğine ilişkin görüş, İsmet Özel tarafından kabul görmemektedir. Çünkü ona göre Müslümanların “davranışlarını güden, ...insanî tasarımlar değil, emir ve nehiylerdir. ...“medeniyet” gibi tamamen tarihî ve toplumsal şartların çerçevesinde anlaşılabilen bir kavram, müslümanın davranışlarında belirleyici bir öge (unsur) olma imkân ve imtiyazına sahip olamaz.”⁴³⁸. Dolayısıyla Özel’e göre, muhtevisatı İslam’la, Müslümanlıkla örtüşmeyen bir kavram doğrultusunda, üstelik böyle bir oluşum fikrinin Batı’da neşet ettiğinin biliniyor olmasına rağmen İslam’ı medenileştirerek hakim medeniyetin boyunduruğuna son vermeye çaba sarf etmek doğru bir yaklaşım olarak gözükmemektedir.

“Şimdi dünyada Batı’ya karşı bir “İslam medeniyeti bloku” olabileceği fikri doğrudan doğruya Batı’dan hem de Batı’nın -şimdilik düşen bir trend izlese bile- en güçlü unsurundan geliyor. Birileri diyorlar ki, “Bundan sonra Batı’nın düşmanları olacaktır. Bu düşmanlar medeniyetlerdir. Bu medeniyetlerden biri, belki de başlıcası İslam medeniyeti olacaktır.” Şimdi belki de biz “Oh ne güzel! Batı’nın düşmanı biz olacaktık.” diyeceğiz ve bu kısaca girerek bundan sonraki faaliyetlerimizi tıpkı Batı’nın bizden beklediği düşmanlığı göstererek

⁴³⁶ İsmet Özel, **Bir Akşam Gezintisi Değil Bir İstiklâl Yürüyüşü-II**, 1. Baskı, İstanbul: Tiyo, 2013, s.82-83.

⁴³⁷ İsmet Özel, **Cuma Mektupları-7**, İstanbul: Şüle Yayınları, 2002, s.28-29.

⁴³⁸ Özel, *Üç Mesele*, s.125. “Medeniyet, bir toplumsal kültür olduğu için toplumu değiştirmeyi kadro hareketi olarak değerlendiren İslamcılık akımının “İslâm bir medeniyettir” fikrine itirazı beklenen bir şeydir.” Lütfi Bergen, “Ferdin Dini İslâm-Toplumun Dindarlığı Medeniyet”, **Hece Aylık Edebiyat Dergisi**, Özel Sayı.26, (Haziran/Temmuz/Ağustos 2013), s.44. Bergen’in tüm İslamcı düşünceleri kapsayacak şekilde genellemede bulunarak yapmış olduğu çıkarım Türk İslamcılığının müntesiplerinin tamamı için doğru olmamakla birlikte İsmet Özel için gerçeği yansıtmaktadır.

gerçekleştireceğiz. Kısaca girişimiz bizim çok yüksek bir “alternatif maliyet” harcamasında bulunduğumuzun göstergesidir.”⁴³⁹

İsmet Özel, verilmesi gereken İslami mücadelenin bir İslam medeniyeti inşa edilmesine yönelik olmasına karşı çıkmakta; çabanın medenileşmenin önüne nasıl geçileceğinin çaresinin geçmiş tecrübelerde aranması ve bu doğrultuda hareket edilmesi şeklinde olması gerektiğine işaret etmektedir.⁴⁴⁰ Özel, verilen İslami mücadelelerin İslam medeniyeti oluşturmaya yönelik olduğu şeklindeki görüşün yanlışlığını belirtirken aynı zamanda bu görüşün iki sakıncası olduğunu, bunlardan birincisini, “İslâmiyet dairesindeki toplumların medeniyet bakımından parlak kabul edilen dönemlerinin (Abbâsî, Endülüs, Osmanlı) örnek kabul edilmelerinden doğacak tehlikedir. Böylece gayri İslâmî bir tarzı model olarak almamız imkân dahiline girer.”⁴⁴¹ şeklinde ve ikincisini “...gelecekteki, İslâm toplumuna zihnimizde bir medeniyet tasarımı taşıyarak yaklaşımdan doğacak olan sakıncadır. Bu durumda İslâmî kaygularımızın, insanî tasarımlarımız ve medeniyet kurma ilkelerimiz tarafından baskı altına alınma tehlikesi vardır.”⁴⁴² ifadeleriyle ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda Özel, medeniyet kavramının insanların çabaları sonucu ortaya koydukları değerlerin hayat nizamı olması anlamına gelecek şekilde kullanılıyorsa, Müslümanların bu kavramı kullanmamakta özen göstermesi gerektiğini, medenileşmek eğer İslam’ın tam anlamıyla yaşanmasını ifade etmek şeklinde kullanılacaksa da yine bu kavrama gerek olmadığını belirtmektedir.⁴⁴³

Batı medeniyetinin hakimiyetine son verilmesi gerektiğine ilişkin bir düşünceye haiz olan İslam aleminin, Batı ile münasebetleri zamana göre sürekli değişim göstermiştir. Özel’in

⁴³⁹ Özel, *Kalın Türk*, s.34.

⁴⁴⁰ Özel, *Üç Mesele*, s.106-107.

⁴⁴¹ İsmet Özel, medeniyet hususunda üstün görülen İslam toplumlarının aslında günümüzün medeniyet algısı doğrultusunda bir medeniyet ortaya koyamadığı görüşündedir. “Hâlbuki yoktur, bizim İslâmî medeniyetimiz, benim görüşüme göre, Abbasiler döneminde şöyle çalkap bir olmuştur. Ondan sonra bir de Kanuni’den Lale Devri’ne kadar Osmanlı medeniyetimiz vardır, o kadar. Bu tespit benim tanımladığım anlamdaki medeniyet bağlamında geçerli olacaktır. Diğer görüngüler İslâmî kültürün gereği olarak doğmuş devletler ve sosyal hayattır. Medeniyet kelimesini kapsayacak şekilde bir İslam medeniyetinden söz etmek asr-ı saadetten günümüze kadar idrak edilen hiçbir çağda mümkün olmamıştır. Ama İslam kültürü ile İslam medeniyetini birbirine karıştırırsanız ...o zaman tabii Eskimo medeniyetinden de bahsetmek gerekir.” Özel, *Kalın Türk*, s.40. Özel yine de İslam medeniyeti olarak nitelendirilen bu oluşumların incelenerek ders alınacak bir nitelik arz etmesi gerektiğini belirtir. Çünkü ona göre “Medeniyetin bizzat kendisi ne kadar hoşnutsuzluk veren bir kuruluş olursa olsun, onun insanları kendi yapısı içinde sürükleyen özellikleri hakkında, aldığı yolun niteliği hakkında sağlam bilgilerimiz olmalı ki yarın kurulacak toplum düzeninin sağlıklı yürüyüşüne katkıda bulunabilelim.” Özel, *Üç Mesele*, s.119.

⁴⁴² Özel, *Üç Mesele*, s.138-139. “...İslâmî ilkelerin savunulması, bir medeniyet savunması ölçüsünde ele alınamaz. Bu takdirde İslâm kaynaklarının bir medeniyet kurmayı öngördüğü iddia edilmiş olur ki böyle bir iddia abestir. ...Medeniyet, Avrupa’ya has değildir; Müslüman toplumlar da onun kadar hatta ondan daha fazla medenidir gibi bir yarışmaya girmek, her şeyden önce medenî olmanın geçerli bir ölçü olduğunu kabul etmek demektir. Çağımızda böyle bir tavır İslâm’ı başka toplum düzenleriyle ...kaynaştırıp o düzenlere destek olabilecek bir dolgu düşünce durumuna getirmek isteyenlerin işlerini kolaylaştırır.” Özel, *Üç Mesele*, s.137.

⁴⁴³ Özel, *Üç Mesele*, s.139.

“İslâm ve Batı, Hakk ve bâtl gibi biri diğerine yaşama alanı bırakmayan iki zıt değerler manzumesidir.”⁴⁴⁴ ifadesi birbirine her alanda tenakuz arz eden bu İslam toplumu ve Batı arasındaki ilişkinin ne şekilde olduğu ya da olması gerektiğini açıkça göstermektedir.

“Batı ile İslâm âleminin ilişkisi her an yön ve mahiyet değiştirebilecek vasıflara haizdir. Bir bakarsınız İslâm âlemi ile Batı ya aynı gramer kaidelerine uyarlar; ama kelimeleri birbirine hiç benzemez; başka zaman bir bakarsınız aynı kelimelere sahiptirler; ama birbirine hiç benzemeyen gramer kaidelerine uyar halledirler. Bunlardan hangisi asli durumdur? Onu da kimse kesinlikle bilemez. Her çağda, her aşamada değişmiştir ve hâlâ değişiyor çünkü.”⁴⁴⁵

Batı dünyasıyla siyah ve beyaz kadar zıtlık arz eden Müslümanlar, bu farklılığa rağmen Batı medeniyetinin etkisinden uzak kalamamıştır. Özel, bu durumu “...Batı’nın bir medeniyet cephesi var ki, sarhoş ediyor Müslümanları.”⁴⁴⁶ cümlesiyle ifade etmiştir. Batı medeniyetinden büyülenen diğer toplumlar özellikle Doğu toplumları Batı medeniyeti karşısında kendilerini küçük görmüşler, onların sahip olduğu güce ulaşmanın ancak onlar gibi olmakta olduğuna inanarak hızla batılılaşmaya başlamışlardır. Özel’in “Avrupa dışındaki ülkelerin akli eren insanları, kendi gelenek ve tarzlarına yabancı bu bütüne, maddî teçhizat ve kültürel birikime hayranlık duymaktan, boyun eğmekten başka bir yol bulamadı.”⁴⁴⁷ ifadesi durumu tüm açıklığıyla gözler önüne sermektedir.

Batı medeniyetinin etkisinde kalarak, Batı karşısında ezilmişlik hissiyatına kapılan Türkler de çözümü batılılaşmakta bulmuştur. Türk tarihindeki batılılaşmaya yönelik faaliyetleri iki döneme ayırarak ele alan Özel’e göre “Osmanlı batılılaşması kökeni İslâm olan bir toplumun modernleşmiş bir dünyada kendine bir yer açmaya çalışması çabalarını yansıtıyordu. Cumhuriyet batılılaşması toplumun kökeninde İslâm olduğu gerçeğini göz ardı etmekten beynelmilel bir destek ve iltimas bulma ümidiyle başlatıldı.”⁴⁴⁸ Bu bağlamda Özel’e göre Osmanlı Batılılaşması ve Cumhuriyet dönemi Batılılaşması bir devamlılık arz etmemekte ve aralarında “fes ile şapka” arasındaki mahiyet ve keyfiyet farkı bulunmaktadır.⁴⁴⁹

⁴⁴⁴ İsmet Özel, **Taşları Yemek Yasak**, 2. Baskı, İstanbul: Tiyo, 2013, s.55.

⁴⁴⁵ İsmet Özel, **Allah’ın Emri Zaid/ Plus Peygamberin Kavli**, 1. Baskı, İstanbul: Şûle Yayınları, 2010, s.66.

⁴⁴⁶ Özel, **Taşları Yemek Yasak**, s.57.

⁴⁴⁷ Özel, **Üç Mesele**, s.55.

⁴⁴⁸ Özel, **Waldo Sen Neden Burada Değilsin**, 1. Baskı, İstanbul: Tiyo, 2014, s.230. İsmet Özel, Cumhuriyet dönemi Batılılaşma faaliyetlerini başlatan, kurulan yeni devletin “muasır medeniyetlerin seviyesine çıkma” hedefinin, Türklerin muasır medeniyetlerin mahiyeti hakkında yeterince bilgi sahibi olmamasından dolayı oldukça işlevsiz hale geldiğini belirtmektedir. İsmet Özel, **Muvazzaf**, 1. Baskı, İstanbul: Şûle Yayınları, 2011, s.63.

⁴⁴⁹ İsmet Özel, **Cuma Mektupları-6**, İstanbul: Şûle Yayınları, 2002, s.20-21. Özel’e göre “Osmanlı batılılaşması ile cumhuriyet batılılaşması arasındaki temel fark birincisinin modernleşmeyi hakkını aramanın bir aracı olarak benimsemesi, ikincisinin ise modernleşme sonucunda kendine bir hak tanınacağına inanmasıdır.” İsmet Özel, **Ve’l-**

İsmet Özel, Batı medeniyetinin parıltılı tarafının etkisinde kalıp onlar gibi olmaya çalışan Müslümanların ağırlıkta olduğu ülkelerin, yapmış oldukları yenilikçi faaliyetler sonucunda hezimete uğradığını, Batılı olmak için çıktıkları yolda Batılı olamadıkları gibi, kendilerini var eden temelleri teşkil eden İslam'dan kopuşlarından dolayı kendileri olarak da kalamadıkları görüşündedir.

“...yeni çağ, yakın çağ boyunca ahalisinin çoğunluğu Müslümanlardan oluşan ülkelerde kurtuluşu modernleşmede arayanların durumu hep acıklı oldu. Düvel-i muazzama'nın artık sadece Avrupa'da konuşlandığı bu dönemde onların Avrupalıyla diyaloga geçmeleri için önce İslâm'dan arındırılmaları gerekiyordu. Acıklı durum modernleşmecilerin yakasını hiç bırakmadı. Arındırma işlemi gerçekleşir gerçekleşmez Avrupalılar İslâm'dan arındırılmış ve dolayısıyla kendisine kişilik kazandırması gereken temel vasfı kaybetmiş zevatı muhatap kabul etmekten imtina ettiler.”⁴⁵⁰

Bahsi geçen batılılaşma çabalarının en önemli müsebbiblerinden biri Batı'nın sahip olduğu teknik güçtür. Özel, Batı'nın gelişmiş teknolojisine olan ilginin yalnızca medenileşmek ile rabıtalendirilamayacağı, bu durumun toplumun varlığını müdafaa edebilmek için tekniğe sahip olmasının bir gereklilik arz ettiği şeklindeki düşünceyle de ilişkili olduğu görüşündedir.⁴⁵¹ Özel'e göre, Batı'nın teknik kapasitesi karşısındaki

Asr, 1. Baskı, İstanbul: Tiyo, 2013, s.104. “Osmanlı batılılaşmasıyla Cumhuriyet batılılaşması birbirini takip eden iki süreç değildir. Birbirinin devamı değildir. Nedir? ...Osmanlı Batılılaşması kökleri İslâm'da olan bir toplumun kapitalizme intibakını temin gayesiyle başlatılan ve hep öyle devam eden batılılaşmadır. ...Osmanlı batılılaşması menşei İslâm fakat hâlâ İslâm manasına gelmez bu. ...Yani biz Müslümanlıktan geliyoruz ama ulaştığımız yer Müslümanlık değil. Osmanlı Batılılaşması bu. ...Cumhuriyet batılılaşması zaten gelişimini tamamlamış olan medenî âlemin bir parçası olmayı öngören batılılaşmadır. Yani köken meselesi yok burada. Artık zaten tekemmül etmiş bir medenî yapı var, bu yapının yerine ilişıyorsunuz. ...Cumhuriyet batılılaşmasında bir menşee meselesi rol oynamıyor. ...Mustafa Kemal ne diyor: “Medeniyet öyle bir ateştir ki ona bigâne kalanları yakar, mahveder.” Bitti. Nerede “Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar? O yok...” Özel, *Bir Akşam Gezintisi Değil Bir İstiklâl Yürüyüşü-II*, s.98-99. İsmet Özel, Osmanlı ve Cumhuriyet modernleşmesinin bir devamlılık arz etmediği gibi birbirlerine diğer bütün modernleşme hamleleri gibi destek de vermediğini belirtmektedir. “...Türkiye'nin hiçbir “Batılılaşma” safhası, buna ister modernizasyon, yenileşme, ıslahat, Tanzimat ne dersiniz deyin, diğerini tamamlamaz, bir öncekine destek verip sağlamlaştırmaz, hayra yoruşuyla bir öncekini beraat ettirmez.” İsmet Özel, **İrtica Elden Gidiyor**, 1. Baskı, İstanbul: Tiyo, 2014, s.11.

⁴⁵⁰ İsmet Özel, *Cuma Mektupları-7*, s.25. Geri kalmışlığın üstesinden gelmek için Batılılaşma yolunu seçen Türklerin Batı medeniyeti ile olan irtibatının “zoka yutmuşluktan doğan arızanın tamiri gerektircek özellikte” olduğu dile getiren Özel, Batılılaşmanın Türklere bir fayda getirmediğine işaret etmektedir. Özel, *Cuma Mektupları-7*, s.22. “O güne değin kabaca batı'nın tekniğine evet, ahlâkına hayır diyen İslamcılar, ilk kez teknikle ahlâk arasındaki o içsel ilişkiye dikkat kesileceklerdir. Teknoloji'nin tabiata karşı yapılan kaba ve tabiatı insana tâbileştirmeye/kullandırmaya yönelik bu hoyratça tutumundaki İslâm'a aykırı yönlerinin fark edilmesi, Müslümanların teknoloji açlığını ve siyasal İslâm'ın güç kazanma eğilimini ve arzusunu engelleyemese de, en azından İslamcı aydınların batı'yı anlama ve eleştirilerinde yeni bir çığır açacaktır.” Ümit Aktaş, **Bir Kriz Sürecinde Strateji Arayışları**, 1. Baskı, İstanbul: Okur Kitaplığı, 2013, s.187. Aktaş'ın İsmet Özel'in Batı medeniyetinin kültürüyle tekniğinin birbiriyle rabıtalı kabul edildiği düşünce sistemi hakkındaki ifadeleri, Nurettin Topçu'nun benzer düşünce yapısına sahip olduğunu göz önünde bulundurmadığını göstermektedir. Nitekim çalışmanın ilgili bölümünde belirtildiği üzere Topçu da tekniğin kültürün ürünü olduğuna işaret etmekte bu anlamda Özel'in söylemine benzer bir söylemi ortaya koymaktadır. Ayrıca İsmet Özel'e kadar İslamcı cenah içerisinde düşünce üretenlerin Batı'nın tekniğine evet dediği şeklindeki genelleme de gerçeği yansıtmamaktadır. Necmettin Erbakan, Necip Fazıl Kısakürek, Batı'dan tekniğin ithali fikrine karşılık, milli kaynaklardan neşet eden bir teknik gelişmenin gerekliliğine vurgu yaparak bu genellemenin dışında kaldıklarını göstermektedir.

⁴⁵¹ Özel, *Üç Mesele*, s.146.

mevcut yılgınlık “Batı’nın tekniğini alalım ama ahlak ve benimsemiş olduğu değerleri almayalım” şeklindeki görüşün ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir.

“Bilhassa Batı medeniyetinin İslâm ülkelerine baskıda bulunduğu dönemlerde yaygınlık kazanan ve hâlâ kurtulamadığımız bir hastalık kemirmektedir zihinlerimizi: Batı’nın maddî yani teknik gücü karşısında yılgınlık. Bu yılgınlık, çıkış yolu arayan birçok düşünce adamına şöyle bir çözümü ilham etmiştir: Çağın (yani Batı’nın) maddî gücünün esaslı olan teknolojiyi benimseyelim ama onun ahlâkî ve fikrî değerlerini kendimizden uzak tutalım. ...Seçmeciliği günlük hayatımıza hakim kılmaktan başka bir işe yaramayan ve aslında bizi bugün yaşadığımız rezilâne durumun pek uzağına götürmeyecek bir çözüm.”⁴⁵²

Batı medeniyetinin tekniği ile ahlakını birbirinden ayırarak tekniğin transferine olanak tanıyan görüşü reddeden Özel, Batı’nın maddi ve manevi unsurlarının bir olduğunu ve bu doğrultuda Batı medeniyetinin bu uzantılarının külliyen ya kabul ya da reddedilmesi gerektiğini belirtmektedir.⁴⁵³ Çünkü ona göre teknik gelişme onu üreten toplum, zaman ve mekandan bağımsız bir şekilde kaydedilmemiş, Batı’nın teknik uzantıları kendi değerleriyle çepeçevre sarılmış, kendi ideallerine uygun olarak ortaya çıkmıştır.⁴⁵⁴

“Tekniğe kendi anlamını kavramadan yanaşmak, onun tuzağına düşmek demektir. Yani teknik, teknoloji, sanıldığı kadar masum değildir. Siz onu kişilsiz görüp gönüllü olarak çarkına kapıldınız mı, varacağınız nokta pek içaçıcı olmayacaktır. Bırakınız, tekniğin şimdi sahip olduğu özelliklerle İslâmî topluma hizmet etmesi, o kendi mantığını kabul eden küfür düzenine de huzur getirmekten uzaktır.”⁴⁵⁵

Özel’in bu ifadeleri teknik ve teknolojinin evrenselliğine ilişkin görüşü benimsemediğini göstermektedir. Bu doğrultuda onun görüşleri çerçevesinde Batı medeniyetinin teknik tarafının her toplumun istifade edebileceği bir mahiyete sahip olmadığını ileri sürmek mümkündür. Çünkü Batı’nın teknolojisi o medeniyetin değerlerinden, o medeniyetin ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Özel’in Batı’dan teknoloji transferine karşı çıkışı, modern dünyanın en önemli unsuru olan teknolojiye ilgisiz kalılabileceği anlamına gelmemektedir. Özel “Eğer siz teknolojiyi mesele yapmasanız

⁴⁵² Özel, *Üç Mesele*, s.51-52.

⁴⁵³ Özel, *Üç Mesele*, s.52. “Gâvur icadıdır diye tramvaya binmeyen bir derviş sanmayın ki çok ilkel endişeler taşıyordu. O, bu tavrıyla teknik karşısında geri çekiliyor gibi görünüyorsa da gerekirse çok üstün bir teknolojinin bu milletin beyninden, ellerinden ve yüreğinden fıskırabileceğini, küfre ve küffara egemen olacağını biliyor, hissediyordu. O, gâvur icadına karşı tavır takınırken yalnızca Batı’ya teslimiyeti reddediyor, ona baskın çıkılmasına işaret etmek istiyordu.” Özel, *Üç Mesele*, s.161. Bu doğrultuda Özel, Müslümanlardan bu dervişin Batı’nın teknolojisi karşısındaki tutumunu göstermesini, Batı’nın tekniğinin onun zihninin ürünü olduğunu algılamasını beklemektedir.

⁴⁵⁴ Özel, *Üç Mesele*, s.180.

⁴⁵⁵ Özel, *Üç Mesele*, s.147.

bile, o sizin başınıza bir mesele açmakta gecikmeyecektir.”⁴⁵⁶ şeklindeki ifadesiyle bu durumu ortaya koymaktadır.

Özel’e göre Batılılar tarafından da kabul gördüğü üzere, sahip olduğu teknik gücün kendisini hakim medeniyet konuma getirdiği Batı medeniyeti dünyaya vadettiklerini ortaya koyamamış ve insanlığın kurtuluşu için kayda değer bir anlatı inşa edememiştir.⁴⁵⁷ Bu doğrultuda Özel’e göre yapılması gereken hakimiyetini kaybetmemek adına yeri geldiğinde zora başvuran Batı medeniyetine ve onun küfre sürükleyen uzantılarına karşı çıkmaktır.⁴⁵⁸ Özel, bu karşı çıkışla birlikte Müslümanların İslam’ın ne mevcut sistemle ne de başka bir sistemle özdeşleşemeyeceği bilincinde olarak İslami temellere dayanan düşünce dünyaları, kendi teknolojileri ve hayat tarzlarıyla kurtuluşları için çaba sarf etmeleri gerektiğini belirtmektedir.⁴⁵⁹ Özel’in “...Müslüman, çağın meselelerine Kitab’ın ve Sünnet’in gösterdiği istikamette çözümler getirecek ama çağın zorlamalarına boyun eğmeyecektir”⁴⁶⁰ ifadesi kurtuluş yolunun İslam’dan geçtiğini açıkça göstermektedir. Onun Türkiye’yi “...medeniyetin yeryüzündeki son müstakil İslâm odağını yok etmek isteyen iradesine karşı çıkmanın bir biçimi...” ve “...medeniyete, o tek dişi kalmış canavara verilmiş bir cevap...”⁴⁶¹ olarak tanımlaması da kurtuluş yolunda başı Türklerin çekmesi gerektiği düşüncesini ortaya koymaktadır. Çünkü ona göre “Türklük Müslümanlığın bir siniridir. ...Türksüz Müslümanlık sinirsiz kalır.”⁴⁶² Ayrıca Özel, İslam’da müslümanın önemli konumu olduğunu dile getirirken, müslüman olmadan Türklüğün söz konusu olmayacağını da belirterek İslam ile Türklüğün birbirlerinden ayrılmaz bir mahiyete sahip olduğuna işaret etmektedir.⁴⁶³

İsmet Özel, Batı’nın medeniyet kavramına yüklemiş olduğu “ilerleme, yükselme” içerikli anlamı kabul etmediği gibi, kavramın kendisine karşı da olumsuz bir tutum benimsemektedir. İslam’ın rehberliğinde bir hayatın Müslümanları yüksek bir toplum haline getireceği fikrinde olan Özel, insan aklı ve faaliyetlerine dayanan bir kavram olarak

⁴⁵⁶ Özel, *Üç Mesele*, s.14.

⁴⁵⁷ İsmet Özel, *Bir Akşam Gezintisi Değil Bir İstiklâl Yürüyüşü-I*, 1. Baskı, İstanbul: Tiyo, 2012, s.50.

⁴⁵⁸ Özel, *Bakanlar ve Görenler*, s.48.

⁴⁵⁹ Özel, *Taşları Yemek Yasak*, s.82.

⁴⁶⁰ Özel, *Üç Mesele*, s.80. “Müslümanlar, dış dünyadan harekete geçen batı medeniyetinden farklı oldukları kadar, bütün dayanakları ruh dünyası olan doğu medeniyetlerinden de farklı oldukları için, dünyayı saran zulüm mekanizmasının ayakta kalabilmiş muhasımları ve aynı zamanda boyunduruk altındaki doğulu milletlerin de kurtuluş umudu olma gücünü hâlâ ellerinde tutuyorlar.” Özel, *İrtica Elden Gidiyor*, s.225.

⁴⁶¹ Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, s.231.

⁴⁶² Özel, *Bir Akşam Gezintisi Değil Bir İstiklâl Yürüyüşü-II*, s.118.

⁴⁶³ Özel, *Bir Akşam Gezintisi Değil Bir İstiklâl Yürüyüşü-I*, s.276.

nitelendirdiği medeniyetin Müslümanların düşünceleriyle örtüşmeyeceği görüşündedir. Bu doğrultuda Özel'in İslam medeniyeti terkinin bizatihi İslami olma vasfına sahip olmaması nedeniyle Müslümanlar için talep edilemeyecek bir şey olduğunu söylemlerinde sıklıkla vurgulamaktadır. Ayrıca Özel, "sapıklık"⁴⁶⁴ olarak addettiği Batı medeniyetinin bir üyesi olabilmek için Batı dışındaki toplumların batılılaşma faaliyetlerini, İslam ve Batı aleminin birbirinden farklılık arz etmelerinden dolayı gereksiz ve faydasız bulmaktadır.

4.4. Değerlendirme

Sezai Karakoç, Rasim Özdenören ve İsmet Özel, 1980 sonrası İslamcı düşüncenin günümüz temsilcileri olarak, teknolojiye gelişmelerin etkisiyle dünyanın bir ucunda meydana gelen olayın, öbür ucunu kısa sürede etkilediği bir dönemde İslami bir hayat tarzını ortaya koyma ve idame ettirmenin gerekliliğine işaret eden ve bunun yollarını arayan düşünürlerdir. Yabancı kültür ve medeniyetlerden etkilenmemenin ve onun sahip olduklarına karşı mesafeyi koruyabilmenin oldukça zor olduğu bir dönemde özellikle Özdenören ve Özel, Batı medeniyetinin her türlü unsuru, diğer medeniyetleri etkileme noktasında bir araca çeviren zihniyetine karşı olumsuz bir tutum benimsemiştir.

Aynı dönemde düşünce üreten isimler olmalarına rağmen, bu üç ismin medeniyete yönelik söylemleri büyük farklılık arz etmektedir. Özellikle medeniyet kavramının bütün veçhelerine karşı bir duruş benimseyen Özel ve medeniyetin oluşumunu toplumlar için elzem gören Karakoç'un görüşleri birbirlerinden büyük ölçüde ayrılmaktadır. Bu durum Özel'in medeniyetin uzantılarını "küfre götüren" araç, Karakoç'un ise bir toplumun hayatını idame ettirmesi için gereken asli unsur olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Özel için medeniyetin insanlığa sunmuş olduğu bu unsurların yokluğu bir öneme haiz olmamakla birlikte, varlığı büyük sorunlar teşkil ediyorken, Karakoç için bu unsurların yokluğu insanların ilerlemesine mani olmaktadır. Medeniyete yönelik söylemlerinin siyah ve beyaz kadar zıt olduğunu ileri sürülebilecek bu iki isim arasında Rasim Özdenören'in görüşleri bir orta yolu temsil etmektedir. Çünkü ona göre problem medeniyetin kendisi değil, Batı medeniyetidir. Dolayısıyla Özdenören'in medeniyet tasavvurunun ne Özel gibi medeniyetle kavgalı bir yönü ne de Karakoç gibi medeniyeti tamamıyla olumlayan bir yapısı vardır.

⁴⁶⁴ Özel, *Bir Akşam Gezintisi Değil Bir İstiklâl Yürüyüşü-II*, s.83.

Karakoç'un İslam temelli bir medeniyetin yeniden ihyasına, Özdenören'in ise İslamı referans alan bir medeniyetin inşasına yönelik söylemleri büyük ölçüde birbiriyle örtüşürken, Özel geçmişte olmadığını ileri sürdüğü İslam medeniyetine günümüzde de ihtiyaç olmadığı şeklindeki söylemiyle diğer iki düşünürden farklılık arz etmektedir. Bu doğrultuda Özel'e göre yapılması gereken İslam medeniyeti kurmak ya da onu geliştirmek değil, İslam'ın tüm hayatına nüfuz ettiği bir Müslüman toplum ortaya çıkarmaktır.⁴⁶⁵

Özdenören'in İslam medeniyetine yönelik söylemleri de bir noktada Karakoç'tan farklılaşmaktadır. Özdenören, Batı medeniyeti karşısında Müslümanların kendisine ait bir medeniyeti olması ve hakim medeniyete boyun eğilmemesi için İslam medeniyetinin varlığının önemine vurgu yapıyorken, Karakoç'a göre medeniyetin bir toplum için olmazsa olmaz niteliği, Müslümanların İslam medeniyetine sahip olmasını gerekli kılmaktadır. Bu doğrultuda İslam medeniyetinin inşası, Özdenören için Batı medeniyetinin varlığından dolayı gereklilikken, Karakoç için Batı medeniyetinden bağımsız olarak bir gereklilik arz etmektedir. Burada ayrıca önemli bir nokta da Özel'in günümüzde medeniyetin tek olduğuna ilişkin yorumuna karşılık, Karakoç ve Özdenören'in medeniyetin birden fazla olabileceğine yönelik görüşüdür. Karakoç'un Doğu ve Batı medeniyeti dışında Orta'nında bir medeniyete sahip olduğu, bu medeniyetin de hakikat medeniyeti olduğu şeklindeki görüşü ile Özdenören'in hakikat uygarlığı ve nisbî uygarlık olarak medeniyetleri sınıflandırması bu noktada benzerlik arz etmektedir. Batı medeniyetinin insanlığın kurtuluşu için sunacak bir çözümü olmadığı üç düşünür tarafından da kabul gördüğü gibi, kurtuluşun İslami bir yolla olacağı noktasında da aynı fikir birliği söz konusudur. Bu doğrultuda üç isim de kurtuluş için, ister bir toplum oluşturarak, ister bir medeniyet kurarak, isterse de İslam'ı referans alan geçmişteki bir medeniyetin yeniden ihyasıyla olsun çözümü hep İslam'ın kapısında aramaktadır.

Üç mütefekkirin örtüşen bir diğer düşüncesi de Batı medeniyetinin teknoloji kapasitesini dikkate almış olmalarıdır. Ancak bu farkındalık birbirinden farklı iki görüşün ortaya çıkışına sebep olmuştur. Özel, teknolojinin Batı'ya üstünlük verdiği fikrinde olmasına rağmen ne Batı teknolojisinden istifade etmeyi, ne de onun teknolojisinin altında yatan

⁴⁶⁵ İsmet Özel'in bu söylemine Sezai Karakoç şu ifadelerle tepki göstermektedir: "Ben medeniyet tezini kırk yıldır ileri sürüyorum; islâm medeniyetinin dirilişini savunuyorum. Daha dün, düne kadar solculuk yapmış birileri geliyor, gençleri başına topluyor, "bize medeniyet değil, imân lâzım" diyor. Sanki benim söylediğim, imânsız medeniyet! Sanki benim söylediğim, temeli olmayan bir medeniyet. Halbuki: benim dediğim, zaten imânın medeniyeti. Tohumu, çekirdeği imân olan medeniyet." Karakoç, *Çıkış Yolu III-Kutlu Millet Gerçeği*, s.118-119.

zihniyete benzer bir zihniyetle teknoloji üretmeyi doğru bulmaktadır. Özdenören de Özel'e benzer şekilde Batı teknolojisinin Batı kültürünün bir sonucu olarak ortaya çıktığı görüşünü benimseyerek, Batı'dan teknoloji transferini doğru bulmamakta ve Batı'nın gücüne karşı koyabilmek için Müslüman zihniyetinin ürünü bir teknolojiyi üretmesine işaret etmektedir. Karakoç ise medeniyetler arasında öğrenci- öğretmen ilişkisi kurduğundan dolayı Batı medeniyetinden teknik ve teknoloji alanında istifade etmeye karşı çıkmamakta ve hatta teknoloji ithalini öz malını geri alma şeklinde idrak etmektedir. Onun teknoloji transferi hususunda üzerinde durduğu tek şey dine bağlı olarak teknik gelişmenin sağlanmasıdır. Çünkü ona göre teknik ilerleme gösterilmesine rağmen toplum dinden kopuş gösterirse barbarlaşmaya başlamaktadır.

SONUÇ

III. Selim döneminde başlayan modernleşme hamlelerinin, devlet eliyle ulaşabildiği merhalelerin sınırlarına ulaşmasıyla birlikte modernleşme problemi, Osmanlı aydınlarının da temel meselesi niteliğine bürünmüş, bu süreçte zuhur eden düşünce akımlarından biri İslamcılık olmuştur. İslam'ı referans alarak modernleşmenin yol ve yöntemini, kapsamını belirleme hususunda çaba gösteren İslamcı düşünürler devletin yeniden ihyası için fikri cephe olarak nitelendirebilecek metinler üretirken, medeniyet kavramı üzerinde özellikle durmuşlardır. Bu bağlamda ilk dönemden itibaren İslamcı düşünürler modernleşme, asrileşme problemi ekseninde çeşitli medeniyet anlatıları ortaya koymuş, medeniyete yönelik söylemlerini de tahayyül ettikleri ikbal ve devletin modernleşme pratikleri doğrultusunda inşa etmişlerdir. Bu durumun bir sonucu olarak İslamcı düşünürlerin medeniyete müteallik görüşlerinde hem kendi dönemleri hem de diğer dönemler ile karşılaştırıldığında farklılıkların olduğu göze çarpmaktadır. Bu farklılıkları ortaya çıkaran temel saikler dönemin siyasal gelişmeleri, devletin modernleşme, batılılaşma veya medenileşme yolunda yapmış olduğu hamleler, düşünürlerin almış olduğu eğitim ve öteki olarak telakki ettikleri Batı'ya karşı tutumlarıdır. Bu doğrultuda bölümlerin sonunda yer alan değerlendirme kısımlarında belirtildiği üzere medeniyete yönelik söylemleri incelenen düşünürlerin yatay düzlemde yani kendi dönemlerindeki diğer düşünürlerle benzer görüşlere sahip olabildikleri gibi farklı görüşler ileri sürdüklerini de gözlemleyebilmek mümkündür. Bu durum dikey düzlemde yani dönemler arası değerlendirmede, düşünürlerin görüşlerini karşılaştırmalı olarak ele aldığımızda da karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda ilk dönemden itibaren Türk İslamcılığının müntesiplerinin medeniyete yönelik söylemlerinde değişimler yaşandığı gibi mevcut düşünce yapısının korunduğu anlatı ve kabullerin de var olduğunu söylemek mümkündür.

İslamcı düşünürlerin Batı'ya yönelik tutumlarının medeniyet kavramının kendisine karşı söylemlerde etkili olduğu, İslamcı düşünürlerin medeniyete Batı tarafından yüklenen anlamları kabul etmemeleri ve kavramın Batı'ya işaret edecek şekilde kullanımına karşı çıkışlarda görülmektedir. Bu bağlamda Türk İslamcılığının her döneminde medeniyet kavramına hem müspet hem de menfî yaklaşan düşünürler bulunduğu gibi, medeniyet kavramına karşı seçmeci ve parçalı bir yaklaşım geliştiren düşünürler de bulunmaktadır. Bu doğrultuda Mehmed Akif Ersoy ve Rasim Özdenören medeniyet kavramına tamamen olumsuz yaklaşmamakla birlikte medeniyetin Batı'yı çağrıştıracak şekilde kullanılması

hususunda kavrama karşı menfi bir tutum benimserken, Namık Kemal ve Sezai Karakoç medeniyetin insanlık için öneminin altını çizerek kavrama müspet bir şekilde yaklaşmakta, İsmet Özel ise hem kendi döneminin hem de diğer dönemlerin İslamcı düşünürlerinden farklı bir şekilde kavramı topyekün reddetmektedir. Said Halim Paşa'nın milleti var eden değerlerin tamamını medeniyet olarak tanımlaması ile Nurettin Topçu'nun milli kültürden neşet eden medeniyet tasavvuru millet kaynaklı bir medeniyet anlatısına, Necip Fazıl ve Necmettin Erbakan'ın makine ve tekniğe yaptığı hususi vurgular, tekniğin ön plana çıkarıldığı medeniyet anlatısına işaret etmektedir. Bu açıdan bakıldığında İslamcı düşünce içerisinde medeniyet kavramı her dönem kurucu bir mahiyete sahip olmakla birlikte düşünürlerin, kavrama yönelik tutumları farklılaşmaktadır. Medeniyet kavramına yönelik tutumlardaki benzerlik ise söylemlere tam olarak karşılık bulmuş değildir. Örneğin Namık Kemal, medeniyetin insanların toplu halde yaşaması olarak kullanılması noktasında medeniyetsiz yaşanamayacağına vurgu yaparken, Karakoç, toplumların, milletlerin varlığının müsebbibi olarak medeniyetlerin varlığını kabul ederek, medeniyet kavramına koşulsuz şartsız olumlu yaklaşmaktadır. Ayrıca Özdenören'in medeniyetin Batı ile rabitalandırılan kısmını kabullenmeyişi olumsuz bir tutum değil temkinli bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Bu doğrultuda onun medeniyet ile yeri geldiğinde Batı özelinde hesaplaşan ancak kavramın kendisiyle kavgalı olmayan bir tavır içerisinde bulunduğu görülmektedir. Dolayısıyla Özdenören'in, medeniyete yönelik söylemlerini Batı eleştirisi doğrultusunda sertleştiren Mehmed Akif'ten ayrı bir bakış açısına sahip olduğunu söyleyebilmek mümkündür.

Devletin geri kalmışlığı problemini çözüme kavuşturmak hususunda gayret sarfeden ilk dönem Türk İslamcılar medeniyeti var eden teknik ve kültürün birbirinden ayrılabilen bir mahiyete sahip olduğu görüşünde olup, devletin ihyası için Batı'nın tekniğinden faydalanılmasında bir beis görmemişlerdir. İçinde bulunulan şartlar doğrultusunda teknik ilerlemenin gereklilik olarak görülmesi sonucunda bölmeli bir düşüncenin ortaya çıkması anlaşılabilir bir durumdur. Ancak ilk dönem İslamcılarının ardından, bu düşünce dünyası kapsamında metin üreten mütefekkirler teknik ve kültürün birbiriyle iç içe olduğu görüşünü öne sürmüş ve bu bağlamda tekniğin milli kaynaklardan neşet etmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Bu bağlamda şunu söylemek mümkündür ki ilk dönemin ardından İslamcı düşünürlerin teknik ve kültürü bir bütün olarak görmesi, medeniyet algısında bir dönüşüme işaret etmektedir. Fakat burada önemli bir husus Sezai

Karakoç'un medeniyetin evrenselliğine vurgu yaparak tekniğin ve kültürün milli kaynaklardan neşet etmesi gerektiği şeklindeki görüşünün istisna teşkil etmesidir. Onun bu görüşünün altında yatan etken de ilmin, tekniğin, fennin İslam medeniyetinden doğmuş olduğu inancını taşıyor olmasıdır.

Türk İslamcılarının medeniyeti oluşturan kültür ve tekniğe ilişkin algıları dönem dönem değişmiş, teknik ve kültür önce bir bütün olarak ele alınırken, daha sonra birbirinden ayrı tutulmuştur. Yüksek bir medeniyete sahip olma hususunda teknik gücün önemine işaret eden İslamcılar tekniğin ne şekilde imal edilmesi gerektiği noktasında farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Burada farklılıkları ortaya çıkartan temel unsur, İslamcı düşünürlerin medeniyeti bütün mü yoksa parçalı mı gördükleridir. Nitekim medeniyetin teknik ve kültürünün bir bütün teşkil ettiği görüşünde olan Nurettin Topçu, Necip Fazıl Kısakürek, Necmettin Erbakan, İsmet Özel ve Rasim Özdenören Batı'nın tekniğinin alınması noktasında ilk dönem İslamcılarıyla aynı görüşü paylaşmamaktadır. İlk dönem İslamcılarının teknik ilerlemenin sağlanması için Batı'dan tekniğin ihraç edilmesine yönelik taleplerine karşılık Kısakürek, Erbakan ve Topçu tekniğin yerel kaynaklar vasıtasıyla yeniden üretilmesinden yanadır. Topçu'nun tekniğin kültürle aynı kökenden yani milletin sahip olduğu değerlerden türediği, bu bağlamda bir milletin tekniğinin ithalinin, o milletin kültürünü de beraberinde getirdiği şeklindeki inancı, milli kaynaklardan neşet eden tekniğin üzerinde durmasına neden olurken, Kısakürek, tekniğin altında o tekniği var edenlerin ideolojisinin yattığı şeklindeki görüşü benimsemesi sebebiyle bu vurguyu yapmaktadır. Erbakan ise bu söylemi hak-batıl ekseninde, tekniğin batıl karşısında güçsüz kalmayı önleyeceği inancıyla ortaya koymaktadır. Milli değerlerden var olan teknik algısı, klasik İslamcı düşüncedeki teknik algısındaki değişime işaret etmektedir. Teknik ve teknolojinin devletler ve toplumlar için belirleyiciliği hususunda herhangi bir değişim olmasa da artık günü kurtarmak için diğer milletlerden ödünç alınan teknik ve teknoloji yerine geleceğin teminatı için teknik ve teknolojinin üretilmesi gerekliliği üzerinde hassasiyetle durulmaktadır. Ayrıca Özel, medeniyeti bir bütün olarak ele almakla birlikte Batı'nın tekniğinin benzeri bir tekniğin imalini zorunluluk olarak görmeyen ve modern dünyayla daha mesafeli bir tutum sergilerken, Topçu'nun kültürün bir adım gerisinde durması gereken teknik anlatısı da tekniğin ehemmiyeti noktasında diğer İslamcı düşünürlerden farklılaşan yanlarını ortaya koymaktadır. İlk dönem İslamcıları içerisinde Batı'nın tekniğinin alınması hususunda

Namık Kemal ve Said Halim Paşa'nın Batı tekniğinin içselleştirilmesi, tekniğin kendi malı haline getirilmesi gerektiğine yaptığı vurgu da önemli bir noktaya işaret etmektedir.

İster Doğu ister İslam ister Ortadoğu medeniyeti olarak adlandırılmış olsun Batı medeniyeti karşısında bir medeniyete geçmişte nasıl sahip olunduysa yeniden böyle bir medeniyetin var edilmesi gerektiği inancını taşıyan ve bu bağlamda medeniyet tasarımları olarak görebilecek söylemler ortaya koyan ikinci nesil İslamcı düşünürlerin aksine Rasim Özdenören ve İsmet Özel, medeniyet kavramının yıkıcı etkileri üzerinde durmuş ve medeniyetin insanlığı iyiye, güzele götüreceğine ilişkin genel kabulün gerçeği yansıtmadığını ileri sürmüştür. Bu bağlamda medenileşmenin insanlığın hayrına olduğu görüşünde bir kırılma meydana gelmiş olduğu söylenebilmektedir. Sezai Karakoç'un medeniyeti olumlayan tavrı devam ettirmesi bu noktada günümüz İslamcı düşüncesi tarafından çokça benimsenen bir istisnayı arz etmektedir. Medeniyetin yıkıcılığına ilişkin Mehmed Akif'in yapmış olduğu vurgu ise, Özdenören ve Özel'in yapmış olduğu vurgudan, kavramın Batı ile ilişkilendirildiği zaman olumsuz tutum benimsemesi hususunda farklılık arz etmektedir.

Medeniyetlerin sınıflandırılması hususunda Türk İslamcılarının benzer eğilimler içerisinde olduğu görülmektedir. Bu bağlamda ilk dönemde dini temel alan Doğu medeniyeti-Batı medeniyeti ayrımı, Erbakan tarafından Kuvveti üstün tutan medeniyet, Hakkı üstün tutan medeniyet, Karakoç tarafından Hakikat (Gerçek) medeniyeti-diğer medeniyetler ve Rasim Özdenören tarafından Hakikat uygarlığı-nisbî uygarlık olarak dile getirilmiştir. İsimlendirmedeki farklılıklara rağmen düşünürlerin sınıflandırılmaları benzer düşünce yapılarının ürünüdür. Bu bağlamda düşünürler İslami kaynaklardan neşet ettiğine inandıkları medeniyetleri Doğu medeniyeti, İslam medeniyeti, hakkı üstün tutan medeniyet, hakikat medeniyeti olarak ortaya koyarken, diğer medeniyetleri kuvveti üstün tutan, Batı medeniyeti, nisbî uygarlık olarak ele almışlardır. Düşünürlerin medeniyetleri bu şekilde tasnif etmeleri hususunda önemli bir nokta da medeniyetlerde dinin önemli bir yere sahip olduğuna yapmış oldukları vurgudaki benzerliktir. Bu minvalde İslamcı düşünürler ileri bir medeniyetin var oluşunda tekniğin ehemmiyetini kavramış olmakla birlikte ahlak ve din bakımından eksikliklerin olduğu durumlarda medeniyetin tam anlamıyla gelişim gösteremeyeceği hususunda ağız birliği etmişlerdir. Bu durumun istisnasını medeniyet kavramını herhangi bir şekilde kabul etmeyen İsmet Özel

oluşturmaktadır. Çünkü ona göre bir din medeniyet inşasında kurucu hüviyete sahip olmadığı gibi din temelli mücadeleler de medeniyet inşasına hizmet etmemektedir.

İlk dönem İslamcılarının Batı medeniyetinin kültürel, zihinsel değerlerinin alınmaması hususundaki telkini diğer dönemlerde de varlığını devam ettirmiştir. Bu bağlamda Topçu, milli kültüre sıkı sıkıya bağlı kalınarak bir medeniyet inşa edilebileceğini ileri sürerken, Özdenören, Batı zihniyetinin küfre götüreceğine işaret ederek durumun Müslümanlar nezdindeki önemini daha da sert bir şekilde ortaya koymuştur. Batı medeniyetinin düşünce dünyası hakkında derinlemesine bilgi sahibi olma noktasında daha çok imkanı elinde bulunduran günümüz İslamcılarının Batılılar gibi düşünmenin getireceği noktayı daha net bir şekilde ortaya koymuş olması şaşırtıcı değildir.

Ortaya koyulan bu benzerlikler ve farklılıklar ekseninde Türk İslamcılığının medeniyet algısının bir bütün olarak ele alınmasının mümkün olmadığını, bu algının asrileşme tasavvur ve tahayyüllerinin aldığı hal ile modernleşme pratiklerinin cebrettiği istikametler ekseninde hem fikri hem de siyasi saiklerle değişim ve dönüşümlere uğradığını söylemek mümkün hale gelmektedir. Bu sebeple medeniyet kavramı üzerine düşünce üretileceği ya da bir mütefekkirin medeniyet tasavvuru tetkik edileceği zaman dikkate alınması icap eden en önemli hususlar siyasi ortam ve düşünce dünyasının istikametini belirleyen mütehakim gücün keyfiyet ve mahiyeti olup, medeniyetin aldığı şekil bu unsurlar doğrultusunda belirlenmektedir. Bu bağlamda modernleşmenin zorunluluk olarak telakki edildiği ilk dönemdeki söylemler, çok partili hayata geçilmesiyle birlikte İslami söylemlerin yeniden gün yüzüne çıktığı ikinci dönemde modernleşmede yöntem ve yeni rejim eleştirisine evrilmiş ve 1980 sonrasında ise Türkiye'nin dünya sistemine entegre olması süreciyle birlikte söylemler, modernite eleştirisi hüviyetine bürünmüştür. Bu doğrultuda şunu söylemek mümkündür ki Türk İslamcılığının medeniyete yönelik söylemleri her dönemde Türk modernleşme tecrübesinin aldığı hal ekseninde şekillenmiştir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

AĞAOĞLU, Ahmet. **Üç Medeniyet**. 3. Baskı, İstanbul: Doğu Kitapevi, 2013.

AK, Suat. **Necip Fazıl ve Büyük Doğu Sosyal, Siyasi Mücadele Tarihi**. 1. Baskı, İstanbul: Büyüyenay, 2016.

AKÇURA, Yusuf. **Üç Tarz-ı Siyaset**. 4. Baskı, Ankara: Lotus Yayınevi, 2012.

AKTAŞ, Ümit. **Bir Kriz Sürecinde Strateji Arayışları**. 1. Baskı, İstanbul: Okur Kitaplığı, 2013.

AKTAY, Yasin. “Sunuş”, Tanıl Bora ve Murat Gültengil (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce- İslamcılık** içinde. Cilt 6, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, ss.13-25.

AYVAZOĞLU, Beşir. “Nâmık Kemâl, Babası, Oğlu ve Torunu”, Turan Karataş ve Orhan Kemal Tavukçu (Ed.), **Namık Kemal** içinde. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2011, ss.36-53.

BAYKARA, Tuncer. **Osmanlılarda Medeniyet Kavramı ve Ondokuzuncu Yüzyıla Dair Araştırmalar**. Ankara: Akademi Kitapevi, 1992.

BERGEN, Lütfi. “Batılılaşma ve Modernleşme Olgusu Karşısında Bir Osmanlı: Namık Kemal”, Hüseyin Su ve Abdurrahim Karadeniz (Ed.), **Namık Kemal (1840-1888)** içinde. Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi Yayınları, 2012, ss.57-68.

BERGEN, Lütfi. **Medeniyet**. 2. Baskı, Ankara: MG V Yayınları, 2014.

BERKES, Niyazi. **Türkiye’de Çağdaşlaşma**. 20. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.

BİRİNCİ, Ali. “Necip Fazıl Biyografisi Hakkında Bazı Yeni Tespitler ve Tashihler”, Asım Öz ve İsmail Kara et. al. (Ed.) **Necip Fazıl Kitabı**. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2015.

BOLAY, S. Hayri. **Namık Kemal’in İslâm’a Bakışı**. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1990.

BOLAY, Süleyman Hayri. “Namık Kemal (D. 1840- Ö. 1888)”, **Tanzimat’tan Günümüze Türk Düşüncesi- Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Siyasî, İdarî ve Sosyal Düşünce Temsilcileri** içinde. Cilt 1, İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2015, ss.210-237.

- BOSTAN, M. Hanefi. **Bir İslamcı Düşünür Said Halim Paşa**. 1. Baskı. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1992.
- BULAÇ, Ali. **Tarih Toplum ve Gelenek**. 4. Baskı, İstanbul: Çıra Yayınları, 2012.
- BÜLBÜL, Kudret. **Siyasal Bir Düşünür ve Devlet Adamı Said Halim Paşa**. 1. Baskı, İstanbul: Tezkire, 2015.
- CANATAN, Kadir. “Said Halim Paşa (1864-1921)”, Mustafa Tekin (Ed.), **Elli Müslüman Düşünür** içinde. İstanbul: Pınar Yayınları, 2016, ss.459-469.
- CASTORIADIS, Cornelius. **Dünyaya, İnsana ve Topluma Dair**. Hülya Tufan (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- ÇAKIR, Ruşen. “Millî Görüş Hareketi”, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce-İslâmcılık** içinde. Cilt. 6, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, ss.544-575.
- ÇALMUK, Fehmi. “Necmettin Erbakan”, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce-İslâmcılık** içinde. Cilt. 6, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, ss.550-567.
- ÇINAR, Menderes. **Siyasal Bir Sorun Olarak İslâmcılık**. 1. Baskı, Ankara: Dipnot Yayınları, 2005.
- DAVUTOĞLU, Ahmet. **Medeniyetler ve Şehirler**. 8. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2016.
- DUHAMEL, Georges. **Medeniyet**. Zahir Güvemli ve Tansin Yücel (çev.), İstanbul: Varlık Yayınevi, 1954.
- DURALI, Teoman. **Çağdaş Küresel Medeniyet**. 1. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2002.
- DURAN, Burhanettin. “Cumhuriyet Dönemi İslâmcılığı İdeolojik Konumları, Dönüşümü ve Evreleri”, Tanıl Bora ve Murat Gültengil (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-İslâmcılık** içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, ss.129-156.
- DÜZDAĞ, M. Ertuğrul. “Said Halim Paşa Hayatı ve Eserleri”, Said Halim Paşa, **Buhranlarımız ve Son Eserleri** içinde. M. Ertuğrul Düzdağ (hızl.), İstanbul: İz Yayıncılık, 2012, ss.15-35.
- DÜZDAĞ, M. Ertuğrul. **Mehmed Akif Ersoy**. 1. Baskı, İstanbul: Kapı Yayınları, 2013.
- ELIAS, Norbert. **Uygarlık Süreci**. Ender Ateşman (çev.), Cilt.1, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- ERBAKAN, Necmettin. **Davam**. 6. Baskı, Ankara: MGV Yayınları, 2014.

- ERBAKAN, Necmettin. **Erbakan Külliyyatı 1. Cilt.** M. Mustafa Uzun (drl.), Ankara: MG V Yayınları, 2014.
- ERBAKAN, Necmettin. **Erbakan Külliyyatı 2. Cilt.** M. Mustafa Uzun (drl.), Ankara: MG V Yayınları, 2014.
- ERBAKAN, Necmettin. **Erbakan Külliyyatı 3. Cilt.** M. Mustafa Uzun (der.), Ankara: MG V Yayınları, 2014.
- ERBAKAN, Necmettin. **Erbakan Külliyyatı 4. Cilt.** M. Mustafa Uzun (der.), Ankara: MG V Yayınları, 2014.
- ERBAKAN, Necmettin. **Erbakan Külliyyatı 5. Cilt.** M. Mustafa Uzun (der.), Ankara: MG V Yayınları, 2014.
- ERENER, Abdulkadir. **Tarihi Seyri İçerisinde Medeniyet.** İstanbul: Sümer Matbaası, 1980.
- ERKİLET, Alev. **Orta Doğu'da Modernleşme Ve İslâmî Hareketler.** 2. Baskı, Ankara: Hece Yayınları, 2010.
- ERKİLET, Alev. **Mazlum Doğu'nun Mağrur Çocukları.** 1. Baskı, İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2015.
- ERSOY, Mehmed Âkif. **Safahat.** Ömer Rıza Doğrul (hızl.), İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1980.
- ERSOY, Mehmed Akif. **Mehmet Akif Ersoy Şiir Külliyyatı Safahat.** Necmettin Turinay (hızl.), Ankara: TOBB Yayınları, 2011.
- ERSOY, Mehmed Akif. **Açıklamalı Mehmed Âkif Külliyyatı 9.** İsmail Hakkı Şengüler (hızl.), İstanbul: Kitap Dergi, 2013.
- ERYILMAZ, Bilal. **Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme.** 3. Baskı, İstanbul: İşaret Yayınları, 2010.
- Eşref Edip. **Mehmed Akif Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları.** Fahrettin Gün (drl.), 1. Baskı, İstanbul: Beyan Yayınları, 2010.
- FİLİZOK, Rıza. "Namık Kemal'in Batı Medeniyetine Bakış Tarzı", **Ölümünün 100. Yılında Namık Kemal.** Marmara Üniversitesi Yayınları No:463, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1988, ss.39-50.
- GÖKALP, Ziya. **Hars ve Medeniyet.** 1. Baskı, İstanbul: Bilge Oğuz, 2013.
- GÜNAL TAY, M. Şemseddin. **Zulmetten Nura.** Musa Alak (hızl.), İstanbul: Furkan Yayınları, 1998.
- GÜNEŞ, Abdulkaki. **Kur'an Kıssaları ve Medeniyetlerin İnşası.** 1. Baskı, İstanbul: Gündönümü Yayınları, 2005.

- GÜRKAN, Ahmet. **İslam Kültürünün Garbı Medenileştirmesi**. Ankara: Nur Yayınları, 2007.
- GÜRLEK, Dursun. **Namık Kemal**. 1. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1998.
- Hafız Hakkı Paşa. **Bozgun**. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1973.
- HANİOĞLU, Şükrü. **Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi**. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1981.
- HUNTINGTON, Samuel P.. “Medeniyetler Çatışması mı?”, **Medeniyetler Çatışması**. Murat Yılmaz (drl.), Ankara: Vadi Yayınları, 2001, ss.22-49.
- İNALCIK, Halil. **Osmanlı’da Devlet, Hukuk, Adâlet**. 2. Baskı, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2005.
- İNALCIK, Halil. “Tanzimat Nedir?”, **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**. Halil İnalcık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu (Ed.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, ss.29-56.
- İNALCIK, Halil ve Mehmet Seyitdanlıoğlu. (drl.), **Tanzimat ve Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**. 4. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- İskilipli Mehmet Atıf. **Frenk Mukallidliği ve Şapka**. Matbaa-i Kadir, 1340.
- İskilipli Mehmet Atıf. **Şeriat Medeniyeti**. 2. Baskı, İstanbul: Şamil Yayınevi, 1976.
- KAÇMAZOĞLU, H. Bayram. “Nurettin Topçu (1909-1975)”, **Türkiye’de Sosyoloji (İsimler-Eserler) I**, M. Çağatay Özdemir (drl.), Ankara: Phoenix Yayınevi, 2008, ss.783-820.
- KALKAN, Reşit Güngör. **Ben İsmet Özel Şair....** 1. Baskı, İstanbul: Okur Kitaplığı, 2010.
- KALIN, İbrahim. **Ben, Öteki ve Ötekisi- İslâm-Batı İlişkileri Tarihine Giriş**. 1. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, 2016.
- KAPLAN, Mehmet. “Medeniyet ve Medeniyetin Unsurları”, **Türk Kültür ve Medeniyeti**. C.1, Ankara: Ankara Üniversitesi Türk Kültür ve Medeniyetini Araştırma Enstitüsü Deneme Yayınları, 1976.
- KAPLAN, Yusuf. “Sunuş”, **İlerleme ve Din** içinde. Christopher Dawson, Yusuf Kaplan ve Aylin Doğan (çev.), İstanbul: Açılım Kitap, 2003.
- KARA, İsmail. “İslam Düşüncesinde Paradigma Değişimi”, Mehmet Ö. Alkan (Ed.) **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi** içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, ss.234-265.

- KARA, İsmail. **Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi-1**. 4. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011.
- KARA, İsmail. “İslâmcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri”, Tanıl Bora ve Murat Gültengil (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-İslamcılık** içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, ss.34-47.
- KARA, İsmail. **Nurettin Topçu Hayatı ve Bibliyografyası**. 1. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.
- KARA, İsmail. “Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not”, **Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri**. İsmail Kara ve Asım Öz (Ed.), İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2013, ss.15-43.
- KARA, İsmail. **Şeyhefendinin Rüyasındaki Türkiye**. 6. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.
- KARA, İsmail. **Amel Defteri**. Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- KARA, İsmail. “İdeolocya Örgüsü Nasıl Ele Alınabilir?”, **Necip Fazıl Kitabı**. Asım Öz İsmail Kara et. al. (Ed.), İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2015, ss.263-308.
- KARAKOÇ, Sezai. **Çağ ve İlham II-Sevgi Devrimi**. 5. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 1995.
- KARAKOÇ, Sezai. **Çağ ve İlham IV-Kuruluş**. 2. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 1996.
- KARAKOÇ, Sezai. **Çağ ve İlham III-Yazgı Seçisi**. 3. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 1998.
- KARAKOÇ, Sezai. **Fizikötesi Açısından Ufuklar ve Daha Ötesi II-Diriliş Şoku**. 2. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 1998.
- KARAKOÇ, Sezai. **Fizikötesi Açısından Ufuklar ve Daha Ötesi III-Doğum Işığı**. 2. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 1998.
- KARAKOÇ, Sezai. **Fizikötesi Açısından Ufuklar ve Daha Ötesi I-Perde Devrildiği An**. 3. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2008.
- KARAKOÇ, Sezai. **Diriliş Neslinin Âmentüsü**. 13. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2010.
- KARAKOÇ, Sezai. **Günlük Yazılar IV-Gün Saati**. 3. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2011.
- KARAKOÇ, Sezai. **Dirilişin Çevresinde**. 6. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2011.

- KARAKOÇ, Sezai. **Unutuş ve Hatırlayış**. 4. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2012.
- KARAKOÇ, Sezai. **Çıkış Yolu II-Medeniyetimizin Dirilişi**. 4. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2012.
- KARAKOÇ, Sezai. **Çıkış Yolu III-Kutlu Millet Gerçeği**. 4. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2013.
- KARAKOÇ, Sezai. **Düşünceler I-Kavramlar**. 5. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2013.
- KARAKOÇ, Sezai. **Varolma Savaşı I**. 4. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2013.
- KARAKOÇ, Sezai. **Çıkış Yolu I-Ülkemizin Geleceği**. 5. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2014.
- KARAKOÇ, Sezai. **Mevlâna**. 8. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2014.
- KARAKOÇ, Sezai. **Gün Doğmadan**. 17. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2014.
- KARAKOÇ, Sezai. **Edebiyat Yazıları I- Medeniyetin Rüyası Rüyanın Medeniyeti Şiir**. 6. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2014.
- KARAKOÇ, Sezai. **Edebiyat Yazıları II-Dişimizin Zarı**. İstanbul: Diriliş Yayınları, 5. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2014.
- KARAKOÇ, Sezai. **Edebiyat Yazıları III-Eğik Ehramlar**. 5. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2015.
- KARAKOÇ, Sezai. **İnsanlığın Dirilişin**. 12. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2015.
- KARAKOÇ, Sezai. **Yitik Cennet**. 23. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2015.
- KARAKOÇ, Sezai. **İslâm'ın Dirilişi**. 15. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2015.
- KARAKOÇ, Sezai. **Çağ ve İlham-I Metafizik Gerilim Şartı**. 9. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2015.
- KARAKOÇ, Sezai. **Hikayeler I-Meydan Ortaya Çıktığında**. 8. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2015.
- KARAKOÇ, Sezai. **Kıyamet Aşısı**. 13. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2015.
- KARAKOÇ, Sezai. **Samanyolunda Ziyafet**. 8. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2015.
- KARAKOÇ, Sezai. **İslâm**. 14. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2015.
- KARAKOÇ, Sezai. **Diriliş Muştusu**. 10. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2015.
- KARAL, Enver Ziya. "Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda Batı'nın Etkisi", **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**. Halil İnalcık ve Mehmet

Seyitdanlıoğlu (Ed.), İstanbul Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, ss.111-132.

KARAMAN, Hayreddin. **İslami Hareket Öncüleri**. 2. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2013.

KARATAŞ Turan. **Doğu'nun Yedinci Oğlu Sezai Karakoç**. 1. Baskı, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1998.

KARPAT, Kemal H.. **Osmanlı Modernleşmesi**. 2. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.

KERMAN, Zeynep. "Namık Kemal'in Devlet Adamlığı", **Ölümünün 100. Yılında Namık Kemal** içinde. Marmara Üniversitesi Yayınları No:463, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1988 ss.67-73.

KISAKÜREK, Necip Fazıl. **Rapor 7-9**. 2. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 1993.

KISAKÜREK, Necip Fazıl. **Rapor 10-13**. 2. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 1993.

KISAKÜREK, Necip Fazıl. **Hesaplaşma**. 11. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2012.

KISAKÜREK, Necip Fazıl. **Başmakâlelerim 3**. 3. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2008.

KISAKÜREK, Necip Fazıl. **Konuşmalar**. 5. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2009.

KISAKÜREK, Necip Fazıl. **Rapor 1-2**. 5. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2009.

KISAKÜREK, Necip Fazıl. **Çerçeve 2**. 4. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2010.

KISAKÜREK, Necip Fazıl. **Çerçeve 6**. 1. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2010.

KISAKÜREK, Necip Fazıl. **Mukaddes Emânet**. 11. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2010.

KISAKÜREK, Necip Fazıl. **Namık Kemâl**. 7. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2011.

KISAKÜREK, Necip Fazıl. **Müdafaalarım**. 10. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2012.

KISAKÜREK, Necip Fazıl. **Başmakâlelerim 1**. 4. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2013.

KISAKÜREK, Necip Fazıl. **Türkiye'nin Manzarası**. 11. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2013.

- KISAKÜREK, Necip Fazıl. **Vesikalar Konuşuyor- Dedektif (X) Bir.** Suat Ak (hızl.), 2. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2013.
- KISAKÜREK, Necip Fazıl. **İdeolocya Örgüsü.** 21. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2014.
- KISAKÜREK, Necip Fazıl. **Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu.** 22. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2014.
- KISAKÜREK, Necip Fazıl. **Dünya Bir İnkılâp Bekliyor.** 12. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2014.
- KISAKÜREK, Necip Fazıl. **Doğru Yolun Sapık Kolları.** 18. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2014.
- KISAKÜREK, Necip Fazıl. **İmân ve Aksiyon.** 22. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2015.
- KISAKÜREK, Necip Fazıl. **Son Devrin Din Mazlumlari.** 32. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2015.
- KOCAKAPLAN, İsa. **İstiklâl Marşımız ve Mehmet Âkif Ersoy.** İlâveli 4. Baskı, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2005.
- KÖSOĞLU, Nevzat. **Türk Dünyasında Yeni Bir Medeniyet Tasarımı.** 2. Baskı, Ankara: Ötüken Yayıncılık, 2015.
- KÖSOĞLU, Nevzat. **Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler IV-Zor ve Yoğun Bir Yüzyıl.** İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2012.
- KUNTAY, Mithat Cemal. **Namık Kemal Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında Cilt I.** 1. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- KUNTAY, Mithat Cemal. **Namık Kemal Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında Cilt II/ Kısım 1.** 1. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- KUNTAY, Mithat Cemal. **Namık Kemal Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında Cilt II/ Kısım 2.** 1. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- KUNTAY, Mithat Cemal. **Mehmet Akif Hayatı-Seciyesi-Sanatı.** 1. Baskı, İstanbul: Oğlak Yayınevi, 2014.
- KURTOĞLU, Zerrin. “Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi ve Siyaset Pozitivist Yönetim İdeolojisinin İslâm’ın Siyasallaşmasına Katkısı”, Tanıl Bora ve Murat Gültekinçil (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce-İslâmcılık** içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, ss.201-216.
- KURU, Ahmet T.. **Pasif ve Dışlayıcı Laiklik ABD, Fransa ve Türkiye.** Eylem Çağdaş Babaoğlu (çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.

- LAÇİNER, Ömer. “İslâmcılık, Sosyalizm ve Sol”, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-İslâmcılık** içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, ss.469-475.
- Lahbabi. **Kapalıdan Açığa Millî Kültürler ve Medeniyet**. Bahaddin Yediyıldız (çev.), İstanbul: Tur Yayınları, 1980.
- LIPSON, Leslie. **Uygarlığın Ahlâki Bunalımları**. Jale Çam Yeşiltaş (çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2003.
- M. Muhammed Hüseyin. **Modernizmin İslâm Dünyasına Girişi**. Sezai Özel (çev.), İstanbul: İnsan Yayınları, 1986.
- MARDİN, Şerif. **Türk Modernleşmesi**. Mümtaz’er Türköne ve Tuncay Önder (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- MARDİN, Şerif. **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**. Mümtaz’er Türköne et. al. (çev.), 12. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- MERİÇ, Cemil. **Umrandan Uygarlığa**. 22. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- MERT, Nuray. “Türkiye İslâmcılığına Tarihsel Bir Bakış”, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-İslâmcılık** içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, ss.411-419.
- MOLLAER, Fırat. **Türkiye’de Liberal Muhafazakârlık ve Nurettin Topçu**. 1. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008.
- Namık Kemal. **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri**. Nergiz Yılmaz ve İsmail Kara (hızl.), İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005.
- Namık Kemal. **Vatan Yahut Silistre**. 3. Baskı, İstanbul: Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık, 2009.
- Namık Kemal. **Osmanlı Tarihi 1**. 3. Baskı, İstanbul: Bilgi, Kültür, Sanat, 2012.
- Namık Kemal. **Renan Müdâfaanâmesi**. 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2014.
- OKAY, M. Orhan. **Necip Fazıl Sıcak Yarada Kezzap**. 1. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.
- ORTAYLI, İlber. **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**. 34. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.
- ÖZAKPINAR, Yılmaz. **Kültür ve Medeniyet Üzerine Denemeler**. 3. Baskı, Ankara: Ötüken Yayıncılık, 2014.
- ÖZAKPINAR, Yılmaz. **Bir Medeniyet Teorisi-Kültür ve Medeniyete Yeni Bir Bakış**. 4. Baskı, Ankara: Ötüken Yayıncılık, 2013.

- ÖZDALGA, Elisabeth. **İslâmcılığın Türkiye Seyri**. Gamze Türkoğlu (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- ÖZDENÖREN, Rasim. **Yeni Dünya Düzeninin Sefaleti**. 3. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2008.
- ÖZDENÖREN, Rasim. **Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı**. 5. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2009.
- ÖZDENÖREN, Rasim. **İki Dünya**. 3. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2009.
- ÖZDENÖREN, Rasim. **Ben ve Hayat ve Ölüm**. 3. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2009.
- ÖZDENÖREN, Rasim. **Çapraz İlişkiler**. 4. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2009.
- ÖZDENÖREN, Rasim. **Red Yazıları**. 3. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2009.
- ÖZDENÖREN, Rasim. **Köpekçe Düşünceler**., 3. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2009.
- ÖZDENÖREN, Rasim. **Yeniden İnanmak**. 2. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2009.
- ÖZDENÖREN, Rasim. **Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler**. 18. Baskı İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.
- ÖZDENÖREN, Rasim. **Müslümanca Yaşamak**. 11. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.
- ÖZDENÖREN, Rasim. **Siyasal İstiareler**. İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.
- ÖZDENÖREN, Rasim. **Düşünsel Duruş**. 4. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.
- ÖZDENÖREN, Rasim. **Yaşadığımız Günler**. 7. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.
- ÖZDENÖREN, Rasim. **Eşikte Duran İnsan**, 4. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.
- ÖZDENÖREN, Rasim. “Necip Fazıl Kısakürek”, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce-İslâmcılık** içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, ss.136-149.
- ÖZEL, İsmet. **Cuma Mektupları-6**. İstanbul: Şûle Yayınları, 2002.
- ÖZEL, İsmet. **Cuma Mektupları -7**. İstanbul: Şûle Yayınları, 2002.
- ÖZEL, İsmet. **Bakanlar ve Görenler**. 12. Baskı, İstanbul: Şûle Yayınları, 2009.
- ÖZEL, İsmet. **Allah’ın Emri Zaid/ Plus Peygamberin Kavli**. 1. Baskı, İstanbul: Şûle Yayınları, 2010.
- ÖZEL, İsmet. **Üç Mesele**. 16. Baskı, İstanbul: Şûle Yayınları, 2011.
- ÖZEL, İsmet. **Muvazzaf**. 1. Baskı, İstanbul: Şule Yayınları, 2011.

- ÖZEL, İsmet. **Bir Akşam Gezintisi Değil Bir İstiklâl Yürüyüşü-I**. 1. Baskı, İstanbul: Tiyo, 2012.
- ÖZEL, İsmet. **Bir Akşam Gezintisi Değil Bir İstiklâl Yürüyüşü-II**. 1. Baskı, İstanbul: Tiyo, 2013.
- ÖZEL, İsmet. **Ve'l-Asr**. 1. Baskı, İstanbul: Tiyo, 2013.
- ÖZEL, İsmet. **Taşları Yemek Yasak**. 2. Baskı, İstanbul: Tiyo, 2013.
- ÖZEL, İsmet. **Kalın Türk**. 11. Baskı, İstanbul: Tiyo, 2013.
- ÖZEL, İsmet. **Waldo Sen Neden Burada Değilsin**. 1. Baskı, İstanbul: Tiyo, 2014.
- ÖZEL, İsmet. **İrtica Elden Gidiyor**. 1. Baskı, İstanbul: Tiyo, 2014.
- ÖZEL, İsmet. **Faydasız Randevu**. 2. Baskı, İstanbul: Tiyo, 2015.
- ÖZEL, İsmet. **Üç Zor Mesele**. 4. Baskı, İstanbul: Tiyo, 2015.
- PAZARBAŞI, Erdoğan. **Kur'an ve Medeniyet Doğuşu-Gelişimi-Çöküşü**. 1. Baskı, İstanbul: Pınar Yayınları, 1996.
- RENAN. **Nutuklar ve Konferanslar**. Ziya Ishan (çev.), Ankara: Sakarya Basımevi, 1946.
- Said Halim Paşa. **Buhranlarımız ve Son Eserleri**. M. Ertuğrul Düzdağ (hızl.), İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.
- SCHWEITZER, Albert. **Medeniyet Felsefesi-1**. Yusuf Kaplan (çev.), 1. Baskı, İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2011.
- SEVİL, Muharrem. "İsmet Özel", **Türk Düşünce Hayatı**. Muharrem Sevil (hızl.), İstanbul: Hece Yayınları, 2006, ss.205-208.
- SPENGLER, Oswald. **Batının Çöküşü**. Giovanni Scognamillo ve Nuray Sengelli (çev.), İstanbul: Dergâh Yayınları, 1997.
- Şehbenderzâde Ahmed Hilmi. **İslâm Tarihi 2-Türkler ve İslâm (Selçuklular, Haçlı Seferleri, Moğollar ve Sonrası)**. Ziya NurAksu (drl.), İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011.
- Şemseddin Sâmî. **Medeniyet-i İslâmiyye**. Remzi Demir (hızl.), 1. Baskı, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1996.
- ŞENTÜRK, Hulusi. **İslamcılık Türkiye'de İslami Oluşumlar ve Siyaset**. 2. Baskı, İstanbul: Çıra Yayınları, 2011.
- ŞERİATİ, Ali. **Medeniyet Tarihi 1**. İbrahim Keskin (çev.), 2. Baskı, Ankara: Fecr Yayınevi, 1998.

- ŞEYHUN, Ahmet. **Said Halim Paşa Osmanlı Devleti Adamı ve İslamcı Düşünür (1865-1921)**. 1. Baskı, İstanbul: Everest Yayınları, 2010.
- Şeyhülislâm Musa Kazım Efendi. **Külliyyât Dînî ve İctimaî Makaleler**. Ferhat Koca (hızl.), Ankara: Ankara Yayınları Okulu, 2012.
- TANİLLİ, Server. **Uygarlık Tarihi**. 23. Baskı, İstanbul: Alkım Yayınevi, 2006.
- TANSEL, Fevziye Abdullah. **Namık Kemal'in Husûsî Mektupları I İstanbul, Avrupa ve Magosa Mektupları**. 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- TOPÇU, Nurettin. **Yarınki Türkiye**. Ezel Erverdi ve İsmail Kara (hızl.), İstanbul: Dergâh Yayınları, 1999.
- TOPÇU, Nurettin. **Amerikan Mektupları Düşünen Adam Aranızda**. Ezel Erverdi ve İsmail Kara (hızl.), İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011.
- TOPÇU, Nurettin. **Varoluş Felsefesi Hareket Felsefesi**. Ezel Elverdi ve İsmail Kara (hızl.), İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011.
- TOPÇU, Nurettin. **Ahlâk Nizamı**. Ezel Erverdi ve İsmail Kara (hızl.), İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.
- TOPÇU, Nurettin. **Kültür ve Medeniyet**. Ezel Erverdi ve İsmail Kara (hızl.), İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.
- TOPÇU, Nurettin. **Sosyoloji**. Ezel Everdi ve İsmail Kara (hızl.), İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.
- TOPÇU, Nurettin. **İsyan Âhlakı**. (çev.) Mustafa Kök ve Musa Doğan, 13. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.
- TOPÇU, Nurettin. **İradenin Dâvası Devlet ve Demokrasi**. Ezel Erverdi ve İsmail Kara (hızl.), İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.
- TOPÇU, Nurettin. **İslâm ve İnsan Mevlana ve Tasavvuf**. Ezel Erverdi ve İsmail Kara (hızl.), İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.
- TOPÇU, Nurettin. **Türkiye'nin Maarif Dâvası**. Ezel Erverdi ve İsmail Kara (hızl.), İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- TOPÇU, Nurettin. **Ahlâk**. Ezel Erverdi ve İsmail Kara (hızl.), İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- TOPÇU, Nurettin. **Büyük Fetih**. Ezel Erverdi ve İsmail Kara (hızl.), 10. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- TOYNBEE, Arnold. **Medeniyet Yargılanıyor**. Ufuk Uyan (çev.), İstanbul: Yeryüzü Yayınları, 1980.

- TUNAYA, Tarık Zafer. **İslâmcılık Akımı**. 2. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- TÜRKÖNE, Mümtaz'er. **Doğum ile Ölüm Arasında İslâmcılık**. 1. Baskı, İstanbul: Kapı Yayınları, 2012.
- TÜRKÖNE, Mümtaz'er, **Siyasi Bir İdeoloji Olarak İslâmcılığın Doğuşu**. 1. Baskı, İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2014.
- TÜZER, İbrahim. **İsmet Özel Şiire Damıtılmış Hayat**. 1. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008.
- UÇMAN, Abdullah. "Kısa Bir Ömrün Uzun Hikâyesi", Turan Karataş ve Orhan Kemal Tavukçu (Ed.), **Namık Kemal** içinde. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2011, ss.12-35.
- ÜNSAL, Fatma Bostan. "Mehmet Âkif Ersoy", Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Ed.), **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce-İslâmcılık** içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, ss.72-89.
- YAVUZ, Hakan. **Modernleşen Müslümanlar/Nurcular, Nakşiler, Milli Görüş ve AK Parti**. 2. Baskı, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008.
- YILDIRIM, Ercan. **Neoliberal İslâmcılık 1980-2015 İslâmcıların Dünya Sistemine Entegrasyonu**. 1. Baskı, İstanbul: Pınar Yayınları, 2016.
- YORGANCILAR, Serkan. **Cumhuriyet İslamcılığının Seyri**. 1. Baskı, Ankara: Otorite Yayınları, 2012.
- YORGANCILAR, Serkan. **Milli Görüş (1969-1980)**. 1. Baskı, İstanbul: Pınar Yayınları, 2012.
- YUSUF, Selahattin. **Bir Masal İsmet Özel'i**. 1. Baskı, İstanbul: Şule Yayınları, 2005.
- Ziya Paşa. **Terci-i Bend Terkid-i Bend**. Hüseyin Yorulmaz (hızl.), İstanbul: Çıdam Yayınları, 1992.
- ZURCHER, Erik Jan. **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**. Yasemin Saner Gönen (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.

Sürekli Yayınlar

- AYDIN, Nurallah. “Devlet Adamı, Bilim Adamı ve Siyasetçi Kimliğiyle Prof. Dr. Necmettin Erbakan”, **Prof. Dr. Necmettin Erbakan Özel Sayısı**. 2015, ss.102-105.
- BERGEN, Lütfi. “Ferdin Dini İslâm - Toplumun Dindarlığı Medeniyet”, **Hece Aylık Edebiyat Dergisi**. Özel Sayı.26, Haziran/Temmuz/Ağustos 2013, ss.44-50.
- BÜLBÜL, Kudret. “Said Halim Paşa: Çağları Aşan Tespitler...”, **Tezkire**. Sayı.48, Mart/Nisan/Mayıs 2014, ss.198-224.
- CAN, Burhanettin. “Ölümünde Bile Sisteme İsyanını Sürdüren Adam: Mücahid Erbakan”, **Umran**. Sayı.200, Nisan 2011, ss.15-29.
- CÜNDİOĞLU, Dücan. “Ernest Renan ve “reddiyeler” bağlamında İslâm-bilim tartışmalarına bibliyografik bir katkı”, **Divan Disiplinlerarası Araştırmalar Dergisi**. Sayı.2, 1996, ss.1-94.
- ÇIRAKLI, Mustafa Zeki. “Medeniyetlerin Karşılaşmasından Hibrid Kimliklere”, **Hece Aylık Edebiyat Dergisi**. Özel Sayı.24, Haziran/Temmuz/Ağustos 2012, ss.111-116.
- DOĞRAMACIOĞLU, Hüseyin. “Namık Kemal’in İbret Gazetesinde Sıraladığı Sosyal Tenkitler ve Çözüm Önerileri”, **Turkish Studies**. Sayı.6, Kış 2011, ss.975-986.
- EMRE, Akif. “Din ve Tarih Karşısında Medeniyet”, **Hece Aylık Edebiyat Dergisi**. Özel Sayı.24, Haziran/Temmuz/Ağustos 2012, ss.75-81.
- EROL, Murat. “Medeniyet ve Yerlilik: Anadolu’da Bir Medeniyeti Düşünmek”, **Hece Dergisi Aylık Edebiyat Dergisi**. Özel Sayı.24, Haziran/Temmuz/Ağustos 2012, ss.140-156.
- EROL, Murat. “Karşılaşmaların En Uzun: Medeniyet Bağlamında Osmanlı-Batı Karşılaşması”, **Hece Dergisi Aylık Edebiyat Dergisi**. Özel Sayı.28, Haziran/Temmuz/Ağustos 2014, ss.402-410.
- ESER, H. Bahadır. “Türk Siyasal Kültürü İçinde Dinin Rolü Üzerine Bir Açıklama Çabası: Milli Görüş Hareketi ve Milli Nizam Partisi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt.18, Sayı.3, 2013, ss.201-224.
- GENCER, Bedri. “Medenileşmeden Küreselleşmeye Modernleşmenin Akıbeti”, **Hece Aylık Edebiyat Dergisi**. Özel Sayı.24, Haziran/Temmuz/Ağustos 2012, ss.127-129.
- GÜMÜŞ, Musa. “Namık Kemâl’e Göre “Şark Meselesi” ve Osmanlı Devleti’ni Çöküş Götüren Sorunlar”, **History Studies**. Ortadoğu Özel Sayısı, 2010, ss.145-163.

- GÜNDÜZ, Mustafa. “Said Halim Paşa’da ‘Medeniyet’ Kavramı”, **Journal of Islamic Research**. Cilt.21, Sayı.2, 2010, ss.143-150.
- İMAMOĞLU, Abdulvahit. “Mehmet Akif’te Medeniyet Kavramı”, **Journal of Islamic Research**. Cilt.21, Sayı.3, 2010, ss.165-171.
- İNAÇ, Hüsamettin. “Çağımızın Toplumsal Algısını Temsil Eden Parametrelerden ‘Kimlik’, ‘Kültür’ ve ‘Uygarlık’ Kavramlarının Sosyo-Politik Analizi, **İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi**. Cilt.1, Sayı.1, 2014, ss.35-57.
- İNALCIK, Halil. “Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi”, **Türkiye Günlüğü Dergisi**. Sayı.1, 1990, ss.30-41.
- KALIN, İbrahim. “Dünya Görüşü, Varlık Tasavvuru ve Düzen Fikri: Medeniyet Kavramına Giriş”, **Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi**. Cilt.15, Sayı.29, 2010, ss.1-61.
- KARA, İsmail. Ahlâk Davasına Adanmış Bir Ömür: Nurettin Topçu”, **İş Ahlakı Dergisi**. Cilt.2, Sayı.2, 2009, ss.89-101.
- KAVAK, Semiha. “Kültürlerin Kesişme Noktasında Bir Durak: Medeniyet”, **Hece Aylık Edebiyat Dergisi**. Özel Sayı.24, Haziran/Temmuz/Ağustos 2012, ss.227-242.
- MECHAM, Quinn. “Erbakan’ın Mirası”, **Umran**. Sayı.200, Nisan 2011, ss.33-35.
- OKURER, Cahid. “Namık Kemal Hürriyet ve Vatan Fikirleri”, **Hareket Dergisi**,.Cilt.1, Sayı.1, 1939, ss.13-18.
- ÖZGÜREL, Emine Gözde. “Mehmet Âkif Ersoy’un Safahat Adlı Eserinde Batı Medeniyetini Olumluyıcı Yaklaşımlar”, **Gazi Türkiyat**. Sayı.15, 2014, ss.143-151.
- SALA, Bedri. “Said Halim Paşa: Nostalji ve Ütopya Mesafeli Bir İslamcı”, **Tezkire**. Sayı.48, Mart/Nisan/Mayıs 2014, ss.227-240.
- ŞEKER, Fatih M. “Yerli Kalarak Modernleşmek: Mekteple Memleket Arasında Bir Mütefekkir ve Vâiz Olarak Âkif”, **Diyanet İlmi Dergi**. Cilt.47, Sayı.4, 2011, ss.83-112.
- TAŞDELEN Vefa. “Medeniyet: İnsanlığın Ortak Dili”, **Hece Aylık Edebiyat Dergisi**. Özel Sayı.24, Haziran/Temmuz/Ağustos 2012, ss.8-22.
- TEKİN, Mustafa. “Milli Görüş”, **Umran**, Sayı.200, Nisan 2011, ss.36-39.
- UÇMAN, Abdullah. “Batı, Batı Dedikleri”, **Hece Aylık Edebiyat Dergisi**. Özel Sayı.28, Haziran/Temmuz/ Ağustos 2014, ss.617-620.
- YILDIRIM, Ercan. “Batı/Modernite Karşısında İslâm Medeniyeti”, **Hece Dergisi Aylık Edebiyat Dergisi**. Özel Sayı.26, Haziran/Temmuz/Ağustos 2013, ss.300-321.

YUMUŞAK, Firdevs Canbaz. “Rasim Özdenören ve Öykücülüğü”, **Turkish Studies**.
Cilt.7/2, 2012, ss.1281-1299.

Diğer Yayınlar

- AKÜN, Ömer Faruk. “Namık Kemal”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. C.32, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- ARSLAN, Metin. “İsmet Özel’de Din ve Toplum Görüşü”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Marmara Üniversitesi SBE, 2013.
- AYVERDİ İlhan. “Medeniyet”, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük-2**. 4. Baskı, İstanbul: Kubbealtı Lügati, 2011.
- AYVERDİ, İlhan. “Uygarlık”, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük-3**. 4. Baskı, İstanbul: Kubbealtı Lügati, 2011.
- AYVERDİ, İlhan. “Medeniyetsiz”, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük-2**. 4. Baskı, İstanbul: Kubbealtı Lügati, 2011.
- BİNİCİ, Volkan. “Sezai Karakoç’ta Medeniyet Kavramı”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Fatih Üniversitesi SBE, 2012.
- BOSTAN, M. Hanefi. “Said Halim Paşa”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. C.35, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- ÇAĞBAYIR, Yaşar. “Medeniyet”, **Ötüken Türkçe Sözlük 3**. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007.
- DEVELLİOĞLU, Ferit. “Medeniyet”, **Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat**. 31. Baskı, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2015.
- ERYARSOY, Mehmet Nezir. “Rasim Özdenören –Hayatı, Sanatı, Eserleri-”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Fatih Üniversitesi SBE, 2008.
- GÖRGÜN, Tahsin. “Medeniyet”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. C.28, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- GÜLCAN, Sibel. “II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Düşünce Hayatında Said Halim Paşa”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Sakarya Üniversitesi SBE, 2000.
- Kur’an’ı Kerim**. İsra Suresi, Ayet 81.
- KUTLUER, İlhan. “İslamcılık”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. C.23, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- KUTLUER, İlhan. “Medeniyet”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. C.28, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- NAZÎMÂ, Ali ve Faik Reşad. “Medeniyet”, **Mükemmel Osmanlı Lügati**. Necati Birinci et. al. (hızl.), 2. Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Basım Evi, 2005.

- OKAY, Orhan. “Necip Fazıl”, **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi**. C.25, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- OKAY, M. Orhan ve M. Ertuğrul Düzdağ. “Mehmed Âkif Ersoy”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. C.28, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- ÖZCAN, Azmi. “İslamcılık”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. C.23, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- ÖZDENÖREN, Rasim. “Uygarlıkların Kavgası”, **Yeni Şafak**. 01 Ocak 2009, <http://www.yenisafak.com/yazarlar/rasimozdenoren/uygarliklarin-kavgasi-14596>. (01.06.2016)
- SAYGIN, Alkım. “20. Yüzyıl Türk Düşüncesinde Garbiyatçılık (Oksidentalizm) Üzerine Bir İnceleme”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**. Gazi Üniversitesi SBE, 2015.
- Sosyal Bilimler Ansiklopedisi 2**. “medeniyet”, İstanbul: Risale, 1990.
- Şemseddin Sami. “Medeniyet”, **Kâmûs-ı Türkî**. Raşit Gündoğdu et. al., (hızl.), 4. Baskı, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2014.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**. “Medeniyet”, İstanbul: Dergah Yayınları, C.6, 1986.
- Türkçe Sözlük**. “medeniyet”, 10. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkçe Sözlük**. “uygarlık”, 10. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TÜRKÖNE, Mümtaz’er. “İslamcılık”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. C.23, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 3.3.1340, İçtima Senesi 1, Devre 2, Cilt 7, s.58-59. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c007/tbmm02007002.pdf>.

ÖZGEÇMİŞ

Selin TOPALOĞLU 1991 yılında Kocaeli'nin Gebze ilçesinde dünyaya gelmiştir. İlk ve orta öğreniminin ardından lise eğitimini Gebze'de tamamlamıştır. 2010 yılında Uludağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde lisans öğrenimine başlamış ve buradan 2014 yılında mezun olmuştur. 2016 yılında atanmış olduğu Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı'nda halen araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.

